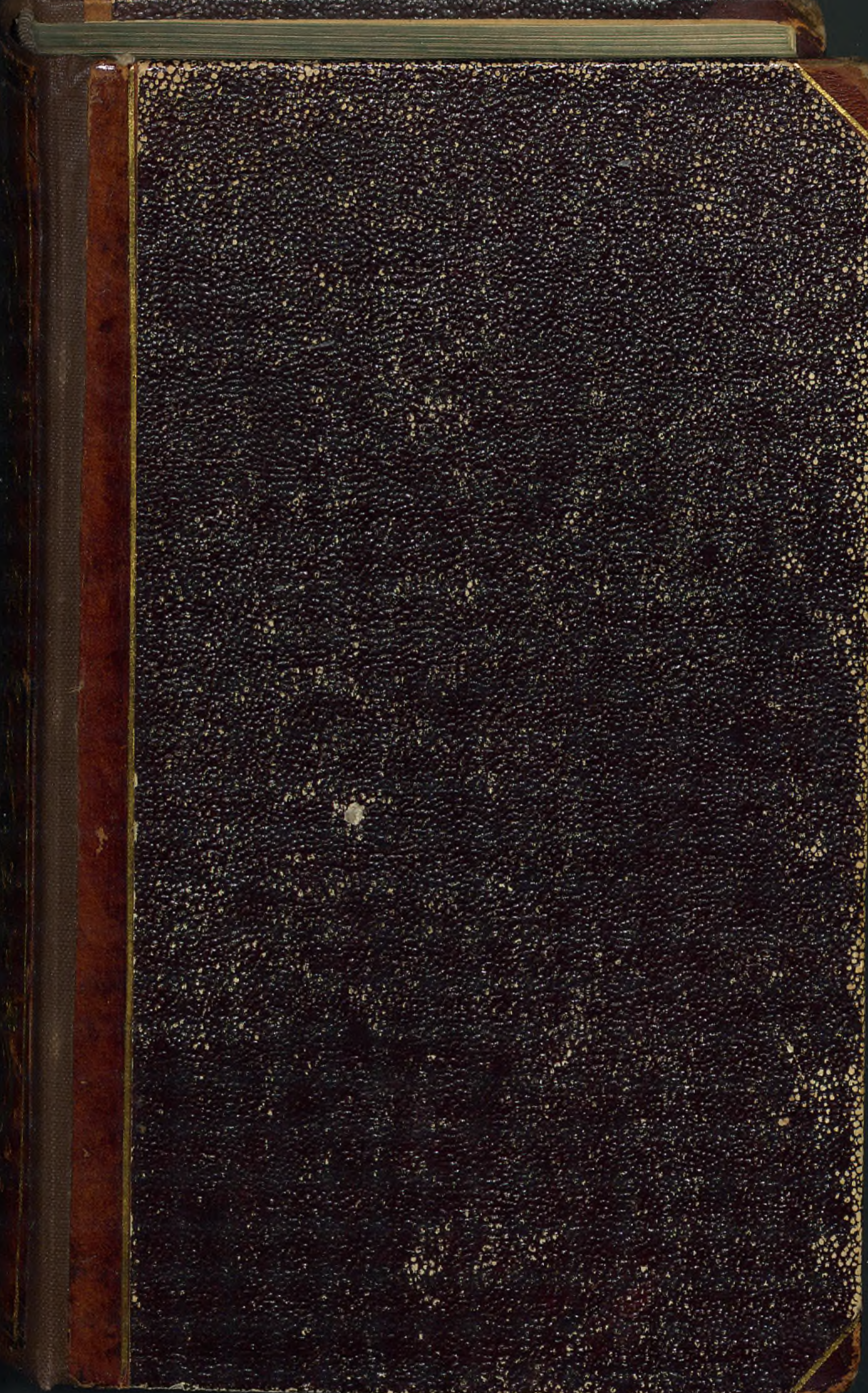
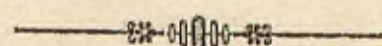

NORD OCH SÖDER.

STRÖDDA ANTECKNINGAR UNDER RESOR

EMELLAN

Avasaxa* och *Vesuven

åren 1835—1839

AF

NILS ARFWIDSSON.

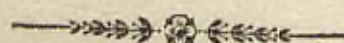
— — — what is writ, is writ;
Would it were worthier.

BYRON.

FÖRRA DELEN.

(SCANDINAVIEN OCH NORRA TYSKLAND.)

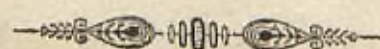
STOCKHOLM.
PÅ C. A. BAGGES FÖRLAG.

GÖTEBORGS STADSBIBLIOTEK

Förord.

Många bland dessa anteckningar (i denna förra del nästan alla) hafva för några år sedan stått att läsa i ett allmänt kändt blad, hvars ena redactör Förf:n då var, men spridda och med stundom långa mellantider. Detta sednare, jemte uppmaningar från flere håll, att å nyo utgifva dem, har förmått Förf:n att ännu en gång lägga dem under allmänhetens ögon, samlade till ett helt, öfversedda och, såsom en följd deraf, i flere hänseenden förändrade. Sednare delen kommer att innefatta flere och betydliga tillägg.

1835.

SCANDINAVIEN.

Upland, Gestrikland, Helsingland, Medelpad.

Med Ångbåten lemnade jag den 2 Juni 1835 hufvudstaden och hann tidigt på e. m. till *Upsala* hvarifrån resan genast fortsattes.

De långa, nakna, raka, ögon och tålamod tröttande Uplandsvägarne och de ännu otrefligare Uplandsbönderne använde jag hela natten att så fort möjligt komma ifrån. Anländ till *Elfkarleby* just i gryningen af den vackra sommarmorgonen hade jag en herrlig och i all maklighet beundrad anblick af de sköna fallen. *Schubert* har orätt i sitt så bestämdt framkastade påstående om denna vattenmassas betydlighet framför *Trollhättans.* Att fallet är det *andra* i ordningen i vårt land — åtminstone i södra delen deraf — torde böra medgifvas. Stränderne äro vilda, bevuxna med barrskog, sandiga och hafva ingenting af *Trollhätte*-strandens märkvärdiga skönhet. Det förundrar och är ett icke ovigtigt bidrag till bedömande af industrins ståndpunkt i vårt land, att hela den ofantliga vattenmassa, som på denna punkt är sam-

manträngd, icke användes till drifkraft åt något mera än — *en enbladig Såg*, i ett gammalt träskjul. *Elfkarö* bruk ligger dock icke långt aflägset. Ett stycke nedanför fallen, der det ännu forsar, men vattnet är grundt, är en bro bygd, på hvilken man passerar elfven. Den är ej stor och hvilar på tre små hvalfbågar, af hvilka den medlersta är något större än de öfriga; dessa bågar åter hafva sitt stöd i tvenne små murade stenkistor, nedsänkta i forssen. Bron är af *trä*, snygg och omsorgsfullt gjord, men föga märkvärdig hvarken till construction eller utseende; det senare är tvertom ytterst tarfligt, med undantag för Konung Carl XIII:s namnchiffer, som i trä utskuren paraderar på sidorna af brohvalfven. Dock utkräfdes för den korta vägen öfver densamma, en afgift af omkring 21 skillingar för en öppen vagn, något vid sidan hvaraf de beryktade Engelska vägpenningarne knappt torde uthärda jemförelse. Man har dessutom aktat nödigt, att till minne af det Herculiska verket, vid brons ena ända uppresa en ståtlig minnesvård af marmor och granit, der man i stora förgyllda bokstäfver får läsa namnen Carl XIII och Carl XIV, jemte Fock, Ennes m. fl. andra, dem Förf:n ej ur minnet förmår uppräkna. Inscriptionens *innehåll* är dock det märkligaste af hela denna broståt. Den innefattar nemligen, att bron blifvit byggd af enskilda medel, jemte tillskott af Staten, det der beviljats af Konung Carl XIV Johan. Nedanför läses att bron *fullbordades* 1816! Antingen har nu således det tillskott af "Statsmedel" brobyggnaden er-

hållit *beviljats* och *meddelats* af CARL XIV JOHAN, *minst* två år *innan* någon regent med detta namn fanns i Sverige, eller ock har *Staten*, genom sin regering, funnit skäl att *minst* två år *efter* det bron blifvit färdig, återgälda de enskilda en del af hvad derpå utaf dem blifvit bekostadt. — Båda delarna förefalla något problematiskt. Förhållandet kräfver utläggning och förtydligande, och det vore både för symmetrins och inscriptionens skull nödigt, att vid Brons andra ända uppresa ett likadant Monument, hvarpå, likaledes med förgyllda bokstäfver, noter eller anmärkningar till den första inscriptionen anbragtes. Kunde dervid någon liten apostille om anledningen till broafgiftens dryghet inflyta, vore det alldeles förträffligt och det hela blefve då rigtigt "complett" — såsom en dame af ton en gång i en Stockholms-Societet yttrade sig om en den tiden mycket omtyckt Sångare; det var det högsta beröm hon kunde gifva honom, tyckte hon.

Från *Elfkarleby* går vägen genom en mera vild än romantisk nejd till *Gefle*. Författaren väntade sig mycket mera af den tredje eller fjerde handelsstaden i riket. Spår till enhet eller plan i byggnader förspörjes ingenstädes. Man kan icke säga, att *Gefle* äger en enda regulier gata. Bredvid ett stort, massivt hus, som bevittnar sin egares anspråk att räknas "*to the Magnates of his land*," ser man antingen ett dåligt och litet trähus eller en tom sträcka. *Quaien* är ett med omsorg och smak utfördt arbete, men har ej den utsträckning den tvifvelsutan är ämnad att erhålla. Den går nu blott utefter den lilla

men täcka ström som vid *Gefle* utfaller i hafvet, på *ena* sidan af den vackra bron; den *andra* ser ännu helt ovårdad och afglömd ut. Denna bro är liten, men till structur och utseende säkert en af de vackraste i *Sverige*. Den är försedd med små trottoirer på sidorne och till sin idé alldeles lika Stockholms Norr- eller så kallade Nya Bro, men vida mindre tung och klumpig; detta gäller äfven om balustraden, ehuru alldeles liknande Norrbros. — Stora och granna hus har *Gefle* åtskilliga; de tillhöra utan undantag de rika köpmännen här. I architechtoniskt hänseende hafva de, såsom vanligen våra Svenska hus, hvarken anspråk eller värde. Ett undantag, åtminstone hvad *anspråken* beträffar, gör dock ett hus vid torget, öfver hvars granna port läses i stora, ståtliga bokstäfver: "byggdt af P. Ennes," och som lärer tillhöra en medlem af denna rika köpmans efterlemnade familj. Huset har, på den i öfrigt släta façaden, en altan, med en liten arabesk öfver sig och två stycken pelare under sig. Här vore visst tillfälle, att med *Ehrensvärd* fråga: "Colonner hvad gören J." — De föreställas vara af doriska ordningen, men höra, genom sina proportioner, till ingen ordning. De äro dock åtminstone icke af porfyr och således icke fullt så fula eller i andra hänseenden så orimliga som de hvilka blifvit ställda utanför Ugglas'ska huset på Drottninggatan i Stockholm. — Altanens båda utskjutande hörn prydas af en liten staty utaf Guden Neptunus och en dito af Mercurius. — Rådhuset, beläget midt på stora torget och med uppgångar från alla fyra si-

dorne, hör oneckligen till de märkligaste byggnader af detta slag, Sverige äger. Det har ej fula proportioner och båda hufvudfaçaderne sakna ej stil. Den ena har, likasom det gent emot belägna Enneska huset, tvenne colonner, men de hafva bättre structur och ett rent antikt *entablement*. Facaden midt emot har en, i sin idé, rätt vacker trappa; den är dock för mycket hopklämd i sina proportioner och gör derföre ingen effekt. De öfriga båda ingångarne, ehuru försedda med breda och vackra trappsteg, tyckas ej vara serdeles mycket begagnade; det växte gräs på dem, till och med nu, då detta eljest snart sagdt ingenstädes ännu var synligt.

Gefles omgifning är bland de fulaste. Ingenstädes någon vegetation, men mycket vatten, reddar och öar hvilkas formation kunde gifva pittoreska effekter nog, om de ej vore alldeles kala, eller beväxta med svag barrskog. Skugga söker man förgäfves. Staden har likväl en promenade, kallad *Brobänken* eller *Bråbänken*, ett ytterst tarfligt namn på en ännu tarfligare sak. Den bildas af en dubbel rad löfträd, de enda vi här upptäckte, som löper utefter ryggen af en uppdämning, en slags *molo* uti hafsviken, med *Gefleån* på ena sidan och en fördjupning af viken på den andra. Träden voro icke särdeles höga eller lummiga och promenadens utseende äfven i öfrigt föga lofvande. Rättvisan fordrar dock att erkänna, det den just nu höll på att undergå sin vårputsning, med hvilken åtskillige, mer och mindre trasiga, qvastbeväpnade personer voro sysselsatta. Vi gåfvo oss i

samtal med ett par af dem. De togo sig en hvilstund, och, stödde på sina qvastkäppar, invigde de oss i *Brobänkens* historiska minnen. — När de öfriga qvastmännen sporde de båda främlingarnes närvaro och den förtroliga vändning samtalet tagit, ville förmodligen äfven de lemna sina historiska bidrag, och öfvergåfvo en och en i sender det fäjande arbetet. Snart hade vi hela samlingen omkring oss; då ropades plötsligen af en bland dem, och *sotto voce:* "Sopa, sopa, Kapten kommer". — I ett ögonblick spridde de sig åt alla håll och uppdrogo med qvastarne sådane hvirflar af torra löf och damm öfver oss, att vi funno oss nödsakade att skyndsamligen aftroppa. Då vi härvid kastade ögonen uppåt strömmen, sågo vi en man i en liten båt, som med intresserade blickar syntes betrakta våra interlocutorer. Förmodligen var det den förskräckliga Kaptenen. — Den enda gröna fläck, som lärer finnas nära omkring *Gefle,* är *Brynäs,* ett landtställe tillhörigt egaren af Enneska huset i Staden. Vi vandrade dit, och funno den lilla trädgården och parken, der likväl äfven nästan icke annat än barrskog förefanns, temligen vanvårdade, ett förhållande, som ej kan annat än förundra, då egaren sjelf bebor stället, och detta på köpet är den enda skuggrika fläck, som om sommaren erbjuder Stads- och Affärsmannen hvilande svalka. Huset var likväl mycket väl underhållet och vittnade om rikedom och lux.

Gestrikland är i allmänhet, åtminstone utefter kusten, ett mycket sterilt och enformigt, men skogigt

land. Folket, ehuru bättre än Uppläningen, har dock sin känning af granskapet. *Wiforss* bruk, tillhörigt Schinkelska huset, är, ehuru i och för sig sjelft föga märkvärdigt och i en vackrare landsort säkert litet bemärkt, dock här en verklig oas i öknen.

Vid inträdet i *Helsingland* förändras scenen och man kan säga att man först här befinner sig i den egentliga Norrländska naturen; ty *grundtonen* i denna är, från *Gestriklands* gräns ända till *Haparanda*, alltid densamma, ehuru betydliga modificationerne och afvikelserne understundom kunna förefalla. Folklynnet och naturen gå här såsom alltid i bredd med hvarandra och båda bilda en ombrering, hvari *Helsingland* är den mörkaste och *Westerbotten* den ljusaste schatteringen. Ett landskap med allvarsammare, nästan dystert utseende, än *Helsingland*, finnes icke i Sverige. Det bildar en sträckning af dalar, på alla sidor omkretsade af mörka kullar, som amphitheatraliskt höja sig öfver hvarandra, tills de slutligen, i de mest romantiska former, blåna bort i den aflägsna horizonten. Detta vållar en enformighet, som skulle vara tröttande, om icke den alltid angenäma färgtonen och spetsarnes skiftande gestalter fägnade ögat. Ingen löfskog synes till och detta förklarar det dystra utseende, kullarne och bergen ega. Men äfven barrskogen är, till följe af den oförsvarliga hushållningen med denna Norrlands rikedom, gles och småvext, hvarföre kullarne och bergen, betraktade på nära håll, förlora sin fägring; deras toppar äro nakna eller sparsamt höljda med småskog, och förgäfves söker ögat

någon af dessa resliga tallar och granar, hvilkas rätta hemvist Norrland dock borde vara. En på en gång trefligare och mera romantisk anblick än den man har, när man från Helsinglands höjder nedstiger i de stora af forssar, elfvar och sjöar genomskurna dalarne, lärer svårligen stå att finna. Öfver dessa utbreda sig nemligen stora, välbyggda byar, der tvåvåningshus ej äro sällsynta och der man understundom finner ljusa, rymliga byggnader, med ända till tre fönsterrader öfver hvarandra; och dessa fönster bildas icke af små med bly sammanfogade glasskärfvor, genom hvilka ett svagt och orent ljus intränger i de låga och trånga kyffena, såsom fallet är i södra Sverige. Här hålla fönstren sina tre stora rutor i höjden, och vid inträdet i de glada salarne, igenkänner man vid första ögonkastet en af Norrlänningens hufvuddygder, snygghet och ordning, den der — i förbigående sagdt — såsom de öfriga utmärkande egenskaperna hos naturen och folket, genomgår Norrland i progressivt förhållande, tills den i Westerbotten når sin culminationspunkt.

Helsingen utgör *nedersta* länken af det ypperliga slägte, som har sitt hemvist bland Norrlands skogar, dalar och berg, som i dess sjöar och floder speglar rena, kraftfulla, af söderns laster ännu icke vanställda drag och i sitt lynne och sina seder längst bibehållit den friskhet, manlighet och lugna kraft, som fordom voro Svenskens prydnad och ära, hans kännetecken bland Europas nationer, och det skönaste, ack, alltför lättsinnigt förslösta arf från verldskun-

niga fäder. Han bildar, säga vi, nedersta länken i denna herrliga kedja, ty om redlighet, flärdlöshet, allvar och trofasthet utmärka honom, eger *han* dock icke det milda, älskvärda, glada, öpna och förtroliga, som gifva dessa dygder det högsta värde. Tvär och fåordig, föga böjd för eftergifvenhet eller undseende, myndig och sjelfrådande, förolämpar han väl icke *utan* all anledning, men behöfver ock ofta blott den obetydligaste, för att göra det. Stel, tung och sträf, som den natur hvaraf han omges, ser man sällan ett leende på hans läppar och det nya, det oväntade, det öfverraskande synes på honom göra föga eller intet intryck. Hans ansigte, hans blick bibehålla nästan orubbadt samma uttryck, och det enda man tydligt i dem läser, är den kraft, den förståndighet och den frånvaro af all listighet och förställning, alla lumpna beräkningar, som, jemte mycket annat godt, utmärka honom.

— ——

Utmed *Huddiksvalls* stadsport går landsvägen, och ehuru man ej för fortkomstens skuld behöfver fara in, äro vi öfvertygade, att hvar och en som gör det skall finna sig på det angenämaste öfverraskad. En täckare, gladare, elegantare småstad af träd finnes icke i Sverige, och, utom Hamngatorne i *Götheborg*, gifves säkert i hela riket ingen gata omgifven af så blänkande, nystrukna, sirligt utstyrda och putsade hus, som den enda gatan i Huddiksvall. Alla, eller åtminstone de flesta hus äro målade med oljefärg i

omvexlande, för ögat behagliga färger, och underhållna med stor omsorg. Intrycket af prydlighet och elegans ökas af en mängd, med allehanda lysande varor försedda och nätt inredda bodar. Den lilla staden säges ega *tjugoåtta* sådane. Stadens belägenhet, mellan två vatten, från hvars stränder de skogbevuxna kullarne uppstiga i den vanliga amfitheatraliska formationen, med många fantastiskt utskjutande uddar och tungor, stegrar ytterligare det behagliga intrycket.

Att *Helsingland* är backigt, behöfve vi ej tillägga efter hvad vi redan yttrat om dess natur. Dock äro backarne här i allmänhet obetydliga mot dem man anträffar längre norr ut, och vägarne äro väl underhållna. Färden skulle således icke alls ega något äfventyrligt, om icke de raska Helsingehästarne vore så felaktigt inkörde, att ingen armstyrka hos en kusk kan förmå dem att hålla igen när det bär utföre: det går då, som man säger, på Guds försyn. Man bör med mera skäl än nånsin, under sådane förhållanden, anförtro sig åt den, då man beger sig utföre den stora backen vid *Iggesunds* bruk, hvars längd, branthet och tvära svängning i en alldeles motsatt direction, just när man är i starkaste farten, göra den, med Helsingelandshästar, till ett af de vådligaste vägstycken i hela Norrland. Det skall också esomoftast der inträffa olyckor, hvilket man ej kan undra på, då det verkeligen, för den som midt i sommaren reser utför den, synes ett alldeles otänkbart problem att, äfven med största försigtighet,

oskadd till lif, lemmar, hästar och åkdon, komma utföre den en annan årstid, t. ex. då den är betäckt med svallis. Det skulle vara en obetydlig uppoffring för den rika Stockholms-Seigneur, som är egare till bruket, att medelst någon förändring af väganläggningen, alldeles borttaga eller åtminstone minska vådan att fara utföre denna ättestupa. Vi hafva äfven hört, att enskilda föreställningar i detta hänseende mer än en gång blifvit gjorda. Det förundrar oss så mycket mer om de ej haft någon verkan, som mannen är känd att vara en af våra i tänkesätt och umgänge humanare magnater.

Genast vid första inträdet i *Medelpad* märker man en stor förändring både i folklynne och natur, och denna förändring blir sedan ännu påtagligare i *Ångermanland*, der allt hos menniskan och dess omgifning endast är att betrakta såsom en högre potentierad *Medelpads*-natur, om vi så få uttrycka oss. — Knappt har man länskillnadsmärket bakom sig, förr än allt antar ett gladare, lifligare utseende; barrskogen, den dystra, allvarsamma barrskogen undantränges af eller delar åtminstone väldet med löfskogen. Björkarne med sin späda, klara grönska, sina sirliga hvita stammar sprida glädje öfver landskapet. — Det är, oss veterligen, ingen annan än den snillrika, men curiösa Författarinnan till *Corinne*, som det fallit in att se sorg och tunghet hos Nordens björkar. Hon kallar detta träd "*le triste Bouleau*," och beklagar sig öfver dess allestädes-närvaro, under hennes resa till Stockholm, der hon infann sig för att tala po-

litik med CARL JOHAN, sedan det icke längre ville lyckas henne med NAPOLEON. Björkarne få, likasom NAPOLEON, trösta sig med verldens bifall, öfver missödet att ha råkat i onåd hos denna litterära Amazon, — "Doctrinärernes Fru Mormor," såsom en Fransk Feuilletonist rätt qvickt och roligt kallade henne. (Hennes dotter var, som man vet, gift med Hertigen af *Broglie*).

Knappt har man hunnit ana *Medelpads*-naturens företräde i gratie och lifighet framför den man nyss lemnat, förrän den hastar att för det öfverraskade ögat visa dessa i full dager. *Ljungans* eller, såsom hon här vid sitt utlopp kallas, *Njurunda*-Elfvens sköna floddal utbreder sig i hela sin stilla, glada fägring omkring vandraren, och från den bro, hvaröfver man här passerar elfven, har man åt alla sidor en af dessa tjusande utsigter, som äro Nordens högland ensamt förbehållna. Ännu försänkte i betraktelser öfver denna herrliga syn, passerade vi en tät och dunkel skogshöjd, utför en af dessa väldiga backar, hvaraf hela södra Norrland öfverflödar, då på en gång en hop Svenska och Norrska flaggor svajade emot oss öfver skogstopparna. Vår undran var icke ringa, men förbyttes snart i en liflig känsla af nöje, då vi, nedkomna utför höjden, sågo en vacker dal öppna sig och till höger en af grönskande, mångformiga kullar och berg omgifven vik, der flere grannt utsirade fartyg lågo för ankar. Det var *Svartvik*, en lastageplats tillhörig den på sitt sätt bekante *James Dickson* i Götheborg. En betydlig export af skogsproducter

sker härifrån och de på sin last väntande fartygen hade, Pingstdagen till ära, lemnat alla vimplar och flaggor till pris åt vindarne.

Sundsvall är en liten temligen hygglig stad, lik våra *vanliga* bättre småstäder, der man ser några väl byggda eller till och med eleganta hus vid sidan af dåliga kojor. Den har eljest ett rätt lifligt utseende och detta bedrar icke, ty dess handel är, relativt till stadens betydenhet i sig sjelf, kanske större än någon annan Svensk stads, under enahanda förhållanden. Jag fann af officiella uppgifter att, blott på den *sista* veckan i Maji, hade *femton* fartyg in- och utclarerat i dess hamn och, bland dessa, *tie* från eller till *utländska* hamnar, t. ex. *London*, *Havre*, *Cherbourg*, *Hières*, *Honfleur* m. m. — *Trädproducter* äro hufvudsakligaste exporten, eller rättare, med obetydliga undantag, den enda.

v. Schubert, *enfaldig* såsom Tyskarne *stundom*, *sentimental*, såsom de *nästan alltid* och *ocritisk*, såsom de *sällan* äro, har, i sin bekanta resebeskrifning öfver Sverige, fallit i den utomordentligaste förtjusning öfver *Sundsvalls* belägenhet och förklarat att man "knappt finner något dylikt vid *Lago Maggiore*."!! Invånarne i staden och dess grannskap, så väl som andra Norrlänningar, tyckas icke dela denna excentriska sinnesstämning och Förf:n nekar icke det han ju häruti tycker dem hafva ganska rätt. Det är obestridligt, att den mängd kullar och berg, hvaraf staden är omgjordad i alla rigtningar och de fantastiska, mångskiftande former, hvari dessa framskjuta i de

omgifvande vattnen, på afstånd ger det hela ett ganska pittoreskt utseende, som väl dock i alla fall ej rättvisar en jemförelse med Alpernes sublima natur, men när man på närmare håll varseblifver den nästan totala *kalheten*, hvilken här, likasom så ofta annorstädes i Norrland, utmärker höjder och berg, försvinner illusionen och denna fullkomliga brist på allt skygd undan sommarsolens brännande strålar inger, äfven då man sjelf icke kroppsligen erfar den, en pinsam känsla.

Sundsvalls kyrka hör onekligen till de rymligaste och vackraste småstadskyrkor i Riket. På Kyrkogården betade kor, äfven under gudstjensten, och föllo med sitt råmande Predikanten i talet. Mig tycktes detta icke vara väl gjordt, hvarken af dem eller af de eller den *qvi vaccis hæc otia fecit*. En egen art grafvårdar prydde flerstädes denna begrafningsplats: långa, smala, för vinden nickande jerntenar, nedstuckna i mullen, med en liten förgyld plåt nära öfra ändan och ett litet tvärjern bakom den till dess stöd, hvarigenom en korssform skulle uppkommit, om blott tvärjernets ändar icke med endast en liten hårsmån skjutit fram om plåten. På denne lästes den dödes namn etc. och den var alltid betäckt med en *adelig* krona, utan afseende på det stånd den aflidne tillhört. Är meningen att *alla* blifva *Adelsmän* i himmelen? Förf:n bekänner att han är af annan tanka; han kan aldrig bli vän af Aristocrati, hvarken i himmelen eller på jorden, och hans enda hopp är att han *der* åtminstone måtte slippa se den. *Här* ser

det i thy fall ännu mörkt ut, men "Tiden är ond" och "hvem vet hvad som kan hända," säger *Juan*, den illparige, om Mazettos fästmö.

Sundsvall har kommit oss att med våra betraktelser vika af från landsvägen, och, sedan vi en gång äro stadda på afvägar, torde Läsaren benäget ursägta ännu en liten episod.

Sysslolös satt Förf:n i gästgifvaregårdens källarsal, under en tråkig väntan på hästar. På disken låg ett maculatur, *uden hoved og hale*, för att tala med Holberg. Blott ett par blad midt uti återstodo af det prydligt tryckta arbetet. Mekaniskt tog han dem i handen. De befunnos tillhöra en af H. E. Herr Justitiæ Stats-Ministerns Embetsberättelser, och, såsom man af åtskilliga data kunde sluta till, den för år 1833. Förf:n hade väl, i sinom tid, observerat innehållet af denna intressanta skrift, men — såsom troligen de fleste — endast för att taga kännedom af de deri meddelade, mer och mindre betraktelserika uppgifterne rörande årets lagskipnings-förhållanden. Ur synpunkten af ett *litterärt* arbete hade han aldrig kommit att se det; tanken att i detta ögonblick, då han hade så godt om tid, äfven betrakta det från denna sida, upprann nu först hos honom. Och han hade skäl att häröfver lyckönska sig; ty den sannskyldiga humor och naivetet i stil, som deri röjdes inom omfånget af ett par sidor, förkortade angenämt de tröga ögonblicken, på samma gång som de hos honom väckte en liflig åstundan att snart i sin helhet få återläsa en product, hvars värde han, vid dess utgifvande,

med så oförsvarlig ensidighet uppskattat. Ett par profstycken af hvad han på de begge bladen af det defecta arbetet fann, meddelas här, till Läsarens uppbyggelse. Man har vågat vidfoga några små reflexioner, åsyftande att ställa arbetets classicitet i behörig dager.

"*Hädelse mot Gud förekommer endast i Wimmerby.*"

Så lyder en rad, som bildar en egen rubrik, utan sammanhang eller gemenskap med det föregående eller efterföljande. Det gör Förf:n sannerligen ondt om *Wimmerby*, som både så försyndat sig och så der isoleradt utställes till allmän åskådning, sig sjelf till näpst och androm till varnagel. *Wimmerby* brann totalt upp för ej många år sedan; måhända är det denna olycka staden icke med christlig undergifvenhet förmått bära, utan har den i sin förtviflan utbrutit i hädelser, hvarmed den alltsedan fortfarit. Vi våga ej påstå att denna förklaring af den concisa periodens mening är den allrarättaste; men då ordet "förekommer," så ställdt, innefattar ett begrepp både af *continuitet* i tiden och af *allmännelighet*, i hänseende till personer, synes sådant ha mycken sannolikhet för sig; och åtminstone torde framtida häfdatecknare — hvilka tvifvelsutan ej underlåta att rådfråga Herr Justitiæ-Stats-Ministerns embetsberättelse, såsom den der har officiel egenskap — se saken så. Vi upprepa det än en gång: *Wimmerby* är sannerligen att beklaga.

"*Sjelfmord* hafva, utom i *Stockholm*, varit tal-
"rikast i *Upsala*, der icke mindre än 9 sådana före-

fallit.

fallit. Då i *Götheborg*, Gefle och andra städer med större folknummer, *alldeles inga* sjelfmord egt rum, ger det ovanliga stora antal af sådana olyckliga tilldragelser i *Upsala, anledning till bekymmer.*" Så vida icke våra begrepp om premiss och conclusion i en logiskt sammansatt mening äro alldeles förvända, kan af den period som börjas med ordet "Då" ingen annan slutsats dragas än att sjelfmorden i *Upsala icke gifvit* någon "anledning till bekymmer," så framt blott *Götheborg* och *Gefle* haft ett någorlunda motsvarande antal att uppvisa! — Om en Justitiæ-Stats-Minister såge saken från den sidan lärer ej nekas att sådant verkligen "gåfve anledning till bekymmer." Vi äro öfvertygade att så icke är och att den originella och naiva perioden icke är så illa *menad* som *sagd:* — Och härmed återvände vi till landsvägen.

Emellan *Mark* och *Fjäl* varseblifver man för första gången den stora och prägtiga *Indalselfven*, som, näst *Ångermanelfven*, i skönhet och majestät torde böra anses för den första i *Norrland*, och följaktligen i Sverige, ty *sådana* floder hafva dock ej södra och vestra Sverige att uppvisa, ehuru många finnas som tro det. Den första anblicken af *Indalselfven* är öfverraskande, och utsigten från höjderne ofvanför de båda färjorne och äfven från dessa, mycket herrlig; men öfverträffas dock af utsigten från sjelfva gästgifvaregården Fjäl. Få naturscener hafva gjort ett så lifligt intryck på Förf:n, som denna, — detta må nu ligga i ett verkligt företräde el-

ler i en tillfällig harmoni med Författarens inre — och det torde derföre ursägtas honom att han egnar den en egen skildring, huru långt efter föremålet denna än må stanna.

Fjäl ligger på sluttningen af en vacker, gräsväxt höjd, som sträcker sig längs *Indals-Elfven.* Denna är här ganska strid och ungefär en fjerdingsväg bred. Nära Fjäl delar den sig i två armar, hvilka omfatta tvenne stora, skogiga öar, mellan hvilka hufvudådern går, för att, jemte de öfriga, förlora sig i en vik af hafvet. De sluttande östränderna äro höljda af björk och al; bakom löfskogen och öfver den höja sig resliga barrträd. I öppningen mellan båda öarne, men framom dem, hafva naturen eller öfversvämningar danat en liten tjusande holme, som, rikt öfverströdd med grönska och löfträd, ligger, som ett vaktskepp, framför sina båda majestätiska syskon. Öfver och förbi denna holme följer ögat de vackra östränderne och den medlersta strömfåran ända dit, der, i ett aflägset perspectiv, viken utbreder sin klara vattenspegel, omkransad af Norrländska naturens förstfödde, de amphitheathraliska kullarne, hvilka, skiftande klädda i barrets dunkla eller löfvets skärare grönska, höja sig öfver hvarann, tills de slutligen blåna bort i ett försvinnande fjerran. *)

Sedd i sommarens första början, vid den snart sagdt aldrig nedgående solens slocknande strålar, är

---

*) Möjligen kunde ett och annat *geografiskt* misstag här vara begånget, som torde ursäktas af de med ortens läge fullkomligare bekante.

det ej till det manliga elementet i naturen en sådan utsigt får räknas. Den imponerande kraften, det allvarsamma, djerfva, energiska finnes icke här, men der finnes mildhet och höghet, renhet och oskuld, lugn och klarhet — med ett ord, detta ljufva, innerliga, fridsamma, som i en ädel qvinnas själ har sin högsta motbild, sin skönaste uppenbarelse på jorden.

Det var en natt, i första hälften af Juni, jag stod på denna strand. Ren och hög hvälfde sig himmelen öfver mitt hufvud. Tyst och glänsande ilade floden vid min fot, en bild af tiden, i sin brådskande, aldrig hvilande fart, — icke i sitt väsen, ty något så oblandadt, så oöfverskådligt rent, har tiden aldrig bringat menniskorna. Naturen sof, men det var icke denna djupa hvila, som i södern är mörkrets följarinna, det var blott en lätt slummer, en ljus dröm mellan afton och morgon. Orren spelade i furorne på den ena ön, och en ensam "Nordens Näktergal," en talltrast, höjde från den andra sin melodiska sång.

Det var eljest så tyst, så tyst. Jag tyckte jag kunde hört slagen af en engels vinge i den stilla luften. O! om en af dessa himmelska andar, som en gång i en qvinnas skepnad nedstigit till jorden, att sänka himlens frid, himlens fröjd i det hjerta hon älskat, men snart på återtagna vingar flytt dit upp igen — om hon ännu kunde nalkas förgängligheten — det vore i en sådan natur, en sådan timma hon skulle söka den älskade, för att åtminstone ett ögonblick lägga en svalkande hand på det blödande sår, hvar-

öfver intet annat ärr vexer, än den gröna torfvans och ingen annan ro gjutes än evighetens!

Fjäl är det vackraste jag sett mellan *Stockholm* och *Matarängi.* Personer med skönhetssinne och förstånd hafva sagt mig, att längre inåt ega Indals- och Ångerman-Elfvarnes floddalar ännu skönare ställen.

Ångermanland, Westerbotten, Midnatts-Solen.

Mellan *Fjäl* och *Hernösand* ligger den vackra *Hässjö* kyrka. Det är en fägnad för ögat, att i vårt kära Fädernesland, der byggnadskonsten står på så "svaga fötter," i både andelig och lekamlig motto, få se ett modernt tempel, som verkligen har stil och skönhet i en enkel, ren construction, och icke, såsom vanligt, antingen blott förvirring och öfverlastning, eller torftighet och platthet. *Hässjö* är icke korskyrka; denna sistnämnda form, huru *christligen* välment den än må vara, lånar sig dock sällan till en rätt classiskt skön behandling. Der blir vanligen brist i grandiositet och i *helhet* både utan och innan. Närmare *Hernösand* har man det romantiskt-idylliska *Säbrå, Franzéns* præbende, en natur, mild och dock allvarlig, rik, ljuf och harmonisk som hans sånger.

Hernösand är den ansenligaste stad i det egentliga *Norrland*, med ett Gymnasium, sedan gamla tider berömdt för grundliga och mångsidigt bildade Lärare, ett rykte, som det i den nuvarande tiden försvarat, om ej utvidgat. — Staden ligger på yttersta ändan af den så kallade *Hernön*, och man har från det i dess grannskap belägna *Vårdkasberget* en fullständig utsigt af dess läge. Denna utsigt är märkvärdig för de mångfaldiga kullarne och bergen, kring hvilkas fot hafsviken bildar otaliga vattendrag i den största omvexling; månget segel letar sig väg genom denna labyrinth och lifvar taflan; längst ut har man stora, öppna hafvet, rikt öfverströdt af fartyg, som småningom nalkas eller försvinna. Det hela vore verkligen skönt, om någon vegetation, annat än här och der gräsets, prydde de ur hafvet uppstigande höjderne; deras fullkomliga skugglöshet minskar det angenäma i intrycket, efter första ögonblickets öfverraskning. — *Hernösand* hör till Sveriges bättre byggda småstäder och ett par byggnader, *Landshöfdinge-residenset* och *Gymnasiihuset*, förtjena att serskildt omnämnas. Det förra är enkelt, men harmoniskt i sin construction, har en vacker belägenhet på en fri plan nära sjön, med hufvudfaçaden åt stadens stora torg; denna façad prydes af doriska pilastrar och tar sig rätt väl ut. Märkligare är *Gymnasiihuset*; dess façad har i midten en rund portik af 12 colonner af pæstiska ordningen, med en cupol öfver. Denna colonnade hör, i och för sig sjelf betraktad, obestridligen till de vackraste, mest classiska arbeten i den-

na väg vårt land har att uppvisa, men den har det felet, att den ej sammansmälter med sjelfva byggnaden, om vi så få uttrycka oss; den är både i dimensioner och prakt förkrossande för det jemförelsevis simpla och blygsamma hus den tjenar till inträde. Anblicken i sin *helhet* får sålunda *icke helhet* och tillfredsställer ej; skada! ty hvart och ett är vackert för sig, och colonnaden, jag upprepar det, verkligen skön. — *Domkyrkan* är en ruin både utan och innan.

På Kyrkogården finnes ett ståtligt monument, bland många enkla, och dess inskrift torde, för dess egenhets skuld, förtjena att kännas. Jag meddelar den *bokstafligen* sådan den är, med blotta namnets uteslutande:

"Här är nedlagd f. d. Contre-Amiralen, Landshöfdingen öfver Wester-Norrlands Län och Commendören af Kongl. Svärds-Orden C. F. —s *jordiska lekamen*, som, lik en utskjuten och förrostad kanon, utan möda blifvit sprängd, men den store mästaren vill i sinom tid omgjuta densamma i en skapnad och af ett ämne, som *evigheterna* ej skola förvandla. — 1751 d. 18 Julii född, 1769 den 25 Julii Ingången till tjenstgiöring vid Amiralitets- och Galereflottan. 1820 den 5 Julii död."

Detta epitaphium, författadt af den aflidne, är, som man finner, en imitation — hur lycklig må läsaren afgöra — af *Franklins* bekanta grafskrift öfver sig sjelf. Den aflidne var enthusiast för den store Americanske medborgaren, och denna känsla skall hafva fått ytterligare näring af en likhet i anletsdrá-

gen, som den aflidne egde eller trodde sig ega med honom. Mannen har eljest, både såsom offentlig och enskild, efterlemnat ett aktadt minne i denna ort, hvarom Förf:n vid flere tillfällen kunnat öfvertyga sig. Han var känd för skicklighet, stor arbetskraft och saknade ej bildning. — *Relata refero.*

Två och en half mil norr om *Hernösand* far man öfver den majestätiska *Ångermanelfven*, med sina romantiska stränder. Bredden är här en fjerdingsväg. Uppåt denna floddal, ända till Jemtlandsgränsen, lärer den herrligaste natur i oändlig omvexling vara att skåda. Skada att vägens mindre farbarhet för större åkdon och afvägens betydlighet i förening, hindrade oss att göra denna sidoutflygt. På stora vägen norrut förlorar man snart elfven ur sigte, men romantiska utsigter, bildade af mångfaldiga sjöar och vattendrag, med bergomgifna stränder, fattas icke i *Ångermanland*, och ehuru jemförelsevis litet löfskog äfven här anträffas, hafva dock utsigterna, genom bergformernas rika omvexling och de öfver vattenspeglarna kringströdda holmarna, oändligen mycket lif och behag. Norr om *Docksta* gästgifvaregård — kronan för alla vackra utsigter på denna vackra väg — antar landet småningom ett mindre pittoreskt utseende, blir mera enformigt och erbjuder numera sällan någon märkligare natureffekt. Mellan *Docksta* och *Spjute* har dock vägen ännu ej förlorat något af sin fägring. Den nära sednare stället belägna *Nätra* kyrka — socknen är märkvärdig, såsom stamorten, jemte *Sidensjö*, för de äkta fina Norrlandsväfnaderne

— förtjenar att serskildt nämnas; äfvenså, längre upp, *Nysätra* kyrka. Den enda *Herrgård*, som synes vara af större betydenhet, är det norr om Hernösand belägna bruket *Utansjö*, Grefve De Geer tillhörigt. Säteriet *Holm*, det efter uppgift *enda* i Norrland, förtjenar ock att nämnas.

Ångermanländningen är, såsom den Norrländska allmogen i allmänhet, en oförderfvad naturens son, med vacker kroppsbildning, fallen för ordning och snygghet, redlig, höflig och, efter mångas försäkran som närmare haft tillfälle observera honom, äfven trofast och pålitlig i lynnet. Långsam i rörelser och vändningar, ser man honom aldrig hafva brådtom, och ingen allmoge i Sverige finnes, efter hvad Förf:n kunnat förmärka, för hvilken resande eller fremlingar äro så likgiltiga varelser, som för Ångermanlandsbonden. Vid resor i rikets öfriga landskap, finner man alltid, vare sig af naturlig välvilja hos folket, eller af vana vid ett strängare iakttagande af gifna föreskrifter, en viss beredvillighet i afgifvande af nödiga upplysningar för fortkomsten m. m. — I *Ångermanland* är det endast genom förnyade, egna ansträngningar och ofta icke utan hotelser eller åtminstone tydliga tecken till otålighet, man lyckas få någon i raskare rörelse för anskaffande af skjuts &c. De bli dervid ej ohöfliga, men denna brådska att komma från ett ställe, der de tycka att de sjelfva hafva det rätt makligt och galant, tyckes förundra dem; denna förundran sträcker sig dock aldrig derhän att de kunna bibringas något begrepp om nödvändigheten eller

åtminstone lämpligheten för *dem sjelfve* att iakttaga en större skyndsamhet, och denna sinnesstämning underhålles ytterligare af den öfverallt märkbara efterlåtenheten hos vederbörande, i hänseende till noggrann efterföljd af gällande Författningar. — Då *Ångermanlänningens* och hans omgifnings utseende vittna om välmåga och således om flit och arbetsamhet, är det svårt att härmed förlika den tröghet och sömnighet, som vid så många tillfällen synbarligen utmärker honom. Den måtte härleda sig från en egoistisk egenhet i lynnet — och vi hafva hört Ångermanlänningar sjelfva bekräfta detta omdöme — som gör, att han med föga håg företar sig något som ej direct gagnar eller behagar honom, och med en i ogenhet yttrad känsla af motvilja sysselsätter sig med något som bryter hans dagliga vanor, vid hvilka han, såsom Förf:n vid flere tillfällen trott sig förmärka, är starkt fästad — en anmärkning som, ehuru i mindre grad, gäller all Svensk menighet, den der till sin natur är stationär och mindre än något annat folk *rerum novarum cupidus.* Hos *den obildade massan* är denna sinnesstämning onekligen att föredraga framför en motsatt ytterlighet; en gyllene medelväg vore dock önsklig, och skulle verka — allt *politiskt* oberäknadt — ganska välgörande i industrielt hänseende.

Mellan *Önska* och *Afva* inträder man i *Westerbottens Län*, ehuru *Provinsen* Ångermanland sträcker sig några mil närmare *Umeå.* Ingenting af betydenhet möter den resande förr än han nalkas sistnämnde stad. Straxt söder om den öppnar sig en stor och

relativt till den höga latitudsgraden, mycket bördig slätt, hvarpå byn *Röbäck* är belägen; denna by, som äger den omgifvande slätten, är troligen en af de största, kanske den största i riket. Den liknar en liten stad och bebos för närvarande (1835) af omkring *sjuttio* åboer, med familjer. Åboernes antal skall, genom årliga inflyttningar, vara i jemnt tilltagande. En egen effekt för ögat göra de på den odlade, vidsträckta slätten här och der kringströdda ladorne, hvilkas sammanräknade antal säges utgöra mer än *Fyrahundrade*.

Staden *Umeå* ligger vid den här ganska breda och i synnerhet strida *Umeå* elf, hvaröfver en färja, icke utan strängt arbete för de Herculiske roddarne, förer den vägfarande till staden. Denna har ett temligen otrefligt utseende i sin obetydlighet, och vi öfverraskades obehagligt af ett möte, som eljest är utan exempel i Norrland och knappt har något jemförligt annat än i de större städerne söderut. Förf:n menar löst folk och prejande industri-riddare, som med serdeles tjenstaktighet visa vägen eller uträtta någon fullkomligt obetydlig tjenst, för att sedan, med en envishet som ej låter afspisa sig, derföre fordra *betalning!* — På gästgifvaregården — de resandes vanliga och i dylika städer enda tillflygt — oroades man af långt in på natten huserande källarbröder, bland hvilka det berättades oss att en och annan af stadens honoratiores af andra eller tredje rangen skulle befinna sig. De tömde der mången välgångsbägare för och med ankommande eller afgå-

ende Finska skutskeppare, som ej voro de minst högljudda af sällskapet, och i sitt metriska raseri sönderhackade vår vackra och välljudande Svenska i idel skärande trocheer, dem de utströdde i vinden med en förvånande volubilitet. När härtill lägges, att så väl fönster som väggar på detta — likväl i sjelfva Rådhuset belägna — asylum för resenärer äro eller åtminstone voro i ett högst bristfälligt skick, som röjde en verklig ultraliberalism i begreppet om de inalienabla rättigheterna hos blåst och regn — så kan läsaren lätt föreställa sig höjden af det angenäma i vistandet inom detta *Westerbottens* Läns residence. Vid en vandring genom staden fästades Förf:s uppmärksamhet vid ett eljest ansenligt hus, som mer än de öfriga syntes vara försedt med brist på fönsterrutor eller förknappning i dessas tillbörliga utsträckning i höjd och bredd samt i öfrigt temligen bofälligt. På tillfrågan underrättades han att det var Borgmästarens eget. *Fiat Justitia et pereat mundus*, tänkte han! Och vare detta nog sagdt om staden *Umeå*, der man vid jemförelse af de sammanträffande förhållanden Förf:n här ofvan antydt skulle frestas tro, det åtminstone *glas*-förbrukningen erhållit en alltför ensidig riktning. Huruvida öfriga industriarter här behandlas med mera mångsidighet hade han ej tillfälle utröna.

Med fördystradt sinne och klappande hjerta nalkades han den icke långt norr om *Umeå* belägna trakt der

Rathans skamfläck brändes
På vår ära in en dag,

såsom TEGNER så energiskt och sannt uttrycker sig i minnessången öfver en nära anförvandt till Förf:n, som vid *Sävar* gaf sitt lif för Fäderneslandet. Det är, Förf:n veterligen, ingen mer än Herr v. SCHUBERT det kunnat falla in att kalla dessa olycksaliga fäktningar: "de *för Svenskarna* så *ärofulla* träffningarne vid *Sävar* och *Rathan*."

Förf:n, som förut traditionsvis och genom tid efter annan utkomne berättelser, blifvit bekant med dessa dagars mörka historia, sökte nu, anländ till ort och ställe, att med egna ögon och öron, så fullständigt sig göra lät, inhemta en detaljerad kännedom om dessa beklagligen oförgätliga drabbningar, och Läsaren torde ursägta om jag önskar för några ögonblick kringföra äfven honom på dessa slagtfält, der Svensk mandom och Svensk krigsära fingo ett så djupt sår, *icke* af *fienden*, utan af egna anförare. Det är verkligen ett det vackraste drag af krigstukt och obrottslig militärisk lydnad, Svensken kan uppvisa, att icke den okufvade, stridslystne soldaten och Subalternen, genast efter slaget, på den som vederborde, hämnade nesan af ett nederlag, som låg utom möjligheten af någon beräkning, och som endast lydnaden för de orimligaste och förhatligaste befallningar förmådde krigaren att underkasta sig.

KAMENSKY hade norrifrån framträngt framom *Umeå* till Öre elf. Mot honom stod söder ut WREDE, med en styrka som väl kunnat mäta sig med hans eller åtminstone försöka det, men WREDE rörde sig

under tiden icke ur stället *). Sveriges sista ansträngning var expeditionen till *Rathan*, som under PUKES och WACHTMEISTERS befäl landsteg på nyssnämnde punkt *norr* om Ryssarne, således i deras rygg, och KAMENSKY var på detta sätt bokstafligen inklämd mellan WREDE och WACHTMEISTER, som *hvardera*, om vi ej misstaga oss, anförde stridskrafter fullt motsvarande hans egna. KAMENSKY, ett af de största Fältherreämnen Ryssland haft, ansåg sig *bestämdt* förlorad, och skall icke oförtäckt hafva yttrat, att han aldrig kunde tänka på att undkomma, ehuru försöket var hans skyldighet **). Bakom och framför sig hade han fiendtliga arméer, lifvade af den bästa anda och till en stor del bestående af alldeles friska troppar, då hans egna deremot af långa marscher i ett fiendtligt land voro bragta i en mindre god författning; på ena sidan hade han hafvet, occuperadt af Svenska flottiljen, och på den andra — Lappmarkerne, der man, denna tid af året, icke träffar ens en *Ren*, långt mindre menniskor eller menskliga boningar, endast

---

*) WREDE uppmanades *upprepadt* att sätta sig i rörelse för att understödja norra armeens operationer. Han förklarade sig behöfva tid att insamla proviant (fienden låg vid Öre elf, och han sjelf söder om denna på ett obetydligt afstånd) och gick, som sagdt är icke *ur fläcken*.

**) Det är en på orten allmänt känd sak, att KAMENSKY, som, utom sitt kinkiga läge, led stor brist på ammunition — en brist som vid *Rathan* mycket bidrog att frälsa Svenska styrkan från total förstöring — hade ämnat capitulera och att han likaledes, för hög belöning, tingat sig vägvisare, som skulle på afvägar in åt landet söka föra honom sjelf förbi Svenskarne och sålunda rädda hans person undan en *fångenskap*, som han eljest ansåg oundviklig.

ovägade skogar, kärr och moras. Af de två arméer KAMENSKY egde valet att möta var WACHTMEISTERS obestridligen, efter vanliga beräkningar, den svåraste att med hopp om framgång bekämpa, men åt denna sida låg enda möjligheten af ett återtåg och en återväg till Ryssland. Han kastade sig således åt detta håll.

Trakten från *Umeå* till *Sävar* är i allmänhet sumpig, och landsvägen, som går genom en nu mycket glesnad och småvext, men den tiden ännu grof och tjock skog, är, med undantag af några föga practicabla skogsstigar, den enda stråt, på hvilken man obehindradt kan framtränga; någon möjlighet för en armée eller ens för en bataljon att utbreda sig åt sidorne eger dock snart sagdt ingenstädes rum, förr än helt nära *Sävars* kyrkby. I en liten skogsbacke, ungefär en half fjerdingsväg söder om kyrkan, stodo Svenska förposterne då Ryssarne kommo antågande, och i denna backe, *utför* hvilken Svenskarne sedan retirerade ned på *Sävars*-slätten, började *hufvud*-affären. — Ryssarne försökte äfven att på skogsvägar framtränga på ett par andra punkter, men den styrka som här kunde deplojeras var relativt obetydlig; också förblef en stor del af Svenska hären overksam, under det de bataljoner som voro i elden der ledo ofantligt, och deras på afstånd hållne kamrater glödde af harm att ej få ila till undsättning. För en i krigskonstens mysterier oinvigd person blir det alltid en gåta, huru det blef möjligt för Ryssarne att, hela skogsvägen och öfver den äfven omnämnda skogsbacken, så obehindradt framtränga, då de för morasen

och den tjocka skogen på båda sidor ej kunde tåga annorlunda än i sluten colonn med en front af 8 högst 10 man! *Redan* här förvånas man öfver hvad som kunde förmå Svenska Befälhafvaren att sednare anbefalla reträtt; ty det är att märka att öfverallt i dessa olyckliga dagar, det endast var på *ordres*, som reträtt grundades och icke, åtminstone synbarligen, på någon inre *nödvändighet*, deri de gifna ordres, i sin ordning, bordt ega en förklaringsgrund *).

Reträtten försiggick, som man vet, förbi *Sävar* — och af *hela* Svenska styrkan — genom den nära 2 mil

---

*) Dessa reflexioner torde, för att ej orätt tydas, behöfva en närmare förklaring, den Förf:n genom ytterligare insamlade upplysningar blifvit i tillfälle att afge. Det är ej meningen att bestämdt påstå, det ju icke, i det skick sakerne kommit genom den oförsvarligaste vårdslöshet, reträtten från *Sävar*, i sista ögonblicket verkligen var påkallad af en tvingande nödvändighet, men då uppkom denna nödvändighet ock endast derigenom, att *alla* medel till förekommande af Ryssarnes framträngande, handlöst åsidosattes. Icke en gång Sävarsbron besattes och upplysningar, dem bönder, hvilka hos Öfver-Generalen begärde företräde, gifvit om ett vigtigt *vad*, som borde bevakas, lemnades obegagnade. Det var ock öfver detta vad Ryssarne på en punkt framträngde. — Vederbörande hade — i stället att ej stanna utan gå rakt på *Umeå*, bemägtiga sig denna stad, der KAMENSKY hade en högst obetydlig styrka och instänga honom emellan de båda strida elfvarne *Umeå* och *Öre*, då han, efter sakkunniges omdöme, utan att lossa ett skott måst ge sig — i all maklighet lagt sig i ro med hela styrkan vid *Sävar*, i den fulla visshet att KAMENSKY aldrig så tidigt kunde få kunskap om expeditionen och sätta sig i marsch. Man sof mellan lakan i den fullkomligaste trygghet, under det Ryssarne defilerade genom skogen, öfvergingo vad, &c. till dess man kl. 5 om morgonen väcktes af de första skotten i den ofvannämnde skogsbacken.

långa skogs- och moras-vägen till *Djekneboda*. Denna position är tvifvelsutan en af de ypperligaste för ett försvar, som på någon fläck af något land kan finnas, och det fordras historiens ojäfaktigaste vittnesbörd, för att en dag förmå någon menniska att tro, det *denna* punkt verkligen varit intagen af en retirerande styrka, bestyckad med kanoner och beqvämligen iordningställd till försvar, för att straxt derefter *öfvergifvas!* Också yttrade Hjelten och Strategen Döbeln när han något senare anlände till dessa trakter, med den hos honom välbekanta energi i uttryck och åthäfvor, sin förtviflan öfver hvad som händt. Närvarande personer hafva berättat, att han kastat sig på knä, att tårarne rullat utför hans kinder, att han i tonen af den djupaste smärta utbrustit: "O! beskärdes det mig att blott en gång i min lefnad få försvara en sådan position!" och straxt derpå, hes och nästan mållös af raseri: "Jag skulle inte begärt *Soldater* — nej, om man blott gifvit mig *etthundra kärngar* med *qvastkäppar*, skulle aldrig en enda Ryss här kommit fram." — Det fordras icke ringaste militärisk blick för att, på stället, inse den åtminstone relativa sanningen af detta Döbelns yttrande och en blott någorlunda fullständig beskrifning på lokalen skall göra det, äfven för den i militäriska saker mest oförfarne läsare, fullkomligt åskådligt.

Djekneboda gästgifvaregård och dess närmaste omgifning, som occuperades af de retirerande Svenskar-

skarne, ligger på en höjd, på tre sidor omgifven af ogenomtränglig skog, genom hvilken landsvägen norrut framgår. På den *fjerde, nedanför* höjden, åt söder, derifrån Ryssarne framträngde, utbreda sig åt båda sidor sjö, ofarbara träsk och så kallade myror, hvilkas sträckning och beskaffenhet, i förening med den öfverallt mötande skogen, göra dem omöjliga att kringgå. Den enda utväg för individer eller trupp att här komma fram är landsvägen, som går öfver ett smalt näs; på södra sidan om träsket har man åt båda sidor en liten slätt, hvarpå en trupp kan deplojera och framrycka, men *då* endast för att så mycket beqvämligare nås af kulor och kartecher från de kanoner, hvilka, placerade på Djeknebodahöjden midt emot — ty större är ej afståndet — bestryka hela denna i alla fall obetydliga sträckning. Från *motsatta* sidan är det deremot icke gerna möjligt att underhålla någon eld som gör verkan; handgevären nå nemligen icke fram, och för placeringen af kanoner, som skulle kunna beskjuta *höjden* midtemot, ty sjelfva *sluttningen* lärer ej af de försvarande ens behöfva occuperas, är intet tillfälle; att ens *komma fram* med sådana, torde vara ganska svårt annorstädes än på den enda rätt fasta sträckning som bildas af landsvägen, hvars bredd dock icke öfverstiger 10 alnar. — Ryssarne voro sålunda, endast de visade sig på den lilla slätten söder om träsket, ett säkert mål för de svenska kulorne, utan att de sjelfva med någon verkan förmådde besvara dem, och att *storma* höjden

var en nästan fysisk omöjlighet, då, om landsvägen upprefs, ingen utväg fanns att framtränga ens till *foten* af höjden; och om äfven, efter otroliga ansträngningar, det på något sätt, som för den i krigskonstens ressourcer oerfarne ej är bekant, var tänkbart att tillvägabringa en för armé och artilleri practicabel öfvergång, borde dock, under arbetet dermed, elden från svenska batterien hafva hunnit förstöra hela Ryska styrkan. Och denna position intogs af svenske Generalen! Han lät öfverallt, med full sakkännedom, placera kanoner och vidtaga alla behöfliga anstalter till försvar — allt var i ordning; det fattades blott Ryssar att skjuta på! De kommo äfven, och utbredde sig öfver slätten nedanför — men si, då hade redan, under nattens tystnad, den svenske Generalen låtit föra bort kanonerne och var med hela sin armé på återvägen till *Rathan*. Aldrig har någon krigshär varit mer att beklaga! *).

Och måttet af dess olyckor var dock icke rågadt! Anländ till *Rathan*, acculerades den på en der befintlig i hafvet utskjutande holme. Hoppackad till en orörlig massa, ur stånd att manövrera, att lyfta sina gevär, besköts den här af de förföljande Ryssar-

---

*) När Kamensky kom till *Djekneboda* och fann positionen öfvergifven skall han, under tecken till yttersta förundran, hafva utropat, Hvad? finnas icke Svenskarne här heller? Och han var utom sig af glädje; han bytte nu helt tvärt roll och, i förlitande på den fullkomliga moraliska förslappning han varseblef hos sin motståndare, skall han till och med haft den oförskämdheten att uppfordra Wachtmeister att ge sig med hela hären.

nes kanoner och musköter, såsom man med dunst skjuter bland en hop gråsparfvar, med lika verkan och ungefär med lika utvägar till försvar. Ändtligen lade sig de Svenska kanonsluparne invid stranden, bragte med sina 24-pundingar Ryska artilleriet till tystnad, hämnade i någon mon den skymf som, i två dagar, utan uppehåll tillfogats Svenska vapnen, och frälsade vår här från en åt densamma a priori bestämd *fullkomlig förstöring.*

Intet *annat* krigs historia lärer kunna uppvisa ett sidostycke till chefsbragderne vid *Sävar, Djekneboda* och *Rathan*, och *detta* krig har blott *ett enda* sådant: uppgifningen af *Sveaborg.*

Det återstår att kasta en blick på *följderne* af dessa i sitt slag ensamma operationer. Den närmaste följden var *Ryssarnes härjande återtåg* genom Wester- och Norrbotten. På ditmarchen hade egendom och husfrid respecterats så mycket sådant med en rysk trupp låter sig göra. *Kamensky*, sjelf, enligt *sina fienders* vitsord, en verkligt bildad och menniskoälskande man och som tillika kände sitt folk, hade vid hvarje bostad låtit utställa säkerhetsvakter, och ehuru, i alla fall, kreatur och annat som kunde öfverkommas stals, fördes in i skogarne och skiftades såsom byte, hörde dock detta till undantagen och bestraffades strängt der det kunde ledas i bevis. Men på det, genom utgången af Pukeska expeditionen, möjligt blifna återtåget, var ingen krigstukt mera att påtänka. Det välmående Westerbottniska kustlandet plundrades utan hejd, och ehuru mord säl-

lan begingos på de värnlösa innevånarne, måste dessa med den totala förlusten af all lös egendom umgälla hvad de svenska befälhafvarne brutit. I en enda bondgård, *Bure* gästgifveri, uppgick skadan, enligt värdering, till *Sextonhundrade* R:dr, efter den tidens myntvärde. Med ett ord, den brist på lifvets första förnödenheter, som nu uppstod bland detta — efter hvad nyssnämnde värdering exempelvis bestyrker — hittills lyckliga och välmående folk, var sådan, att sjelfva de bättre Ryssarne deraf rördes, och en rysk General lät en gång — hvar, minnes Förf:n ej för ögonblicket — utdela sin egen middag bland de utsvultna varelser som omgåfvo honom! — Detta var närmaste och directa följden. Den andra, för framtiden vigtiga, blef det *nesliga fredsslutet*, hvarigenom de prisade "1809 års män" tillfogade *Sverige* mera ondt än den fåvitske Gustaf Adolf med alla sina dårskaper. Nederlagen vid *Sävar* och *Rathan* borttogo all förevändning att, å Svenska sidan, tala ur en högre ton, och det är i alla fall, dels traditionsvis, dels genom utkomne handlingar, kändt, att de Svenske negociatörerne snart sagdt *tvungos* af ordres hemifrån, och mot sina egna föreställningar, att skyndsamt och med hvad uppoffring som helst, underskrifva freden.

Hvad följd hade deremot en utgång af Rathan-expeditionen haft, sådan den *bordt* blifva, och blifvit utan pligtförgätenhet, afvund, feghet och oskicklighet? *Westerbotten* hade undgått sitt rysliga öde, och det hade ej mera varit en möjlighet för det parti, som ville eller åtminstone ej bekymrade sig om *Sveriges*

ofärd, när det gällde personliga afsigter, att med högsta möjliga uppoffring köpa en fred, den lika skicklige som ärlige underhandlare, hvilka, med öfverlägset omdöme och erfarenhet, *på stället* observerade stämningen, trodde sig, genom någon tidsutdrägt, erhålla på vida förmonligare vilkor.

Några mil norr om *Djekneboda*, begynner den stora och rika *Skellefteå* Socken, en af de märkvärdigaste i riket. Till vidden lärer den vara ungefär lika med hela provinsen *Upland*, och bebos af 11,000 menniskor. Såsom hela Westerbotten har äfven denna nejd djupt lidit af den följd svåra år, hvilka hemsökt landet, men, å andra sidan, har kanske också ingen del af provinsen, genom den industriela riktning arbetskraften tagit, så förmått godtgöra det af missvextåren orsakade lidande. Enligt uppgifter, dem det icke är Förf:n tillåtet att betvifla, har *Skellefteå* Socken *nu* (1835) en *årlig* Salpetertillverkning af omkring 50,000 R:drs värde och exporterar andra produkter till ett värde af mer än *tvåhundratusen* R:dr! Få socknar i Sverige torde förmå något dylikt. Här, såsom flerstädes i *Westerbotten*, är denna fördelaktiga ställning att till stor del tillskrifva *två* förtjenstfulle medborgares nitiska och i vårt land sällsynta bemödanden. Namnen Liljewalch och Plagemann nämnas också öfverallt med en erkänsla, som lika mycket hedrar desse män, som den ypperliga menighet, hvilken så sannt och varmt förstår att uppskatta värdet af deras bemödanden. I den så kallade *Skellefteå stad* — en liten treflig köping i närheten af

Kyrkan — är ortens industri så att säga centraliserad och man ser der ett lif, en rörelse, en idoghet, som Förf:n högst sällan funnit i de södra, folkrikaste delarne af riket. Här är sätet för den förädling af ortens olika producter, hvarmed Herrar LILJEWALCH och PLAGEMANN, i många serskilda former och med så mycken uppfinning, riktat dessa trakter, och hvarigenom en mängd familler, hvilkas lott eljest varit det djupaste elände, nu finna en sysselsättning och en arbetsförtjenst, som i många fall äfven utsträckes till de halfvuxna och till sjelfva barnen. Den förmånliga conjunctur, som på de sista åren uppstått för afsättningen af trädvaror, har lyckligtvis mycket underlättat folkets flit och dess allvar i bemödandet att resa sig ur det economiska förfall, hvari de i fem på hvarandra följande år felslagna skördarne bragt det. Det sista året som var godt eller åtminstone mer än medelmåttigt, har ytterligare stärkt folkets mod och förtröstan på bättre tider.

Skellefteå floddal är känd för sin bördighet och den milda temperatur som utmärker den framför långt sydligare belägna trakter. Också ser man här vexter och träd, hvilka redan vid Hernösand ej stå att finna, och Förf:n gjorde till och med i Prestgårdens trädgård bekantskap med en ung *Ek*, som tycktes trifvas rätt väl och ha den fasta föresats att bjuda climatet spetsen. Om femtio à sjuttiofem år torde han möjligtvis vara en af *Skellefteås* största märkvärdigheter och ett mål för alla pilgrimers beundran och förvåning. Skellefteådalen är icke blott

bördig, den är äfven bland de vackraste, kanske den vackraste, *Westerbotten* har att uppvisa. Från de grönklädda, af löf- och barrskog höljda kullar, som i otaliga, alltid behagliga formationer sträcka sig längs floden och amphitheatraliskt höja sig öfver dess strand, har man den herrligaste utsigt, och Kyrkan, som, granskad i detalj, visserligen icke uthåller critiken, tar sig alltid godt, till och med präktigt ut, då dess väldiga massa endast här och der framskymtar mellan löfven. Denna kyrka är måhända den ståtligaste landtkyrka Sverige äger. Byggnaden är dock i så måtto misslyckad, att den inuti är i förhållande till sin massa föga rymlig, hvilket är ett ganska svårt fel i en församling med 11,000 menniskors befolkning. I artistiskt hänseende har den flere både förtjenster och fel. Till formen är den en rotunda, med fyra utspringande armar och bildar sålunda ett kors ungefär såsom den nya Skeppsholmskyrkan i Stockholm, en imitation efter ryktbara utländska mönster. De fyra armarne hafva hvar sin, i en ren och vacker stil, utförda façade, prydd med en colonnade af Doriska ordningen. Colonnerne äro på 2:ne af façaderne refflade, på 2:ne icke, på 2:ne fristående, på 2:ne icke. Hvartill dessa varianter tjena, inser icke Förf:n; särdeles som *det* åtminstone är säkert att fristående colonner alltid äro de vackraste. Detta vore dock en småsak, om icke byggnaden i ett annat, vigtigare hänseende vore bortskämd. Det har fallit någon Öfver-Intendents-Embetets *Bramante* in att här ställa ett „pantheon i luften." Öfver midten af Kyrkan höjer

sig nemligen någonting, som skall föreställa ett dylikt; men det är af *trä* och med *fyrkantiga* pelare af obekant ordning, samt i sina proportioner litet vidunderligt — sticker således ganska ofördelaktigt af mot den gedigna, prydliga stenbyggnad, hvaröfver det svälvar. En ytterst rik och herrlig utsigt har man eljest från spetsen af detta curiösa trähus i vädret.

Piteå är en liten täck och snygg stad, mindre än *Umeå*, men vida trefligare och bebodd af äkta Westerbottningar, det vill säga af ett godlynt, redligt, vackert och välviljande slägte. Dagdrifvare och Finska sjömän syntes här icke alls till. På södra sidan ligger Piteholmen, der en del af Westerbottens regemente camperar under mötestiden. Piteå Kyrka är likasom *Umeås* af träd, icke ens brädslagen och ser derföre högst obetydlig ut. Landskyrkan är, likasom *Luleås* — Gammelstadens, såsom den på båda ställen heter, efter de i fordna tider på en annan punkt belägna städerne — af sten och vida ansenligare.

Luleå ligger blott några få mil från *Piteå*, en sällsamhet i Norrland, der eljest städerne nästan allesamman befinnas längre från hvarandra än stundom hufvudstäder i olika riken. *Luleå Gammelstads* Kyrka är en vördnadsbjudande byggnad. Öfver altaret ser man der ett i träd utfördt, förgyldt bildhuggeriverk, föreställande scener ur Christi lefnad. Det är onekligen ett i sitt slag ganska märkligt arbete.

Några få mil ofvanför *Luleå*, vid *Hvitån*, är man i sjelfva verket på en högre latitud än vid *Torneå* eller *Haparanda*, och vägen går nu nästan rakt

i öster med en lindrig lutning åt söder 10 mil fram till nyssnämnde köping. Fyra och en half mil bortom Hvitån ligger den präktiga och ändock anspråkslösa gästgifvaregården *Grötnäs*, säkert ett af de bästa, om icke det bästa, bland dylika ställen i Norrland, och det vill säga ungefär detsamma som i *Sverige*, ty så många goda gästgifvaregårdar i en nästan oafbruten följd, som på denna kustväg, när man undantager Gefleborgs Län, der de i allmänhet äro högst usla, finner man icke annorstädes i riket. Men det är icke ensamt beqvämlighet och gastronomisk belåtenhet, som företrädesvis utmärka *Grötnäs*. Ett högre, idealt värde hafva dess ensliga, innerligt vackra belägenhet vid den präktiga Calixelfven, dess tjusande björkgrupper och dess nästan sydländska vegetation. Det är något så stilla, tyst och fridsamt och likväl så lefvande i denna halft leende, halft sörjande natur, att den hos hvar och en, som har sinne för något mera och något annat än dagens sträfvan och förhoppningar, måste qvarlemna ett djupt intryck. Ett serskildt interesse får *Grötnäs* äfven deraf, att det utgör gränsen för det egentliga *Westerbotten*, det egentliga *Sverige*. Redan namnen på de närmaste gästgifvaregårdarna norrut, *Seivits*, *Sangits*, tillkännagifva, att man icke längre är bland Svenskar. Dagböckerne äro på Finska — *icke* på *båda* språken, hvilket dock vore det rättaste — och på få ställen träffar man numera någon som förstår ett enda Svenskt ord, hvarföre ock en resande med den språkbildning, som vanligen tillhör uppfostran i vårt land, nästan öfver

hela continenten har lättare att reda sig i samtalsväg, än här i ett Svenskt höfdingedöme! Folkets utseende bär ock prägel af en helt annan folkstam, och då *Westerbotten* i allt, utom i rent materielt hänseende, kan anses slut vid *Grötnäs*, torde det ursäktas, att författaren här gör ett litet afbrott i sin reseskildring, för att egna några rader åt caracteristiken af en provins och ett folk, hvilka höra till de minst kända, minst eftersporda i riket, och hvilka dock, i *alla* hänseenden, äro förtjenta af den största uppmärksamhet.

Provinsen *Westerbotten*, delad i tvänne Län, Wester- och Norr-bottens, intar med Lappmarkerna en ofantlig vidd. Den egentliga provinsen eller kustlandet, är till det mesta slätt land. Den öfra delen, Norrbottens Län, har den märkvärdiga egenheten att vara bebodd af *trenne* folkstammar, med trenne olika språk och hvilka under sekler aldrig kommit och troligen aldrig komma till någon amalgamation. *Svensken* förstår ej *Lappen* och *Finnen*, de icke honom och icke hvarandra. De handlande utgöra naturligtvis härifrån ett likväl ganska ofullkomligt undantag. Landets vegetation är ingalunda så svag, som man söderut föreställer sig, och om man kring landsvägen på de flesta ställen finner en klen och småvext skog, så är detta, liksom på hela Norrländska kustvägen, skogsöderiets och icke naturens fel. Landet har visserligen icke den rikedom på omvexlande och sköna utsigter, som en och annan af de öfriga norra provinserna, men man anträffar dock ofta, serdeles

inåt landet, utmärkt herrliga nejder (t. ex. *Burträsk*) och de majestätliga elfvar, som genomskära provinsen, måste väcka hvarje resandes beundran. *Skellefteå-* och *Calix*-elfvarnes floddalar, *Luleå*-elfvens imponerande massa, som så lugn och stor framrullar mellan stränder af den mest romantiska daning — allt detta är sådant, som äfven den mest vidtbereste, om han ej är Engelsman och blott reser för att åka och kunna säga att han varit på ort och ställe, bör finna i hög grad anmärkningsvärdt.

Anmärkningsvärdare än landet är dock folket. För att börja med det *yttre*, så skall säkert hvarje sydlänning häpna öfver att nästan under polcirkeln påträffa den vackraste kroppsbildning, Norden måhända eger; åtminstone har icke Förf:n någonstädes sett en allmoge bland hvilken så många verkligt sköna och regelbundna figurer och anleten finnas, och den genialiska, men ensidiga Ehrensvärd skulle, om han någonsin besökt *Westerbotten*, i dess invånares drag fått läsa den mest bestämda vederläggning af sitt så categoriskt framkastade påstående om de regelbundna formernes progressiva degradation mot polerne. Det förvånade Förf:n att se så många nästan fullkomligt ovala ansigten med Grekiska eller Romerska drag. Det är i synnerhet det kön, hvilket företrädesvis benämnes det vackra, som i Westerbotten gör skäl för namnet; de regelbundna dragen förhöjas mestadels af en hy, som i skönhet, friskhet och finhet öfverträffar allt hvad man bland allmogen annorstädes är van att se, och skulle sätta Stockholmsdamerna

i full förtviflan. Om den manliga delen af befolkningen i allmänhet icke kan täfla med den qvinliga i fägring eller rättare i *mängden* af vackra gestalter, räknar dock äfven den ett, relativt till andra provinser, ganska stort antal sådana och Westerbottens regementes södra bataljon, som omfattar det egentliga Westerbottens största del, — redan vid *Luleå* börjar den vackra kroppsbildningen att aftaga och spår till blandning med den fula finska racen att visa sig — är onekligen än den vackraste indelta trupp man kan se; att regementet är ett af de mest utmärkta mot fiender, derom bär vår krigshistoria flerfaldigt vittnesbörd, ehuru det icke alltid varit så väl anfördt som det förtjente.

Men om *Westerbottningen* är utmärkt i *physiskt* hänseende är han det dock ännu mera i *moraliskt*. Norrlänningens alla goda egenskaper tyckas i honom hafva funnit en föreningspunkt. Idog och ovanligt duglig till allt slags arbete, snygg och ordningsälskande mer än någon annan Svensk allmoge, förenar han med dessa förtjenster en sedlighet och religiositet, vänlighet och öppenhet i väsende, en välvilja, oegennytta och tjenstaktighet utan fjäsk eller slafviskhet, som måste tillvinna honom hvarje fremlings odelade aktning och tillgifvenhet.

Att motgången pröfvar och förädlar är en gammal sats. Möjligen kan den ega sin tillämpning äfven på Westerbottningen. Visst är att den snart sagdt oerhörda olycka och nöd, hvaraf detta folk i fem på hvarandra följande år varit hemsökt, då den

höjt deras moraliska kraft i stället att nedtrycka den, gjort dem i dubbelt hänseende intressanta. Deras resignation, deras religiösa förtröstan, deras erkänsla för och fullkomliga insigt af åtnjutna välgerningar inge en lika aktning för deras förstånds och hjertas förmögenheter, och man känner sig frestad att utropa med LEHNBERG, i äreminnet öfver GYLLENHJELM: "Ödenas Herre! Hvar förenade du väl så mycken dygd och så mycken olycka."

Ett sådant folk förtjenade att till sin Höfding ega en CARL SPARRE och han att vara deras Styresman. Det är det bästa loford man kan gifva båda. Det är Grefve SPARRES icke blott nitiska — nitet träffar man ofta hos personer på dylika platser — utan insigtsfulla bemödanden Norrbottens Län har att tacka för, att det med en åtminstone partiel qvarlefva af välstånd kunde genomgå den olyckliga period, hvarom vi nyss talat; folket vet och inser detta fullkomligt. Så älskad har Förf:n, under sina resor genom alla delar af Sverige, ännu ej hört någon Landshöfdinge vara; det var verkligen rörande att höra hans beröm öfverallt, opåkalladt och af allas mun.

Ingen tafla är utan skugga och en sådan finnes äfven i den eljest så ljusa bilden af *Westerbottningens* lynne och egenskaper. Denna skugga är *Läseriet.* Detta religionssvärmeri innebär visserligen icke i sig sjelft, såsom många söderut tro, något sedeförderf; snarare är det genom motsatsen — ett alltför strängt, fanatiskt begrepp om hvad religion och dygd bjuda — det felar och åstadkommer mycket ondt. Det föder

andeligt högmod — *Läsarne* utmärka sig sjelfva genom benämningen *Christne* och erkänna icke sina vedersakare såsom sådane — och, såsom en följd deraf, ofördragsamhet, split och oenighet, och detta är ändock det i sina resultat oskadligaste af svärmeriet. Värre är i detta hänseende den fanatiska öfverdriften i gudaktighetsöfningar. Qvinnorna äro starkast i detta raseri. Månget ärligt och välmående bondehus i de trakter, der svärmeriet grasserar, har sett sitt välstånd småningom förödas samt oordning och håglöshet intaga flitens och trefnadens ställe, blott för mängden af bönestunder och andeliga sammanträden, hvilka borttagit all tid och all håg för de verldsliga, föraktade, men nödvändiga omsorgerne. Träffar man någonstädes i *Westerbotten* — och det är beklagligen i några socknar icke sällsynt — ett bondhus, der oordning och vårdslöshet röja sig uti invånarnes klädsel och omgifning, så kan man vara nästan säker att man råkat ibland de *fanatiska* Läsarne — ty äfven bland dem finnas flere grader — eller till det minsta, att kära mor sjelf hör till deras antal. Å andra sidan nekas det ej, icke ens af Församlingarnes egna, upplysta Lärare, att detta svärmeri, i sin mildare gestalt, och sådant det oftast anträffas, genom allvaret af den religiösa tro det upprätthåller hos folket, alstrar stränghet i seder och renhet i vandel. Ja, sjelfva sektens hufvudmän, hvilka, mognade af åldern, förlorat mycket i häftighet och intolerans anses, åtminstone till en del, för ganska aktningsvärda och renhjertade män. Denna sekt har, liksom nästan alla,

sina *Jesuiter*, och det är hufvudsakligen dessa den har att tacka för det öfverdrifna vanrykte, hvari den råkat söderut; bland dessa har likväl mer än en på de sista tiderna blifvit blottad och har ej af sina trosförvandter att påräkna något skydd.

Det finnes äfven en annan punkt, hvari opinionen söderut mycket misstagit sig i hänseende till Westerbotten, och Förf:n anser så mycket hellre för en pligt att uppehålla sig härvid, som han öppet och redligt erkänner, att han, innan han sjelf kom att vistas i provinsen och se den på nära håll, delade det nog allmänna misstaget. De tätt på hvarandra följande missvexter, som hemsökt *Westerbotten*, och den ofta förnyade undsättning, som södra Sverige, särdeles hufvudstaden, dit afskickade, dels i offentlig, dels i enskild väg, hade nemligen hos många, ja till och med hos en och annan af Regeringens Ledamöter, stadgat den öfvertygelse, att folkets näringsomsorger erhållit en alldeles falsk rigtning och, framför allt, att *åkerbruket*, af oförstånd och förvillelse i begreppen om folkets sanna interesse, upphöjts till hufvudnäring, på andras bekostnad. Den som sett Westerbotten öfvertygas snart om orättvisan af detta påstående. Han skall finna att i måhända ingen annan provins, proportionsvis så mycken öppen jord — circulationsbruket är här nästan öfver allt infördt — egnas åt foderproduction, och han skall ingenstädes finna vackrare vallar och ängar. De hårda åren voro en olycklig tillfällighet, och ingenting mera. Sädesproduction är ju, i vissa hänseenden, ett vilkor för

boskapsskötseln, och den som en gång sett Westerbottningens sätt att häfda och bruka sin jord, skall sannerligen icke tänka på att bedja honom upphöra dermed, men snarare på att tillskicka honom deputationer från de fleste sädesorter i riket, för att af Westerbottningen *lära* åkerbruk. Den omsorg, möda, uppmärksamhet och sakkännedom, som i thy fall utmärka Westerbottningen, torde man få leta efter öfverallt annorstädes, och äfven det vid landtskötsel mest ovana öga, kan, vid en blick på åkrarne i denna provins, öfvertyga sig huru högt dess invånare härutinnan, såsom i mycket annat, stå öfver de flesta af sina södra landsmän. Också belönas deras omtanka och skicklighet af de vackraste grödor, när ej climatet genom en förtidig köld tillintetgör deras förhoppningar. Att under ett sådant luftstreck, der *möjligheterna emot* äro vida flere än längre söderut, jordbruket i alla fall icke bör blifva någon *exclusiv* näring, förstås af sig sjelft, och derföre äro också de binäringar, enskilde personer gifvit impulsen till, och hvilka nu börjat omfattas och uppmuntras af sjelfva Regeringen, af största vigt för landet, hvars invånare äfven, med dem den egna insigt och fördomsfrihet, börjat uppskatta dem och åt dem rigta den berömvärda arbetshåg, som utmärker dem i allt hvad de företaga.

Från *Grötnäs* har man blott några mil till *Haparanda*, en liten köping, som är i stark tillvext och inom få år troligen blir en af våra mera bety-

dande småstäder. Belägenheten är naken och oangenäm, vegetationen klen. Det myckna byggandet och det materiella äflandet i allmänhet ger den ett visserligen lifligt, men icke särdeles trefligt utseende. Invånarne tyckas i allmänhet förstå sig förträffligen på commerce, hvarom en fremling snart öfvertygas. Folket talar både Svenska och Finska, en följd deraf, att den herrskande massan till stor del består af utflyttade industriidkare från sydligare delar af riket. Det midt emot, på elfvens ryska strand, belägna Torneå, som har en garnison af 40 Cosacker med en Major och en Löjtnant, faller alldeles i ruiner och torde inom få år icke finnas mer än till namnet. *Haparanda* drar, af naturliga skäl, all handel till sig. SCHUBERT påstår att man från kyrkotornen här och i *Torneå* *icke* ser solen hela natten midsommarstiden. Detta är en bland hans många vårdslösa uppgifter. Solen synes i *Torneå* likasom i *Haparanda* *hela* natten, denna tid af året, och icke blott i kyrkotornen, utan precist lika bra ner på marken, ty landet är alldeles slätt. Endast *en del* af skifvan är en kort stund under horisonten.

Från *Haparanda* till *Matarengi* far man omkring 7 och en half mil i ett fult land, på dåliga vägar och bland ett fult och smutsigt folk, som på köpet talar bara Finskan. Vägen går utmed Torneåelf, en bred och majestätisk flod, men som framrullar mellan kala och sumpiga nejder, buskar, martallar, och här och der ett verkligt träd af likväl högst

medelmåttiga dimensioner. På hvar half eller hel mil finner man en eländig Finsk bondby, hvars torftighet och osnygghet göra ett skärande afbrott mot Westerbottens rena, ljusa och välförsedda tvåvåningsbondgårdar. Det är likväl sådant SCHUBERT kallar ett "förtjusande landskap," till hvars vegetation man ej finner maken "annat än i Nordamericas Savanner." Förf:n känner ej Savannerne, vet knappt hvad de ha att betyda, men se de ut som den Finska delen af Westerbotten, så betackar han sig för att se dem. — Folket är eljest beskedligt och vänligt, har dock rykte för bakslughet och för ringa användbarhet i hvad som helst; deras husliga omgifning och lefnadssätt tyckas ej gifva ryktet orätt.

Nära *Matarengi* — en usel by, som dock är en smula bättre än de öfriga på *denna* sida om *Haparanda* — på ryska stranden af *Torneå*-elf, ligger berget *Avasaxa*, bekant, sedan fordna tider, genom MAUPERTUIS' och i nyare tider genom SVANBERGS gradmätningar. Det är ej högt, men utan vegetation, samt ganska besvärligt att bestiga, emedan ingen gångstig, ingen kreatursväg finnes och man således ungefär i en timmas tid icke har tillfälle att gå, utan måste balancera sig öfver från det ena klippstycket till det andra, i ett beständigt stenrös. Tager man ett falskt steg, äfventyrar man att skrapa näsan på sig eller vrida foten ur led — det är dock alltsammans, ty berget är icke ens så pass romantiskt att det har några bråddjup. Uppkommen på höjden har man en vidsträckt utsigt öfver ett naket landskap

och smärre bergsträckningar på båda sidor om elfven. Det är, som man finner, värdt sina 240 mils resa.

Än *Solen* då!

Med henne förhåller det sig här, invid polcirkeln, ungefär på följande sätt, nb. vid midsommarstiden:

Klockan något efter *tie* på aftonen börja dess strålar att aftaga, och på dygnets sista timma liknar hon en ofantlig guldtallrick — större än solskifvan vanligen synes — af den allra yppersta politur och finhaltighet. Som guldtallrick är den ypperlig, men såsom sol högst ömklig. Det är blott *liket* af dagens Konung, anden är flydd. Han lyser icke, värmer icke, han blott *skiner*. Vänder man sig åt södern, så är der skymning, serdeles om denna trakt är mulen, och det är ett curiöst, ehuru icke poetiskt, tvertom hemskt och otrefligt skådespel, att se den strålande beherrskaren af vårt planetsystem icke ens med sin fulla närvaro förmå skingra eller afhålla nattens skuggor, då, i södern, hans tjenande andar *Aurora* och *Vesper* dertill äro tillräcklige. När solen har upphört att sjunka, eller vid midnattstiden, ser man, på höjden af *Avasaxa*, ännu en bred rand af himlens blå under skifvan. Sedan följer solen — ett phenomen som det vore interessant att af sakkunnige få förklaradt — horisonten åt med fullkomligt samma afstånd från densamma, ungefär en half timmas tid, till dess hon kl. 1 åter börjar höja sig. — Detta är alltsammans. Öfvergången från en slumrande till en uppvaknad natur märker man icke, inga foglar sjunga och det poetiska, natt och morgon ega i

södern finnas icke här, der naturen *kämpar med döden* i ett par månader af året och är *stendöd* de öfrige tie.

Jemtland.

När man lemnar *Sundsvall* för att taga vägen åt *Jemtland*, har man, icke långt från nyssnämnde stad, den vackra *Selångers* Kyrka, belägen i en herrlig nejd och annex till Stadskyrkan. Man fortsätter vidare färden genom hela *Medelpad*, utmed *Ljungans* intagande strand. *Ljungans* floddal, ehuru måhända den minst märkvärdiga af de fyra, hvilka utgöra södra Norrlands förnämsta prydnad, har dock för en älskare af lugnet, af stilla, inom sig slutna betraktelser, ett behag som djupt fäster den i minnet. Det är något så anspråkslöst och ändå aldrig likgiltigt eller trivialt, en sådan tystnad och frid, och likväl något så lefvande, friskt och verksamt i denna natur. Man ser *så ofta* spår af menniskornas vackraste sida: deras förstånd och verksamhet, och *så sällan* menniskorna sjelfva, med deras buller och bång, deras oroliga och tankestörande bestyr. Vid *Ljungans* strand kommer Ovidii bekanta: *Bene qvi latuit, bene vixit*, betraktaren på tungan, och man tycker sig först här rätt innerligt fatta dess betydelse. Att någon enformighet måste vidlåda en sådan natur torde af det anförda nästan vara en slutföljd, och att så är lärer ej kunna nekas, ehuru man knappt märker det, så

angenämt och, (activt taget) *hvilande*, om vi så få uttrycka oss, är verkan af det hela.

Medelpadaren är mycket lik *Ångermanländningen*, dock rörligare och äfven något mera förekommande. Synbarligen mindre förmögen än denne sistnämnde, har han, möjligen af denna orsak, fått lof att litet mindre tänka på *sin* maklighet än på andras, och det är stundom hela hemligheten af en allmoges lifligare och öppnare väsen framför en annan.

Nära *Jemtlandsgränsen* öfverges den resande af sin hittills trogna och angenäma följarinna, *Ljungan*, och man inträder i ett vida mindre både vackert och trefligt land. Ända till dess *Storsjön* för åskådaren utbreder sin ryktbara, af snöiga fjäll omkransade spegel, — detta för syd-Svensken så högst egna och märkliga skådespel — erbjuder *Jemtland* ingenting af serdeles interesse. Mera glest, och framför allt ofta *illa* bebygd, utmärker denna trakt sig egentligen blott genom senväxt barrskog och här och der ett vattendrag med intet sägande stränder. Närmare *Östersund* antar landet ett lifligare, mera bördigt utseende.

Östersund, belägen vid stranden af *Storsjön*, är en liten och reguliert anlagd stad, som med tiden kan få rätt vackra gator. För närvarande lärer man väl knapt kunna ge detta namn åt de räta, halfbebyggda, ostenlagda sträckor, som likväl så kallas, emedan de något måste heta. På det stora, qvadratformiga torget frodas gräset i ostörd ro. Med afseende på det högst ofullständiga skick, *såsom*

stad, hvari *Ostersund* sig ännu befinner, torde dock ingen dylik fläck, i vårt land, ega ett så stort antal hus, som vittna om välmåga och liflig rörelse. Att de likväl alla äro af träd torde knapt behöfva tilläggas. Kyrkan är säkerligen det enfaldigaste stads-tempel i riket, och jag har sett många hyggligare och bättre byggda hölador. Landshöfdingens residence är ett prydligt och väl hvitmenadt hus.

Den interessantaste byggnaden i staden är *Länshäktet,* icke i *yttre* men *inre* måtto. Förf:n har, i följe af tillfälliga förhållanden, haft lägenhet att besöka rätt många sådana lastens och olyckans boningar, i serskilte delar af riket. Sällan har han sett dem vårdade på ett för Läns-Styrelsen så hedrande sätt som här. Ljusa och fullkomligt snygga, försedda med en fånges nödtorft i oklanderligt skick, kunna Östersunds länshäktes celler, som vi tro, tagas till mönster för dylika i allmänhet. Fången har på väggen af sitt rum anslagen matordningen för veckan. Han vet *hvad* han eger *rätt* att få och *hurudant* det skall vara. Att döma utaf qvarlefvor af en middagsmåltid sådana Förf:n såg dem hos en af fångarne, tycktes, äfven i detta hänseende, Styrelsens omsorger sträcka sig så långt man billigtvis kunde begära.

En bekantskap af eget, hemskt och för Förf:n fullkomligt nytt slag, gjorde han vid detta besök. Det var en lifdömd fånges, hvars nådeansökning icke blifvit bifallen, och hvars *halshuggningsdag*

redan, till följe af Prestens förklaring om fulländad religiös beredelse, var formligen utsatt.

Victor Hugos "le dernier jour d'un condamné" rann Förf:n i hågen vid inträdet i det lilla, väl upplysta rummet. Svårligen skulle han bjuda till att beskrifva den känsla hvarmed han beträdde tröskeln. Han stod för första gången i sin lifstid framför ett lefvande väsen, af samma slägte som han sjelf, hvars ögon mötte hans, hvars röst besvarade hans, hvars hals satt lika fast på skullrorne, som hans — och han kunde på dag och timma beräkna då denna hals skulle skiljas från kroppen, då dessa ögon krampaktigt skulle stirra och förvridas i dödsminutens ångest, då denna hand som han höll i sin, skulle, lika frisk och senfull som nu, ryckas af dödskampens sprittningar! — Sannerligen, det var ett ohyggligt ögonblick! — Naturligtvis sökte han göra våld på sig, att ej för den olycklige förråda den sinnesstämning hans åsyn uppväckt, och gaf derföre sitt väsen och sitt samtal allt det lugn han förmådde.

Mången läsare torde vara lika begärlig, som Förf:n var det sjelf, att erfara något om *dens* sinnesförfattning, röst, åthäfvor, sätt att tala och tänka, som, med samvetet belastadt af ett gräsligt brott — mord på egen hustru begånget under särdeles besvärande omständigheter — bestämdt kände den ej aflägsna dag och stund då han, våldsamt ryckt ur de lefvandes antal, skulle framträda inför sin Högsta Domare.

Man söker Hjelten i bataljvinnarens blick, poesin i skaldens väsende, det stora, det öfverraskande, det förfärliga, i händelser och förhållanden, hvilkas utveckling och följder nödvändigt synas hänvisa till ett så beskaffadt upphof. — Man bedrar sig. Skickelsen gör narr af oss häri, som i mycket annat.

Deliqventen satt, vid vårt inträde i rummet, vid fenstret och läste i en andelig bok; — hvarje cell är försedd med en eller flere sådane och dess invånare få sina ordentliga läxor; han steg upp och närmade sig höfligt. Hans blick var ej nedslagen, den var ej heller upplyftad, och i allmänhet uttryckte hans anletsdrag själslugn, men det var den dödade känslans, icke den stilla, dock medvetna resignationens. Jag tilltalade honom, och han svarade rätt och bestämdt, men med ett beständigt småleende, deri skälmen stack fram under fånen. Han *var* det *första*, och det förfärliga ögonblick, som förestod honom, hade gjort honom till *det senare*. Hans själs fibrer hade förlorat sin spänstighet och förnuftet förrättade numera blott mechaniskt hos honom sina rent praktiska functioner. Så och icke annorlunda syntes åtminstone mig hans väsen. Då jag, vid bortgåendet, efter den för tillfället lämpligaste afskedshelsning jag — djupt skakad som jag var — förmådde uppfinna, tryckte hans hand, besvarade han, bugande, och med alltid samma småleende trycLningen. Hans hand darrade icke, men det var heller intet lif i denna tryckning, blott den lagom afmätta klämningen af en machin, och hans blick var, som ville han frå-

ga mig: regnar det ute? eller något dylikt. Ett på en gång förfärligare och vidrigare ögonblick har jag sällan upplefvat.

Staden är blott genom ett smalt sund skiljd från den vidtbekanta *Frösön.* Förr var här en färja för öfverfarten — i ännu äldre tider, likasom nu, en bro. En bastant och till utseendet temligen hygglig träbro, hvars längd är ganska ansenlig, bildar för närvarande communicationen och anses, icke orätt, för stadens största märkvärdighet.

Frösön höjer sig icke obetydligt öfver Storsjön, och landsvägen bildar från öfverfartspunkten en lång och brant backe, från hvars spets — ändå visserligen icke högsta punkten på ön — allraförst för den öfverraskade främlingen öppnar sig en af dessa märkvärdiga utsigter, hvaraf *Jemtland* ensam bland Svenska provincer kan skryta, och hvars motbild — likväl der i vida större stil och anda, — blott finnes i Alptrakterna. Under sig har man Storsjöns vida spegel med sina på varierade formationer rika stränder, framför sig och nästan rundtomkring sig — de snöbetäckta fjällen. Såsom en Konung höjer sig *Åreskutan* öfver dem alla och har äfven, bland dem alla, den mest pittoreska daning, Alpens egentliga: pyramidalformen. En särskild egenhet hos denna natur, icke den minst interessanta bland de många som utmärka den, är den fullkomliga förvillelse, med hänseende till afstånden, som af densamma frambringas för ögat. Luftens renhet och finhet i förening med massornas egen storhet och ögats ovana att mäta så

stora föremål med en blick, kanske andra orsaker, dem det tillhör den naturkunnige att utreda, föranleda detta. Visst är emedlertid, att ehuruväl hvarje fremling vanligen på förhand är underrättad om detta besynnerliga naturspel, fordras det i alla fall vanan af ett längre vistande — åtmintone en och annan veckas — bland dessa nejder, för att så pass beräkna afstånden, att, vid de täta spörsmål i denna väg Jemtländske vänner på skämt göra, man upphör att i sina svar gifva en alltid förnyad näring åt deras munterhet. *Åreskutan* är för ögat ingenting annat än en snöhöljd, spetsig kulle vid horizonten, högre än de öfriga. Man berättar i trakten att en utlänning, som besökte Jemtland och hade sitt högqvarter i *Östersund*, en vacker sommarmorgon helt bittida i *Frösöbacke* möttes af en bland sina nyss förvärfvade vänner på orten: Hvart skall du gå så bittida, blef frågan. — "Åh" — var svaret — "jag ämnar mig opp på berget der borta" — och vår man pekade upp åt *Åreskutan* — "Jag kan nog se att det är en dugtig promenad och att berget är högt, derför har jag gifvit mig ut i god tid och tagit en bit matsäck med mig, ty ehuru jag är temligen god fotgångare, lärer jag väl icke kunna vara tillbaka förr än på aftonen." Ett hjertligt skratt blef vännens första svar. När han en smula hemtat sig, underrättade han sin något stötta, utländska bror, att till berget framför dem var — *tio Svenska mil.* Denna teg, tog vännen under armen och spatserade beskedligt tillbaka till *Östersund*, der matsäcken för-

tärdes till gemensam frukost och ej ett ord mer nämndes om någon förehafd morgonpromenad. — Och denna optiska villa gäller ej blott de på afstånd sedda fjellen. Nej, Förf:n erfor, genom ofta upprepade försök, huru omöjligt det var att i dessa nejder beräkna äfven mindre och mera rent bestämbara afstånd. En äng, en liten slätt utbredde sig vid sidan af vägen, en fjällflod begränsade den på andra sidan, så kom en efter utseendet obetydlig skogslinie och öfver den höjde sig ett berg. Vid alla dessa föremål hade ögat en hvilopunkt, hvart och ett kunde mätas särskildt och de sammanlagda afstånden jemföras med totaldistancen o. s. v. Förf:n roade sig med att, efter bästa ögonmått, anställa dessa beräkningar. Resultatet blef t. ex., till bergets fot tre fjerdingsväg, en mil. Hur långt är det till foten af det der berget? — blef nu frågan till någon på orten väl hemmastadd. *Tre mil, tre och en half mil* &:c var alltid svaret. Förf:n tror ej han skall missleda någon, då han råder den som första gången besöker dessa trakter och roar sig att med ögat mäta afstånden, att, såsom en allmän regel, alltid när han för andra yttrar sig i saken, begagna ordet *mil* då han efter eget tycke borde säga *fjerdingsväg*. Han skall då i det närmaste träffa det rätta, och hafva den triumfen att ingen får roa sig på hans bekostnad.

Den märkvärdigaste utsigt i denna trakt är måhända från Capitensbostället *Åkeräng*. Det ligger på höjden af en mot *Storsjön* sagta lutande sluttning;

Storsjöns vida yta med sina skogbevuxna uddar, öfver hvilka man kan räkna tre, fyra vatten på en gång, utbreder sig vid dess fot; *Jemtlands* största, alltid snöhöljda fjällryggar, *Oviken* och *Åreskutan* begränsa denna gigantiska och på sitt sätt beundransvärda utsigt. Vi säga, "på sitt sätt," ty vi kunna icke så alldeles obetingadt, som vi hört mången annan göra, deröfver falla i förtjusning. Sådane utsigter, der detaljerne ej stå i något förhållande till det hela, utan rent af försvinna, der utsträckning, vidd snart sagdt är gränslös, der mångfalden ej finnes mer, men upplöses i en enda ofantlig enhet, der man blott ser massor, men icke dessa massors daning och distinctiva caracter, der inga skuggor finnas, blott en enda stor omätlig dager — sådana utsigter ha naturligtvis storhet, men de sakna naivetet, och de erinra på sätt och vis om det fransyska ordspråket: "*Qui dit* "*trop ne dit rien.*" Man häpnar för dem, men känslan fattar dem icke.

Frösön har, som man vet, en trivialschola, der äfven Bondesonen ofta erhåller undervisning och genomgår sin curs, för att sedan återgå till fäderne-hemmet och sköta plogen. Man träffar derföre icke så sällan i Jemtland skjutsbönder, dem man händelsevis finner hafva en ganska god stil och ledigt och correct skrifva sitt modersmål. Ön är dessutom campementsplats för Jemtlands regemente och Häst-Jägare-Corpsen. Det 8000 band starka Zetterströmska bibliotheket, som af Upsala-Professoren med detta namn skänktes hit, förvaras i ett litet

snyggt stenhus, hvars uppbyggande, till följe af väl tagna mått och steg, kostat några gånger mer än det är värdt. Så förmäla åtminstone alla både högres och lägres berättelser i ämnet och de hafva om den saken mycket att berätta.

Undersåker — Ristafallen — Hjerpeskans — Åreskutan — Sverges Niagara.

Frösön är blott genom det, dock icke så smala, Rödö sund skiljd från fasta landet på nordvestra sidan. Man reser några mil genom en alltid vacker, men i alla fall *här* mindre märkvärdig trakt — der dock Åbergs tätt vid landsvägen belägna Öfverste-Löjtnantsboställe ganska fördelaktigt utmärker sig — till *Undersåkers* Kyrka, också belägen helt nära vägen. Icke långt på denna sidan kyrkan är den på sitt sätt namnkunniga *Hjerpeskans*, i närheten af en färja man der öfverfar. Vallarne stå ännu qvar. *Hjerpeskans* har, likasom den längre bort belägne *Dufvedskans*, af ålder varit en befästning till hämmande af Norrmännens infall. Sin sista oförgätliga tjenst gjorde den 1808. Norrskarne anryckte då, omkring 1000 man starka, från vestra sidan af vattendraget, och i sin martialiska ifver började de en förfärlig kanonad mot den gent emot belägna, med folk välförsedda skansen, som också lika nitiskt be-

svarade den förskräckliga elden. Så höll man fort i runda 8 timmar, då ändtligen Norrmännen retirerade, eller rättare sagdt gingo tillbaka — ty reträtt förutsätter åtminstone någon likelighet till förföljelse, men skansen stod med sin besättning helt beskedligt stilla — ända in i Norrige, och campagnen var för det året slut. Den ömsesidiga kanonaden hade emedlertid anställt den förödelse, att på svenska sidan *en* man skjöts och ingen blesserades, hvaremot på den norrska icke mindre än en hel man blesserades och en annan rent af knall och fall stupade. Den förre låg sedan länge qvar i Undersåker, der han omsorgsfullt sköttes. — Sådan var utgången af detta minnesvärda fälttåg, och för affären vid Hjerpeskans utdelades sedermera å svenska sidan *tre* svärdsordensstjernor och ett par titlar. *Relata refero.* Den militär som på svenska sidan stod i spetsen för affären hade eljest, genom sin utmärkta rådighet vid ett tillfälle straxt förut, väl förtjent den utmärkelse *han* erhöll. Då Norrmännen ryckte öfver gränsen var nemligen försvaret alldeles oberedt. Vid *Dufvedskans målades* då träkanoner i gluggarne och med en ringa styrka gjordes all möjlig parad. Norrmännen läto af detta "stratagem af träd," såsom det heter om Trojanska hästen i Stjernstolpes imitation af Blumauer, i två hela dygn uppehålla sig. Emedlertid sattes *Hjerpeskans* i försvarsstånd, en liten styrka militär sammandrogs, med hvilken en stor skara landtmän förenade sig, allt genom Major Tidemans rådighet och rastlösa verksamhet.

Norrmännen öfvergåfvo då, som sagdt är, all tanka på eröfringar för det året.

Undersåkers-trakten är utmärkt skön och rik på originella naturbildningar. *Undersåkerselfven*, en fjellflod, som, innan den når denna trakt, genomlöper flere större och mindre sjöar, framgår här ofta djupt nedbäddad emellan höga, tvärbranta kullar, hvilka ända upp till toppen hafva de nästan lodräta sidorna betäckta af en verkligt yppig vegetation. Från en af dessa kullar, som, nära prestgården, skjuter ut i elfven, har man en herrlig utsigt öfver denna, som i otaliga bugter, än lugn och spegelklar, än brusande och skummig, framrullar mellan trefliga byar och ett odladt landskap. Ögat följer den ett par mil. Vid kullens egen fot, ohördt och osedt förr än man hinner spetsen, dånar ett icke obetydligt vattenfall. De mångstädes med frodig *säd* betäckta strandväggarne, — hvilkas lutning är så stark, att man nästan ej förstår huru det utkastade sädeskornet kunnat ligga qvar och huru det skall blifva möjligt att med lia eller skära åtkomma de frodiga axen, — äro för en sydlänning en högst egen och interessant syn. Jemtländska jorddaningen börjar här, närmare fjellen, få en likhet med den norrska på andra sidan. Man anar *Werdalens* märkvärdiga natur då man ser *Undersåkers*. Dessa rätskurna, med matjord och vegetation höljda strandväggar, ej olika fästningsvallar och stundom i flere afsatser, vittna om tider då vatnet helt och hållet fyllt dessa dalar, för att, i sekler-

nas längd, småningom och i flere stadier, nedsjunka till den låga bädd det nu intager.

Icke långt från *Undersåkers* Kyrka bildar elfven de högst märkvärdiga *Ristafallen* och *Nylandsforssarne*, hvilka fyra, likasom *Trollhättans* fyra hufvudfall, rättast torde böra betraktas såsom ett sammanhängande helt, ehuru de fått två olika namn. De ligga helt nära hvarandra. Vattenmassan, ehuru i hög grad imponerande, torde visserligen vara mindre än *Trollhättans*, men intet af Trollhättefallen har, om vårt minne ej alltför mycket sviker oss, den lodräta höjd som det högsta af *Ristafallen*, icke heller deras och den ena Nylandsforssens impetuositet. Såsom ett bevis för denna må anföras, att långt innan man varseblifver *Ristafallen*, ser man *öfver topparne* på den högvexta skog, som kläder elfvens sidor *ofvanför* fallet, ett lätt moln, som i lugnt väder orörligt bibehåller sin plats på en viss punkt, och, sväfvande så der mellan himmel och jord i den klara luften, bildar ett högst eget fenomen. Detta moln är ingenting annat än de högst hunna partiklarne af det täta skum cataracten uppslungar ur djupet. Och hvad är dock ännu detta mot *Tännforssen*! — Trakten kring *Rista-* och *Nylands*-fallen förtjenar att serskilt nämnas; ena stranden vild, beväxt med mörk barrskog; den andra fruktbar och i sina lodräta formationer höljd af löfskog och den frodigaste grönska; ofvanför fallet åkrar och ett leende landskap. Nedanför det eller rättare midt emot det, på

spet-

spetsen af de originella kullarne, visar sig en treflig by med sin bördiga omgifning.

Man nalkas nu allt närmare *Åreskutan*, hvilken man på hela vägen sällan förlorat ur ögonsigte. Sedd på nära håll, gör den icke den verkan som på afstånd. Ögat kan nemligen ej längre öfverse den, mäta dess hela massa, utan blott delar deraf. På afstånd syntes den nästan helt och hållet snöhöljd; på nära håll ser man deremot jemförelsevis föga snö. De branta väggarne, på hvilka ingen snö stannar och hvilka, sedda i perspectiv, alldeles försvunno, stiga nu fram och de snöfyllda dalarne emellan dem undanskymmas deremot mer och mindre.

Lunds nu mera afhysta gästgifvaregård ligger vid foten af "Skutan", såsom hon här i hvardagsstil kallas. Den bästa eller rättare sagdt drägligaste uppgången är ett litet stycke på denna sidan Lund, vid Åre kyrka och byn Mörviken, i en af hvars åboer man får en förträfflig Cicerone.

Det var en klar förmiddag i slutet af Juli, Författaren och hans af fyra personer bestående sällskap anträdde vandringen, hvars ledare och styresman var den kloke och redlige Erik Pehrsson, dervid biträdd af 2:ne sina *hästar*, näst deras husbonde de, för tillfällets behof, säkert klokaste och erfarnaste i hela sällskapet. På *Newmarkets* hed skulle de gjort föga figur, det är sannt, men ett par af segervinnarne *der* skulle deremot *här* troligen stått sig lika slätt, vid sidan af dessa fjellens söner. Kamraterna öfverläto åt Förf:n

uteslutande dispositionsrätt öfver den ena hästen, och bestego sjelfva turvis den andra. Berget delar sig i flere afsattser, hvaraf den nedersta nästan är den svåraste att öfverstiga. Emedlertid var det, till följd af häfdvunnen vana, gifvet att man med hästar ej kunde färdas längre än ungefär uppför halfva berget, och våra anspråk sträckte sig sålunda icke längre i den vägen. Erik Pehrssons och hans hästars klokhet och skicklighet i sitt fack gjorde dock det hittills otroliga möjligt och, efter uppgift, för första gången, gingo hästar upp ända till spetsen. Vår vägvisare, som mången gång förut gjort denna färd, förvånades sjelf och var ganska stolt öfver att en gång hafva bragt det derhän. På några af de brantaste ställen måste vi likväl stiga af och bredvid våra fyrbenta vänner i ordets egentliga bemärkelse *klättra* oss upp. Med hofvar och jernskor kan man svårligen bete sig vigare och säkrare än de. Vegetationen är rik på första hälften af berget; betet är derföre godt och bruket att ditsläppa hästarne i orten förklarar till en del dessas lätta och säkra gång bland dessa brådjup. Så mycket om hästarne; nu till oss.

Ett för en syd-Svensk eget phenomen var det att, med en brännande Julisol öfver hufvudet, färdas öfver dessa snödälder, der evig snö till ett djup af 25 à 30 fot återkastar solstrålarna och ger obetydligt vika för hästhofven, och att rundt omkring denna snö se en grönska och stundom — såsom jag äfven sett det annorstädes i fjellen — björken med utslagen krona i fotvatten i snödrifvan! Lika egna i sitt

slag äro de små fjellsjöar, som öfverallt bildat sig kring bergets sidor, i flere afsattser öfver hvarandra, och ännu egnare att se i dessas klara vatten, *stora snö- och isöar* flyta omkring under rötmånaden. Detta sista phenomen förklaras deraf att den ljummare jordtemperaturen smälter snö och is vid stränderna och ett stycke ut, då deremot i midten, isen med sitt för året erhållna täcke af snö motstår de tillfälliga regnen och den ringa luftvärmen på denna höga polhöjd och höjd öfver hafvet i förening.

Vandrarens öga finner snart ingen annan vextlighet än fjellbjörkens, med sin halfalns höjd och sina små krusiga blad. Slutligen upphör äfven denna och på den sista tredje- eller fjerdedelen röjes icke mera spår af det ringaste vegetabiliska lif. En spröd, skifferartad, i tusende fragmenter kringspridd sten bildar ytan af berget, hvars högsta spets vi nådde efter tre och en half timmas vandring. Vi stodo nu på en höjd af 4850 fot öfver hafvet. Af de Svenska fjällen är *Sulitelma* det enda som öfvergår denna siffra.

Att man från *Åreskutans* spets har hvad man kallar ett *stort* skådespel, faller naturligtvis af sig sjelft. *Rymd* fattas visst icke. Men *stor*, i *andelig* mening, är dock denna anblick icke till den grad Förf:n väntade sig. *Lugnet*, *tystnaden* äro oskiljaktiga från ett skådespel af *denna* art, om det skall ega majestät och höghet. När man står, så till sägande, utom naturens gräns och öfver den, söker känslan något annat än dess och dess elementers hvardagliga oro. Örat lyssnar, men blott som ville det upphämta lju-

det af sferernes ljungande genom rymden. — På *Åreskutans* spets blåser och tjuter det nästan beständigt, äfven när — såsom fallet nu var — det är alldeles lugnt der nere vid dess fot. Detta bevisar emedlertid ingenting annat, än att *Åreskutan* på det hela taget är — *ett litet berg*, och att man har orätt att låta sin fantasi styra ut det med företräden som det, likasom alla våra nordiska Alper, är för ringa att hafva fått på sin lott. Ställ *tre Åreskutor* på hvarandra, så har man *Montblanc*, och *Montblanc* är ändå hvarken *Chimborazo* eller *Davalagiri*!

Att utsigten från höjden af *Åreskutan* har sina ganska interessanta sidor, vore dock en orimlighet att bestrida. I *sydost* och *öster* är den minst märkvärdig. *Storsjön* och mycket annat vackert synes väl på afstånd, men här gäller hvad vi i en föregående artikel yttrat om *Åkeräng*: detaljerna stå icke i något förhållande till massan. Denna uppslukar dem helt och hållet och blir sjelf derigenom föga mer än en stor tomhet. Annorlunda är förhållandet i norr, wester och sydvest. Der har man fjellen, som med sina snöbetäckta hjessor och sin gigantiska mångformighet gifva hållning och proportioner åt taflan. Hvad *grandiositet* beträffar, är detta säkert det yppersta man kan få se inom Sveriges landamären. *Syltopparne*, *Kölhöjfjeldet*, båda hvardera med tre spetsar, högre än *Åreskutan* eller lika med den, och en mängd andra gifva åtminstone ett begrepp om hvad en dylik utsigt från *Montblanc*, eller till och med från *Jungfrau*, *Schreckhorn*, m. fl. har att betyda.

Efter ungefär en timmas vistande på spetsen, anträdde vi återtåget. Hade de ridande möjligen under uppgången haft någon i alla fall ringa fördel i beqvämlighet framför de vandrande, så var förhållandet fullkomligt omvändt, och mer än det, vid nedgången. Beständigt sträckt i stigbyglarna, och tillbakakastad stundom nästan rygg mot rygg med hästen, gällde det nu att färdas så godt man kunde i zigzag utföre sluttningar, dels med, dels utan snö, af mellan 50 och 60 graders lutning. Ett falskt steg af hästen, och man hade rullat ett par hundra alnar utföre till ögonskenlig våda om icke för lifvet, åtminstone för lemmarne. Fotgångarne deremot halkade helt behändigt utföre, och kunde med en stampning i snön efter behag moderera sin fart. De hunno också foten af berget på en timma eller något mera, då de ridande dertill behöfde 2 och en half. De förre voro temligen uthvilade, de sednare ganska trötte och försträckte i knä- och fotleder. — *Sens moral* häraf är att man bör *rida* upp, nb. om man har någon Erik Pehrsson som visar herrn och hästen vägen, eller rättare hästen och herrn — ty hästen spelar här obestridligen hufvudrollen — samt *gå* eller om man så vill *kana* utföre, så framt man nemligen får någon som vill åtaga sig att nedföra hästen.

Ungefär 2 mil från foten af *Åreskutan*, på vägen åt *Norge*, kommer man till en liten by eller gård vid stranden af en skummande elf. Den resande, som här vill stanna och begära en vägvisare,

kan med ett par tre timmars afbrott i sin färd, köpa sig njutningen af en bland de herrligaste, mest beundransvärda naturscener *Norden* tvifvelsutan äger. Man är nemligen här i grannskapet af *Sveriges Niagara* — *Tännforssen* *). Vi hafva vågat kalla den *Sveriges Niagara*, ty om den äfven är en dverg mot det amerikanska vidundret, är den dock, i sitt land, till och med möjligen i sin verldsdel, hvad detta är i sitt, och likasom *Niagaras* gigantiska massa ej kunde födas af någon elf, utan för sin tillvaro har att tacka en ofantlig sjö, som kastar sig i en annan, likaså har ingen af våra elfvar bildat den gedigna vattencolonn, som *Tännforssen* nedslungar i djupet. Äfven här är det en sjö och en icke så obetydlig sjö, *Tännsjön*, som faller i en annan, *Noren*.

Från den nämnda byn låter man ro sig ungefär en fjerdingsväg eller kanske mera; man landstiger i

---

*) En resande har försäkrat oss, att i en annan del af Jemtland (*Matmars* socken och nära *Ytteråkers* by,) skall finnas en ännu väldigare cataract än *Tännforssen*; den skulle heta *Storbofallet*; men föga är den känd i sjelfva orten, då *Tännforssen* deremot är det ganska mycket, och de som känna den, säga att dess vattenmassa väl tillfälligtvis kan vara ganska märklig, då — såsom 1835 — ovanligt mycket snö och is hopa sig i fjellen, men vilja ej på det hela taget sätta den i jemnförelse med *Tännforssen*. — Möjligen är *Storbofallet*, kanske ännu något annat vattenfall i Norden, icke mindre än *Tännforssen*, men då dennas proportioner äro de största, hvilka *officielt* blifvit utrönta, torde den få tills vidare behålla främsta platsen, likasom *Niagara* gör det i America, ehuruväl dels resande, dels traditioner förmäla om *Tequendamas* och en eller annan ändå mindre känd cataracts företräde.

en vild skogstrakt, genom hvilken en temligen gångbar fotstig förer fram till fallet, efter mindre än en halftimmas vandring.

Förf:n bekänner att han föga vet något skådespel i naturen, af den stora och sublima effekt, som ett vattenfall, när nemligen detta är helgjutet, colossalt; men man får så sällan se sådane. Äfven de som visserligen icke kunna kallas små, och som blifvit mer eller mindre rikskunnige, såsom *Trollhättan*, *Ristafallen* och *Elfkarlebyforssen* m. fl., förfela, genom splittringen af sina jättekrafter, det intryck en jätte *bör* göra. Man måste *sammansöka* deras storhet för att beundra den, och detta är tvifvelsutan orsaken hvarföre åtminstone Förf:n., vid dessa ställen, alltid erfarit en oredig känsla af *brist*, af ouppfylld väntan, ehuru högt stämd för ovilkorlig beundran och häpnad han än på förhand varit. Hvad han då kännt blef honom först tydligt, när han såg *Tännforssen*. ”Antiken har egt smak — de moderna ha sökt smak” — säger Ehrensvärd. Sätt ”det sublima” i stället för ”smak,” och uttrycket målar *Tännforssens* förhållande till sina öfriga, eljest långt namnkunnigare syskon.

Tännsjöns hela massa sammantränges ett korrt stycke emellan klippiga stränder, beväxta med dyster barrskog. Bredden är här minst 160 fot. Öfver en *lodrät* klippvägg stupar nu denna gigantiska vattencolonn ned i ett djup af *åttiefyra* fot. Ingen afsats, ingen klippa, som hejdar eller bryter den stora naturkraften. På *en enda* punkt concentrerar den hela

sin makt. *Ofvanför* skummar det knappt, och *nedanför* utbreder *Noren* sin spegelklara yta vid jättens fot. Här utmärker likväl en lång brusande strömfåra hans spår, till dess hans stormande böljor småningom läggas till ro i det stilla djupet. — En graf finnes ock för honom, som för allt det stora, det herrliga på jorden!

Och att stå på den gungande klippan invid! höra det åskande dånet rundtomkring! blicka ned i den fraggande afgrunden — och i lifvet icke ega något mera att *hoppas* eller *önska!* De hvirflande, snöglänsande vågorne vinka så vänligt. Ett språng — en sekund — och i de kringströdda atomerna slår intet hjerta mer i vild sorg, slites intet bröst af smärtans brännande suck! Herrliga slut! att falla i armarne på denna naturkrafternes Konung och upplösas i hans famn — funnes icke en *högre* Konung, och stode icke, *senare,* men säkert, *hans* famn öppen för den olycklige, dock icke till *upplösning,* men till *vedergällning,* der, hvarest

"— — — hvar tår som runnit på jorden
gäldad skall bli, hvar suck vända med seger igen."

Må ingen tro att det är Tännforssen *ensam,* som utgör denna nejds märkvärdighet. Den är obestridligen dess *största,* men visst icke *enda* prydnad. När ögat, följande cataracten, blickar ned öfver *Noren,* möter det på dess andra strand leende, grönklädda kullar, begränsade af skogshöjder, öfver hvilka höja sig de snöklädda fjellen, med deras

beherrskare *Åreskutan*, på blott 2 à 3 mils afstånd! *Utan* Tännforssen, vore redan denna utsigt en af de märkvärdigare i Norden, —. *med Tännforssen* torde den möjligen göra de fleste företrädet stridigt.

Vägen öfver Fjellet — Sulådalen — Werdalen — Slagfältet vid Stiklastad — Levanger — Skogn och Stördalen.

När man, efter den interessanta afvägen till *Tännforssen*, åter beträder stora landsvägen, märker man snart, att man ej mera far på en af dessa irreguliera, i tusen bugter öfver dalar och berg framslingrande vägar, hvilka räkna sitt ursprung från tider, då begreppen om communicationers lättande voro högst inskränkta och förvirrade, och i Sveriges rikaste och mest befolkade provinser väcka den resandes billiga förtrytelse, då, på de flesta ställen, den ringaste grad af urskiljning kunnat gifva ett helt annat resultat. Den så kallade ”nya vägen” som vidtager några mil från Norrska gränsen och på höjden af fjellet möter den nya Norrska vägen, är en i långa, räta linier löpande chaussée, till en stor del lagd på kafvelbroar, emedan den långa sträckan går öfver kärr och myror. Vägläggningen på kafvelbroar är man

väl numera temligen ense om att ej anse för den bästa och varaktigaste, men då man beräknar de relativt knappa penningeanslagen och de naturhinder som skulle besegras, måste man göra all rättvisa åt skickligheten och nitet hos den i flere afseenden utmärkte, nu mera aflidne Officer, Major Dillner, som hade sig detta arbete anförtrodt och så väl utförde det. Ehuru denna väg, från Jemtlands slätter, småningom stiger ända upp till spetsen af den fjellrygg man emellan Sverge och Norge har att passera, märkes knappt lutningen och spår till backar, i den mening detta ord i Sverges mera couperade landskap tages, finnas icke här. Skada att denna väg, som af en rik bonde i närheten af *Östersund* lärer blifvit tagen på entreprenad, mot ett icke obetydligt tillskott af Staten, så jemmerligen illa underhölls, att den, ehuru ännu så godt som ny, med stora steg syntes gå sin förstöring till mötes. Nästan öfverallt befann Förf:n kafvelbroarne mer och mindre blottade, på några ställen till den grad, att vagnen gick omedelbart på *sjelfva trädstockarne*, hvilka sålunda bildade en sådan der Corderoysväg, hvars inflytande både på åkdon och resenärer Gosselman lefvande skildrar i sin Americanska resa. Hans Maj:t Konungens resa i dessa trakter har, i detta som i många andra fall, tvifvelsutan haft ett ganska välgörande inflytande, ty, som Förf:n sedermera förnummit, hade, efter ett likväl i det längsta utdraget dröjsmål, när intet tvifvel mera återstod rörande Konungens ankomst, Landshöfdingen vidtagit de verksammaste åtgärder till den ur-

sprungligen ypperliga vägens återsättande i fullgiltigt skick; men hvar och en inser lätt att den skada väganläggningen en gång lidit, derigenom att stockarne i åratal fått ligga i dagen och taga röta, icke botades derigenom att den *nu* grusfördes.

Skalstugan heter den sista gästgifvaregården på Svenska sidan — ett torftigt, otrefligt namn, och namnet anstår stället, eller rättare dess omgifning. Man är redan ett godt stycke upp på det långsluttande fjellet; temperaturen, i förening med den nästan totala bristen på vegetation, anger detta tillräckligt. Midt för den i öfrigt snygga och alls icke oansenliga bondgården har man på ett temligen obetydligt afstånd, — ungefär en mil — den medlersta och högsta af Kölhöjfjeldets spetsar, en ganska vacker, snöbetäckt Alp, *högre* än Åreskutan. Med detta enda undantag, söker ögat förgäfves något af interesse i denna vildmark. Lyckligtvis för den frusne resande som hit anländer, har smuggleriet med Norge öfver denna punkt en temligen god gång, och om man på *Skalstugan* saknade åtskilligt af hvad äfven rätt tarfliga Svenska gästgifvaregårdar vanligen hafva att erbjuda i victualieväg, kunde man deremot blifva undfägnad med finare Cognac än den våra Stockholmska vinhandlare hafva att bjuda på, och med ett Thé, hvilket Herr Stenii magasin skulle ansett sig smickradt att få hysa till afsalu.

Från *Skalstugan* beger man sig öfver det egentligen så kallade fjellet till *Suhl*, den första gästgifvaregården på Norrska sidan; på denna färd behöfde

man, äfven i Juli månad, en liten förstärkning i hästar och åtföljande manskap, ty genom de flerstädes på fjellet och sjelfva landsvägen hopade *snödrifvorna* kunde man icke färdas, utan förökadt antal dragare och hjelp af personer, som på sidorna höllo vagnen uppe. *Snö i Juli månad på landsvägen*, det är väl starkt, tänker läsaren; ja, och på köpet i drifvor *af 7 à 8 alnars djup*. När det föregående vintern fallit mycket snö, smälter den, sade man mig, icke tidigt och *Augusti*, tillade man, är egentligen rätta månaden att färdas i dessa trakter; då är snön borta, åtminstone på landsvägen; Ja — men faller det icke, så har jag åtminstone hört, ofta nog snö i Augusti? — genmälte jag — Jo, det händer visst, blef svaret. Allrarättaste tiden lärer således vara *mellan* Juli och Augusti, men att passa en resa så att den faller in på denna tid, lärer knappt vara görligt för någon annan än en arfvinge i snille och skarpsinnighet af den berömde vetenskapsman, som på sina botaniska excursioner medförde lärjungar till ett antal, efter hans egen uppgift, af *mellan* 47 och 48.

Hemsk och dyster är den eljest, denna väg öfver fjellet. Snön, som hittills endast glimmat emot den vägfarande från mer eller mindre aflägsna fjellspetsar, drager här en allt trängre och trängre krets omkring honom, tills den slutligen inspärrat sin fånge på alla sidor. Först skymtar en och annan snöfläck fram mellan martallarne och dverg- och fjellbjörkarne på sidorne af vägen; men de vidga sig småningom dessa snöslätter, och snart upptäcker ögat

endast med möda någon grön fläck — sparsamt kringströdda blad på den vida likdrägt naturen här bär; ännu är det dock sommar der vagnen framrullar; men plötsligen stänges vägen af en hög drifva och det ges ingen undflykt mer, för vandrarens fot lika litet som för hans öga.

Nära högsta höjden af fjellet står gränsskillnaden, och man ser straxt på den verkligt Kongliga vägen att man icke mera är i *Jemtland.* Stor kostnad, mycket arbete hafva Norrmännen nedlagt på denna väg, men så veta de ock skryta med den för hvarje resande. En vigtig anmärkning som här erbjuder sig är dock att backar icke med den sorgfällighet blifvit undvikne som på den Svenska fjellvägen. Denna omständighet ger dock hela anläggningen något mera imponerande, ty de branter, utför hvilka vägen slingrar sig äro *murade* uppifrån och ända ned; ledstänger och broar ega en prydlighet och en soliditet, som man ingenstädes får se hos oss.

När man lemnat fjellets ödsliga nakenhet bakom sig, inträder man i en med denna på sätt och vis beslägtad men dock högst märkvärdig och storartad natur. Förf:n tror sig icke kunna på en gång kortare och åskådligare beteckna den, än då han kallar den en verklig *Wargklyftsnatur.* Två jättehöga, lodräta bergväggar, hvilka något jordskalf tycks ha slitit från hvarandra, höja sina nedifrån och ända upp med grof barrskog beväxta sidor mot molnen, hvilka, serdeles vid tungt väder, helt och hållet insvepa deras

spetsar; i djupet vid dessa giganters fot och emellan dem framgår den ståtliga kungsvägen tätt vid sidan af den i många pittoreska bugter slingrande *Sul*-ån, en fjellflod som bildas af otaliga bäckar, hvilka brusande nedstörta från bergväggarnes topp och, mellan stammar och utskjutande klippstycken, skummande söka sig väg till djupet. *Sul-ån* och *vägen* — som inkräktat en del af ån och på några ställen af klippväggen — se der bokstafligen allt hvad som finnes mellan de båda skyhöga murar naturen här, en sträcka af flere fjerdingsväg, upprest. Solen kan svårligen intränga i detta schakt, och det är ej utan en känsla af bäfvan, fantasien leker med de bilder denna mystiska natur ovilkorligen framkallar. I den dunkla halfdagern ser man klippan röras; den får lif; den närmar sig systern för att omfamna henne — och pygmeerna, som kräla vid deras fot obemärkta, ohörda, blifva till stoft vid denna omarmning.

Man nalkas nu ett rikt och bördigt land, kanske på *denna* polhöjd, det bördigaste på jordklotet. Snart utbreder *Werdalen* sin märkvärdiga tafla för det angenämt öfverraskade ögat. En herrligare syn, i denna väg, eger *Sverige* igenstädes att erbjuda, knapt något dermed jemförligt. Det är en *romantisk* natur i ordets fulla betydelse, dock icke så mycket i ett *stort*, som icke mera i ett *täckt*, *behagligt*. En sällsynt originalitet i jordformationer är dess mest utmärkande kännetecken. Vi skola försöka att gifva en skildring deraf, ehuru litet åskådlig och i hög grad ofullständig denna nödvändigt måste blifva.

Werdalens originella naturdaning torde lättast på en gång förklaras och fattliggöras, då man antager att hela dalen ursprungligen bildat ett vatten, sammanhängande med den angränsande Trondhiems- eller Strindfjorden. Småningom eller, måhända troligare, på en gång, genom någon okänd naturhvälfning, har vattnet sjunkit och lemnat någre af de högsta jordsträckningarne i dagen. Dessa successiva sänkningar af hafvet eller af den elf, som ännu i de mest sjelfsvåldiga bugter genomlöper dalen, hafva varit minst tre à fyra, till dess elfven ändtligen intagit den bädd den nu innehar och redan innehaft minst tusen år, enligt hvad af historiska data och facta med säkerhet kan slutas. Efter hvar och en af de serskilda sänkningarne hafva uppstått höjdsträckningar med på en gång lodräta och snörräta sidor, ej olikt omsorgsfullt uppförda fästningsvallar. Dessa vallar skiljas af smärre horizontela jordsträckningar från andra i en lägre afsats; dessa åter på samma sätt från en tredje, och denna med enahanda formationer från sjelfva den bädd elfven nu innehar. När man nu från en höjd, vid ingången till *Werdalen* och söder om elfven, nedblickar öfver dessa högst egna jordbildningar, som från elfvens båda stränder uppstiga öfver och bakom hvarandra, ända bort till de aflägsna, skogbevuxna bergen, öfver hvilka åter de snötäckta fjellen uppstiga — när man ser hela denna massa af fantastiska naturformer, höljd af den yppersta vegetation man någonstädes i Norden kan finna, och öfverströdd med talrika lundar och välbygg-

da gårdar, *) mellan hvilka den vackra elfven slingrar sig i mångfaldiga bugter, tills den utgjuter sig i den i vester framför åskådaren liggande, af snöiga fjell helt och hållet omkransade Strindfjorden — så torde läsaren, äfven af denna ofullkomliga skildring, kunna fatta, att man eger framför sig ett af de originellaste och mest intagande skådespel som finnes i detta eljest med förvånande naturskönheter så rikt begåfvade land. I *Sverige* har jag aldrig sett något dylikt; endast i vissa af de inre delarne utaf Helsingland och Småland har jag funnit något af en aflägsen likhet dermed; fjellen, snön och hafvet fattas i alla fall.

Werdalen innesluter i sig många smärre dalar; den vackraste af dessa, der *Werdalens* historiska, geologiska och æsthetiska märkvärdigheter concentrera sig, är den evigt minnesvärda, till sitt omfång eljest obetydliga slätt, der slaget vid *Stiklastad* den 29 Juli *) 1030 (de tillförlitligaste källor öfverensstämma

i detta

*) Till följe af längesedan verkställda skiften, finnas i *Norge inga byar*, endast *gårdar*, hvar och en med sin egare; dessa gårdar ligga naturligtvis så mycket tätare och gifva landskapet ett utseende af liflighet och folkrikhet, som de Svenska, på en punkt i byar sammanhopade bondgårdarne, med milslånga toma sträckor dessemellan, aldrig kunna få.

*) I afseende på *dag* och *månad* torde det interessera våra läsare, att veta det den berömde Hansteen — med anledning af det i Olof Haraldsons saga omtalade mörker, som inträffade under slagtningen, förmedelst solens bortskymmande vid pass kl. 2 e. m. och hvilket ej kunde tydas på annat än en total solförmörkelse — gjort en uträkning el-

i detta åratal) kämpades mellan Olof Haraldson, sedermera kallad "den Helige", och hans insurgerade undersåtare. Likasom man, på den plats der *Troja* stått, kunnat med Homer i handen bestämma läget af många minnesmärken, och såmedelst förvissa sig om ställets identitet, så, men med ännu mycket större säkerhet och vida mer i detalj, kan man med den ryktbara Sagan till vägvisare, förflytta sig till den blodiga dagen, en af de största och märkligaste Nordens häfder veta att omtala.

Den 29 Juli 1835, jemt åtta hundra fem år efter slaget vid *Stiklastad* och ungefär vid den tid på dygnet då det stod, for Förf:n från den närbelägna, af grönskande Kämpehögar omgifna Prestgården, genom en vacker skogspark ned på den ryktbara slätten som genomskäres af landsvägen. Ordet *slätt* får man likväl icke här taga i dess vanliga bemärkelse. *Stiklastads* slätt förtjenar icke mera detta namn än hela den öfriga *Werdalen*. Vid den öfverblick man vid utgången ur skogen eger af densamma kan den väl så benämnas, men den är i det

---

ler rättare efterräkning med vårt planetsystem, enligt hvilken han säges kommit underfund med att en total solförmörkelse vid denna tid af dygnet bort ega rum sommaren 1030, men icke den 29 Juli, utan den 31 *Augusti*, hvarföre han till denna dag velat hafva drabbningens datum framflyttadt. — En svårighet, bland många, möter i alla fall. Sagan utsätter tydligen datum och tillägger, att dagen var en *Onsdag;* men den första af de båda dagarne var en *Onsdag*, kunde den andra omöjligen vara det.

hela mera en från alla sidor mot elfven sluttande dal, öfverströdd med små kullar och vallar af den formation jag här ofvan skildrat, än en slätt, och om man ej kände den tidens stridssätt och vapen, skulle man ej förstå hur en sammanräknad styrka af nära 14,000 man på denna ojemna terräng kunnat drabba samman. Med vår tids krigskonst vore det omöjligt. Artilleri och Cavalleri kunde här icke manövrera, ehuru, hvad det förra beträffar, hvarje liten kulle, hvarje af naturen danad vall, lätt kunde omskapas till en skans. Dock ligga många så nära hvarandra att spelrum för ett batteri på dem skulle saknas.

Med tillhjelp af sagan och dess utläggningar kan man ej misstaga sig om den i dem omnämnda kulle, från hvilken Olof med kärnan af sina krigare nedrusat mot bondehären. Litet till venster om den ligger en snygg bondgård som efter all anledning står på samma fläck der *den* var belägen, åt hvars egare Olof, före drabbningen, anförtrodde vården om sitt liflösa stoft i händelse han skulle stupa i slaget. På sjelfva kullen äro två monument upprestе, de så kallade *Stötterne;* det ena fyrkantigt, muradt och rappadt, ej olikt en gammal skorstensmur, med ett jernkorss på spetsen, lutar till sitt fall, och från dess ena sida har man lösrifvit den plåt eller taffel på hvilken inskriptionen, som förklarade monumentets betydelse, var inristad. Denna plåt förvaras likväl i en närgränsande gård. Detta monument lärer blifvit upprest 1710 af en enskild man. Tätt bredvid detta, på samma kulle, står nu en några fot ofvanom piedesta-

len afbruten, ungefär 9 alnar hög, sirlig sandstens-colonn af Doriska ordningen, men något ogrekisk i sina proportioner, och med ett jernkorss öfverst på den afbrutna ändan. I Colonnstockens sida är en polerad hvit marmortaffel insatt; den bär en svart inskription af innehåll att "Olof här den 29 *Juni* 1033 föll i striden mot upproriska undersåtare." Läsaren finner att i sjelfva datum icke mindre än *två* grofva fel äro begångne. Monumentet är upprest vid början af detta århundrade utaf en Amtman i orten, som var mycket älskad och, kallad till ett högt embete i Danmark, ville gifva orten ett bevis af sin erkänsla. Det är förfärdigadt under hans tillsyn i Danmark, med besvär och kostnad hitfördt, och under hela denna omgång, kunde ej misstaget, — troligen föranledt af vår *Prosperins* år 1780 gjorde uträkning rörande Olofs dödsdag, en uträkning hvars giltighet dock längesedan förfallit, — blifva rättadt. Nu står det der till en verklig skam för orten, hvilken kunde anses vara stadd i förvillelse, rörande den märkligaste tilldragelse i hela sin historia, en förmodan, som likväl vore högst obefogad, ty alla upplystare män i trakten harmas icke litet öfver misstaget och ingen bonde är i okunnighet om att ett sådant verkligen är begånget. Men hvarföre taga de då icke lös den lilla marmorplåten och ditsätta en ny? Hvarken besvär eller kostnad vore här serdeles dryga. — Ett prydligt jernstaket omger i öfrigt colonnen, hvars läge på kullen dock torde vara något ohistoriskt, då den skall föreställas upprest på den plats der Olof *föll*, och han vid första anfallet nedrusade från

kullen, men först stupade öfver två timmar derefter, utan att sagan nämner något om att han retirerat uppför kullen tillbaka, hvilket dessutom hade varit en besynnerlig manöver.

Längst ned i dalen, på ett mycket lågländt och sumpigt ställe, ligger *Stiklastads* urgamla Kyrka, ett litet oansenligt tempel utan all arkitectonisk prydlighet. Den för en kyrkas uppförande stora olämpligheten af platsen, ursägtas af den historiska vigt denna fläck antagits ega. Traditionen uppger nemligen att här den koja eller uthusbyggnad stått, hvari OLOFS döda kropp inlades, då den, enligt Konungens sista vilja, af den trogne TORGHIL och hans son räddades undan de förgrymmade bönderne. Stället blef heligt då OLOF blef det och en kyrka intog det skröpliga uthusets plats.

Werdalsören är en liten, temligen oansenlig köping nära elfvens utlopp och Werdalens sydvestra ända. Genom romantiska nejder och dalar af en märkvärdig fruktbarhet, alltid med hafvet och de snöhöljda fjellen för ögonen, far man till den rika och prydliga köpingen *Levanger*, större än massan af våra små städer, och täflande i byggnader med många af de bättre bland dem. *Levanger* ligger vid fjorden, på sidan om en stor och herrlig slätt, omkransad af grönskande bergsträckningar och genom hvilken landsvägen framgår. Utsigten af detta landskap, med sin rika växtlighet, sin sköna begränsning, sin lilla stad, sin hafsvik och sina snöfjell, förtjenar i sanning det stora rykte hvari den på orten står. Här må i förbigående nämnas, att från *Östersund* till

Trondhiem, en sträcka af mellan 30 och 40 mil, ögat nästan intet ögonblick förlorar snön och fjellen ur sigte.

Levanger är bekant för sina marknader, der *Jemtländska* Handelsbönderna årligen infinna sig, och der den egentliga, lifliga handelsgemenskapen mellan båda folken bedrifves. Man ger der hvarandra ömsesidig undervisning i konsten att på ett hederligt sätt lura hvarandra på varor och penningar, efter de Studenstrupska exemplen i HOLBERGS bekanta comedi. Å bägge sidor spelar då den hos båda folken medfödda förslagenheten, så i off- som defensivt hänseende, en stor roll.

Mellan *Levanger* och det ungefär sju mil derifrån belägna *Trondhiem* har man den vackra *Skogns* Socken med sin trefliga Prestgård, belägen på en höjd med en förtjusande utsigt öfver den ståtliga fjorden; vidare *Stördalen* och *Stördalshalsen*, allt högst interessanta nejder. *Fjorden* erbjuder ett för Svenskar som ej rest utomlands nytt phenomen: *ebb* och *flod*. Vattnet, ehuru salt, är dock icke detta till den grad som i Bohusländska skärgården.

På de sista milen nära Trondhiem finnas de brantaste backar, Förf:n ännu någorstädes sett, och han måste mer än nånsin tillkännagifva sin förundran öfver att det kunnat falla förnuftiga varelser in, att lägga väg öfver dylika branter. Ett par grofva, välfödda, Norrska hästar förmå icke med all tänkbar ansträngning att draga en lätt sufflettvagn, tömd på både personer och varor, uppför t. ex. *Gevingåsen*

och man nödgas, för ett par skjutshåll, spänna flere hästar före. Ändtligen hafva vederbörande varit betänkta på att lägga vägen nedanför åsen utmed hafsstranden; dock var denna nya väg, der backen helt och hållet undvikes, icke färdig 1835, men lärer sedermera blifvit det.

Trondhiem — Norrmännen.

Redan annalkandet till *Trondhiem* bådar en betydligare stad, ja på sätt och vis en betydligare än denna verkligen är, då den, som man vet, blott innehar tredje rummet bland Norges städer, med en befolkning af icke mer än omkring 12,000 menniskor. Landet är ovanligen bördigt och öfverströdt med täcka landtställen, bland hvilka en del i prakt eller åtminstone elegans täflar med de vackrare kring Stockholm. Dessa innehafvas af *Trondhiems* rika eller välmående köpmän — här finnas många sådana — och af en och annan förmögnare Embetsman.

Staden ligger lågt, vid hafsbrynet, men eger en utmärkt vacker belägenhet. I öster och vester omgifves den af tvenne branta höjder, från hvilka man har den herrligaste utsigt öfver den vid deras fot och mellan dem belägna, nästan cirkelformiga staden och dess sköna omgifning. I *norr* bildas denna af den med skepp rikt försedda hamnen, den midtför i fjorden liggande fästningen Munkholmen och de snöbetäckta bergen på stranden midtöfver, samt i *söder*

af det rika landskap, hvilket, så långt ögat når, omgifver *Nidelfven*, som, ett glänsande silfverband, kröker sig genom den grönskande mattan. På spetsen af den östra höjden ligger den nu raserade fästningen *Christiansteen*, som dock ännu fått behålla ett salutbatteri, rigtadt *åt* staden och en post som vaktar densamma. Utsigten öfver staden är vackrast från den vestra höjden, det så kallade *Steenberget*, emedan man der kan följa fjordens krökningar ända ut emot Nordsjön och tillika har den romantiska anblicken af fästningsruinen midt emot. Från detta berg ser man ända bort till det classiska *Hlade*, som HAKON JARL och OELENSCHLÄGER gjort så berömdt och hvars uråldriga kyrka ännu förtjenar att besökas. Staden är endast genom en smal landttunga, i vester, förenad med fasta landet. I öfrigt omslutes den hel och hållen med sina förstäder *Ihlen* och *Baklandet* af *Nidelfven*, som här utfaller i hafvet, efter att förut hafva lagt sig som en gördel kring ädelstenen i Norges krona.

Och så förtjenar den i sanning att kallas, denna *Norges mest*, om icke *enda* classiska stad, detta vidtbesungna *Nidaros* eller, som det kanske borde nämnas, *Nideraas*, der OLOF TRYGGVESSON uppförde sin Kungaborg, som ännu i dag efter åtta och ett halft sekel qvarstår, och der han, tre år före sitt försvinnande i det ryktbara slaget vid *Svoldern*, lade första grunden till Norges blifvande hufvudstad.

Sju gånger har *Trondhiem* under seklernes lopp varit hemsökt af större vådeldar och några gånger

plundradt eller åtminstone brandskattadt af Svenskar och Holländare. I tidpunkten af sin högsta glans, då dess rykte nådde ända till *Micklagård*, har det haft öfver *femtio* mer och mindre praktfulla kyrkor och kloster. Man döme till hvad det öfriga varit; serdeles när man besinnar att Konungar och Drottningar, som nämnas bland de mest praktälskande i Norden, här höllo sitt hof.

Af all denna herrlighet finnes nu intet spår; men staden, för sig sjelf betraktad, är dock troligen nu vackrare än i dessa lysande tider. Den har nemligen, efter den näst sista stora vådelden 1681, blifvit ombyggd enligt en förbättrad plan. Gatornas bredd och regularitet är högst ovanlig, och denna omständighet ger staden ett särdeles intagande utseende, ehuru byggnaderne — vittnande om välmåga, prydliga, men nästan alla af träd — på intet sätt svara mot den storartade anläggningen af gatorna, som på köpet alla hafva ypperliga springbrunnar vid hvarje afskärning eller kors. Bebygda med palatser skulle dessa gator kunna täfla med de praktfullaste som någorstädes finnas. Skön är framför allt anblicken af *Munkegaden* vid hvilken de förnämsta byggnaderna äfven äro uppförde. Den genomskär hela den egentliga staden i norr och söder jemte det midt i densamma belägna stora torget. Gatans bredd är ungefär lika med Gustaf Adolfs torgs i Stockholm. I norr begränsas perspektivet af *Munkholmen* med sina torn och sin romantiska irregularitet, — ett majestätiskt vaktskepp på fjordens spegelblanka yta,

och, bortom den, de snöhöljda fjellen. *Munkegadens* slut bildar liksom en ram åt denna herrliga tafla; hvilket också påtagligen varit beräknadt vid anläggningen. Vänder man sig nu åt motsatt håll, så reser sig, vid gatans södra ända, en majestätlig byggnad mot åskådaren; *Munkegaden* slutar vid dess port och prospecten får i den en fond, hvars hållning och harmoniska effect på vuen i sin helhet verkeligen äro beundransvärde. Denna byggnad, som, sedd så der i perspectiv, redan väcker lifligt interesse, utan att man likväl ännu ens *anar* hela dess storhet, är ingen annan än — Nordens yppersta tempel, den ryktbara *Domkyrkan i Trondhiem.* I hvad stad som helst torde det blifva svårt att finna en gata med två, hvardera i sitt slag så märkvärdiga fonder.

Vi hafva förut nämnt att staden nästan uteslutande är uppförd af träd. Dess hus, vanligen två våningar höga, äro ganska snyggt hållna, men byggda utan spår till architectoniskt förstånd, ehuru deras utvärtes prydande tycks höra till nationallynnet; på de förmögnares hus äro nemligen colonner af alla möjliga dimensioner och ordningar eller rättare sagt oordningar anbragta, och portarna pråla med en serdeles lyx af messingsbeslag, lås och klappar, allt ganska blankt och väl underhållet. Öfver porten står ofta egarens namn. Snygghet synes vara en hufvudsak och vi känna få städer i Sverige som i detta hänseende uthålla en jemförelse med *Trondhiem.*

Den förnämsta af nyare byggnader i *Trondhiem* är tvifvelsutan "Norges Bank:" en massiv, ganska

snygg, icke oproportionerad byggnad, men af en enkelhet, som verkeligen förtryter. Det är öfverdrift af enkelhet; det är rigtig enfald. Ögat upptäcker ej *fel* i denna byggnad — åtminstone vid ett flygtigt åskådande — men den *säger* icke det ringaste. Den *står der;* den har tak, väggar, fönster af häfdvunna byggmästare-proportioner, det är allt hvad man kan säga om den. Man tycks hafva varit rigtigt rädd för all slags inspiration vid dess uppförande. Allt detta kunde gå an, om den vore lika blygsam i *anspråk*, som i *construction*. Men dess imponerande massa, den på båda façaderna, i *svart*, med alnslånga bokstäfver prunkande inscriptionen "Norges Bank," dess utomordentligt väl underhållna skick, hvilket liksom påtrugar den ögat i sina minsta detaljer — allt detta tvingar vandraren att betrakta den; man *måste*, man *vill* se något märkligt, och man ser, och ser och ser ändå ingenting; söker, söker och *vill* finna, vill åtminstone inbilla sig att man finner något, men förgäfves. En känsla som så der *väckes*, *spännes*, men aldrig *tillfredsställes*, har någonting bra oangenämt.

Norrska Vetenskaps-Sällskapets hus är också ett stort stenhus, äfvenledes väl underhållet. Detsamma kan icke sägas om samlingarne inuti. Ett Museum i djupare förfall, i fullkomligare villervalla torde ingenstädes finnas. Vi hoppas det åtminstone. Sällskapet har ett bibliothek af, efter uppgift, 23,000 band, sammanföst i ett enda medelmåttigt rum, samt på några hyllor i ett annat. Uppgiften kan, i anseende till bibliothe-

kets fullkomligt oordnade skick, svärligen, ens ungefärligen, controleras.

Några verkliga *palats* finnas bland massan af trädhus, som bilda staden; i främsta rummet må bland dessa nämnas *Stiftsgaarden* och *Harmonien*. Det förra motsvarar hvad i våra provinshufvudstäder kallas residenset; det senares bestämmelse antydes af namnet. Det finnes nemligen i *Trondhiem* ett musikaliskt amatörssällskap, som håller sammanträden om vintrarna. Om beskaffenheten af de musikaliska festerne kan Förf:n naturligtvis icke hafva något genom erfarenhet hemtadt begrepp, men att döma af åtskillige kännetecken, skulle han icke tro att musiken, mera än någon annan *konst*, serdeles florerar bland de eljest i flere hänseenden aktningsvärda Tronderne. De omnämnde trädpalatsen utmärka sig ej i annat hänseende än viddens samt för den myckna fåfänga kostnad på deras uppförande blifvit nedlagd; vi säga *fåfänga*, ty något vackert eller ens drägligt, architectoniskt taladt, har dermed ej blifvit tillvägabragdt.

Förf:n har till sist gömt de båda ansenligaste byggnader *Trondhiem* eger: det gamla *Kongshuset* och *Christkyrkan*. Det förra är en stor, men föga märkvärdig byggnad af sten, som för närvarande är Arsenal och Artillericassern. Huru mycket som ännu återstår af dess ursprungliga gestalt, sådan den af Olof Tryggvesson uppfördes, torde vara svårt att bestämma. Emellertid visas ännu — med hvad tillförlitlighet lemne vi derhän — det ställe inom den

gamla Kungaborgen, der Norges THORGNY — märkvärdigare än Sverges, såsom de fleste Norska Sagohjeltar — den i råd och dåd ypperlige EINAR TAMBASKELFVER, försåtligen, med sin son, mördades af HARALD HÅRDRÅDE.

Blott en smal gata skiljer OLOF TRYGGVESONS Konungasal från kronan bland Nordens tempel, den helgedom, som i sitt förvar mottog OLOF HARALDSONS undergörande stoft och länge bar hans namn.

Olofs- eller *Christkyrkan* är bevisligen ett aggregat af flere, tid efter annan uppförda byggnader, hvilka man, *efteråt*, så godt man kunnat, sökt sammanjemka till ett symmetriskt helt. Detta har ock temligen lyckats, och templet, sådant det nu är, jemte den i hög grad romantiska ruinen, bilda ett nästan fullkomligt reguliert Latinskt korss, hvarvid man dock måste afräkna den så kallade *Clemenskyrkan*, en utbyggnad emellan norra och östra korssarmarne, utan all ens ungefärlig motsvarighet. Denna irregularitet förklaras så, att *Clemenskyrkan* just var templets äldsta del, uppförd af *Olof den Helige*, och deri hans helgonaben ännu länge efteråt förvarades. Den höga grad af helighet byggnaden erhöll, såsom på en gång den kraftfulle Konungens verk och hans graf, anses såsom ett fullgiltigt skäl hvarföre den ej sedermera, då templet stod i hela sin glans, blef nedrifven, utan i trots af sin symmetri-störande natur, ännu står der. Det nuvarande templet bildas

emedlertid af denna *Clemenskyrka*, och af de tre kortare armarne i den Latinska korsskapnaden. Den längsta, Kyrkans egentliga skepp, är den ruin vi här ofvan omnämnt: tre obetäckta murar bildande en rectangel mot den nuvarande kyrkan, hvars vestra vägg utgör rectangelns fjerde sida; denna vägg har naturligtvis icke funnits då ruinen med kyrkan bildade ett helt. — Vestra korssarmen eller ruinen, och den östra, Choret, hafva påtagligen blifvit sist uppförda; derom vittnar omisskänneligen arbetets utomordentliga skönhet, som ej kan tillhöra någon annan tid än den då Götiska byggnadskonsten nått den högsta höjd af förenad gratie och sublimitet. — Innan Förf:n fortsätter skildringen af hvad kyrkan *nu är*, torde det vara i sin ordning att, efter de tillförlitligaste källor, återkalla i minnet hvad hon *fordom varit*.

Af de fyra korssarmarne bildar den *östra*, Choret, en rundel, de tre öfriga hafva varit och äro af rätvinklig form. Storleken har ej, såsom Normännen gerna vilja påstå, varit betydligare än *Upsala* Domkyrkas; tvertom har Christkyrkan, såsom man ännu kan se af den rymd den med ruinen intar, varit omkring 20 alnar kortare än denna; torde dock i vidd hafva varit åtminstone det *andra* templet i Norden. I prakt både ut- och invändigt, samt i byggnadsartens renhet och classicitet har *Trondhiems* kyrka deremot vida öfverträffat så väl *Upsalas*, som alla öfriga i Norden. Den har egt *aderton* större torn och spiror, utom en mängd af de vanliga smärre sådana, *aderton* altaren, mer än *trehundrafyrtie* co-

lossala stenbilder, 9 ingångar, 316 fönster och öfver *tretusen* större och smärre polerade pelare, af svart, hvit, röd, grön och blå marmor eller andra stenarter. I Choret öfver Högaltaret stod *S:t Olofs* skrin hvari den canoniserade Konungens ben förvarades, och som på hans dödsdag den 29 Juli, hvarje år, med den största högtidlighet bars i procession kring staden. Detta skrin af massivt silfver, vägde *sextusen femhundrade* lod, var beslaget med guld och prydt med ädelstenar af det högsta värde.

Sju eldsvådor, Svenska härar, Danska Konungatjenare och *Throndernes* egen vandalism hafva samverkat till detta herrliga tempels förstöring och förnedring. *Olofs* skrin, bortfördt till *Danmark*, har försvunnit ungefär samtidigt med reformationen och det *dyrbara*, om också icke mera *heliga* stoftet af en bland Nordens störste Konungar är, såsom en grof missdådares, utströdt i vindarne, ingen vet hvar. Hans i *Christkyrkan* fordom upphängde sporrar och hjelm, lära nu förvaras i — *Stockholms Storkyrka*. De torn som ännu höja sig öfver qvarlefvan af hans tempel, hafva antingen fått sockertoppsformige betäckningar af *ingen* stil, eller sådana, hvilka åtminstone ej äro af någon stil som liknar templets. Detta är, så innan som utan, rappadt och bestruket i blågrått, med en lyx af kalkmörja, som ingen kunde tadla, om den vore bättre använd. Nu har den tjenat att öfversmeta och till en likformig yta bringa tjusande capiteler och sirater af ett arbete från den göthiska konstens herrligaste tidehvarf. Ja! vandalis-

men har gått så långt, att en och annan af de marmorpelare, som ännu finnas qvar, likaledes blifvit *öfverstruken med tjock kalksmet*, hvarom Förf:n öfvertygade sig genom kalkens bortskrapande med knif, då den polerade marmorytan straxt glänste emot honom!! Den mångfald, den uppfinning, rikedom och konstskicklighet, som ännu från hundradetals smärta göthiska pelares capiteler kunde vittna om hvad *S:t Olofs*-templet fordom varit, hafva sålunda blifvit höljde med evigt mörker af den moderna vandalismen: grymmare, i sitt okrigiska nit och i sin jemna, naiva förstöringsifver, än fiendernas svärd och elementens raseri!

Lyckligtvis (hårdt, att nödgas kalla det en lycka!) är *vestra* korssarmen en *ruin*, den man således icke tänkt på att kalkstryka, och der kan man på de af en yppig vegetation omslingrade murarna, ännu läsa hvad den göthiska konsten, på höjden af sin utbildning, ditristat i oförgängliga drag.

Den är gudomlig denna ruin! tjugo generationer slumra vid dess fot, der den framsträcker sin långa skugga i månskenet: grafvarnas sol, som blickar in genom de höga, toma, göthiska fenstren på sekelsgamla träd; de frodas nu der marmorn fordom dånade under Wäringens krigiska steg eller hviskade under de lätta fjäten af någon *Walborg*, som kom att anropa S:t Olof för sitt hjertas älskling och sin kärlek! — Hufvudingången till templet har varit från *vester*; ruinens gafvel, som på båda sidor skjuter betydligt fram om ruinens eller det fordna skeppets sidmurar, bildade den utomordentligt präg-

tiga façad, på hvars midt den stora hufvudingången varit. Lyckligtvis kan äfven den flygtigaste blick än i dag gifva åskådaren en föreställning om denna façads fordna skönhet och ojemförliga pragt. Två rader göthiska hvalfbågar öfver hvarandra, af hvilkas sirliga arbete ännu mycket kan skönjas, bilda nedersta delen; öfver dessa höjer sig ännu en tredje rad dylika bågar, men emellan hvar och en af dessa är en niche i samma stil. I dessa nicher ser man spåren af de *Nitton* colossala statuer, som prydt dem. Flere af dessa, ehuru mer och mindre stympade, qvarstå ännu; blott en enda figur, en biskop i full skrud, är alldeles oskadad. Nu besinne man, att det, på *höjden räknadt*, blott är ungefär *hälften* af muren som står qvar, att således — och detta bekräftas af traditionen, — öfver nicherne varit ännu ett par rader med hvalfbågar, och åter en sådan rad af nicher med ännu colossalare statuer, samt att öfver allt detta rest sig ett gigantiskt hufvudtorn, utfördt i den götiska stilens mest fulländade, på en gång sublima och ytterst gratiösa anda — och man har en temligen trogen föreställning af hvad denna façad verkligen en gång varit! — I en af ruinens sidmurar ser man en hvit marmorskifva infogad. Traditionen anger den såsom måttet på *Olof den Heliges längd;* — ty allt i detta tempel refererar sig till honom, och den långa raden af hans efterträdare, hvilkas stoft till en del blifvit nedsänkt i dessa hvalf och kanske ännu hvilar der, har dock icke hos folktraditionen för-

mått

måtl utplåna *hans* minne, eller ens skaffa *sitt* ett rum vid dess sida. Sagan vittnar eljest att *Olof* ingalunda var ovanligt lång, snarare tvertom, och denna marmorskifva håller nära *fyra* alnar. Folkets enthusiastiska kärlek och beundran har i sin realism icke velat tillåta Konungahelgonet att sakna de skapnadens företräden, som massan är van att anse såsom en stämpel på själens.

En mängd grafkullar omgifva ruinen på alla sidor; de äro uppförde och underhållne med en omsorg som vore värd att tjena till föresyn i Sveriges hufvudstad, — der man, under förevändning att stå på *det skönas* bästa, hvarom man då hvarken i *anda* eller *form* har något begrepp, flerstädes haft det barbariet att *förbjuda* uppresandet af minnesvårdar öfver älskade stoft. Resliga träd höja sig öfver dessa kullar, och deras lummiga grenar blicka öfverallt, genom de höga fenstren, ned på en förstöring som *icke* är *dödens* verk utan *lifvets*. *Döden* krossar det sköna, men gör en helgedom af dess stoft. *Lifvet*, grymmare än döden, krossar både *det sköna* och *helgedomen!*

Denna kyrkogård med sitt tempel, sin ruin, de enkla, men fridlysta grifterne i sitt sköte, sin utsigt öfver den vexlande taflan af en liflig stad, grönskande ängar och Nidelfvens stilla, klara bölja, som sakta framglider vid dess fot, är, såsom *grafplats*, måhända utan like! En *Gray* borde födas för den

ensam; men det sker icke, åtminstone ej bland de realistiska Tronderne.

Sedan Förf:n fört Läsaren omkring murarne af det gamla *Nidaros'* herrligaste minnesmärke, är det tid att de båda en gång inträda i templet, ehuru den syn som der skall möta dem är gjord att alldeles förstöra det intryck af högtidlig andakt, hvarmed hvar och en som icke har fibrer af träd måste se de väldiga portarne öppnas för sig. Har man med sorg och grämelse betraktat vandalismen *utanpå*, så är det med glödande harm man skådar den potentierad till sitt högsta *inom* de vördnadsvärde murarne; de borde hämnas med att störta tillsamman öfver det slägte af rigtig blygrå prosa, som genom eländiga menniskofunder borttagit den sista gnistan af värdighet från ett tempel, hvilket en gång varit, och, menniskorna till trots, på sätt och vis ännu är det första i Norden.

Ingången är på Norra korssarmens façade. ”Man öppnar portarne till ett majestätligt tempel” — för att tala med den Svenska antitesens fosterfader, LEHNBERG, — men man träder *icke* in ”under hvalf som ljuda odödlighet och gömma förgängelsen.” Man träder in under ett platt, af mångfaldiga bräder hopzinkadt tak, ”kalkadt,” det likasom allt öfrigt. Det är, på kalken när, som stege man in i en lada. Detta brädtak afskär horizontelt de höga göthiska hvalfven och låter endast tanken ana, huru högt opp i den fria rymden der ofvan deras spets slutat sig tillsamman! Detta är allt, menar Läsaren — nej icke ens det

värsta. Man hade i alla fall kunnat skåda fritt *omkring* sig i det herrliga gudshuset, om också icke *öfver* sig. Man hade fått fröjda sig åt de ädla pelaremassornas baser, om också inbillningen skulle fyllt det öfriga; detta måste äfven förekommas, och si derföre kläddes kyrkan, på båda sidor om stora gången ända fram emot Choret, med långa rader af små loger, liknande avantscener på den nedbrunna så kallade "Dramatiskan," men vida mindre prägtiga än dessa, i thy att de vanligen äro utrustade med små glasfönster, med en liten röd, blå, grön, gul eller grå callicogardin innanför. Dessa små loger eller burar höja sig flera våningar öfver hvarandra ända upp mot brädtaket, lära innantill vara försedde med åtskilliga beqvämligheter, och intagas af *le beau monde* i *Trondhiem*, ty det passar sig icke der att folk af stånd, i Guds hus, sitta med den öfriga församlingen ned i kyrkan på bänkar eller på stolar. Hvar och en bättre familj har sitt oxöga, derifrån den hvarje söndag åser och åhör representationen. Detta bruk är eljest icke eget för *Trondhiem*; det lärer vara i svang öfver hela Norge, och i de flere landtkyrkor Förf:n sett, funnos alltid dylika avantscener för Herrskaperne. Då Förf:n, ännu varm af förtrytelse öfver ett dylikt vanhelgande af hvarje tempel, men framför allt af ett sådant som *Trondhiems*, i ett sällskap med liflighet yttrade sin mening i ämnet, fick han medhåll af flere bland Herrarne, men det vackra könet — som i förbigående sagdt i Trondhiem verkligen gör skäl för namnet — tog

humör, och kunde icke förstå att någon ville finna att anmärka vid en dylik beqvämlighet, som egentligen var beräknad för dem; "det skulle vara ganska obehagligt för damer att nödgas blanda sig bland folkmassan der nere" &c. &c.

Dock Förf:n sluter till ögonen och skyndar förbi den djupt kränkande synen af en vandalism, som ingen borde anse möjlig i det nittonde århundradet hos ett bildadt folk; *) Han närmar sig det berömda *Choret* och vid dess utomordentligt herrliga anblick glömmer han allt annat.

---

*) Det är bekant, att mellan Norrmannen *Nordenfields* och Norrmannen *Söndenfields*, mellan Tronderne och Christianiabon, råder en slags afundsjuka eller hur man vill kalla det, som är föga ringare än den som vanligen eger rum mellan olika folk, särdeles grannstater. Söder om *Dovrefield* söker man gerna tillfälle att, som man säger, få hugg på Trondern, och denne, stolt öfver sina historiska minnen, och icke utan föranledande af dem, vill gerna än i dag anses för kärnan af Norrska folket. Emedlertid skonar man icke hvarandra, och Skalden VELHAVEN har bland sina Sonetter äfven en för *Trondernes* räkning, som om den ock, liksom Norrska satiren och polemiken i allmänhet, icke utmärker sig genom särdeles finhet eller bildning, likväl ej saknar sitt salt. Vi införa här de sista raderna deraf.

"Du bolde *Thronder*, med de Norrske Seder!
Hvor har du vel den Skat, hvor är den Styver
Hvormed du grunde vil din Thronder-heder?
Er det dit lærde Selskab, for exempel?
Den gamle Ko, der endnu ej har malket? —
Den nu staaer blind och lam bland Stöv och Skimmel —
Er det vel hint vandaliserte Tempel,
Som Helte hvelved' till en Marmorhimmel,
Som Svensken plyndrede, och du har — kalket?"

Att ruinen och choret *fulländade* Christkyrkans byggnad är, såsom vi här ofvan nämnt, gifvet, både af traditionen och af den höga konstutbildning, hvarom de vittna; men ruinen är — en ruin, och af choret är lyckligtvis icke en sten borta eller rubbad, ehuru kalkningen äfven hit sträckt sitt rastlösa huspigenit. Choret bildar en fristående, genombruten rotunda — om vi så få uttrycka oss — af göthiska bågar eller arcader, flere öfver hvarandra, som slutligen sammanlöpa i halfdunklet deruppe. Lättheten, den tjusande formen och finheten af dessa pilastrar, med sina af det prägtiga arbetet höljda capiteler, de med allehanda sirater prydda, till ett harmoniskt helt på det skönaste förenade entablementerne mellan de på hvarandra uppreste arcaderna — den herrliga, af sculptur alldeles öfverhöljda frontonen öfver choröppningen utåt stora gången — till allt detta har man svårt att finna sidostycken annorstädes än t. ex. i *Aachen* eller *Rheims*, *Cöln*, *Strasburg* eller *Antwerpen*, och stode ock blott detta chor qvar af Olof *den Heliges* tempel, vore det dock det märkvärdigaste monument af göthisk byggnadskonst i Norden.

Öfver det midt i choret befintlige altaret stod fordom S:t Olofs skrin; nu skulle en copia af Thorvaldsens namnkunnige Christus (*venite ad me omnes* &c.: kommer till mig i alle &c.) på Hans Maj:t Konungens bekostnad uppställas der, och rundtom, ned i sjelfva choret, de tolf Apostlarne, likaledes på Hans Maj:ts bekostnad förfärdigade eller under arbete af en län-

ge i Stockholm vistande, Norsk sculptör vid namn MICHELSEN — allesammans i gips.

När man i den smala, dunkla gång, som omger choret, kringvandrar detsamma, stöter man vid södra sidan på en liten jerndörr, som på begäran öppnas, och man inkommer i en mörk skrubb, som får ljus endast från en liten glugg i muren; vid den orediga halfdagern ser man ett hål framför sig i jorden, och blickar man ned deri, så synes bottnen *glänsa* emot en; det är ett *vatten*, som återkastar det torftiga dagsljuset, och detta vatten är *S:t* OLOFS *brunn*, en källa, enligt sagan upprunnen på den fläck, der den trogne THORGIL, i nattens mörker, nedgräfde sin stupade Konungs lik, sedan han med mycken omsorg, varsamhet, slughet och list, lyckats att från *Stiklastad* hitföra det.

I kyrkans sidmurar äro många slingrande trappgångar; de föra till halfförfallne celler och andra rum, deri munkarne haft sin boning eller öfvat sina hemliga verk och bedrägerier. En art af dessa senare röjes flerstädes genom lemningar af här och hvar i murarne anbragta språkrör.

Bland *Trondhiems* märkvärdigheter i öfrigt må ej glömmas de många copior i gravur, marmor och gips af den store THORVALDSENS arbeten, man der i de förmögnare enskilda husen anträffar. Några basreliefs i marmor, alla likväl tillhörande hans yngre tid, höra till det bästa. Allt hvad som på något sätt kan höja nationaläran är aldrig likgiltigt för Norrmannen. THORVALDSEN är född af Isländska för-

äldrar. Island är en Norrsk coloni och "landsmanden" THORVALDSENS bust ser man öfverallt. Det gladde mig att så ofta få tillfälle att betrakta detta väl träffade, originela hufvud, öfver hvars något råa, klumpiga, plebejiska former, sådana de utgått från naturens hand, snillet jemte bildningen gjutit ett så ädelt och tänkande uttryck, — och det milda allvaret, det godlynta, fina leendet, hvari ett skönt hjerta speglar sig, och hvars lätta anstrykning af melankoli så väl anstår en Nordisk skald eller konstnär: sannerligen, jag kunde stanna hela timmar framför detta hufvud, som säger så mycket och säger det så anspråkslöst, så förtroligt.

Förf:n har skildrat *Norges* natur och de *yttre föremålen*. Innan han lemnar landet ur sigte, torde man fordra af honom en blick på dess inre *physionomi* — en skildring af dess *invånare*.

Han har ej varit *söder* om *Dovrefjeld*. Hans caracteristik af folket kan således, i strängaste mening, endast gälla *Trondern*, men då denna anses för nationens kärna, då folket "Söndenfjelds" väl kan en smula afundas, men svårligen bestrida giltigheten af detta anspråk, då *alla*, som sett båda hälfterna af *Norge*, äro ense att gifva folklynnet Nordenfjelds, *i allmänhet*, företrädet, — likasom man i *Sverige* är temligen ense om att Norrlänningen, *i allmänhet*, utmärker sig genom *de flesta* af Svenska Folklynnets *goda* sidor, och är sparsammast utrustad med dess *onda* — tror Förf:n sig ej begå en *orättvisa* mot norr-

ska folket, då han dömer det efter Tronderne.

Det gemensamma hufvuddraget hos Norrmannen, af alla classer, är *lugn* och *beräkning*. Han öfverilar sig icke lätt, särdeles om derpå intet är att vinna. Ehuru ingen, utan orättvisa, kan neka Norrmannen sin andel af den *redlighet* och *ärlighet*, som är Scandinavens bästa, ännu Gudi lof icke alldeles bortslösta arf från dess fäder, gör sig dock vid sidan deraf, ett *vinstbegär*, en *förvärfningslust* lätt märkbar, hvilken hos allmogen just icke alltid ikläder sig den vackraste form. Den blir understundom *prejeri* eller något ditåt, och öfvas, med den *förslagenhet* som ock är ett hufvuddrag hos Norrmannen. Ett corollarium af hvad vi här anfört, och ett factum som det är vigtigt att ej lemna ur sigte, är *Nationallynnets afgjordt realistiska tendens*, och *bildningens betraktande mera såsom medel än som ändamål*. Deraf mycket *practiska* kunskaper; — af de *högre humanistiska* och *æsthetiska*: knappast instincten, och föga vigt fästad vid dem. Detta torde i det följande närmare upplysas.

För en egenskap är Norrmannen i hög grad aktningsvärd: sin *nationalitet*, och i detta hänseende bildar *Svensken*, hos hvilken denna dygd mera ligger i dvala, ett för fosterlandsvännen föga hugnande motstycke. Det är alltid vanskligt, och sällan till båtnad i opinionen för den, som gör det, att anställa jemförelser mellan två rikens folk, ty intetdera vill gerna tillerkänna det andra företrädet; vi kunna

likväl här icke afhålla oss från *en*, i få ord sammanträngd: *Svensken* som *individ* är bättre än *Norrmannen*; som *nation* står *Norrmannen* i närvarande ögonblick högre än *Svensken*. Så mycken samhällighet, så *allmänt* deltagande för *allmänna* angelägenheter, så mycken frihet och öppenhet jemte allvar och lugn i politiska samtal och öfverläggningar träffar man visserligen icke hos oss. Att ett visst nationelt *skryt* är en utväxt på dessa goda egenskaper, torde icke förundra någon; men Norrmannens medfödda höflighet och undfallenhet i samtal med fremlingar, gör detta skryt föga obehagligt; det framkallar på sin höjd ett ovillkorligt småleende, när det någon gång är allt för naivt och ohejdadt; hos flere *Svenska* provinsfolk deremot, t. ex. *Östgöthen*, *Wermlänningen* och i synnerhet *Skåningen*, hvilka denna svaghet äfven tillskrifves, får det ofta, genom den trotsiga eller, i det ringaste, föga grannlaga ton det antager, en mindre angenäm caracter. Det må dock förlåtas, då det öfverallt hos folken tyckes vara likasom ett villkór för den dygd, hvars skuggsida det är. Anmärkningen håller åtminstone streck hvad *Wermlänningen* och *Skåningen* beträffar. Bland våra provinsfolk utmärka de sig kanske mest genom företag vittnande om sammanhållning och interesse för det allmänna.

Den starka känsla af *nationalitet*, som utmärker *Norrmannen*, föder naturligtvis en böjelse att sysselsätta sig med *allmänna ärenden*, ett interesse för *politiken*, som han också eger i vida högre grad

än något annat nordiskt folk. Den statsförfattning, i hvars skydd han lefver, gynnar mycket utvecklingen af denna böjelse; också talar han om ingenting så mycket och så gerna som om politik, dervid han dock, egoistiskt såsom hans lynne är, temligen uteslutande endast tar kunskap om det som kan röra *Norge*. Andra länder känner han icke mycket, och om *Sverige* vet man, åtminstone norr om Dovrefjeld, ungefär lika mycket som vi veta om *Persien* eller *Turkiet*. Andras lagar bryr Norrmannen sig icke om, men sin egen "Grundlov" känner han, och den skamliga både okunnighet om och liknöjdhet för Grundlagarne, som så ofta i vårt kära fädernesland röjes, äfven bland de mest bildade, har Norrmannen icke att förebrå sig. Han har stor vördnad för Lagen, är i allmänhet noggrann om att uppfylla dess bestämmelser, men försummar också ej att begagna sig af all den latitud den ger; rättegångsväsendet är i *Norge* vida mer inveckladt och rättvisan dyrköptare, svårare att åtkomma, än hos oss.

Bränvinet anställer sina förödelser i *Norge*, såsom hos oss. Illa är det *Nordenfjelds*, men skall dock vara ännu långt värre *Söndenfjelds*. Den Norrska bond-nectarns usla beredning och följaktligen utomordentligt dåliga qvalitet, jemförd med den svenska, gör giftets inverkan både på kropp och själ ännu vådligare än här. Då aptitssupar icke hos Norrmännen äro kände och de bättre klasserne således högst sällan förtära bränvin, har varans sämre beskaffenhet ett naturligt skäl.

Gästfriheten är en dygd som kanske ingenstädes i norden florerar till den grad som i *Norge*. I *Sverige*, af egna landsmän har Förf:n aldrig rönt ett mera förekommande bemötande, så mycken uppmärksamhet och höflighet som här; Förf:n hade blott önskat det denna haft en *förtroligare*, *hjertligare* caracter. Norrmannens gästfrihet tyckes för honom vara en nationalpligt, den han är stolt öfver att uppfylla, och uppfyller med föresatts att den som derföre är föremålet, icke skall hafva den ringaste brist att dervid anmärka. Sjelfva föremålet tycks vara honom temligen likgiltigt, och den utsökta, men ytterst kalla vänlighet, som målar sig på hans anlete och i hans väsen, tycks knappast göra anspråk på att anses gå *från* hjertat eller *till* det. Fremlingen är mer än *väl* bemött, han är snart sagdt uppvaktad hos Norrmännen, men det är mestadels något som fattas, det heter: *trefnad* och *förtrolighet*.

Orsaken häri ligger tvifvelsutan mycket i Norrmannens realistiska lynne och den synpunkt hvarur han med anledning deraf skådar *umgänget*, värderar *bildningen*, som är umgängets själ, och söker tillegna sig den. Förf:n har förut caracteriserat detta genom uttrycket att Norrmannen sökte bildningen såsom *medel*, icke såsom *ändamål*. Detta skall nu närmare förklaras.

Klok, beräknande, klar och redig i tankegång, begåfvad med en förvånande instinct i hänseende till sina materiela interessen, har Norrmannen väl insett *bildningens* directa *nytta* och tillegnar sig ock der-

af gerna allt hvad han kan *använda* till sin förkofran i lifvet. Men fantasin och allt hvad dermed eger närmare eller fjermare gemenskap, är icke hans sak, och der idéela sysselsättningar nått den gräns der de upphöra att bära synlig frukt, der tar han ock afsked af dem. Han tillhör det *yttre* af sitt familjlif, sin medborgerlighet och arbetar gerna och oförtrutet för dem; sina förströelser söker han visst i en anständig, men icke i någon högre spher. Derföre anträffar man i Norge bland de bättre klasserne en så *jemn*, men tillika en så litet *upphöjd* bildning, derföre finner man så goda elementarkunskaper, men så sällan någon, som vid mognare ålder, sysselsätter sig med annat än rent praktiska studier, eller om han gör det, aktar han icke mödan värdt att meddela sig i dylika ämnen, och derföre har ock hans umgänge något så sterilt, så saft- och färglöst. Ett resultat, som stannar inom tankens verld, är för honom intet resultat, och en diskussion förd uteslutande på det gebitet, har derföre för honom intet behag. Att komma i disput med bildade Norrmän i allmänhet, om något annat ämne än *Politik*, låter sig derföre icke göra. Der åter hugga de sig gerna fast vid en, och blifva stundom lifliga om också icke varma. En rolig motsats mot hela den öfriga civiliserade verlden företer Norrmannen i denna punkt, och anledningen igenfinnes uti hans fria statsskick och hans lynne i förening. I andra länder kan man vara säker att få debattera i allting, *utom* i politik.

Några få Litteratörer *ex professo* göra naturligtvis här, så väl som annorstädes, undantag från den ofvan angifna allmänna regeln.

En brist hos Norrmannen, som står i omedelbart sammanhang med den rent materiela tendensen af hans lynne är: *frånvaron af skönhetssinne;* den röjer sig just icke i hans yttranden, ty han är i dylika, såsom vi förut anmärkt, i allt utom politik, ganska förbehållsam; det är hans fullkomliga tystnad och likgiltighet i ett ämne, hvilket aldrig interesserar utan att göra det lifligt, som förråder huru fremmande det æstetiska elementet är för hans lynne, och en ytterligare bekräftelse ger en blick på hans omgifning. Förf:n har redan i det föregående antydt den fullkomliga tomhet eller den pinsamma förbistring, som caracteriserar allt hvarmed Norrmannen i byggnadsväg omger sig; ännu ett exempel förtjenar, för sin märkvärdighet, att anföras. Läsaren torde påminna sig hvad här ofvan yttrats om *Trondhiems* präktiga gator och de *springbrunnar* som i alla hörn finnas. Vid vår beskrifning på den herrliga *Munkegaden* och dess begge märkvärdiga fonder, fyllde säkert läsaren bristen i vår skildring, med föreställningen om den lysande rad af högt uppspringande vattenstrålar, som fontainerne utefter hela gatans längd bildade. Nå väl, *Trondern* har med ospard kostnad och möda tillskapat sina springbrunnar, ty de voro honom *nyttiga;* men att sådana, rätt begagnade, äfven kunna intaga ett utmärkt rum i det skönas rike, och *böra* göra det — det har aldrig fallit honom in. Huru se derföre dessa fon-

tainer ut? Jo! allt har blifvit gjordt för att *dölja* deras ädla natur. En väl tjärad och struken pumpstock, några alnar hög och från hvars sida, helt nära toppen, en vattenstråle genom ett hål utgjuter sig i ett i jorden nedsatt *träkar*, hvilket åter är omgifvet af ett stängsel med grofhuggna stockar — se der *springbrunnen*, hvars egenskap af sådan man aldrig skulle gissa, om ej vattnets oafbrutna flöde förklarade den. Ingen *pump* på våra torg har ett så tarfligt utseende, och på många enskilda gårdar i Stockholm stå sådana, som det vore en vinst för Munkegaden att få tillegna sig. Förf:n hade aldrig föreställt sig att han, såsom architectoniska mönster till efterföljd, skulle nödgas föreslå de Stockholmska brunns- och pump-inrättningarne. Men, som sagdt är, för *Munkegaden* och hennes herrliga syskon vore de en vigtig eröfring hvad prydligheten beträffar. — Och likväl lärer nära *Trondhiem* finnas ett ypperligt stenbrott, hvarifrån ämne till *bassiner*, snart sagdt utan möda och kostnad, kunde hemtas, eller om sten, i anseende till den stränga vinterkölden, möjligen vore oanvändbar, kunde åtminstone trädkaren fabriceras och målas till likhet med marmorbassiner och vattencolonnen ledas genom nosen på den *Norske Löven* eller något annat hyggligt ting.

Den närmaste, *inre* omgifningen uppenbarar icke mindre Norrmannens brist på skönhetssinne, ja äfven på den lägsta arten deraf, "smaksinnet", i inskränktaste betydelse. Att den fåfängliga lyx, som demo-

raliserar *Sverige*, icke vunnit insteg hos *Norrmannen*, derför förtjenar han det högsta loford. Det är icke sällsynt att hos män med stor förmögenhet finna en tarflighet i möbler och husgeråd, hvaråt våra Stockholmska småkrämares eller småtjenstemäns fruar skulle rynka på näsan med yttersta *dédain*. Men den harmoni i anordningen af delarne i en *mobilier*, som ger en viss treflighet, nätthet och sirlighet åt det hela, eller hvad man i hvardagsstil kallar god *smak*, det saknar man alltför ofta i ett Norskt hus, och dess gästfria innevånare tyckas vara utan ringaste aning om att det icke är så alldeles galant, att t. ex. hafva en vacker ljuskrona hängande *mellan bjelkarna* i ett förmak, hvars tak man icke ansett nödigt att brädfodra, än mindre att gipsa — eller att ligga på det ypperligaste eiderdun, i en rik säng, vid en vägg som heller icke är brädfodrad, utan derifrån mossan mellan stockarne nedfaller i synen på den sofvande. Dylika skärande anomalier, hvilka påminna om Söderhafsöarnes stora herrar med sina guldbroderade rockar, sina ysviga guldepauletter, sin byx-, skjort- och strumplöshet, anträffas icke sällan. — Vi skulle här visst icke ens nämnt något om dem, emedan den gästfrihet och välvilja en fremling i Norge röner, snart rycker tanken ifrån dylika småsaker; men då *smaksinnet* är till en viss grad en tillförlitlig barometer på det högre eller *skönhetssinnet*, hafva dessa små detaljer här otvunget funnit en plats. — Norrmannen är eljest långt ifrån att icke sätta ett visst värde äfven på företräden i den rent *idéella* verlden

Han är känslig för allt *anseende*, och vill icke vara den siste att göra rättvisa åt ett sådant. Han *ärar* derföre Skalden, Konstnären, men han *älskar dem* icke. *Norge* har ock knapt en Litteratur och ingen bildande konst. Det är naturligt.

Norrmannen, eljest i så många hänseenden lik *Nordamerikanaren*, har ingen egentlig fallenhet för näringar. Hvad man i allmänhet menar med "ett lands industri", står hos honom icke högt. Det orimliga värde hans puppersmynt i senare tider fått — det har stått nu till och med öfver Pari — är härtill tvifvelsutan en bland orsakerna. Arbetskraften, den inhemska producten hade bibehållit sitt värde vid den höga ziffra i penningar som gällde då pappersmyntet — det enda egentligen gångbara — stod på en hög kurs. I samma mån denna nedgått hafva utländska varuartiklar — Norge har ett nästan fullkomligt fritt tullsystem — fåtts för ringa pris, under det allt inom landet förblifvit dyrt, och gjort en concurrence omöjlig. Drygare lefnads- och resekostnad än i *Norrige* finnes ock på få ställen i Europa, serdeles med inberäknande af det öfliga prejeriet mot fremlingar.

Innan vi sluta, torde ett ord om *förhållandet till Sverige*, sådant det i *Norge* betraktas, interessera läsaren. Med föreningen är *Norge* nöjdt, men mot *Svenskarne* såsom nation är Norrmannen skäligen misstänksam. Isynnerhet hatar han *Svenska Adeln*, den han, i sin fullkomliga obekantskap med grann-

rikets

rikets inre lif, tror vara en compact, stämplande corporation, som aldrig har någon ro för speculationer på huru *Norge* lämpligen skulle kunna förvandlas till Svensk provins. *Folket* har han ingenting emot; tvertom — åtminstone är förhållandet så bland Tronderne. Allt ondt eller förargligt som sker i Sverige skyller han på Adeln, och allt hvarpå han stöter sig i rikenas gemensamma förhållanden, och han är häri högst finkänslig, skall nödvändigt hafva samma ursprung.

Ett roligt bevis på denna retlighet gafs just under Förf:ns vistande i landet. Några af våra nya Silfver-Riksdalrar hade funnit vägen in i *Norge*, och se på dem befanns Hans Maj:t Konungens vapen, tredeladt för Sverige, Norge och Götha rike, samt med den *Wasa-Pontecorvoske* hjertskölden i midten. — "Den Norske Löwe paa det Svenske mynt, i det Svenske Waaben Ih! Gud bevars"! Nu var elden lös och "Svenska Adeln" hade efter vanligheten just nu fått en ny stämpling färdig mot Norge: man ville sinnebilda Norge såsom en Svensk provins — och Gud vet hvad icke allt nu nyss var påfunnet. Förgäfves invände Förf:n att det var Konungens *enskilda* vapen, det han, såsom *ensam* innehafvare af majestätsrätten att slå mynt, ostridigt hade rätt att bruka, förgäfves bestyrktes uppgiften med beviset att Carl XIII:s mynt hade en annan hjertsköld, att en annan dynasti i seklernas längd kunde bilda en tredje olikhet, hvarigenom således

påståendet att det vore "det Svenske Vaaben" helt och hållet kullkastades, ty Sveriges vapen var *alltid* detsamma, men *Regenternes* kunde förändras m. m. — det hjelpte alltsammans intet. Saken, hvarom ingen själ drömt i *Sverige,* blef ohjelpligen en "Adelns" tillställning och Norges tidningar voro, som man vet, uppfyllde af polemiska artiklar med öfverskrift "*Det Svenske Vaaben*", och deri det sofistiserades öfver ämnet med en ifver, en blindhet och en okunnighet, som verkligen voro rätt roliga.

Sannt är emedlertid att *Norges* ställning till Sverige är en smula skef. Norge *gör anspråk* på fullkomlig *jemnlikhet* i alla förhållanden — men med bästa vilja hos Svenskarna och dessas Styrelse kan en sådan icke åstadkommas. *Norge* skall aldrig i den stora *politiska* vågskålen kunna blifva annat än ett appendix. *Europa,* icke vi, gifva häri tonen, och Europa känner oss *Scandinaver* så litet. *Sverige* har länge ägt betydenhet bland makterna, men *Norge* icke. I en *politisk* transaction kan det sålunda aldrig blifva fråga om annat än hvad *Sverige* gör, hvad dess Minister säger. Denne Minister representerar visserligen också *Norge,* men huru skola de tongifvande nationerna fatta denna skillnad. Låt äfven *alla* diplomatiska poster besättas af Norrmän, så skola ändå Tyska, Franska och Engelska tidningar säga: så och så tror man Sverige kommer att handla, *La Suède fera telle ou telle proposition, The King of Sweden will not let the opportunity go &c.* Vi se ej huru detta skall hjelpas, men visst är att det

genom tidsåldrarna underhåller en liten irritation, en liten afund, som en blott politisk *förening* först sent lärer förmå undanrödja.

Jemtland och Herjeådalen — Ljusnans floddal — Dalarne — Westmanland.

Trondhiem och kringliggande trakter utgjorde målet för Förf:ns resa norrut; vägen tillbaka togs genom *Jemtland*, men vid *Östersund* vek han af, för att på de nyanlagda vägarne genom *Södra Jemtland*, *Herjeådalen* och *Vestra Helsingland*, öfver *Dalarne* och *Westmanland*, återvända till hufvudstaden.

Öfver en bred vik af Storsjön, hvilken för tillfället var upprörd af en liten nätt storm från fjellen, anträdde Förf:n en ruskig Augustimorgon sin färd. Denna vik heter *Sannsundet* och håller en god fjerdingsväg vid öfverfartsstället. En klen färja, men försedd med dugtiga roddare, var det, i dylikt väder, i alla fall något äfventyrliga communicationsmedlet mellan båda stränderna. Allt gick dock bra, och på en i början temligen väl underhållen, men nästan öde väg anträddes resan genom *Södra Jemtland* m. m. Landet är glest bebodt och fattigt. Naturen ler väl ännu mångenstädes på den långa sträcka af ett par dagsresor, man tillryggalägger i nästan öde trakter, men det är ett sorgligt leende, och till och med i de vackraste utsigterna (t. ex. vid *Bergs* och *Ytter-*

Hogdahls Kyrkor) ligger ett obeskrifligt uttryck af melankoli, men af det slags melankoli som icke födes af inre lidanden utan af *yttre*. Det är som sörjde nejdens genier öfver sin fattigdom och greto öfver sin hårda lott, bland lyckligare syskon — som ropade de till Naturens Herre: äfven vi fingo mod och lefnadslust, äfven vi hafva skog och sjö, äfven öfver oss lyser din sol, men den värmer oss icke, köldens bojor binda våra vingar, ingen fogel sjunger i våra skogar, och sällan speglar ett lefvande väsen, i våra sjöar, de bleka och tynande dragen! Vi *lefva* och *växa*, men vi *mogna* aldrig. — Och i dessa ord ligger ock nästan dessa trakters historia. Sparsamt besås den magra jorden, och tidiga frostnätter med vindar från fjellen förstöra ofta landtmannens hopp.

De nyanlagda vägarne äro ett förtjenstfullt arbete. Skada likväl att de så illa underhöllos. Om det får fortfara så, skola inom få år, inga andra än sämre åkdon kunna befara dessa i sin anläggning och idé verkligen ypperliga vägar, der, i en fjellbygd, backar blifvit undgådda till den grad, att man, med undantag för trakten kring *Berg* i Jemtland, kan resa från Östersund till Stockholm — den väg Förf:n for — utan att på hela vägen mötas af en enda backe som förtjenar detta namn. Denna väg blir ock, när den under arbete varande delen från *Kårböle* direct åt *Woxna* blir färdig, kanske ginare, än den nu vanliga öfver *Sundsvall*. Nästan från Östersund till *Boda i Dalarne*, eller en sträcka af, som vi vilja minnas, mellan 20 à 30 mil, går den genom öde-

marker eller Finntrakter, der man klent undfägnas, både lekamligen och andligen.

Innan vi alldeles lemna *Jemtland* ur sigte, torde Läsaren fordra en liten caracteristik öfver dess befolkning. Folklynnet i detta land är betydligt olika i *norra* och *södra* delen. *Syd-Jemten* och *Herjeådalingen*, fattiga, anspråkslösa, men godlynta och välviljande, hafva något förtryckt och lidande i sitt lynne, som lätt förklaras af den natur som omger dem. Helt annorlunda är förhållandet med *Norra Jemtlands* invånare. Handeln med *Norge* sprider här mycken förmögenhet och folklynnet är, likasom naturen, på båda sidor om fjellen icke mycket olika. Jemtlänningen är förslagen, begärlig efter vinning och särdeles driftig, om också icke alltid så fullkomligt ärlig affärsman. Han har oberoende, värderar det och vet väl att försvara det. Samma fullkomligt realistiska tendens som hos Norrmannen och ett mera bestämdt förakt för all idealism, finnes hos Jemtlänningen. Med verklig ömkan betraktar han de fremlingar, som komma för att beundra hans *Frösön*, hans *Åreskutan*, hans *Ristafall* och *Tännforssen*. "Det duger ju till ingenting" är hans vanliga invändning i de samtal om dessa naturunder, hvari han stundom inlåter sig; ty han talar i allmänhet både gerna och alls icke illa, helst dock i ämnen som "duga till något". Elementarkunskapen värderar han kanske mer än någon Svensk bonde — så göra alla *kalla, beräknande* folk — och det är icke sällsynt att bondgossar, som med beröm

genomgått Frösö skola, återvända till plogen och lurendräjeriet på *Norge*, samt stundom öfverraska den resande med en god handstil och ett fullkomligt felfritt stafsätt. Men som sagdt är, "allt hvad derutöfver är, är synd" och *Åreskutan* är det goda folket så förargadt öfver, att det icke allenast vid alla tillfällen förtalar denna, den Svenska Nordens herrligaste, att icke säga enda Alp, utan äfven sällan eller aldrig lägger fönsterne på sina hus åt den sidan der berget synes.

Är Jemtlänningen industriös i *handel*, är han det så mycket mindre i *näringar* och hvad dermed har sammanhang — också en likhet med Norrmannen. I slöjder och husflit står han otvifvelaktigt efter hvarje annan norrländsk allmoge. Hans hus äro till den grad illa byggda och hopfogade, att de nästan icke lemna något skydd mot climatet, och detta är dock, som man vet, ganska strängt: en besynnerlig motsägelse emellan *lynnet* och *behofvet*, och i strid mot allmänna regeln för dessas inbördes vexelverkan. En bonde i *Helsingland*, *Vester-Norrland* och *Vesterbotten* skulle bli utskrattad och utskämd af hela byn om han timrade så som man här gör det. — Ett icke mindre obehagligt afbrott, när man kommer från de nyssnämnde provinserne, gör den *osnygghet* och *bristande husliga ordning*, som utmärker Jemtländska allmogen. Hans håg, hans diktan och traktan, hans speculationer ligga för mycket från hemmet, att han der skulle synnerligen bry sig om att omgifva sig med någon *comfort* — Engelsman-

nens förträffliga ord, oöfversättligt på alla språk; dock torde intet hafva ett uttryck som återger det närmare än vårt: *trefnad, treflighet.*

I denna skildring har Förf:n endast åsyftat att återgifva en bild af några de *allmänna* dragen hos allmogen. Undantagen äro naturligsvis många, särdeles bland den omkring stora vägen till Norge icke så fåtaliga del, som samlat stor förmögenhet och hos hvilka den medfödda realismen åtminstone antagit en grandiosare carakter. — Gästfriheten är en dygd som ingenstädes i våra norra provinser i högre grad öfvas än i *Jemtland,* ehuru den är inhemsk öfver hela *Norrland,* och fastän *Jemtland,* likasom *Norrland* i allmänhet, är fattigt på Ståndspersoner och således icke synes erbjuda mycket för umgänget, är dock i detta hänseende *Östersund* och dess omgifning en ganska treflig ort. För detta står den i förbindelse hos en och annan utmärktare individ af Civilstaten och Presterskapet, men mest hos befälet för Jemtlands Cavalleri och Infanteri.

Från *Kårböle,* en eländig bondby i vestra *Helsinglands* Finnmark och der en skans fordom funnits, far man — ett *fyra* mils håll, dock med ett så kalladt *ombyte* på vägen — till *Ferla.* Man har nu, ett par dagar, rest genom öde- och vildmarker, då på en gång, nära *Ferla, Ljusne*elfvens floddal utbreder sig för det öfverraskade, i morasens och marskogens och träskens monotoni, nästan som en nödvändighet, invanda ögat. Det är en verklig förtrollning. Stora präktiga gårdar, två à tre vånin-

gar höga, tätt utmed hvarandra belägna på elfvens båda amfitheatraliska stränder; mellan dem, öfver och under dem, rika sädesfält; i midten en tafla af den högsta välmåga och lif: *Ljusneelfven* med sina vackra böjningar, sina romantiska öar och holmar; ändtligen, på båda sidor, vid horizonten, resliga skogar — se der den utsigt, som man nästan oafbrutet eger genom hela *Ferla*, *Bollnäs*, *Alfta*, *Jerfsjö*, *Arbrå* nch *Ofvanåkers* Socknar. Breda, ypperligt underhållna landsvägar, ståtliga gästgifvaregårdar, försedda med alla behof äfven för den mest bortskämda resenär, herrliga tempel, med palats till prestgårdar i grannskapet, ett kraftigt, redligt och ordningsälskande folk, lika allvarligt som kustlandets Helsingar, men vida mildare till lynne och seder än dessa, fullända hvad naturen begynnt och göra denna trakt till en af dem, der svensk jord och svensk ätt visa sig på sin fördelaktigaste sida.

Men *Ljusnan* öfverger den resande, och med den hela det förtrollande landskapet; man nalkas *Dalgränsen*, genom en Finnmark, i det ringaste lika otreflig, som den man utbytte mot Helsingarnes sköna dalland; man känner så alldeles igen *Kårböle* och *Hogdahl*, att man stundom på allvar frågar sig om allt det herrliga man såg och njöt var blott en dröm. Två oaser fägna dock ögat i denna ödemark: de båda icke långt från hvarandra och straxt inom Dalgränsen belägna bruken *Dalfors* och *Furudal*. På bådas förskönande är en aktningsvärd möda nedlagd och det senare är i synnerhet vackert, men det om-

ges af en verklig *Sahara*öken och den knappa mil, som skiljer det från närmsta gästgifvaregård i *Ore* Socken, "simmar man icke i ett haf af sällhet", som det fordom hette i romanerne, men "vadar deremot i ett haf af sand".

Vid *Boda* Capell, den första drägliga och mer än drägliga gästgifvaregården i *Dalarne*, voro Förf:n och hans reskamrat föremål för en mystification, som egentligen tagit sin början i *Östersund*, om man så vill, men här fullständigt utagerades, och som för öfrigt var, såsom vi hafva anledning förmoda, lika ofrivillig både på mystificatorernes och de mystificerades sida.

Det hände sig nemligen en dag i *Ostersund*, att Förf:n fick besök af en gammal bekant, bosatt i trakten, just i närheten af Ristafallen, Åreskutan, och Tännforssen. Samtalet föll på den blifvande resetouren, och när vännen hörde att Förf:n ämnade sig inåt *Dalarne*, ropade han hasteligen: "Åh, då skall du nödvändigt se *Styggforssen*; det är något högst märkvärdigt, sådant har du aldrig sett etc." — Verkeligen! Kan den vara märkvärdigare än *Tännforssen*? — "Bah! Ja se den bara, — Jag säger än en gång, sådant har du likväl ännu icke sett". — Förf:n tackade för upplysningen och tecknade namnet *Styggforssen* på ett blad i sin plånbok.

Men *Ljusne*-elfven och dess herrliga stränder bemäktigade sig snart alltför uteslutande hans tankeverld; de lefde ännu i hans inbillning länge efter det han med saknad vändt dem ryggen. Finntrakten ut-

trängde ändtligen med sin tryckande verklighet de angenäma bilderne, och förf:n satt just som bäst och innerligen förargades öfver den högst lyckade copia af *Syrtis major* och *minor* eller Stora och lilla öknen, som det fallit naturen in att, lyckligtvis dock i miniatur, anbringa kring *Furudals* bruk, då skjutsbonden skingrade hans morosa betraktelser med anmaningen att "då Herrarne nu i natt låge i *Boda*, skulle de nödvändigt se den märkvärdige *Styggforssen*".

Östersundsvännens ståtliga beskrifning rann mig på en gång i minnet, och glad att så i grefvens tid hafva blifvit påmind om en naturmärkvärdighet af så ovanlig beskaffenhet, och som jag så ytterst fatalt varit på vägen att alldeles drömma bort, frågade jag genast vid ankomsten till *Boda* efter det stora undret, fick ytterligare hålla till godo några kraftord öfver dess märkvärdighet, och betingade oss en vägvisare till andra morgonen. Det var blott en fjerdingsvägs stenig, sumpig och i allo gemen väg; — hvilken småsak för en så herrligt belönad möda!

Tidigt om morgonen begåfvo vi oss på vägen, en gemen väg, som sagdt är, en afsvuren, född fiende till alla skoplagg, såsom våra också rigtigt fingo erfara. *Tännforssen* uppfyllde nu hela vår tanka. Skulle vi verkeligen få se något som kunde jemnföras med denne Jätte, han hvars höjd är *hälften* af *Niagaras!* Gång efter gång stannade jag och lyssnade; vi hade gått snart en halftimma, och intet dån hördes. Då fick jag det lyckliga infallet att fråga vår

vägvisare, om vi närmade oss fallet *ofvanifrån;* detta bejakade han. — Förträffligt! hvad var då naturligare än att dånet endast i det närmaste grannskapet kunde höras. På en gång skulle således det förfärliga naturundret slå både öga och öra, med hela det svindlande väldet af sin majestätiska kraft, på en gång, i det ögonblick då klippan redan darrade under våra fötter, skulle vi . . . . , plötsligen stannade vägvisaren — Vi stannade ock. — Det var mycket fult, stenigt och eländigt rundt omkring oss — Hvarföre stannar du? Jo, *här är det.* — Djup tystnad. — Vi tittade oss storögda rundt omkring med blickar som ville vi uppsökt diamanter i bergets innersta. Reskamratens ögon mötte mina, och på en gång utbrusto vi i det gällaste skratt, som förmodligen nånsin genljudit i detta stenrös. Ciceronen såg stött ut.

Hvad hade då våra ögon sett? *Det toma intet,* kära läsare, eller något som hade ett obegripligt syskontycke dermed. Man föreställe sig ett temligen brant bergstalp in i tjocka skogen, som är bra djupt, kanske 30 à 40 fot, och bildar tre sidor af en irregulier, öppen fyrkant, men alla dessa bergväggar så torra, som snuset i en *Harpagons* dosa. Dock, jag bedrar mig; med aftorkade glasögon ser jag något, som i två à tre smala trådar tillrar utföre den klippväggen som bildar vinklar mot de andra båda, och med besvär letar sig väg till djupet. Det är vattenfallet: det är Dalarnes *Niagara* eller *Teqvendama!* det är, med ett ord, *Styggforssen!* Med mina inskränk-

ta kunskaper i Hydrografien, vågar jag ej precist bestämma qvantiteten af den vattenmassa, som här förlorar sig i den gapande afgrunden, icke heller vet jag rätt med hvad mått den bör mätas. *Cubikfot, Tons* &c., är för mig en krånglig räkning, och kanske här mindre lämplig. *Spetsglas* tror jag vore bättre; och frågar mig någon huru många sådana *Styggforssen* uppslukar i minuten, svarar jag utan betänkande: icke stort öfver *sju* och icke mindre än *fem*, eller ungefär hvad en rättskaffens medlem af P. B. bör komma ut med på *Barbara*-dagen, nb. af ett *fluidum* som *icke* hemtas ur *Styggforssen*.

En löjligare, complettare mystification har aldrig funnits. — För att trösta oss försäkrade gästgifverskan, vid återkomsten, att, *om våren*, då vore forssen ganska förfärlig i *flere dagar*, och *skylde då hela klippväggen* hvaröfver den rann!

Vi taga oss den friheten att på det högtidligaste varna alla resande, att äfventyra något af sina skoplagg, sin tid eller sin beqvämlighet för att se Boda Capells, under all föreställning underliga Under.

Dalarne, detta interessanta land, brännpunkten för *Sveriges* historiska minnen, företer, vid inträdet genom *Ore* Socken och *Boda* Capell, ingenting märkvärdigt. Långa skogssträckor, afvexlande med små, glest bebyggda och af torftiga innevånare bebodda slätter: allt blott fattigdom och monotoni. Men man nalkas *Rättviks* kyrkeby, gästgifvaregården *Lerdal; Siljan* framskymtar, och inom få minuter omges man af ett landskap, hvars obeskrifliga skönhet

är af en helt annan egenskap, och gör också ett helt annat intryck, än alla andra nordiska utsigter. Det är också icke nordiskt; det är sydlänskt, och såsom sådant, af den ädlaste, rent plastiska art, om vi så få uttrycka oss. Det trånande, svärmiska, mångskiftande, sväfvande, i öfvergångar frappanta, i kraft excentriska, som i allmänhet är den Nordiska naturskönhetens kännetecken, finnes icke här; lugn, yppighet, majestät, rikedom men utan oreda, storhet i detaljerne som i det hela och en fullkomlighet i vegetation, som visar production mera vara ett behof, än en ansträngning — sådan är den herrliga *Rättviks*slätten. En lätt anstrykning af romantik och svärmeri får denna sköna tafla genom de blåa bergen på motsatta stranden af den vidsträckta *Siljan*, — denna fond gör en underbar verkan — genom den herrliga udde, hvarpå kyrkan ligger och den stora, med majestätisk löfskog höljda *Sollerön*, en egen kyrksocken långt ut i *Siljan*. Ett serskildt intryck af välbehag gör öfverallt den rika löfskogen, mest välkommen för en resande norrifrån, der den är en sällsynthet. Dess grönska är ändå något helt annat än barrskogens.

Den präktiga tafla af bördighet, naturfägring och lif, som vid *Rättvik* utbredes för vandraren, följer honom genom *Åhls* och *Leksands* socknar. *Siljan* med sina tjusande stränder öfverger honom något tidigare, och närmare *Fahlun* får landet ett fullkomligen trivialt utseende. Innan vi föra Läsaren in i denna stad, må han med oss dröja några ögonblick

vid den i så många afseenden minnesvärda trakt vi genomfarit.

De stora Kyrkbyarne i *Dalarne* hafva en märkvärdighet, den inga andra sådane i vårt land ega. Landet, rikt uppodladt, är icke, såsom annorstädes i Sveriges sydligare landskap, styckadt mellan större och mindre herregårdar. Rörelsen concentreras här mera kring Kyrkbyarne; många ståndspersoner, afskedade eller i tjenst varande embetsmän, deras efterlemnade familjer m. m. hafva här sina små egendomar, tätt vid hvarandra, i närheten af kyrkan; snygga bondgårdar — ehuru i allmänhet hvarken så stora eller så prydliga som de vackra norrländska — afvexla med dem, och hela Kyrkbyn bildar på detta sätt ett aggregat af trefliga boningar, hvaraf många, allt efter egarnes smak och tillgångar, blifvit omskapade till de täckaste Villor med alléer och rik omgifning af löfträn. Apothekare, Handelsmän m. m. gifva rörelsen ökadt lif och tillfredställa de första, blygsammare anspråken på stadsmannavaror.

Dal-Allmogen är så mångfaldigt skildrad, egenheterne i dess lynne för hvarje serskild socken, dess originella bonddrägt — allt med ett ord, som rörer den, är så ofta beskrifvet, så allmänt kändt i det öfriga *Sverige*, att vi här anse ett upprepande deraf öfverflödigt. Den ärlighet och trygghet, det allvar, den kraft och nationella sammanhållning som, i förening med betänksamhet och ett pröfvande förstånd, utmärkt Dalkarlen sedan sekler och så ofta, enligt hvad vår historia vitsordar, uttalat sig i på

Sveriges öden inflytelserik handling — dessa egenskaper synes han ännu i dag besitta, liksom för århundraden tillbaka; här, mindre än på de flesta ställen i vårt land, tyckas tidens vexlingar hafva intryckt sin stämpel af vankelmod och oro, och mot lyxen och lappriskrämeriet, ehuru det visst äfven här visat sig verksamt, tyckes den samvetsgrant bibehållna nationaldrägten varit ett godt värn och ett stöd för folklynnet. Denna drägt har, sedd i massa, något högst imponerande. När man t. ex. en vacker Söndag om sommaren ser en skara af 1000 till 1500 resliga, axelbreda gestalter, långsamt strömma ur det rymliga templet och efter allvarliga, föga bullrande samtal, sprida sig åt alla håll på den bördiga och vidsträckta slätten, eller i tungt lastade farkoster mellan de skogiga uddarne försvinna på *Siljans* spegelklara yta, alla lika klädda — *en* man, *ett* folk — så erfar man ovilkorligen en känsla af vördnad, af tillit och säkerhet, som svårligen annorstädes det brokiga hvimlet af våra bondhopar någonsin kan ingifva. Alla eller nästan alla Dalsocknarne hafva ursprungligen haft egna, från hvarandra betydligt afvikande drägter. Tidens nivellerande hand har till större delen bortsopat dessa, och det gifves nu egentligen blott två hufvuddrägter: *Moras* och *Leksands*. De öfriga äro att anse såsom mer eller mindre sjelfständiga modificationer af dessa. Flera socknar hafva numera alldeles ingen serskild drägt. Detta är ej, som mången skulle tro, endast en form-sak. Den yttre föreningspunkt en nationaldrägt ger, inverkar mäktigt på folkets inre.

De aprioriska bevisen härför finnas, och vore ej svåra att deducera, men här är ej stället. För dem som ej *vilja* eller *kunna* fatta dem, talar *erfarenheten* oemotståndligt, vid en flygtig blick på hvarje folk eller fraction deraf, som bibehållit en nationaldrägt, i jemnförelse med dem som aldrig egt eller bortkastat den. Man behöfver derföre ej gå hvarken till *Tyrol* eller *Schweitz*; man stanne inom *Dalarne* och ställe en Dalkarl från *Mora*, *Leksand* eller *Rättvik* vid sidan af en från *Tuna*, *Norr-* eller *Söderberke* m. fl.

Förf:n hade så ofta hört *Fahluns* fula belägenhet omtalas, att han kanske derför fann den mindre motbjudande. Täcka landtställen finnas i dess grannskap, och om de af svafvelrök förtorkade stränder hvilka omsluta sjön *Runn* icke hafva något angenämt, och än mindre de rykande rosthögarne på vissa trakter kring staden, så har en af hufvudgatorna i perspektiv en ganska täck villa, hvars trädgård och lilla park, sorgfälligt tillsluten för vandraren, ega ett rätt lockande utseende.

Staden är, som man vet, en af våra betydligare i landet. Den har skapnaden af en rectangel, och öfverses med lätthet från de höjder, mellan hvilka den är nedbäddad. Flere ansenliga byggnader finnas: t. ex. Rådhuset, Magasinshuset (Grufbolagets Embetshus), Landshöfdingens hôtel, med tvenne menlösa colonner på sidorna af porten m. fl. Särdeles utmärka sig de båda Kyrkorne, och kunna räknas till de vackraste tempel i landsorten. Stadskyr-

kan

kan är ljus och rymlig, uppförd i 17:de århundradets bastard-göthiska stil, men har, i *denna* anda, verklig förtjenst och vittnar om en Architekt som förstod sin sak. Denne var ock *Nicodemus Tessin* den äldre. Landskyrkan, belägen på en höjd, tätt vid staden, från hvilken man öfverser denna, är mindre, men utmärker sig genom en bestämdare gothik och är också vida äldre, ehuru man äfven här ser spår af denna byggnadsstils återgång. Den prydes af en altartafla, hvari man lätt igenkänner samma hand som målat den i *St. Claræ* kyrka i Stockholm; det är också samma ämne, men mera sjelfständigt behandladt (Clarataflan är en copia eller imitation hvartill jag för många år sedan sett originaliden i gravur. Om ej minnet sviker var den af *Volterra*). För öfrigt samma akademiska manierering, oreda och buller i kompositionen, affekterade ställningar och tankefattiga hufvuden, men mycken förtjenst i colorit och teckning. Ett hufvud vid korsets nedra ända, till venster, är i synnerhet väl måladt.

Fahlu grufva är ej mera för fremlingen hvad den var före det sista stora raset. Förr gick man på trappgångar inemot till bottnen, 178 famnar. Nu kan man på detta beqväma sätt endast färdas 45; det öfriga tillryggalägger man på stegar, och de stora Konungs- och Presidents-fester som fordom firades i den så kallade *Kongssalen*, torde hädanefter uteblifva, sedan man nu icke annorlunda än genom detta besvärliga, osäkra och osnygga communicationsmedel

kan nedsänkas i djupet. Man förses vid nedstigandet med en grufcostym, som bevarar hufvudet och de egna kläderne från den obehagliga beröringen med grufväggarne och den vätska som neddroppar från dem. En *Konststigare* medföljer vanligen; dessa äro för sitt stånd ovanligt bildade och i sitt väsen angenäma och redbara personer. Icke så gruffolket. Ett fattigare, supigare, sniknare slödder har jag ingenstädes sett, och det länder grufadministrationen till föga heder, att den ej, genom sträng ordning och förbättrande af deras belägenhet — hvilken verkligen, enligt alla sammanstämmande, af de stackars varelsernas utseende bekräftade vittnesbörd, är ganska klen — söker höja deras moralitet, och rena deras vandel. Vid nedgåendet medföljer vanligen en arbetare jemte *Stigaren*. Den som föll på vår lott, befanns, sedan *stegarne* redan voro beträdda, vara öfverlastad, och det var icke utan äfventyr så väl för honom, som för dem, hvars vägvisare han skulle vara, som alla åter sågo dagsljuset. På tiggeri tar aldrig slut, när man väl en gång råkat inkomma bland detta otrefliga slägte.

Icke långt från *Fahlun*, vid vägen åt *Säther*, ligger det vidtbekanta *Ornäs*, på en tjusande udde i ett af de många vattendrag som sammanhänga med sjön *Runn*. Med en känsla af religiös vördnad, sådan jag sällan erfarit den, inträdde jag i det rum der den store *Gustaf* — då ännu *medborgare* — njöt den biltoges flygtiga hvila, som hardt när förvandlats till *evighetens*, om ej en höghjertad qvinna ett ögon-

blick åsidosatt makans pligt för den högre af christlig kärlek och kärlek till fosterlandet. Hans tarfliga bädd, hans hjelm, den nutidens armar knappt förmå lyfta, hans tunga pantsar, som betäckte det största hjerta som nånsin slagit för *Sverige* och friheten, *Engelbrechts* undantaget, allt detta finnes der ännu, och med en renare, innerligare känsla än jag nånsin skulle kysst en Konungs hand, vore det ock Napoleons, hade jag velat trycka det kalla, förrostade stålet till mina läppar — men man framräckte i stället åt mig en grann och tjock och stor och förgyld bok, med många Kungar och Prinsar och Excellencer uti, och der jag också, när jag ändtligen hunnit ned tillbaka från min himmel och börjat fatta hvarom frågan var, beqvämde mig att intaga en plats.

Hafva egarne af *Ornäs* begripit hvad *slags* helgedom de ega på sin jord. Nej! Det var ju icke Sveriges, Göthes och Vendes Konung Gustaf *den förste,* som, omgifven af hoffolk och drabanter, allernådigst behagade intaga sin nattro under detta ringa tak, på denna halmbädd! det var *medborgaren* Gustaf Ericsson, den ende som icke förtviflade om sitt olyckliga, förblödda fosterland, när tigerns klo låg öfver det och dödssprittningarne ryckte i dess krossade leder; det var han, som, förtröstande endast på sin Gud och sin stora idé: fosterlandets räddning, utan fruktan gaf sig in midt ibland fiender och, omhvärfd af dem på alla sidor, talade på kyrkvallarne, bad, besvor, utan att vackla ett ögonblick då alla andra vacklade; utan att tänka på eller bäfva för sig sjelf, då alla an

dra rättsinnige gjorde det — det var denne GUSTAF, som drömde en orolig dröm om sitt älskade Sverige på denna halmbädd. Hvartill då den Kongliga gyllene kronan öfver ett sängställe som nu knappt skulle anstå en tjenare? det blåa täcket med guldkronorna öfver en halmmadrass, som en arbetskarl skulle försmå? Hvarföre, der borta i vrån, denna Kongliga mannequin under en thronhimmel, med GUSTAFS grofva soldathjelm vid sin sida? Om man också ej vill afse det stötande i contrasten mellan halmen, de ohyflade bräderna och de Kongliga siraterna, måtte man då åtminstone (vi upprepa det) ihågkomma, att det ej var *Konung* GUSTAF *den förste*, utan flyktingen GUSTAF ERICSSON, som *Ornäs* har att tacka för det det lefver och skall lefva i folkets minne.

På sidorna om dörren i detta rum stå två träbilder, den ena en *Morakarl*, den andra en *Thorsångerskarl*, båda i full drägt (*Ornäs* ligger i *Thorsånger*, men drägten fullkomligt hvit har fallit ur bruk). *Morakarlen* skall föreställa den bonde, som, då GUSTAF gjort det sista fåfänga försöket att uppvigla folket och, förtviflande om *Sverige*, begifvit sig åt Norska gränsen, att för alla tider vända sitt land ryggen, skickades efter honom, upphann honom, öfvertalade honom att återvända, och på detta sätt medelbarligen bestämde Sveriges befrielse. Också hans namn var, en egen tillfällighet, ENGELBRECHT. *Thorsångerskarlen* föreställer den ARENDT PEHRSSONS dräng, som om natten körde GUSTAF öfver sjön. Värdigt var det att på detta sätt förvara hans

minne åt eftertiden. En tredje figur, GUSTAFS lifknekt, står i en vrå. Alltsammans är på väggarne beskrifvet i ett uselt rimsnideri med gyllene bokstäfver. Väggarne prydas i öfrigt af Gustavianska famillens porträtter, och Ciceronen, en liten hygglig jungfru från herrgården, räknar upp dem med en volubilitet vittnande om öfning. Christina får dervid heta "Dronning Kerstin."

Närmare *Säther*, i närheten af de bekanta, fordom ryktbara *Silfbergs* grufvor, ligger den nybyggda och ny-invigda *Nicolai* kyrka, ett Capell under *Stora Tuna*. Obetydligt till sitt omfång, förtjenar dock detta tempel att serskildt nämnas, för sina vackra proportioner och sin goda styl, sällsamt i våra tider, och än mer derföre att arkitekten bortglömd såsom förtjensten så ofta är det hos oss finnes inom socknen; en utmärkt, allmänt aktad man, som en längre tid åt H. Maj:t lärer förvaltat *Elfdalens* porfyrverk och äfven byggt den tarfliga, men vackra och omsorgsfulla bron vid *Elfkarleby*.

Säther är en liten täck stad, med ett vackert tempel. Nära staden ligger den bekanta *Säthersdal*, en djup däld, med branta, rikt löf- och gräsbeklädda väggar och der nere på bottnen en vacker, men numera icke underhållen park. Från höjden vid däldens ena ända nedstörtar en liten bergflod, som drifver ett bruk, och i tusen täcka böjningar genomlöper dalen, efter att hafva bildat fyra små vattenfall öfver hvarandra. På höjden vid den lilla flodens utlopp i dalen och öfver fallen står en namnkunnig björk,

kallad *Säthers*-björken', hvarifrån man ser alla fyra fallen och hela dalen med sin präktiga löfskog och sina spatsergångar, sina små broar. Det är obestridligen ett af de täckaste kabinettsstycken inom Sveriges landamären.

Af helt annan beskaffenhet är den märkvärdiga utsigt man eger från *Bispbergs Klack*, ett temligen högt, men med en liten promenad lätt åtkomligt berg, icke långt från *Säther* och nära *Bispbergs* i orten ryktbara jerngrufvor. Detta berg är ganska litet kändt, föga besökt af resande och erbjuder dock, efter Författarens omdöme, den i detta slag skönaste tafla *Sverige* eger. Den enda som dermed kunde jemföras vore utsigten från *Omberget*, men Bispbergs *klack* har kanske genom *Dalelfven* i vissa fall ett företräde äfven framför denna, och *Kinnekulle* — der man har det vackraste under sina fötter i fogelperspektiv, men eljest ej kan skåda *omkring* sig, och *framför* sig blott har en enda punkt, *Läckö* slott, men i öfrigt blott en vid vattenspegel — står, såsom tafla, betydligt efter. Dessutom hafva utsigterna både från *Omberget* och *Kinnekulle* det fel, hvarpå Förf:n på flere ställen hänsyftat, att icke kunna *fattas*, annat än, om man så vill, i inbillningen, emedan ytan är för vidsträckt och detaljerna utom all proportion till det hela. Det är visserligen allt för dråpligt att genom en kikare se 30 à 40 prickar eller skymlande streck, som man försäkrar mig vara sju serskilda städer och 20 à 30 kyrkor, men icke är *det* en tafla, med sina hvarandra understödjande oli-

ka partier, hvilka alla fullt stiga ut och gifva caracter åt det hela.

Sådan är deremot utsigten från *Bispbergs Klack*. Den trakt man öfverser utgör i alla fall flera mil och har således *rymd* tillräckligt för allt hvad *derigenom* kan åstadkommas af grandiositet i en tafla. Kring foten af berget ligga *stora Tuna, Gustafs* och *Gagnefs* ofantliga slätter, hvilka tillsammans bilda ett enda fält, en enda grönskande matta i alla skiftningar från det mognande axets till det mörka gräsets, ty *träde* ser man icke i *Dalarne*. — På denna yppiga botten, för sig ensam en tafla af den högsta bördighet och rikedom, hvilar ögat i sin flygt vid här och der kringkastade massor af gedigen löfskog och vid herrliga tempel, byggda i en scala, att de äfven på ett par mils afstånd icke synas små. De stora, breda i flera rigtningar hvarandra korsande landsvägarne, med sin lifliga trafik, men, framför allt, den majestätiska *Dalelfven*, som så stor, lugn och bred, i hundrade bugter framhvälfver genom den omätliga slätt hvars fruktbarhet den gör - - - - Här frågar man icke längre med Oelenschlägers Michel Angelo: Hvar är den stora stilen? Den som här icke ser den, på den hafva *själens* ögon af en styfmoderlig natur blifvit tillslutna, och det är förgäfves han uppspärrar *kroppens*. Och vår tafla är dock ännu icke på långt när färdig. Nära, nästan i fogelperspektiv, *Säther* med sin romantiska *dal* och sina skogprydda omgifningar; något längre bort *Hedemora*, i midten af ett tjusande landskap, en natur af bara

lek och glädje; längst bort i Norr, det dystra *Fahlun*, från hvars täta, mörka massa man likväl tydligt urskiljer Kyrkorne och de förnämsta byggnaderne, sjön *Runns* stränder som blåna bort i det jettelika perspectivet, ändtligen öfverallt i horizonten resliga skogbevuxna berg — och nu först är taflan fulländad.

Det är i synnerhet proportionen, harmonin mellan delarne och det hela, som gör utsigten från *Bispbergs klack* så märkvärdig, skänker en sådan känsla af belåtenhet, af fullkomligt tillfredsställdt konstsinne, och sålunda likasom *aningsvis* låter en *känna* hela den fulländade skönheten af taflan, innan man ännu kritiskt hunnit göra sig reda derför.

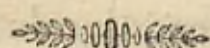
Från *Hedemora*, något större än *Säther* och af ett ännu förmögnare utseende, går vägen till *Grådö*, dit en lång bro förer öfver Dalelfven, genom det mest leende, oupphörligt omvexlande landskap man kan föreställa sig. — "Naturen åldras ej, den evigt unga," säger den störste af våra Skalder, och sannerligen om detta någonstädes bokstafligen tycks träffa in, så är det här. Uddar och holmar, som bryta sig i tusen former på den herrliga elfvens spegel, dennas nyckfulla, alltid behagliga böjningar, rik löfskog med sin späda, friska grönska - - Naturen är och förblir här en femtonårig *Hebe*, med rosiga kinder, skalken i kindgropen, oskuld och lek i det ljusblå ögat. Vid sjelfva *Grådö* gästgifvaregård, i en liten trädgård utmed stranden, har man den täckaste, mest varierade utsigten.

Awestad, en liten vidtbekant köping, den i en viss mening ganska *dyrbara* förädlingsorten för *Fahlu* grufvas råämnen, är ett temligen otrefligt ställe, och dess lägre befolkning i moraliskt värde icke jemnförlig med sina grannar i Westmanlands bergslag, der folket eljest, såsom bergsbon i allmänhet, är ett godt, redligt och kraftfullt slägte.

Westmanlands slättbygd, ända intill *Westerås*, är, såsom alla stättbygder hos oss, torr, ful, otreflig, platt, hälften grå och hälften grön; ty första kännetecknet att man befinner sig i en *rigtig* sädesort äro de milslånga trädesgärdena, det vidrigaste, i den fria, öpna naturen, hvarpå ett menskligt öga kan falla; också höra de icke egentligen dit; de äro menniskoverk — dammgrå, obeveklig, orörlig prosa. Och äfven, såsom sådan, månne de äro det för ändamålet bästa? Är det så gifvet, så oföränderligen bestämdt, att ett jordbruk i stor scala nödvändigt måste drifvas på detta sätt, och att circulationsbruket såsom våra landthushållare försäkra omöjligen lämpar sig för egentliga sädesorter? Månne ej slentrianen och förvända oeconomiska grundsatser häri hafva större eller mindre del?

1836.

Köpenhamn.

Ett mera tjusande landskap, än det man genomfar mellan *Helsingör* och *Köpenhamn*, lärer väl knappast, åtminstone icke i en så lång och så oafbruten sträcka, öppna vägen till någon annan af Europas stora städer. *Seeland* är, serdeles utefter kusten, en enda omätlig park, öfverströdd med lockande boningar, af alla grader i vidd och anspråk, från de majestätliga sommarresidensen, till den blygsammaste, mest oprydda, alltid behagliga Villa. Frånvaron af betydliga höjder, af all annan vattenspegel än Sundets, ger väl landskapet en viss enformighet och förringar dess värde i rent pittoreskt hänseende, men det inger alltid en känsla af trefnad, välbehag och lefnadslust, att se sig omgifven af denna rika grönska, denna yppiga vegetation, att vandra under dessa lummiga löfhvalf: en enda ofantlig pelargång, i tusenfalldigt omväxlande former danad af naturens egen slösande hand.

Köpenhamn ligger för hopträngdt, för instängdt, om jag så får uttrycka mig, att erbjuda någon sådan anblick från land- eller sjösidan, som den man från båda delarna har öfver *Stockholm;* någonting jemnförligt hade det, i alla fall, icke att uppvisa, om det ock, i sin omgifning, egde någon punkt,

hvarifrån staden *kunde* beskådas. Nu är detta icke heller fallet, ty den *kulle* — Danskarne sjelfve tycka det är "et uhyre stort bierg", — hvarpå *Fredriksbergs* lustslott ligger, och som är den enda väsentliga upphöjning i stadens grannskap, är dock alltför obetydlig, att man derifrån skulle kunna ega någon allmän och redig öfversigt af det hoprängda, lifliga *Köpenhamn*. Från andra våningen af detta praktfulla slott, och äfven, fast naturligtvis i ringare grad, från dess terasser, har man i alla fall en utsigt, som väl förtjenar att ses, öfver stadens tornspiror och tak, det, bortom dem, vid deras fot utbredda Sundet och det gent emot liggande svenska landet, med sina tätt vid hvarandra belägna städer.

Men om *Köpenhamn* ej erbjuder någon total-anblick af serdeles interesse, fängslas detta deremot så mycket oemotståndligare af staden i detalj, från det ögonblick man sätter foten inom densamma, och all jemnförelse med vårt skräpiga, orena, illa byggda och planlösa *Stockholm* måste genast inställas, vid ett ögonkast på dessa breda och utomordentligt snygga gator, dessa rader af smakfullt uppförda, palatsmessiga, ehuru icke stora byggnader, med sina fönster af spegelglas, sina oljestrukna, alltid i godt och nytt skick hållna murar. Och snyggheten, trefligheten sträcker sig ingalunda blott till det yttre; det inre svarar fullkomligt deremot. En spatsergång genom en af de gator, der rörelsen är lifligast, har i detta hänseende något högst inbjudande, icke endast genom den luxe man ser hopad i de talrika mode- och krambutikerne, der he-

la förrådet tycks vara uthängdt till drapering kring fönster och dörrposter; nej, man stige ett steg längre ned, i jordvåningarne, der hökare, kryddkrämare och alla de, som i smått och stort handla med matvaror och dermed beslägtade producter, hafva sitt "udsalg". Då man annorstädes — t. ex. hos oss — icke kan gå in i en sådan försäljning, utan att mötas af ångor, som äckla en, af föremål som, genom ögat, göra gemensam sak med ångorne, och man, med en snygg rock, ofta ej vågar nalkas disken, innanför hvilken Herr Handelsman eller hans substitut ses med händer och förkläde, hvilka tyckas vara ämnade till profcharta öfver bodens diverse inventarier — har deremot den utomordentliga snygghet och omsorg, jag skulle nästan vilja säga smak, åtminstone smaklighet, hvarmed alla dessa ätligheter från alla sidor i *Köpenhamn* omgifva vandraren, någonting så inbjudande, att man nästan glömmer victualiernes till spisning oberedda skick, och är färdig att genast sätta sig i besittning af sin middag, utan att besinna barbarismen af företaget och det majestätsbrott man står färdig att begå mot den danska hufvudstadens alla *Carèmer* och deras lärjungar.

Byggnaderne, så väl de offentliga, som enskilda, utmärka sig genom en prydlighet och en prakt, som gifvit *Köpenhamn* ett rykte vid sidan af vida större och rikare hufvudstäder. Man ser i synnerhet en mängd vackra, i en ren stil utförda colonner och colonnader, något som deremot i *Stockholm*, der *co-*

lonner ock mångenstädes finnas, är nära omöjligt att få se, utom vid Kongl. Slottet, och, om man så vill, vid Gustaf Adolfs torg. I förbigående torde böra nämnas att detta torgs båda palatsers façader hafva ett starkt syskontycke med dem som omgifva den vackra Amalienborgsplatsen, vid hvilken Konungen har sitt enskilta palats, och hvars öfriga byggnader, allt palatser, bebos af danska Konunga familjen. En anmärkning man dock ej kan underlåta att göra vid de Köpenhamnska byggnaderne är att de mera utmärka sig genom vackra detaljer än genom dessas förening till ett sammanhängande, homogent helt. Detta gäller om nästan alla och förnämligast just om den förnämsta bland dem: det stora Kongl. Slottet *Christiansborg*. Det har oändligt vackra delar, men också andra utan allt æstetiskt interesse och det hela är ett aggregat af byggnader med alldeles olika stil och proportioner. Till råga på allt slutar det sig med ena sidan till väggen af ett privathus, hvarigenom Kongligheten alldeles försvinner, åtminstone på denna punkt.

Då *Seeland* är en enda park, faller det af sig sjelft att *Köpenhamn* ej saknar promenader. *Dyrhaven*, mycket besökt den vackra årstiden, från sommarens början till midten af Juli, serdeles om Söndagarne, ligger en hel mil från staden, hvilket dock icke hindrar den att hvimla af folk af alla klasser, så ofta väderleken denna tid sådant medgifver. Inuti staden har man en tillflykt från stengatan

och hettan i den utmärkt vackra och stora *Rosenborgs Have* eller *Kongens Have* som ligger invid det genom Konung Christian IV bekanta Rosenborgs Slott och på alla sidor omgifves af praktfulla gator. Den är för Köpenhamn hvad Carl XIII:s torg är för Stockholm, äfven deri, att alla stadens barnungar, med och utan barnpigor, der lefva och hafva sin varelse, sommartiden; men den är icke något *torg*, utan en vidsträckt trädgård med lummiga, hvarannan i alla riktningar korssande alléer och skuggiga gångar, med pyramidpopplar bland de rikaste, mest majestätiska jag sett, med blomstersängar skimrande i tusenfalldig färgprakt och ångande af vällukt. Att "restauration" icke fattas, faller af sig sjelft. I öfrigt omges staden af vallar, såsom af en enda stor boulevard, hvilken bildar en lika vacker som starkt besökt promenad.

Den stora och fruktbringande verksamhet, som utmärker *Köpenhamn* i litterärt hänseende är Europeiskt bekant och föga kan man väl någonstädes med högre interesse och varaktigare nytta besöka de offentliga samlingarne än det här sker. Öfverallt finner man i dessa hänseenden spåret af en lefvande, rastlöst ordnande och verkande ande, ett klart förstånd i sakerne, ett upplyst, allvarligt och oafbrutet hägn från högre ort. Det stora Konungaresidenset är med undantag af en enda praktvåning, som begagnas vid större hoffester, nästan uteslutande upplåtet åt konsten och vetenskaperne, och man hör här, i ett fullkomligt despotiskt land, sällan omtalas

något dylikt, som att en dyrbar vetenskaplig eller historisk samling, en sällsynt konstskatt måste ligga förborgad, obegagnad i skrubbar eller drängkamrar, för det en Statsfru, en Hofchef, en kammarherre eller någon annan af Hofvets valetaille ej skall sakna höggrefligt utrymme och beqvämlighet för egna dyrbara personer och dem som i sin ordning äta deras nådebröd, alla graderna igenom, från den ofta gäldstugumässiga Dignitären sjelf till hans Nådig Fröken dotters kammarmamsells syjungfru. Blir någon ny byggnad disponibel, tänker man icke här i första rummet på att inreda den till fattighus åt Hoffolket och drifver icke denna art försörjnings-system till den grad af fullkomlighet, som de andra *verkliga* fattiginrättningarne ännu icke på ort och ställe uppnått. I *Köpenhamn* är det alltid eller åtminstone mestadels till något allmänt nyttigt, icke blott Hofnyttigt ändamål, dylika localer upplåtas och det är vanligen alltid sådane som äga survivancen på dem som kunna blifva disponible. Derföre ser man också öfverallt här, i dessa fall, en ordning, en planmässighet, en rymlighet, som lättar studier, inbjuder till dem och likasom döljer eller kommer en att glömma de väntande ansträngningarne, den *labor improbus*, utan hvilken ingen vinner inträde i vetenskapens helgedom; och dessa samlingars väktare och ordnare, hvarföre är deras nit rastlöst, deras möda lätt, deras kraft ständigt sporrad till nya forskningar? Emedan de veta att de uträtta något *beståndande*, emedan de icke arbeta i ett chaos, icke sträfva som hästen i

en trampqvarn, emedan de veta att det aldrig skall fattas *ljus* åt det som är värdigt *ljus* och som de förmå att framdraga deri.

Kongl. Bibliotheket, i en flygel af Christiansborgs slott är, som man vet, ett af de största i Europa, ty det räknar i närvarande stund 350,000 band. Det är öppet alla förmiddagar och en af dess tjenstemän är alltid, med den beredvillighet som utmärker Danskarne, färdig att vara den resandes *Cicerone*, ett kall som han uppfyller med den kännedom af sin sak, som likaledes är ett utmärkande kännetecken hos dem. Ett *eget*, rymligt och ljust rum är upplåtet åt dem, som för sina studier vilja begagna bok- och manuscriptsamlingarne, och der kunna de, lika ostörda som på sin egen kammare, till och med ostördare, hvarje förmiddag till klockan 2, öfverlemna sig åt sina forskningar. Planen för Bibliothekets ordnande och för Catalogernas uppgörande, gör det lätt att uppsöka hvad man för ögonblicket behöfver. Vederbörande veta dessutom på sina fingrar hvar allt är till finnandes. — Det årliga anslaget till inköp af nya arbeten är i *Köpenhamn*, åtminstone jemnförelsevis, ganska betydligt, och man har ej svårt att öfvertyga sig att det blir fullt och ändamålsenligt användt. Det är fägnande för en Svensk, att finna huru man inrymt ett ingalunda obetydligt rum åt *Svenska* litteraturen, och huru man dervid, så väl i vitterhet som vetenskap, följt med ända till de sista tiderna.

Museum

Museum för bildande konst innehar likasom Kongl. Bibliotheket en praktvåning i Christiansborgs Slott. Något antikgalleri finnes alls icke, — endast Konst-akademien har en samling af gjutningar i gips efter antiken, — och i detta hänseende står sålunda THORWALDSENS fädernebygd långt efter SERGELLS. Hvad *Målningsgalleriet* beträffar är förhållandet dock alldeles motsatt. Hos oss finnes intet sådant, och ehuru Sveriges framfarna regenter nedlagt stora summor på förvärfvandet af taflor, hvaraf många i värde kunna mäta sig med eller öfverträffa dem som finnas i Danskarnes museum, har Svenska Nationen derföre ännu icke, såsom bekant är, något för konstnären och konstälskaren tillgängligt taflegalleri, om man ej så skulle vilja kalla det enda rum, på hvars dörr, utåt en mörk gång i Kongl Slottet, står med stora smutshvita bokstäfver på en papperslapp att läsa ordet *Museum*, men af hvilket en nitisk föreståndare dock gjort allt hvad möjligen kan göras. Hoflakejernes godhetsfulla konstkärlek och nitiska omtanka för egen förkofran i financielt hänseende medgifva väl stundom så väl svenska undersåtare som resande fremlingar tillträde till det så kallade *Stora Galleriet* — serdeles sommartiden då hof-societeten är på landet och dess störande således icke är att befara — och detta hyser onekligen konstskatter af stort värde, men att *studera* dem låter sig naturligtvis icke göra under dylika förhållanden. Taflorna äro dessutom ställda på ambulatorisk fot, en slags *Musée en voyage*, som

efter omständigheterne och behofvet af decorering i något af de Kongl. rummen förändrar plats och anordning. *Nationen*, med ett ord, har med allt detta icke att skaffa, och *den* har icke något galleri, ehuru det galleri, som *finnes*, tillkommit alldeles på samma sätt, som alla andra residens-städers, der man dock — äfven der regeringarne äro berättigade att betrakta nationen såsom *sin* egendom — alltid anser Museerne såsom *nationens*. Målningsgalleriet i *Köpenhamn* utgöres af omkring ett tusen taflor, hvilka visserligen till större delen icke ega något serdeles högt konstvärde, men bland hvilka dock icke få verkliga mästerstycken finnas; detta gäller i synnerhet, till och med nästan uteslutande, om de Nederländska skolorne. Oaktadt denna samling naturligtvis ej kan mäta sig i värde med någon af de syd-europeiska, har den ett stort interesse för den som studerar konsten, genom den planmässighet och sakkännedom, hvarmed den är ordnad efter olika skolor och tider. En fullständig, resonnerad catalog finnes ock att tillgå och är en god, om ock här och der, i hänseende till omdömena, icke fullt tillförlitlig ledning.

Bland enskilda taflesamlingar utmärker sig den Grefliga Moltkeska i Tottska palatset vid *Kongens Nye Torv*. Den är ej stor, men utvald och äfven, vissa dagar i veckan, utgiftsfritt öppen för allmänheten. Till Kongl. Galleriet eger en obetydlig entrée-afgift, utan undantag, rum.

Museum för Nordiske Oldsager är bland de samlingar som, både för sin rikedom, ämnets interesse och det utmärkta sakförstånd hvarmed den är ordnad, i hög grad är värd att ses. Den förtjente *Thomsen* är dess föreståndare, en man, som med grundlig kännedom af sin vetenskap förenar ett utmärkt omdöme i många andra kunskapsgrenar, särdeles de sköna konsterna, och den högsta välvilja och hjertlighet i umgänget. Man kan här, bland mycket annat interessant, äfven med den största noggranhet följa den fornnordiska vapen- och handaslöjdens utbildning, alla grader igenom från flintstenen ända till jernet och de med den största sirlighet arbetade guldprydnaderne. Ingen länk är afbruten eller bortblandad i denna långa kedja, som på ett sinnrikt sätt förbinder, såsom det alltid borde vara, en curs i Nordiska antiqviteterne och en i Nordiska historien, och förklarar dem genom hvarandra.

Mynt-Cabinettet och *Medalj-samlingen* utmärka sig icke mindre genom den planmässighet och prydlighet hvarmed de äro ordnade och den lätthet som derigenom uppstår att nästan på egen hand vägleda sig genom dem, än genom myckenheten af dyrbara praktexemplar af slagna skådepenningar. En politisk fördomsfrihet, som aldrig borde saknas i vetenskap och konst, har i denna samling äfven skänkt ett rum åt ett exemplar i guld af den stora medalj som i Sverige slogs öfver "tåget öfver Bält," med *Carl Gustafs* bild och inskriften: *Natura hoc debuit uni.* I förbigående må nämnas att samlingen

af Svenska medaljer är här i hög grad fullständig. Stockholm har ock ett Mynt-Cabinett, nationen har i flera generationer lönat en *Garde des médailles*, samlingen är större och märkligare än den danska, efter hvad jag har anledning tro, — men alltsammans ligger huller om buller i ett par skrubbar i Kongl. Slottet, och det har fordrats ett *serskildt* statsanslag åt en i Köpenhamn fostrad, skicklig och nitisk vetenskapsman, för att åtminstone få en *början* till ordnande af samlingarne. Han har emedlertid redan satt till en god del af helsan i dessa osunda nästen *).

Assistens-Kyrkogården har öfverallt der man äger någon kunskap om Danska hufvudstaden, och serdeles hos oss, ett alltför vida spridt namn, att den med fog skulle kunna förbigås, äfven i en så flygtig skildring af danska Konungaresidenset, som denna. Dess besynnerliga namn har ett helt enkelt ursprung. På den tid då jordfästningarna ännu verkställdes inom stadens vallar och hvarje församling ännu ägde sin egen kyrkogård, såsom i andra städer t. ex. i Stockholm, kom dock slutligen den stund då utrymme började fattas, och till gemensam begrafningsplats, som skulle "assistera" de inom vallarna belägna, utsågos några tunnland utanför dem. Den "assisterande" kyrkogården växte med hvar dag och

---

*) Sedan 1836 då detta skrefs har denna "vetenskapsman" erhållit Garde des Medailles-tjensten och samlingarne äro till stor del ordnade, ehuru lokalen tills vidare är densamma.

utträngde slutligen alla de öfriga, men behöll dock, vid öfvergången från bisak till hufvudsak, sin blygsamma benämning.

Om *Assistens-Kyrkogårdens* skönhet är blott en röst, och bland dem som endast söka en yttre i ögonen fallande fägring hos hvarje sak, utan att bekymra sig om *betydelsen* deraf och huru saken motsvarar denna, kunna meningarne härom icke vara delade. I mina ögon är Assistens-Kyrkogården en särdeles vacker engelsk trädgård, som blott något vanprydes af alltför hopade massor stenmonument, — men utan att läsa inskriften på dessa monument, utan att begrunda betydelsen af de sinnebilder som här och der pryda dem, skulle det väl aldrig kunna falla mig in, att jag här befunne mig på en åt döden invigd ort, att de äro *grafvar* dessa täcka inhägnader, som hafva ett så starkt syskontycke med de lysande blomsterparterrerne vid en Grand Seigneurs Villa! dessa smala, af lummiga träd skuggade gångar, som, med utsökt koketteri, kröka sig vid hvarje tionde eller till och med femte steg, tyckas väl ypperligt danade att upprepa echot från ett suckande bröst, men från ett, som klappar af kärlek och trånad, icke från ett, som brister under bördan af en oändlig sorg. Här är vackert, utmärkt vackert, men som i en balsalong, icke som i en kyrka. Allvar, helgelse, höghet, enkelhet och stillhet — de finnas icke här. Den mängd promenerande, som ständigt, vid vackert väder, kringvandrar i denna vidsträckta park, bidrager ytterligare att

förtaga tankan på en kyrkogård, men återför den deremot oupphörligt på föreställningen om en förlustelseort. Bland de otaliga monument som, om icke just smycka, åtminstone uppfylla denna ort, fann jag relativt ganska få, hvilka i hänseende till tanka eller utföring egde något särdeles utmärkt. Hvad den sednare beträffar är dock intet tvifvel att ju, bland mycket som är medelmåttigt eller derunder, åtskilligt gifves som äfven har ett högre värde; ja, sjelfva *Thorwaldsens* mejsel igenfinner man här. Marmorn skall på denna ort både vara lätt att erhålla och föga kostsam, och den *måste* ock vara det, ty man anträffar den nästan vid hvarje steg bland grafvarna. Inom de flesta af dessa dödens hägnader varseblir man en vanlig, målad trädgårdssoffa, der den efterlefvande familjen hvilar vid sina besök hos den bortgångne; dessa ske ganska ofta, och den omsorg hvarmed Köpenhamnsboerne vårda sina aflidne vänners minne och den jordfläck som höljer deras stoft, är ett bland de många, högst aktningsvärda dragen i deras lynne. Visst är emedlertid att dessa trädsoffor göra sitt till att hos den ointeresserade betraktaren stämma sinnet från all andakt, särdeles då de, såsom ofta är fallet, tillika göra tjenst såsom monument. Man får nemligen ej sällan på sjelfva soffans ryggstöd, åt sätet till, se "Her hviler etc." och det ibland temligen tätt utefter hela sofflängden, så att, om meningen är, och så ser det nästan ut, att de aflidnes andar, vid en påhelsning hos den graf der deras stoft hvilar, skola hafva sin gifna plats, få de skäligen

trångt — men skuggorne packa väl i hop sig, kan jag tänka. Vid en vandring genom kyrkogården ser man ofta dessa soffor intagna af de hädangångnes familjer, som der, af medfördt förråd från staden, intaga thé eller kaffe, och sålunda likasom mana sina bortgångna vänner ur grafven till deltagande i den husliga conclaven. Hjertligt, vackert, rörande! — utropar kanske mången; åh ja, visserligen; men den bortgångne, som så der familjert behandlas, har han väl lemnat någon serdeles kännbar tomhet i den husliga kretsen? När, för att tala med Byron, minnet är en spegel, den sorgen med förtviflans styrka slungar till jorden, för att tillintetgöra den, men, i de kringströdda skärfvorna, endast ser den fasansfulla bilden tusendubblad — då dricker man intet thévatten vid grafven, och ställer ingen rykande kaffepanna på den torfva, som oåterkalleligen gömmer spilrorna af hela ens jordiska lycka.

Thorvaldsen. Denna ryktbara konstnär vistas väl mestadels i Rom, men allt är här fullt af honom, och med en obetydlig förändring skulle man på *Köpenhamn* kunna lämpa den bekanta grafskriften öfver Wren i S:t Paulskyrkan: "*Si Thorualdsen quæris, circumspice.*" Vill man *studera* denne, kanske störste plastiske konstnär verlden egt sedan Michel Angelos tid, så kan det endast ske här, ty dels förvarar *Köpenhamn* de flesta af hans originalarbeten, dels eger det en nästan fullständig samling af de under hans egen ledning verkställda gipsaftryck utaf alla arbeten af hans hand, hvilka äro kringspridda i den

öfriga verlden. Bland de flere vackra dragen i den store mannens karakter, är den oegennytta hvarmed han arbetat för sitt fäderneslands monark och hufvudstad. För sina kolossala Apostlar i *Frue-Kirken* har han begärt och erhållit betydligt mindre än t. ex. Byström för de statyer, som i hänseende till dimensionerne — den enda möjliga jemnförelsepunkt — ungefär motsvara dem. Och under det Thorvaldsen utförde dessa arbeten, var han dock anlitad af Europas furstar och magnater, som täflade om äran att få ega ett arbete af honom, då Byström deremot har nästan ensamt att tacka Carl Johans ädelmod för det verlden eger en mängd statyer af hans hand. Att ingå i en detaljerad analys af Thorvaldsens konstnärskap är här icke stället; så mycket kan jag dock yttra, utan fruktan att blifva motsagd, det nemligen sällan eller aldrig någon bildande konstnär, så i tanka som utförande, visat en större genialitet och uppfinning, än Thorvaldsen i behandlingen af de tolf heliga caraktererne. Man ser att han väl studerat Nya Testamentet och med skarp blick uppfattat individualiteten hos hvar och en, så vidt någon sådan der finnes nedlagd. Ypperst torde i detta hänseende hans Thomas vara ibland alla. Men äfven der de heliga urkunderna icke gåfvo vid handen någon bestämd carakter, har han i figurens allmänneligt originella uppfattning och utförande och i dess plastiska förträfflighet åstadkommit saker som måste förvåna. Se t. ex. Philippus. Det blefve för vidlyftigt att genomgå listan af de många herrliga arbeten

den lika productive som snillrike konstnären strött öfver Köpenhamn och Europa; när man så här i original eller nästan jemngoda kopior ser dem församlade på ett ställe, finner man hur THORVALDSENS kappa måst räcka till att drapera mången eljest ganska utmärkt konstnär; så hafva t. ex. idéerna till den Mercurius, den Amor med Martis svärd, af FOGELBERGS hand, som rättvisligen förtjusat Stockholmska allmänheten, väl ursprungligen gått ur THORVALDSENS hufvud; imitationen är påtaglig. — Innan jag slutar detta lilla utkast till en analys kan jag ej underlåta att nämna några ord om en bland de många ypperliga statyer han för enskilda utfört. Det är hans BYRON. THORVALDSEN stod i vänskapliga förhållanden till den store Britten, var noga bekant med honom, enthusiast för hans skrifter, och har utfört hans bild så *con amore*, som sällan någon porträttstaty blifvit det. BYRON, i bonjour, med en kappa öfver axlarne, den ryktbara utslagna skjortkragen och löst tillknutna halsduken, sitter på en liten upphöjning, deri Athéns ruiner symboliseras, med capitelen af en krossad Corinthisk colonn till fotapall under venstra foten, och det högra benet utsträckt. Mot vänstra knät stöder han en pappersrulle med vänstra handen och i den upplyftade högra håller han griffeln, den han tankfull trycker mot läpparne. Hans panna är obetäckt, hans blick inspirerad; det är *Childe Harold* han diktar! Endast en THORVALDSEN kunde det lyckas att *sannt*, i detta ords fulla betydelse, återge den historierade bilden af den, som på en

gång var den störste skald och den skönaste man på sin tid. Och han har gjort det; — den, som en gång sett denna staty, glömmer den aldrig. Bland bisaker i utförandet, må serskildt nämnas det mästerskap, hvarmed den moderna costumen är behandlad.

OELENSCHLÄGER. Denne ryktbare skald bor i *Köpenhamn*, vid hvars universitet han innehar en lärostol. Mycket tillgänglig, lätt och liflig till lynnet, ser han gerna att man besöker honom, om man blott eger någon bildning i den väg som är hans, och för Svenskar hyser han en afgjord benägenhet. Ehuru klent utrustad med rekommendationer, eller med klena rekommendationer, som man behagar, hade jag sålunda ingen svårighet att blifva emottagen och att blifva det väl. OELENSCHLÄGER är af medelmåttig längd och ofantligt fet, hvilket dock icke hindrar honom att i rörelser och åtbörder ega en liflighet och kraft, som saknas hos mången tjugeårig yngling. Hans ansigte är välbildadt, och oaktadt dess fyllighet kan det förtjena namnet skönt. Till de *femtiosex* år, som han försäkrade sig nyss hafva fyllt, ser man deri intet spår; man skulle knappt gifva honom fyrtio. Ett yfvigt svart hår, föga grånadt af det mer än halfva sekel han genomlefvat, skuggar den höga pannan, under hvilken ett par bruna ögon af det mest sprittande lif skjuta sina blixtrar åt alla håll. Jag har sällan, kanske aldrig, sett mera qvickhet och godlynt skälmagtighet i ett par ögon, än i OELENSCHLÄGERS. Författaren till *Frejas altar* är omisskännelig, men att den störste *tragiske* författare *Danmark* egt, och

den i visst fall utmärktaste vår tid ännu eger qvar, skulle blicka med *dessa* ögon, det kunde man väl aldrig föreställa sig. Och hans lynne, åtminstone sådant det är i det vanliga umgänget, afspeglas troget i den joviala, comiska blicken. Hans samtal utmärkes af både glädtighet och ledighet, kryddas af infall och lustigheter, hvilka stundom äro nästan barnsliga, men alltid roliga och aldrig bittra. Hans satir, när han någongång anlitar den, saknar icke snillets udd, det förstås, men har vida mer af ett barns förtrytelse, än af mannens djupa och concentrerade harm. I den högst lifliga mimik, som beledsagar hans tal, igenkänner man skådespelaren — det var en tid han på allvar egnade sig åt denna bana — och en skådespelare som ej var ämnad att stanna på halfva vägen, om han bibehållit sin rigtning åt detta håll. Han yttrade för mig, mer än en gång, sin längtan att se Stockholm och jag styrkte honom naturligtvis af alla krafter att resa dit, mest medelst åberopande af den stora lättheten att från Köpenhamn direkte komma till Götheborg och af behagen utaf en resa derifrån på Götha Canal. Oelenschläger är gift och har fullvuxna barn. En af hans döttrar uppträdde för flere år sedan med bifall såsom tragisk skådespelerska på Köpenhamns scen, men fadren, icke dårad af den framgång hon rönte, trodde sig finna att hon måhända ej blefve så utmärkt som hon önskade, och öfvertalade henne att åter lemna theatern. Till man valde hon emellertid en Actör. Den talangfulle comiske Skådespelaren Phistner är Oelenschlägers måg,

och danska hufvudstadens i hvarje hänseende utmärkta Dramatiska scen är alltjemnt föremålet för Skaldens lifliga interesse.

1836—39
TYSKLAND.

Berlin.

Icke allenast godkända och häfdvunna ordspråk, utan äfven sjelfva den Heliga skrift, förkunna intet godt öfver deras verk "som bygga på lösan sand." Detta hafva Berlinerne icke aktat, ty de hafva uppfört en massa af de skönaste palatser, jemte boningshus för det lilla antalet af omkring tvåhundra sjuttiotusen personer — midt på ett fält af den yppersta, mest oblandade skrifsand jag ännu någonstädes sett. I geologiskt hänseende är beskrifningen på Berlinska jordmånen att i korthet sålunda affatta: håller etthundrade procent skrifsand — eller något derutöfver, - - - - skulle sal. Professor L—BLAD kanhända hafva tillagt. Innan man blir härdad, är det litet kinkigt för en fremling att så der lefva, röra sig och andas i bara skrifsand, men Berlinerne sjelfva fördraga den med ett exempellöst tålamod. De hafva ock visat hvad menniskans ihärdighet och omsorger förmå äfven i detta fall, ty de hafva planterat alléer, ja hela skogar i skrifsanden, och träden stå der, det är obestridligt,

ehuru synbarligen högst missbelåtna med sin varelse. Man skåde t. ex. den ryktbara promenaden "Unter den Linden." Den är lång, det är sannt, och i detta hänseende är det ingenting som hindrar Berlinerne att gå så långt den Brandenburgska sandheden eller rättare sagdt sandheden Brandenburg räcker, men hvad höjd och lummighet beträffar, uträtta de stackars barnen intet mot styfmodern. För att hafva ett europeiskt rykte, är ock "unter den Linden" den fattigaste promenad man vill tänka sig, och de flesta träden på CARL XIII:s torg skulle skämmas för grannskapet med de Berlinska småcusinerna, utom det att hela promenaden "unter den Linden" knappt är så bred som den ena af de båda hvilka omgifva den plats, på hvilken GUSTAF IV ADOLFS efterträdare fått sig en staty af CARL JOHAN och Professor GÖTHE. Vid lugnt väder går det någorlunda an i Preussiska hufvudstaden; dess skrifsand uppröres då endast af den Berlinska vandrarens eller vandrarinnans breda fot, och det gör på de stenlagda gatorna obetydligt, men vid den minsta något allvarsamma blåst sättes detta Berlinska och snart sagdt Preussiska element — ty hela Brandenburg, större delen af *Pomern*, en god del af Ostpreussen och Preussiska Sachsen hafva samma sandiga jordmån — i rörelse, och som det är för etheriskt att bindas eller hållas i styr ens af den sorgfälligaste stenläggning, får man ögon, mun och näsa fulla deraf, ja det tränger sig, som Jemtländska knottet, emellan kläderne inpå bara kroppen. Jag plägade vanligtvis efter slutad måltid intaga caffé på öfra våningens bal-

cong af ett ryktbart Cafféhus "unter den Linden," och jag öfverdrifver ej då jag försäkrar att, vid blåsväder, alltid en portion skrifsand låg, som osmält strösocker, på bottnen af den tömda koppen. Dock jag lemnar skrifsanden för angenämare föremål.

Att Berlin är bland Europas vackraste hufvudstäder är tillräckligt bekant; räta och breda gator, omgifna af palatslika hus träffar man allestädes och att byggnaderne måste vara af verkligt æsthetiskt värde i en stad, hvars Architekt är den berömde Schinkel, faller af sig sjelft. De i och för sig vackra och praktfulla byggnaderna vanprydas dock af den mängd figurer, hvarmed man älskade att öfverlasta taken under en tidigare period, och af det patriotiska raseriet som bemägtigat sig den nuvarande tiden, att allestädes anbringa den Kongl. Preussiska Örnen. Den får göra all möjlig tjenst icke blott som prydnad, utan som nyttopersedel — ja sjelfva Professorernes små pulpeter på cathedrarne i Universitetets lärosalar uppbäras af denna i sig sjelf vackra och poetiska, men här högst tråkiga fogel. Man får knappt se en portik, en staty, en piedestal, en trappa med något anspråk på elegans eller prakt, utan att Preussiska Örnar slagit ner på den, oberäknadt alla Post-Contor, Postilloner, Väglagare, Chausséarbetare, hvilka alla på något mer eller mindre hederligt ställe af kroppen äro behäftade med en konglig Örn.

Bland de många ståtliga byggnaderne utmärka sig *Museum* och det nya Skådespelshuset, båda af Schinkel, för sin rena, vackra och högst praktfulla

stil. Utanför Museum står en Graniturna af ett enda stort block, funnet i närheten af Berlin, ett underverk i skrifsanden, kan man tänka, till staden med mycken möda infördt och der bearbetadt. Denna gigantiska urna är väl betydligt lägre än Rosendalsurnan, men hvad skålens vidd beträffar är denna en dverg mot den Berlinska. Skada att denna fått en ofantlig spricka, hvarigenom dess värde mycket förminskas. Platsen utanför Museum intages i öfrigt af en ståtlig springbrunn, omgifven af fyra alleer såkallade Kugel-acacier; Domkyrkan och det granna Tyghuset bilda de tvenne återstående sidorna af den öppna fyrkanten, som ligger gent mot det gamla slottet, och torde böra anses för den vackraste plats i *Berlin*. — Skådespelshuset, som ligger vid den såkallade Gensdarmeplatsen, utfördt, likasom Museum, i antik stil, är såväl som den egentliga Operan, en stor och praktfull local. Operan rymmer något öfver 3000 åskådare och Skådespelshuset mindre, i alla fall nära dubbelt mot vårt Operahus i Stockholm, ehuru Salongen är mindre och raderna lika många, men logernes djup — de rymma 14 personer — och Amfitheaterns vidd, som ej inskränkes af någon Balkon för Hoffolket, förklarar detta. En egen anblick erbjuder Skådespelshuset, nytt och elegant, midt emellan tvenne svarta förfallna kyrkor, uppförda i antik stil efter Romerska mönster. Fremlingen, som ser den omsorg för utvändig prakt, grannlåt och palatsputsning, hvaraf *Berlin* i öfrigt utmärkes, står förundrad vid denna högst egna anomali; hans för-

undran stegras då han ser det stora, utan enhet i plan och stil, men i många detaljer praktfulla Kongl. Slottet lika svart och ruinlikt som de båda nyssnämnde templen, midt i omgifningen af lysande palatser. På tillfrågan får han veta, att hans då regerande (1836) Preussiska Maj:t hyst den öfvertygelsen, att om man på *gamla* byggnader mildrade något af tidens åverkan, skulle det vara att äfven borttaga något af deras vördnadsbjudande caracter, och att derföre hvarken de ofvannämnde kyrkorna eller Hans Maj:ts eget slott fått repareras, oaktadt ingen kostnad sparas att rundtomkring uppföra nya glänsande palatser *i samma stil* som de, nemligen den Grekiska och Romerska forntidens. Så hafva åtminstone flere, som det borde tyckas, väl underrättade personer förklarat mig förhållandet med dessa ruiner midt ibland det nyaste bland det nya.

Bland den mängd statyer, som på tak, torg, gårdar, i förstugor, trappor m. m. här finnas kringströdda, hafva de, för hvilka man har att tacka RAUCHS hand, utan all jemförelse företrädet. De äro egentligen tre: SCHARNHORSTS och BÜLOWS i marmor, hvilka stå uppställde utanför Högvakten, och, framför dem, vid sidan af Operahuset, BLÜCHERS, i brons, hvartill massan blifvit tagen af de under det stora kriget eröfrade kanoner. Något mera karakteristiskt, mera natursannt, kan man väl svårligen i plastik frambringa, än dessa tre stoder, dem FREDRIK WILHELM III:dje, enligt hvad piedestalernes inscriptioner gif-

va

va vid handen, egnat åt minnet af tre utaf sitt lands utmärktaste krigare. I den moderna costumens behandling är *Rauch* äfven ganska lycklig, icke så i basreliefen. De tolf af detta slag, som sira de fyra sidorna af de tre ofvannämnda statuernes piedestaler, bära derom vittne.

Här, såsom i *Köpenhamn*, bebor hvarken Konungen eller någon af den talrika Konungafamillen det egentliga Slottet, der endast praktvåningar för högtidliga tillfällen finnas, jemte rum för offentliga inrättningar och äfven, såsom fallet *icke* är i *Köpenhamn*, för Hoffolk. Konungen har ett litet enskildt, ganska vackert palats vid ingången till "den Linden" och det är medelst en i luften sväfvande befönstrad gång — ungefär såsom mellan våra Stockholmska Bancohus — förenadt med det ännu mindre, som bebos af Furstinnan *Liegnitz*. Den mängd Prinsar och Prinsessor, hvaraf *Berlin* är öfversvämmadt, bebo alla sina egna palatser i serskilda delar af staden. Bland dessa är i synnerhet den yngsta Konungasonen *Albrechts* och hans Nederländska gemåls märkvärdigt för sin stålighet. Bland Kyrkor utmärker sig den *Werderska*, ny och i en vacker göthisk stil efter mönstret af de bekanta Münstrarne.

Den vigt man i *Berlin* fäster dervid att allt hvad som är offentligt — här kan endast vara fråga om samlingar — måtte vara så omsorgsfullt förvaradt, så väl ordnadt, så imponerande uppstäldt som möjligt är ett ganska hedrande drag i nationens eller rättare

Regeringens caracter; — ty i *Preussen* finnes ingen nation; *l'Etat c'est moi*, kan *Fredrik Wilhelm* säga med ännu mera skäl än Ludvig XIV; nationen, som började sin varelse 1813, upphörde med congresserne i *Wien;* — men det är icke nog med att ordna, uppställa, om man gör det aldrig så väl: man måste också hafva något som duger, att uppställa och ordna, och i den punkten står det icke i allt så fördelaktigt till med den Kongl. Preussiska hufvudstaden. I den vackra Museibyggnaden finner man en den alldraskönaste rotunda, med dager ofvanifrån, marmorgolf, marmorväggar och derinnanför stora salar med samma prakt; hvart man vänder sig är man omgifven af *antika* statyer, det förstås, men af hvad skrot och korn äro de väl, dessa antiker? Der finnas knappast tre eller fyra som ega ett verkligt konstvärde och blott en enda, en Sånggudinna, hvars utomordentliga och classiska skönhet berättigar denna staty att räknas till de utmärkta lemningarne från antikens vackraste konstperiod. Stiger man upp för de praktfulla trapporna, stöter man först på en af de Ryska presentvaser af jern — hvaraf ett exemplar äfven finnes inom den Svenska Konungaborgen, om jag ej minnes orätt — hvilka äro utan all högre konstskicklighet utförda copior af den under benämning af Portlandska Vasen ryktbara antiken. Man inträder, genom ett par ypperligt arbetade dörrar, i en rad af sköna, ändamålsenligt inredda salar, hvilkas väggar äro behängda med omkring 1200 conterfej af alla möjliga skolor och konstnärer, en samling af medelmåt-

tor sådan väl intet annat Kongligt galleri eger dem. Att *åtskilligt* af värde bland 1200 taflor måste finnas, förstås af sig sjelft. En enda tafla af utomordentlig skönhet eger detta galleri och den borde med rätta sitta i — Stockholm. Det är *Corregios* ryktbara JO som, jemte den i dess granskap befintliga Leda, af Drottning Christina bortfördes från Sverige och ändtligen, *post varius casus*, blank och nyfernissad, med skickligt restaureradt hufvud, nu utgör Berlinersamlingens förnämsta prydnad. Om man till dessa båda Corregier lägger ett hufvud af *Domenichino*, som efter allt utseende är ägta, har man nämnt allt hvad galleriet eger utmärkt af Italienska mästare, ehuru catalogen prålar med Raphaeler, Tizianer, etc. etc. i mängd. Nederländska skolorne utmärka sig naturligtvis med ett större, ehuru i alla fall relativt ganska litet antal goda arbeten, men hvarken af *Rubens*, *Rembrandt*, *Van Dyk*, *Gerhard Dow*, *Ruysdael*, eller någon annan af dessa skolors stora och utmärkta konstnärer, eger Berlinergalleriet något, som i värde uppväger de få men goda saker, hvilka af dessa mästares hand förekomma i *Stockholms* eller *Köpenhamns* samlingar. Det ligger verkligen någonting komiskt i det allvar, den omsorg och den möda, som här blifvit nedlagd på ordnandet efter skolor, rubricerandet, catalogerandet, fernissandet och utbredandet af dessa ringhaltiga konstverk. Besynnerligt är, att galleriet i *Potsdam*, som, till omfång obetydligt, dock innehåller många ypperliga arbeten, ej med det sto-

ra i *Berlin* blifvit förenadt, då man åtminstone erhållit, såsom annorstädes, en blandad samling, det här och der förträffliga fått öfverskyla det medelmåttiga, samt det rent af usla kunnat aflägsnas, utan att genom toma väggar röja fattigdomen. — Men på sådant synes man icke hafva tänkt. Samlingen i *Potsdam* besökes vanligen blott såsom en länk i kedjan af curiositeterne der, och hvarken der eller i *Berlin* tycks man egentligen hafva någon aning om, att det yppersta Preussiska Monarkin i konstväg besitter dväljes 4 mil från de granna salarne i *Berlins* Museum. Ja, man skall, med god vilja, att visa det man är det skönas Patron och Mæcenas, så litet vara besvärad med skarp urskiljning i detta fall, att ofta, enligt hvad unga artister försäkrade mig, taflor för några tusen Thaler blifvit till det Kongl. Galleriet anskaffade, hvilka knapt voro värda lika många hundra.

Bland samlingar, som man i den på militärfot ställda Preussiska monarkien, bättre tycks hafva förstått sig på, är den märkvärdiga *Arsenalens* eller *Tyghusets*. Här synes man hafva gått tillväga både med sakkännedom och *con amore*; något på en gång mera imponerande i sin väg, mera rikt och elegant i uppställning än denna massa af kanoner och gevär af alla slag och dimensioner, torde man sällan få se. Bland curiositeter förvaras här äfven nyckeln till *Adrianopels* portar och fanor från *Varna*, tropheer från sista Turkiska kriget, dem Konungen af *Preussen* till skänks erhållit af sin Kejserliga måg.

Kongl. Biblioteket har omkring 400,000 Band och är således numera ett af de största i *Europa.* Vetenskaps-Akademien och andra vetenskapliga samfund hafva dessutom betydliga och valda Boksamlingar. I allmänhet göres i Berlin mera och allvarligare för vetenskapen än måhända i någon annan Tysk hufvudstad, och en så stor grundlighet och omfattning hos hvar och en i det ämne, som hör till hans fach, torde öfverallt vara sällsynt. Vetenskapsmän, embetsmän, och i allmänhet alla de som äga någon offentlig ställning låna dessutom främlingar örat, besvara deras frågor och undervisa dem med en beredvillighet, som gör den största heder åt Regeringen, och vittnar, att den med fin urskiljning uppfattat sin kallelse och bedömer sin ställning, såsom despotisk myndighet. Envåldet är lika så strängt i sin maktutöfning här som någonsin annorstädes, men i *Preussen* förstår man att vara despotisk på ett så litet i ögonen fallande sätt som möjligt, öfverilar sig icke gerna samt utbreder öfver alltsammans en fernissa af liberalism, den der i allt som icke rörer politik, verkligen är högst förvillande.

Bland de offentliga inrättningar i *Berlin,* dem en fremling ej bör försumma att se, är det ryktbara *Gjuteriet,* der dessa smakfulla prydnader och husgerådspersedlar förfärdigas, hvilka fått sin plats på alla toiletter och i alla hus i Europa. För Svenskar eger gjuteriet nu mera ett serskildt interesse, emedan man der finner modellen till det monument öfver *Gustaf Adolf* som blifvit upprest vid *Lützen.*

Theatern. Operan i *Berlin* har ej i musikalisk hänsigt det stora rykte och de utmärkta artister som Wiens, Dresdens och Münchens tid efter annan egt. Utom Mamsell Löwe har den på länge icke haft någon yngre talang af särdeles högt värde. Orchestern, ehuru talrikt och väl besatt, har icke heller det rykte om sig som nyssnämnde hufvudstäders. Till en del ligger kanske felet hos anföraren, den ryktbare *Spontini*. Hans smak för bullersamma effekter i composition följer honom vid ledningen af executionen. Berlineroperans orchester stormar alldeles för mycket; piano är den i allmänhet ingen vän af och i crescendo brådstörtar den till fortissimo med ohejdad fart. Chören är både stark och god. Äfven Dansen står rätt högt och Berlin besökes ofta af de första talanger i denna väg. Hvad sceneriet, särdeles decorationen beträffar, intar Berlinska Operan ett af de första rummen. Exempelvis torde dervid *Vestalen* kunna anföras, såsom en äfven hos oss välbekant Opera. Första acten föreställde en del af Forum med sina Rostra, omgifvet af herrliga antika tempel, i fonden syntes Capitolium och Rom, kringgjutet af en för lätthet och natursanning högst märkvärdig luft. I andra acten som skall föreställa det inre af Vestas tempel, bildade hela scenen en enda ofantlig rundcolonnad, i enlighet med den af antiken antagna form för de byggnader som helgades åt nämnde gudinna. Altaret stod i midten och effekten af detta tempel på scenen med de uppträdande personerna som än doldes af än framstego mellan de colossala pelarne, var

i sanning lika storartad som originell. Taket var, efter PANTHEONS mönster, cassetteradt och öppet i midten; genom öppningen föll en särdeles lyckligt härmad dager in och upplyste templet. Tredje acten visade, såsom sig borde, *ager sceleratus* utanför Rom. En del af Roms murar sågos till venster och i fonden Campagnan med en sträcka aqveducter som förlorade sig i horizonten, alltsammans ypperligt gjordt och af en förvånande illusion. Första actens kämpaspel utfördes på ägta antikt vis och med en natursanning för hvilken man häpnade. Romerska folket, Romerska hären representerades af verkliga massor, som fyllde de herrliga tempelperistilerna och rörde sig i ett imponerande hvimmel. Det hela var, med ett ord, en tafla af den mest helgjutna storhet och sanning; man kunde nästan säga det var för mycket; ty musiken förlorade till en del sin vigt vid en så rik och vexlande sysselsättning för ögat; man fattar, njuter icke på en gång, *fullt*, med *tvenne* sinnen.

Talscenen är i Berlin en af de yppersta något land eger, och i Tyskland kan blott Wiens täfla med den. *Seydelmann*, *Emil Devrient*, *Rott*, *Schneider* äro, bland den manliga personalen, artister af första ordningen. Här såsom mångstädes fattas dock en *jeune premier* eller älskare. GRUA föreställer väl detta, men hans tilltagande fetma i förening med hans pathos och brist på all djupare uppfattning af konsten göra af honom en föga beundransvärd skådespelare. Besynnerligt att exemplet af så utmärkta talanger icke

förmått något öfver denna, som det derföre tyckes, oförbättreliga natur. Det är dock, vid sådant förhållande, förvånande att han kan hålla sig qvar på en scen sådan som den Berlinska; till en del torde det förklaras deraf att han eger eller åtminstone egt en eller två tidningsredaktioner till vänner, hvilka med sällsynt oförskräckthet, för att icke säga oförskämdhet, tagit honom under armarne, och prisat honom dristigt, äfven då han varit under medelmåttan, såsom t. ex. i *Fausts* roll; och i den spelade han dock vid sidan af *Seydelmann*, europeiskt ryktbar såsom *Mephistopheles*. Det är med sistnämnde roll såsom med *Hamlets*; den *skapas* hvarje gång en man med snille utför den. Båda äro de utan motsvarighet, utan typ i verkligheten. De måste alltid *diktas*, och detta kan ske förträffligt på otaliga vis. Har framställningen originalitet och conseqvent genomföres, blir det alltid en herrlig skapelse, och en sådan är ostridigt *Seydelmanns* Mephisto. Maskeringen är redan beundransvärd, imiterad, som jag tyckte mig finna, efter Satans-hufvudet på Raphaels ryktbara tafla i Louvren. (Michael som störtar Satan). Ett alldeles eget fnysande, ej olikt det för hvilket en på sitt sätt ryktbar f. d. notabilitet och f. d. utgifvare hos oss är bekant, utmärkte *Seydelmann* i denna roll; och deri låg på en gång hån och ett uttryck af vantrefnad i en atmospher som ej var hans.

På fruntimmerssidan är Berlinska talscenen mindre rikt lottad. Den eger i alla fall Tysklands erkändt första skådespelerska, Madame Crelinger, hennes dotter, Clara Stich, som, ehuru nog mycket

bildad efter modren och derföre mindre sjelfständig i sitt spel, likväl är en högst utmärkt skådespelerska, samt den i äldre roller förträffliga Mad:me Wolf: en relik från Goethes och Schillers tid och bildad af dem. Mad:me Crelinger är det personifierade behaget, Tysklands Mamsell Mars, men hennes talang har större omfång och djup än dennas. Att en *Tysk* Dame är öfverträffande i gratien är redan något högst sällsynt, ty gratie är intet utmärkande kännetecken på den eljest i så många fall värderika Tyska qvinnan; men Crelingers gratie är derjemte af den högre art, som endast ett lefvande skönhetssinne, understödt af grundeliga studier, kan förläna. I alla arter af det högre skådespelet, från den fina comedien ända upp till tragedien, är hon lika utmärkt, och detta icke blott i det moderna Dramat; måhända står hon till och med högst i återgifvandet af antika caraktErer. Här framlyser hennes djupa studium af skönhetslagarna i full glans. Hennes rörelser, ställningar, draperingar äro verkligt classiska och en sådan Iphigenia torde man förgäfves söka annorstädes; man tror sig se en antik staty lefva och röras. Hennes deklamation svarar härtill. I allmänhet uppfattas det antika lynnet i skådespelet bättre på Berlins scen än annorstädes, med undantag måhända för Wien, och i de länder der skådespelaren icke ens har ett begrepp om hvad spel i antik stil vill säga, kan man ej föreställa sig hvilken verkan på det rena konstsinnet ett stycke sådant som t. ex. Goethes Iphigenia kan åstadkomma från scenen. Ypperligt understödjes

ock IPHIGENIA-CRELINGER af E. DEVRIENT, såsom Pylades och af FRANZ såsom Thoas. Den förre är i synnerhet classiskt herrlig i figur, i drapering, i rörelser, i allt. GRUA såsom Orest "rasar" visst men är ingalunda värdig sina medspelande. Den antika drägten till hans fläskiga lekamen och hans fullmånsansigte tar sig icke väl ut och på det hela torde han passa bättre till IPHIGENIAS parti — i "Grekiska historien" nemligen. Att M:me CRELINGER är Berlinarnes gunstling faller af sig sjelft; dock hafva de understundom visat en stränghet mot sin favorit, den der, i sig sjelf kanske icke orättvis, gör heder åt deras rättskänsla. Man berättar i detta hänseende en händelse, som i Berlin ännu är i friskt minne och i hvilken den stora skådespelerskan spelade en den obehagligaste roll någon firad artist nånsin fått på sin lott. För många år sedan, medan hennes första man, STICH, ännu lefde, en i öfrigt föga älsk- och aktningsvärd person, fattade en sonson till den ryktbara Furst BLÜCHER behag till den sköna frun, och bemödade sig att vinna hennes gunst. Man vet väl ej bestämdt huru långt han i detta hänseende kommit, men säkert är, att en afton, då STICH var sysselsatt vid en representation, fick han af en vän det förtroende, att unga BLÜCHER just nu vore stadd på besök hos hans hustru. Han förebar ett illamående och skyndade hem. Här mötte honom någon svårighet att slippa in i sina rum, och då dörren ändtligen öppnades, störtade en i sin kappa insvept man ut genom densamma med särdeles god fart. STICH

fattade tag i honom och en brottning började, som fick ett hastigt slut dermed, att den okände drog fram ett vapen (dolk eller värja: uppgifterne äro olika) och stötte det i sin motståndares bröst. STICH vältrade i sitt blod och den okände undkom. Hans identitet med Furstesonen blef dock med säkerhet bestämd, och förbrytaren blef allvarsamt straffad.

Den unga fruns brottslighet var icke fullt bevisad. Dock uppträdde hon ej på temligen länge; då hennes man tillfrisknat och allt syntes glömdt, vågade hon åter, för första gången, framträda inför allmänheten, i hopp att den icke hade något minne qvar af tilldragelsen, hvilken hon dock ganska väl visste i förstone gjort ett för henne högst ofördelaktigt intryck; men knapt hade hon satt foten på scenen, förrän från alla sidor af salonen ropades: *Knie nieder, Knie nieder.* Efter ett fåfängt försök att undandraga sig denna skymfliga befallning, måste hon, halft sanslös af ångest och bäfvan för oväsendet, som blef allt mer hotande, ändtligen nedfalla på sina båda knän och med pannan djupt nedböjd till golfvet, likasom aflägga en tyst bekännelse af sitt brott och afbedja detsamma; efter en stund tilläts hon att uppstiga, applauderades och hade styrka att börja sitt spel, ehuru med tårar i ögonen och under synbar, ytterlig ansträngning. Och härmed var dock ännu icke allt förbi för henne: *Brockhaus'* Conversationslexicon i *Leipzig* har upptagit händelsen i en af sina upplagor och sålunda i en allmänt spridd bok förevigat hennes skam.

Det synes i allmänhet vara ganska tacksamt att spela och sjunga, äfven när det går mindre utmärkt, inför den Berlinska publiken. Framropningarne höra till ordningen och oftast skriker man *Alle, Alle;* hvilket har så mycket att betyda som att till och med Soufflören kan taga complimenten åt sig om han vill, och till erkänsla bugande framträda. De Tyska artisterne, synnerligen de sjungande damerna, äro ock särdeles lättväckta för applådissementer. Stundom förblifver publiken alldeles likgiltig och har skäl att så vara, men ett helt eller halft dussin vänskapliga händer sammanslås på någon af de öfre raderna; straxt släpper sångerskan spel och sång, framträder till rampen, lägger händerna på bröstet med den sockersötaste mine i verlden och niger af alla krafter, med en contenance som icke låter sig det ringaste rubbas deraf, att publiken i massa med ett hväsande St, St nedtystar de tjenstfärdiga Claqueurerne. Såsom bevis på den öfverdrifna välviljan i detta afseende, må anföras ett exempel: FISCHER en ingalunda ovanlig Sångare, som gaf "Gastrollen" på *Königstädter*-theatern, uppträdde för sista gången. Han skulle i Stockholm knapt ansetts för mer än en försvarlig *Figaro* (i *Barbiere*: det var hans afskedsroll) hvilken visserligen icke i *allt* stod öfver dem vi här sett. Men se han framropades, kransar nedkastades på honom, papperslappar, som innehöllo verser flögo från alla håll ned på honom, och ett par af dessa dödfödda poetiska foster stodo dagen derpå att läsa i någon tidning; man inhemtade deraf, att han var

en "Grosser Künstler" en "Edler Gast" — och en *Gast* var han också verkligen, på sitt sätt. (I allmänhet är "Gastrolle" en högst lämplig benämning på de Tyska sångarnes och sångerskornas uppträdande; den är *sann* på Tyska, men isynnerhet på Svenska).

Innan jag slutar mina betraktelser öfver Berlinska Theatern, torde jag böra nämna något om en festlig representation, som på stora operan gafs på Konungens födelsedag den 3:dje Augusti 1836 och hvilken hade åtskilliga pusserliga egenheter.

Huset var öfverfullt, högtidligheten till ära. Ridån gick upp och visade den rymliga scenen uppfylld af folk, fördelade i fyra flockar, hvilka, tjemte orchesterpersonalen, bildade *fem* serskilda orchestrar, hvar och en med en anförare, den der hviftade i vädret med sin commandostaf: notrullen. Nu drog denna ofantliga massa till med en högtidsmarsch, för tillfället componerad af "Ritter von Spontini", och ett förfärligare väsen kan väl näppeligen domsbasunen på yttersta dagen åstadkomma. Folket var förtjust öfver denna musik, som om den just icke verkade så mycket på *själen*, i stället skakade *kroppen* i sitt innersta, och ingen lärer neka att detta ju är en lika ny som original verkan af "Tonernas vågor". Uppfinningen gör Ritter von Spontini ära, och få hafva öfverträffat honom i tillämpningen deraf. Sedan ändtligen den musikaliska stormen afstannat, framträdde Theaterregissören Stawinsky till rampen, och uppläste ett tal,

hvari Konung Fredrik Wilhelm upphöjdes på ett sätt, för hvilket endast Tyska språket bland alla civiliserade tungomål har ord och hvaraf det ville synas, att, näst vår Herre Christus och möjligtvis också den Heliga Ande, intet af den store Guden skapadt väsen funnits, finnes eller nånsin kan komma att finnas, det der förtjenar att ställas i bredd med en regerande Konung af Preussen — med ett ord, ett gudlöst smicker, hvars osmaklighet jag är säker att den ädle, allmänt och med skäl älskade monarken var den förste att inse, om denna platta och vämjeliga produkt nånsin kom til hans kännedom. Denna afton undgick han den lyckligen, ty han var ännu qvar vid baden i *Töplitz*. — Efter talet kom åter en hvinande storm af Ritter von Spontini; den föreställde en Hymn, och var likaledes för tillfället componerad. På några strödda rösters uppmaning uppspeltes nu Folksången, och sedan kom ändtligen dagens spectakel: *Blixten*, af *Halevy*, som uppfördes för första gången, och mottogs med en hos Berlinerpubliken ovanlig köld, men som fullkomligt rättfärdigas af så väl librettons nonsens, som musikens utomordentliga, Fransyska skralhet; man vet hvad det vill säga; ty när Fransysk musik är riktigt dålig, så är det en dålighet som icke låter sig öfverträffas.

Folket; dess nöjen m. m. Folket i Berlin är ett tarfligt, tyst och hushållsaktigt folk, och dess tidsfördrif bära stämpeln häraf. Preussaren är i allmänhet reslig och välväxt, med ett äkta nordiskt utseende, så nordiskt och Svenskt, att jag mången gång

vid mina vandringar på *Berlins* gator, mina besök på dess offentliga ställen, tyckte mig omgifven af mina egna landsmän. Preussiska militären har i hållningen, både hos befäl och manskap, mycken likhet med den Svenska, är kanske blott något mindre stel än våra Garnisonister, åtminstone i hufvudstaden Stockholm. Men om det manliga slägtet i Preussens Konungaresidence och i Preussen i allmänhet ofta lifligen påminte mig om mina egna medborgare, var förhållandet alldeles olika med det såkallade vackra könet, hvilket icke allestädes i verlden gör lika mycket skäl för namnet. Preussiska damerna, för hvilket jag i öfrigt hyser den skyldigaste aktning, utmärkas i allmänhet af en viss luxe i utbildningen af munnens och fötternes former, och tala med den förra ett språk, hvars bredd står i ett fullkomligt paritetsförhållande till den organ, hvarmed det utskickas. (I allmänhet får man, i förbigående sagdt, sällan höra talas så ful Tyska som i Tyskland, mest dock i dess sydligare delar). Då den breda munnen ofta döljer, eller rättare sagdt blottar en rad väl behållna, snöhvita tänder, kan det ändå få passera med dess dimension, men fötterna, deras bredd kan ingen christlig kärlekskåpa, icke ens vidden af våra Damers moderna klädningar, öfverskyla. Dock, naturen har häruti som i allting annat handlat efter de eviga lagarne af en djup vishet. Huru skulle väl en Berlinska kunna finna vägen genom det sandhaf, som hon stundligen får plöja, med en Stockholmskas smala, finbildade fotställning? Den skulle försvinna

deri, såsom jullen i det upprörda hafvet. Men Berlinskans fot trotsar *Kreutzbergets*, trotsar *Pankaus* och *Stralaus* sand. "Öfversvallad blott, men ej fördränkt" förer den sin egarinna lika säkert genom det upprörda elementet, som den väldiga kölen af ett skepp går sin gång genom oceanen.

I *Berlin*, likasom i hela norra Tyskland och i Österrikiska Staterne, hör harmonimusik i fria luften på allmänna, mera besökta promenader till ordningen för dagen. Entréeafgiften är härvid ofta ingen, i allmänhet ganska ringa, och musiken i allmänhet ganska god. Berlins medborgare och medborgarinnor besöka, så snart vädret och årstiden äro drägliga, i massa dessa samlingsorter, de förra åtföljda af den kära pipsnuggan och de senare af stickstrumpan, som de ej släppa förr än i grafven. Här sitter nu hela familjen i skuggan af magra träd, med fötterna gömda i den djupa sanden, vid något af de otaliga, obetäckta bord, hvilka i långa sträckor genomlöpa alléerne. Fru och döttrar sticka och sticka, Herrn och sönerna röka och röka, och alla, utan undantag, smutta emellanåt ur de höga och vida Bier-glasen, som tömmas det ena efter det andra, och utgöra den enda värdshusutgift, som en rättskaffens familjfader gemenligen medgifver sig och de sina. Tarflighet, nykterhet och en florerande tillverkning af strumpor åt de vidlyftiga fötterne, äro de positiva fördelarne af detta sätt att tillbringa sin afton, men särdeles poetiskt är det icke. Dock fattas icke dessa förlus-

telser

telser poetisk effekt, ehuru den kanske just ej är åsyftad. När mörkret inbryter, sättas nemligen i träden, och på borden under dem, skinande quinqueter, som kasta sitt ljus vida omkring och förekomma strumpstickningens afbrytande. Detta och Bierglasens belysande är väl härvid egentliga ändamålet; men det hindrar icke att denna illumination, som understundom, och allt efter gästernas antal, är ganska rik, för betraktaren på afstånd åstadkommer en herrlig effekt. När man en vacker sommarqväll återvänder till staden från en utfart åt landet, har anblicken af denna myckenhet upplysta trädgårdar och trädgrupper utanför stora och små värdshus, på båda sidor om vägen, någonting verkligen förtrollande.

Kreutzberget. Öfver den sandöken, på hvilken det ståtliga *Berlin*, ett nytt *Palmyra*, blifvit uppfördt, höjer sig i närheten af staden ett litet sandberg, till hvars spets man på några minuter kan uppstiga, och derifrån man har en öfversigt öfver hela residencet. Vid foten af kullen på ena sidan, ser man ett nedruttet plank, med ett glashus, ej olikt ett stort drifhus, innanför; öfver den bofälliga porten läses med stora, fast af tidens frätande tand härjade bokstäfver, det prunkande ordet *Tivoli.* Ett *Tivoli* midt i sanden och solbaddet! Ett *Tivoli* som ruttnar ned och af ingen besökes; men vid hvars söndriga port, om någon fremling dit förirrar sina steg — ty Berlinarne hafva längesedan upphört att besöka det — man fordrar *entréeafgift!* bättre då

att vända om och sträfva uppför kullen, det så kallade *Kreutzberget*, på hvars spets en ganska stor och underlig tingest sig befinner, som väl torde förtjena att beskådas. Låtom oss gå närmare. Det är det ryktbara monumentet, uppfördt till firande af Heliga Alliansens segrar öfver *Napoleon*, och man ser också, på en af dess sidor, *Preussens* och *Rysslands* vapen vid sidan af hvarandra och *Österrikes* under dem. Det förundrar mig att denna påtagligen ringare plats, som den första staten enligt rangordningen: det fordna Romerska Kejsareriket här fått sig anvisad, icke på sin tid vållat någon kallsinnighet mellan de såta vännerne; dock det hör ej hit; jag har ju på utländsk botten tagit hand från politiken, en gång för alla. Det prägtiga monumentet är af gjutet jern, såsom allting nu för tiden i Preussen måste vara. Det föreställer en Göthisk - - - en Göthisk - - - tingest. — Ja, det hjelper icke, man får kalla den så, ty inom Gothiken finnes intet namn för en sådan *byggnad*. Det är en slags sammansättning af Göthiska hvalfbågar och tornspetsar, med statuer i fördjupningarne. — I *Nürnberg* finns en *brunn* från medeltiden, som är mycket ditåt och säkert tjenat till förebild, med den skillnad, att den är i sitt slag mycket vackrare; det hela är dock ypperligt arbetadt, såsom fabriksprodukt och är äfven i detaljerne, sedt på nära håll, rätt vackert, men på litet afstånd ser det tungt och hoppackadt ut; den lätthet och elegans, som just utgör själen i den ägta rena Gothiken, hvars former dock här blif-

vit följda, saknas alldeles. Statuerne, ehuru arbeten af *Tieck* och *Rauch*, äro medelmåttiga. Rundtomkring på monumentet ser man namnen af de segrar de allierade armeerne vunnit och slagens data. Fyra af dessa minnesvärda fäcktningar, en för hvarje väderstreck, hafva blifvit hedrade med lysande guldbokstäfver, då de andra deremot få nöja sig med samma jernfärg som monumentet. De fyra äro *Grosskoerschen*, *Leipzig*, *Paris* och *Waterloo*. Grosskoerschen, frågar säkert läsaren, hvad månde det vara för en batalj? Slå upp *Beckers* verldshistoria, fortsatt af Menzel, der finns den icke; titta efter i 19:de århundradets krönika — lika fåfängt. Det är endast Preussarne, som hafva nyckeln till denna gåta, och icke ens alla bland dem, det må jag veta, som fick fråga länge nog, innan jag kunde få reda på en batalj, den der förklarats värdig att framför alla andra ställas i bredd med de två vigtigaste, den nyare historien känner. Här menas den batalj som stod vid *Lützen*, några månader före slaget vid Leipzig, och som gemenligen kallas slaget vid *Lützen*. Men den vann ju *Napoleon*, och hvad har den då att göra på Kreutzbergets Göthiska monument? Så frågade jag också, min läsare, och fick ändtligen af en Preussisk Officer den upplysning, att ehuru Preussarne här måste rymma fältet, skall dock, genom det motstånd de gjorde, *Napoleons* plan blifvit tillintetgjord, och redan detta ansågs för så lyckligt, att slaget, hvilket af Preussarne nämnes efter en liten by, der de kämpade tapprast, icke allenast blif-

vit ansedt förtjent af en plats på monumentet, utan äfven af guldbokstäfverne. Det lärer dessutom varit den *första*, egentligen af Preussarne utförda strid, der NAPOLEON icke totalt slagit dem, och detta ansågs redan så godt som en seger! Skugga på *S:t Helenas* klippa! man har ändå en viss vördnad för dig. — En icke oäfven idé, bland de många rätt medelmåttiga monumentet har att uppvisa, är att den staty, som är uppställd öfver ordet *Paris*, bär på högra armen en miniaturafbildning af den Victoria, som sitter öfver Brandenburgerthor, den *Napoleon* förde till *Paris*, och den Preussarne, vid sitt intåg der, återtogo och uppsatte på dess gamla plats. När jag såg det gullglänsande ordet *Paris* på Preussarnes segermonument, tänkte jag vid mig sjelf: hur lyckligt att Fransmännen, som i öfrigt rätt väl veta att pråla med sina bedrifter, ej fallit på den tankan att, för hvar gång deras armé varit i *Berlin*, skrifva Berlin, med stora guldbokstäfver, på något Parisiskt monument. — En Preussare skulle då haft den förargelsen att läsa Berlin, Berlin på åtskilliga ställen i den stora staden. Det är lycka, att Preussarne blott *en* gång kommit till *Paris*.

Ordensvurmeriet. Näst *sanden*, finns ingenting som Berlin har i sådant öfverflöd som *Ordenstecken*. Det är svårt att ej på gatan möta någon person som bär en decoration, oändligt lätt deremot att möta dem som bära flera; och Preussaren har icke som Svensken hunnit den fördomsfrihet, som gör att man, om man ock i sitt hjerta önskar sig en stjerna, el-

ler älskar den man har, dock litet småskäms för att göra väsen deraf i det allmänna; man skulle skratta åt en decorerad herre i Stockholm, som, i sitt djupaste hvardagslag, hängde sin stjerna på bröstet, och jag vet ej mer än *ett*, också derföre och för många andra goda saker temligen ökändt exempel, på en högre embetsman, som sätter sin crachan till och med på Kitajsommarrocken. I *Preussen* deremot sitter stjernan på vid alla möjliga, det hvardagliga, husliga lifvets förrättningar och jag svarar icke för, att icke der kanhända det är ett allmänt bruk, hvad man hos oss berättade om ett gammalt Riksråd, nyss efter det de Svenska ordnarne voro instiktade, att han nemligen i sin säng bar Seraphimercraschanen broderad på nattröjan! Och hvilken mängd af decorationer och nuanser i decorationer uti *Preussen!* riddarestjernor, medaljer, spännen af guld, spännen af silfver, spännen af bronz och hvart och ett bland alla dessa i två, tre slags band! Och dertill de Ryska ordnarne, som i massa utdelats till civila, men i synnerhet militära tjenstemän af alla grader. Om man i Preussen är i tjenst, särdeles militärtjenst, kan man icke undgå en decoration, ty det finnes sådane för tie års, för femton års, för tjuge års etc. etc. oförvitlig tjenstgöring och den sist erhållna utesluter vanligen icke bärandet af den förut bekomna. Jernkorset ensamt skall efter det stora kriget, blifvit utdeladt åt mer än *tiotusen* individer. Om denna decoration är dock minst att säga; den symboliserar en vacker idé, och dör ut med dem, som nu innehafva den. Men alla de öfriga.

En Ordensexposition i sin största glans hade jag ett ypperligt tillfälle att beskåda på Konungens födelsedag, då alla academier och lärda corpser fira sin högtid. Jag hade fått ett inträdeskort till Universitetshögtiden. I granna uniformer och höljda af ordnar suto en mängd embetsmän, både civila och militära, rundt omkring mig. Nu inträdde den Academiska processionen, och äfven på dess enkla svarta rockar lyste ganska många stjernor. I spetsen gingo, likasom hos oss, tvenne svartklädde Cursorer eller Pedeller med sina spiror. Den ene af dem bar *fem* decorationer, hvaribland *tre* verkliga riddarestjernor, och den andre *fyra*, hvaraf två riddarestjernor! Se der ett exempel bland många. Jag hade redan, innan jag beträdde Preussiska gebitet, tillfälle att på en gång göra bekantskap med detta ordensvurmeri och se det bestraffadt af ödets satiriska hand. På den ångbåt, som förde mig till *Stettin*, voro flere bland passagerarne Preussiske embetsmän, och hvar och en, af naturliga orsaker, som straxt skola närmare antydas, klädd i det sämsta plagg han förmodeligen ägde, men alla hade sina riddarestjernor till exposition. Sjögången började blifva temligen våldsam, och de vanliga resultaterna deraf infunno sig öfver hela laget. Som den vid sjön ovane icke gerna straxt vet att ställa sig i *lä* och vinden är en oförskämd persedel, som icke frågar efter om han har en decorerad person för sig eller icke, så nedgick här snart mången stjerna i moln och i ett moln, som ingalunda, likt

våra calenderpoeters, "glänste af guld och purpur". Värst deran var ett vördigt, fett Geheimeråd, med den stora decorationen af Röda Örns Ordens 2:dra Class om halsen och ståtligt nedsväfvande ända till maggropen. Den präktiga colliern lyste som en sol när vi lade ut från Köpenhamns brygga, men i gryningen, följande morgonen, då vi nalkades *Stettin*, hur såg den väl ut? Och hur såg väl Herr Geheime-Rådet sjelf ut? som den fullkomligaste, bittraste, smutsigaste parodi på all ordnarnes och rangens glans i verlden.

Berlins Cafféer. I Norra Europa finnas säkert inga inrättningar i denna väg, som i glans och prakt, i varornas godhet och mångfald, kunna jemföras med *Berlins*, och i södra Europa öfverträffas eller upphinnas de, på continenten åtminstone, blott af Cafféerne i *Paris*, *Padoa* och *Milano*. På mer än ett ställe ser man fönsterbeklädningar, colonner, pilastrar af marmor och guld eller stuccatur, som i allmänhet söder ut arbetas förträffligt och svårligen kan skiljas från verklig carrarisk eller annan marmor. Golfven äro af inlagdt arbete och taken öfverhöljda af guld och christall, väggarna af guld och speglar; alla småbord som framsättas för gästerna eller vid hvilka de taga plats, äro af marmor och den skänk eller disk i stora ingångsrummet, bakom hvilken en elegant dame har sin plats, svarar i stil och prakt till det öfriga. Den mest lysande, ehuru icke den mest besökta af *Berlins* Cafféer, är den *Fuchsska*, belägen *Unter den Linden*, och genom sitt läge ser-

skildt märklig, ty intill densamma stöter ett litet hus, som sticker af mot de granna palats, hvilka omgifva det, och genom sitt tysta, öfvergifna utseende en tid bland alla *unter den Linden* utmärkte sig. Det är detta hus som gifvit Hoffman ämnet till sin bekanta novell, *das öde Haus*. För att återkomma till Fuchs-ska Caffén, så består den af fyra inom hvarandra liggande rum, och en detaljerad beskrifning på dessa praktcabinetter torde interressera åtminstone våra läsarinnor. Inträdesrummet, eller skänk-rummet, är decoreradt ungefär i den stil och med den prakt ofvanstående allmänna skildring innefattar, men utan bestämd egen carakter. Deremot är *det första* af de tre öfriga rummen, i hvilka man från skänkrummet inträder, anordnadt i Herculansk-Pompeiisk stil, eller, med andra ord, föreställer ett prakt-rum, måladt, inredt, möbleradt i stylen af de boningar man i dessa, åter i ljuset bragta städer funnit. *Andra* rummet föreställer en *Schweitzerhydda*, alldeles inredd på samma sätt som dessa, men med den skillnad att allt trädarbete — det vill säga väggarna, golfvet, de enkla pelare hvilka vanligtvis i midten af rummet uppbära dessa tarfliga herdeboningar — här är af de dyrbaraste utländska trädslag och bonadt till den högsta grad af fägring och politur. Väggarne äro höljda af på desamma omedelbart målade landskap: utsigter af de bekantaste ställen i *Schweitz*. Det tredje rummet, föreställande en Neckens sal, eller annan boning på botten af hafvet, har i allmänhet mera orätt fått benämningen

af en Fiskarehydda, ty ingen sådan ser någonstädes ut på detta sätt. Med undantag för golfvet består hela rummet af spegelglas, anbragt i små facetter, som till tusental upprepa hvarje inträdandes bild och skenet af den svagaste lampa. Väl eclähreradt om qvällarna, är detta rum af en verkligen magisk verkan. I öfrigt ser man der snäckor, nät — dessa utgöra gardiner — och andra med haf och fiske gemenskap egande attributer. (Vid mitt sista besök i Berlin (1839) återfann jag väl Fuchs'ka Cafén, men lika sparsamt besökt och till sin prakt mycket reducerad. *Sic transit gloria mundi.*)

Innan jag lemnar Berlinska Cafféerne kan jag ej återhålla en anmärkning, som de först föranledde och jag sedan fått bekräftad ju närmare jag nalkats södern, och som väl i sitt slag hör till de egnaste: den nemligen, att ju längre man aflägsnar sig från all *is*, ju bättre köp blir det på *glace*, till dess man slutligen, der aldrig något vatten fryser, får denna förfriskning för nästan intet. Genast i *Berlin*, der priset ungefär är detsamma som i Stockholm, får man dock för denna penning både mera och bättre vara. I *Dresden* kostar en glace redan några skilling mindre, och så allt mindre och mindre, ända till dess man kommer öfver Alperne. I *Milano* har jag på en den grannaste Café för *glace* betalt mellan 9 och 10 skilling Svenskt riksgäld, och i *Neapel* medgifver, som bekant är, hvarje Lazarons cassa honom att njuta en *glace* eller i det ringaste *aqva sorbettata*: vatten med

is uti! Det är väl, om något, upp- och nedvända verlden.

Pfauen Insel. På sidan af vägen åt *Potsdam* och ungefär en timme innan man hinner dit, öppnar sig för den förvånade resenären ett landskap, som hos oss, och hvar som helst der man har godt om naturskönheter, visserligen alltid skulle förtjena namnet af ganska täckt, men som i den Brandenburgska magerheten är ensamt i sitt slag. *Hawel*-floden omgifven af glada, löfrika stränder, slingrar sig kring en Ö, till omfång obetydlig, men förskönad med allt hvad konsten i dessa nejder kan åstadkomma, och detta utan att den smula natur som finnes blifvit förvänd eller bortarbetad. Denna Ö är den ryktbara *Pfauen-Insel,* som dock visserligen ingalunda utom *Mark-Brandenburg* förtjenar det stora rykte den har, och för hvilket den har att tacka Brandenburgarnes medfödda anlag att, med den största naivetet i verlden, utbasuna äfven det medelmåttiga de ega och sig sjelfva på köpet för det yppersta som utgått ur vår Herres hand. Nu är verkligen *Pfauen-Insel* icke så litet öfver medelmåttan, och hvilket väsen skulle då icke göras deraf. Men det är icke nog dermed att Preussarne göra det; en Svensk har äfven gjort det i en för flere år sedan utgifven beskrifning öfver en resa i vetenskapligt ändamål till *Berlin,* och hur en Svensk, en Stockholmsbo kan göra det, är mig en gåta. Visserligen har *Pfauen-Insel* i stilen och anläggningen af sina nätta promenader, i sina blomsterrabatter och i sitt här

och der framskymtande vatten, någon likhet med parken kring *Rosendal*, men någon jemförelse, ens med detta ställe, kan väl icke komma i fråga för Påfogelsöen. Äfven här är jordmånen *sand* och vegetationen har derföre, oaktadt alla lofvärda och ändamålsenliga bemödanden, blifvit behäftad med en magerhet samt träden, åtminstone de större, med en skallighet, hvaraf man ej finner ett spår på vår Djurgård, hvars utsigter och pittoreska klippor dessutom alldeles saknas i detta flacka land. Påfoglarne, ett fult, litet och sömnigt Lejon, en Struss, som i sitt slag är alldeles detsamma som Lejonet, således i sin natur ännu vida tråkigare och sömnigare — se der hvad *Pfauen-Insel* eger och vårt *Rosendal* saknar, men förlusten år måttlig. *Pfauen-Insel* har ock några praktexemplar af *Björnar*, serdeles en stor Ungersk, som väl förtjena att ses, och kunde Stockholmsboarne få byta ut det omätligt större, ehuru mindre köttfrätande antal sådane de förut ega, och få dessa i stället, är intet tvifvel att de ju vunne på bytet.

Potsdam och Sans Souci. Troligen finnes intet ställe, der man inom en så inskränkt jordrymd, som den *Potsdam* intager, beständigt får se en sådan myckenhet militär, som der. Det förundrar mig, att icke utvandringar i massa af det täcka könet skett hit; ty ingenstädes kunna damerna få hvad de högst älska i verlden, näst sin egen toilette, nemligen uniformer och mustacher, så riktigt i gross som i *Potsdam*. Folkmängden, med qvinnor och barn,

utgör något öfver 30,000 och deraf äro 16 till 20,000 lutter mustacherade och uniformerade, 6 fots långa cavalierer. Se, sådant kan låta höra sig, mina Nådigaste. På de många, med otaliga mer och mindre ståtliga, men i allmänhet ganska smaklösa byggnader försedda gatorne, ser man sällan annat än militärer, och när de undantagas, är *Potsdam* en den folktomaste stad jag någonsin sett, utvändigt åtminstone. De 15 till 16,000 som icke äro militärer måste väl någorstädes hålla till, men ute visa de sig sparsamt. Det interessantaste *Potsdam* eger, för den som icke har den äran att vara fruntimmer nemligen, är taflesamlingen i det Kongl. Slottet. Der finnas såsom förut är sagdt icke så få ganska goda, ja ypperliga taflor, som väl behöfdes i *Berlin*, och skulle gifva åt dervarande galleri en glans, som det nu saknar. Älskaren af grannlåt och dyrbarhet finner i och omkring *Potsdam* ett marmorpalais, ett så kalladt *Neue Palais*, prakt och ståt af åtskilligt slag.

Sans Souci, så märkvärdigt genom Fredrik den II:dres förkärlek derför och de minnen, som der ännu finnas af honom, ligger helt nära *Potsdam*. I æstetiskt hänseende är det, utan och innan, af ingen märkvärdighet. Det var för mycket hufvud och för litet hjerta hos Fredrik, att han skulle kunnat äga något sannt sinne för det sköna. Allt är här i den gamla, maniererade, Franska stilen, och *Watteaus* taflor pryda rummen. Vare detta nog sagdt. Utvändigt är allting klippt och skuret. Naturen i dessa nejder var eljest tillräckligen castrerad förut; det

var onödigt att ytterligare stubbsvansa den. Terasserne med sina pomeranssträn i krukor blifva alltid något högst magert, och den *antika* ruinen på en *tallbacke*, midt emot Slottet, vittnar icke om särdeles historiskt eller æstetiskt förstånd. Det samma gäller om de till det mesta dåliga statyer, som äro slösade rundt omkring och i hvilka den vackra marmorn på ett oförsvarligt sätt blifvit misshandlad. Det hade varit bättre och säkert mindre kostsamt att arbeta den till trappor, golf eller hvad som helst. Slottet är oanseligt, blott en våning högt. Utanför ligger icke en, utan många hundar begrafna, icke mindre än elfva. Den store Konungen hade aldrig andre favoriter än fyrbenta, och det kunde kanske vara så godt. De tvåbenta äro sällan användbarare, bättre; ofta sämre. I de rum *Voltaire* bebodde lät Konungen måla tapeterna med papgojor och markattor, i arabesk-stil; det var qvickt. Af hans egna rum äro blott ett par bibehållna, såsom han hade dem, och sorgfälligt förvaras hans lilla handbibliothek af i allmänhet dåliga böcker, alla på den kära Franskan, det förstås. På en bokauktion nu för tiden skulle de fleste icke ens betala hvad permarne kostat.

PRAG.

Kejsarens Kröning 1836.

Den rörelse, det folklif, det hvimmel af höga och låga, som i tolf dygn kringsvärmade i *Böhmens*

uråldriga, praktfulla hufvudstad, låter sig lättare fattas än beskrifvas. Man tänke sig de trånga, krokiga gatorna i en stad, hvars största del till byggnadsplan liknar vårt Stockholm mellan broarne, men är betydligt större och mera invecklad, uppfylld med en egen befolkning af 120,000 menniskor och ett tillskott fremlingar, som, enligt polisuppgifter, lärer kunnat antagas till 30,000, och man ser redan i andanom hvad en kröningshögtidlighet, dit den rikaste och myndigaste adel i verlden näst Englands från alla håll tillströmmat, här måste blifva. Hvarje dag var upptagen af enskilda hof- eller offentliga folkhögtider, ända från den 1 September, då intåget skedde, till den 14:de. Redan tidigt på morgonen första dagen var hela stadens befolkning på benen; i stora, sammanpackade massor vandrade man fram genom de trånga gatorne, hvilkas 6 à 7 våningars hus högst uppifrån och ända längst neder voro behängda med löf och blommor, med rika Turkiska mattor och framförallt med fanor af Kejserlig (rödt och hvitt) och nationell (svart och gult) färg. Många enskilda palats, många offentliga platser voro prydda med för tillfället uppförda kolonnader och arkitektoniska decorationer, merendels i vacker antik stil, och öfverallt lästes med famnslånga bokstäfver: VIVAT FERDINANDUS, VIVAT MARIA, eller initialerne till dessa ord. Der någon betydligare öppen plats sådant medgaf voro, på den väg der intåget skulle ske, läktare uppförda, från hvilka man mot en gulden Conventionsmynt (1 R:dr 40 sk. Rgs.) i all makelighet kun-

de öfverse hela ståten. På en fullkomligt molnfri himmel brann en sol, värdig rötmånadens hetaste dagar. Kl. 10 förmiddagen förkunnade kanondundret Deras Majestäters ankomst och sjelfva culminationspunkten af all högtidlighet var nu för handen; men det var ett verkligt *Parturiunt montes:* Tåget utgjordes blott af några få vagnar, företrädde af militär och adelsgarde. Ingen stor parad af troppar, ingen svit af landets dignitärer. I en af dessa vagnar, bespänd med 8 hästar, suto Kejsaren och Kejsarinnan. Hans Majestät förde då och då handen till hatten, likväl blott för att vidröra den, och ännu mera sällan böjde Hennes Maj:t hufvudet till en nick. Hurraropen, som naturligtvis ljödo öfverallt, der DD. MM. framtågade, voro ungefär af lika styrka och beskaffenhet med dem, som vanligen vid större grannlåter höras i Stockholm. Hvarken tågets prakt eller dess elektriserande verkan på sinnena kunna jemföras med t. ex. vår Kronprinsessas intåg. På något mindre än en fjerdedels timma hade hela processionen, med escort och allt, passerat Josephsplatsen, der jag satt.

Den 8:dje var hyllningsdagen. Hyllningen föregicks af en högtidlig gudstjenst i *Hradschins* Domkyrka, en utomordentligt herrlig, ehuru ofulländad Göthisk byggnad; Catholska Presterskapets Stordignitärer officierade och jag hade tillfälle att i godt mak beskåda alla dessa besynnerliga ceremonier, bland hvilka, såsom bland de roligaste, må nämnas påsättandet och aftagandet af Erkebiskopens

Infula (Högmössa), hvilket genom en annan person, utan Hans Högvördighets eget åtgörande, skedde 5 à 6 gånger i qvarten, allt efter arten och beskaffenheten af de böner och heliga formulär, som upplästes. Icke mindre roligt var att se, huru — då Erkebiskopen, förmodligen i anseende till sin höga värdighet, icke fick befatta sig med att vidröra böcker och biblar — en präst slog upp hvad som skulle läsas och höll det framför honom, en annan vände bladen och en tredje, med en lång, förgyld peksticka, spatserade raderne utåt, under det Hans Högvördighet endast hade besväret att öppna munnen och släppa till ljudet af sin skrala, hesa och förrostade organ. Under allt detta satt Kejsaren ensam i en liten för tillfället anbragt sidoläktare eller loge, föll som oftast på knä och förrättade sin andakt.

Efter Gudstjenstens slut begaf sig Hans Maj:t med svit till Riks-Salen, ett rum något mindre och icke på långt när så vackert som vår Rikssal. Der intog Högstdensamme thronen och de såkallade Böhmiska Ständerna aflade hyllningseden dels på Böhmiska, dels på Tyska. På Hans Maj:ts vägnar hölls ett tal på Böhmiska, och Högstdensamme höll sjelf ett på Tyska. Hans Maj:ts milda men ytterst svaga talorgan medgaf icke andra, än de närmast kringstående, att höra och fatta innehållet.

På eftermiddagen samma dag täcktes DD. MM. göra en promenad i vagn och till fots i den vackra *Baumgarten*, som ungefär motsvarar vår Djurgård,

och

och ligger nästan lika nära staden. En oräknelig menniskomassa hade utströmmat, för att på nära håll och fritt från all etikett åskåda det Kejserliga Herrskareparet, och jag öfverdrifver säkert ej, då jag antar densamma att hafva utgjort nära ett hundrade tusen personer. Kejsaren och hans bror samt presumtiva thronföljare, båda svartklädda, åkte baklänges i en caleche med sina gemåler. Erke-hertiginnans vackra och vänliga ansigte föll genast i ögonen och Svenskar igenkände lätt deri älskade, välbekanta drag. Hennes likhet med sin syster, Hertiginnan af *Leuchtenberg*, är stor, och hvar och en vet huru denna Furstinnas drag gått i arf på dess äldsta dotter. — Kejsaren, nu fri från allt hofceremoniel, hvilket, intågsdagen, då Högstdensamme förmodligen äfven var trött af resan, synbarligen tryckte honom, höll nästan beständigt hatten i sin hand, och helsade, likasom brodren, vänligt åt alla sidor. Kejsaren är liten till växten, smal och mager, med milda, något solbrända drag; detta senare kanske blott tillfälligt. Erke-hertigen har en stor likhet med sin broder, men med lifligare blick och friskare utseende. Kejsarens helsa är, som man vet, icke synnerligen stark, och skall Högstdensamme i synnerhet vara plågad af ofta återkommande spasmodiska anfall som högeligen förslappat honom.

Emellan hyllningsdagen och kröningsdagen förflöto tre dagar som upptogos af hoffester, galaspektakel m. m. Den i *Prag* ganska våldsamt kringsig-

gripande *Choleran* hade under tiden börjat anställa svåra härjningar, och ehuru omsorgsfullt, genom den mästerliga Österrikiska polisens vaksamhet, alla spår af farsotens framfart öfverskyldes och allt ordande derom sorgfälligt undveks, såsom ett naturligtvis alltid obehagligt ämne att vidröra bland så mycken pomp och ståt, kunde dess framfart icke underlåta att äfven inom hofvet göra ett skäligen hemskt intryck, då farsoten hade den oförskämdheten att icke mera åtnöja sig med plebeijska offer, utan sträckte sin förfärliga arm till "samhällets höjder". Så hände sig att en vacker dag Choleran bortryckte sjelfva Furst-Erkebiskopen af *Olmütz*, hvars installerande genom Kejsaren personligen var, enligt kröningsprogrammet, ämnadt att upptaga en bland de högtidliga festdagarne. Kejsarinnan skall äfven, i egen hög person, haft ett lindrigt Choleraanfall. Så berättades det åtminstone. Man tror ock att högtidligheternes slut och de Kejserliges afresa af Choleran blifvit påskyndade.

Innan jag öfvergår till berättelsen om den egentliga Kröningshögtidligheten torde några ord böra nämnas om den ståt, som egentligen förlänat alla dessa fester deras högsta glans, och hvilken troligen också icke har sin like annorstädes på Continenten — den gränslösa prakt, nemligen, de stora och talrika magnaterna utveckla och hvilken vida öfverträffar Kejsarens egen, ty det Österrikiska regenthuset har alltid varit bekant för sin enkelhet och flärdlöshet. Den lyx i ekipager, livréer, i egna drägter, som de Ungerska och

Böhmiska furstarne vid detta tillfälle lagt i dagen skulle upptaga en hel bok att beskrifva. Skada att deras personer stundom så litet svara mot deras födsel och rikedom. Bland dessa högförnäma, höljda i broderier och juveler, ser man icke få, som i skick och åtbörder ega litet eller intet af en *Gentleman.* Det förstås likväl att detta icke gäller om dem, hvilka med Europeiskt ryktbara namn tillbragt större delen af sin tid vid in- och utländska hof; men mången stenrik Ungersk eller Bömisk landtjunkare, som här paraderade i sin rika uniform, syntes sannerligen icke född ens att bära sitt eget livrée.

Genom lysande ekipager och livréer utmärkte sig i synnerhet Furstarne LOBKOWITZ, ESTERHAZY, THURN *och* TAXIS, PAAR, SCHWARZENBERG m. fl. (den sistnämde hade kanske de rikaste af alla, men med det felet att de ej voro nya, utan vid sidan af de öfriga sågo litet förslitna ut), samt i synnerhet Furst LICHTENSTEIN och Furst COLLOREDO-MANSFELD. Bakpå den förres vagn hängde vanligen *fyra* lymlar i rödt livrée *broderadt* med silfver, ty *galoner* är här för simpelt till och med för drängarne; de voro kammarhusarer och försedda med Dolma, Pels, Sabeltaska, allt så öfverlastadt med i öfrigt ytterst smakfulla broderier, att vårt Hästgardes Officers-uniformer äro småsaker i jemförelse dermed. På sidorna om Furst COLLOREDO-MANSFELDS vagn gingo, Kröningsdagen, hans såkallade *Kammarherrar;* — så benämdes de åtminstone af en Polis-Commissarie, under tillägg att de, till skillnad från de

Kejserliga Kammarherrarne, ej fingo bära nyckel, och att de utgjordes af embetsmän på furstens territorium samt icke voro af adel. Dessa kammarherrar hade en uniform, som i broderiets rikedom och smak liknade Svenska fältmarskalksuniformen, (den hvari H. M. Konungen ofta på porträtten finnes aftagen) med den skillnad, att rocken var röd och skuren som frack. Näst kammarherrarne utmärkte sig de två af guld höljde löparne, som sprungo framför vagnen, (här *springa* alltid löpare framför vagnarne, och kusken kör vanligen i fullt traf efter. De stackrarna flåsa och drypa af svett, men stanna det understå de sig icke) och näst efter dem i prakt voro de sex hästarne som drogo Hans Durchlaucht. Deras seldon voro öfverbroderade med guld och från hufvud, hals, sidor, bringa, med ett ord från alla ställen, der det möjligen lät sig göra, hängde ofantliga guldtofsar med grofva buljoner sådana de förekomma på våra Generalsepåletter. Hvarje häst bar åtminstone sådana till tie épauletter. Att vagnen var så förgyld som möjligt, faller af sig sjelft.

När hästarne och drängarne äro höljda med broderier, kunna dessa icke förslå för Herrarne sjelfva, — ehuru åtskilliga af hofvets egna uniformer äro ganska enkla — åtminstone icke ensamt. Det finnes också lyckligtvis ännu en grad i dyrbarheternas hierarchi, och den hafva ock Herrarne sjelfva förbehållit sig: det är *Diamanterne*. Väl är Böhmiska Adelsuniformen en blott broderad drägt — rödt med silfver, ytterst rik och smakfull — och åtskilliga af Rikets hög-

sta Dignitärer: en METTERNICH, LOBKOWITZ m. fl. buro ingen annan, men så såg man å andra sidan en mängd, i theatraliska drägter, pelsar med foderverk af oskattbart värde, agraffer och aigretter af diamanter samt kedjor af Turkoser och andra ädla stenar, hvarmed pelsarne fasthållas öfver bröstet. Bland de praktfullaste, kanske den ståtligaste af alla, var ESTERHAZY, men den historiskt ryktbara Dolman, hvars knappar skola vara solitairer, hade han ej på sig, i fall eljest icke hela berättelsen om den är en dikt.

I ett land der männerna till den grad älska att pryda sig med smycken, som annorstädes uteslutande anses tillhöra könet, behöfver det knappt sägas att juvellyxen hos detta nått all den höjd som skäligen kan hinnas. De Böhmiska och Ungerska furstinnorne äro dessutom, lika med alla Österrikiska damer, kända att ej vårdslösa sina behag, och man kan med allt detta lätt föreställa sig, hvilken anblick damernas toilett skulle erbjuda t. ex. kröningsdagen, då Kejserl. Familjen tillika med andra billettbegåfvade åskådare från Läktare i Rikssalen åsågo Kejsarens högtidliga spisning, jemte omkring 150 notabiliteters, som vid särskilta småbord åtnjöto den äran att serveras i hans närvaro. Det vackra könet, här såsom annorstädes fikande att skåda och likasom i P. B. uteslutet från deltagande, fyllde till större delen, i högtidsdrägter, läktarne. Artigheten mot fremlingar — hvilken här troligen öfverträffar alla andra länders; ordet "fremling" är med någon god vilja att insinuera sig, i Österrike en

verklig talisman — hade beredt mig en ganska god plats ibland all denna juvelskimrande herrlighet. Äfven den närsynte kunde här väl tillfredsställa sin skådelystnad. Tätt bredvid mig talade tvenne unga fruntimmer Fransyska; den ena fällde sin shawl för den tilltagande värman och blottade, jemte en den vackraste hals, ett bredt, framtill i spets nedåt och uppåt gående bälte af brillanter som omgaf hela det smärta, men fylliga lifvet; hufvudet med de castaniebruna lockarna vände sig — och öfver den snöhvita pannan strålade ett handsbredt furstligt diadem af samma lysande stenar. Det var den utmärkt sköna Prinsessan LOBKOWITZ och damen vid hennes sida en Furstinna SCHWARTZENBERG, som, mindre vacker, men lika juvelsmyckad, dock ej får förblandas med en annan Furstinna SCHWARTZENBERG som är född LICHTENSTEIN och med rätta anses för en af de största skönheter i hela Österrikiska monarkin.

Det ceremoniel, som vid Kröningen iakttogs, är i sitt slag så eget, i så fullkomlig grad bibehållet från feodaltidernes classiska ålder, att det säkert icke vid någon dylik högtidlighet i någon med tiden och hvad den illpariga liberalismen kallar sina fordringar, framskriden stat eger eller får sin like. Det torde således förtjena att något närmare detaljeras af den, som med egna ögon skådat det mesta af denna 5 timmars långa act. Att mycket dervid förbigås faller af sig sjelft. Blott det caracteristiska må här finna en plats.

Den 7 September, klockan 9 förmiddagen, satte Hans Maj:t sig i rörelse, för att begifva sig till kyrkan. Processionen var egentligen icke att kalla lysande och ingalunda jemförlig med hvad vid dylika, till och med ringare tillfällen står att se hos oss. Sedan H. M. någon tid uppehållit sig i Wenzels-capellet, inträdde han i kyrkan, åtföljd af ett större antal dignitärer. Bland dessa må i synnerhet märkas de många ärftliga riksembetsmännen med sina attributer. De förnämsta eller rättare de curiösaste, voro: *Arfdörrvaktaren* (påminner starkt om Geheime-Rådstugunyckelförvararen i *Carolus Magnus*) med sin embetsnyckel af guld och carniol, fästad på högra rockfickan; *Arf-Silfverkamereraren*, *Arfköksmästaren*, som bar ett *försilfradt bröd* och *Arf-Drotsen*, som bar ett *förgyldt* dito, bakade, såsom programmet lydde, "*aus dem schönsten Mehle*"; på begge bröden voro Kejserliga vapnet, Böhmiska lejonet, Monarkens namnchiffer och årtalet instämplade; *Arf-Munskänken* (eller Öfverbuteljören, såsom Baron MONTEFIASCONE skulle hafva sagt) med ett guldfat och hans s. k. Assistent med ett silfverfat. På hvartdera fatet stodo *tretton* små buteljer Böhmiskt vin: rödt på det ena och hvitt på det andra. Ändtligen fanns äfven en *Arf-Förskärare*. Att alla dessa Herrar höra till den högre Adeln, förstås af sig sjelft.

Kröningen och smörjelsen förrättades af Furst-Erke-Biskopen af *Prag*. Den senare tillgick så, att sedan Kejsaren knäfallit vid Högaltaret, blottades hans skuldror och hans högra arm — uniformen var der-

före beräknad — och Erke-Biskopen insmorde de blottade ställena med den heliga oljan, hvarefter de af Stordignitärerne aftorkades och åter påkläddes; derefter invigdes en ring och stacks på Hans Maj:ts högra ringfinger. Sedan under öfliga ceremonier spiran och äpplet blifvit till Hans Maj:t öfverlemnade och kronan af Erke-Biskopen, två andra Prester och Öfverste-Burggrefven af Prag, Kejsaren påsatt, slog Hans Maj:t några Riddare, hvarefter ceremonien slutades dermed, att brödena och vinbuteljerna *offrades* på altaret. Hvem som sedermera kom i åtnjutande af desamma, är mig obekant; troligen stannade de inom Högvördige Presterskapet. Sedan Hans Maj:t tagit nattvarden, förkunnade kanondunder hela ceremoniens slut; hvarefter processionen, i den ordning den inkommit, begaf sig från Kyrkan i den tillstötande Rikssalen, der den Kongl. taffeln var anrättad. Här började en ny följd af ceremonier, hvilkas egenhet icke var mindre stor, och som de i kyrkan placerade åskådarne måste skynda sig att åse, om ej något skulle gå förloradt.

Under en thronhimmel vid salens öfversta ända var ett litet bord dukadt för Kejsaren; vid ena sidan af bordet stod en simpel, hvitmålad stol med ryggstöd för Erke-Biskopen. Sedan Hans Maj:t, i ett rum bredvid, ändrat något i sin toilette, tågade Högstdensamme ut i matrummet, företrädd af åtskilliga dignitärer, och *tvättade sina händer* i ett fat, som framhölls af *Arf-Förskäraren*, samt torkade sig derefter på en handduk, som Öfverste-Marskalken mottog af

Silfver-Kamerern och framräckte till Hans Maj:t. Nu ryckte Öfverste-Marskalken stolen tillbaka; Kejsaren steg in mellan den och bordet samt satte sig vid en fanfare af pukor och trompeter. Kronan aftogs nu af Öfverste-Kammarherren och lades, till de öfrige regalierne, på ett litet bord i närheten. Erke-Biskopen läste derefter stående bordsbönen och satte sig sedan ned på den för honom bestämda stolen. Med en djup bugning öfverlemnade *Arf-Köksmästaren* åt Hans Maj:t ett skrifvet papper, hvilket jag sedan erfor var en *matsedel* och nu tog taffelmusiken sin början. *Arf-Munskänken* slog i Hans Maj:ts glas och Arf-Förskäraren skar för af alla krafter. En särskild, lägre Embetsman förrättade båda delarna åt den medspisande Erke-Biskopen.

Vid första glaset som hans Maj:t tömde, lossades kanonskott (alldeles såsom i *Hamlet*) och de öfrige gästerne intogo de *tolf* för dem bestämda småborden, hvilka hvartdera hade *tolf* couverter. Hvarje gång Hans Maj:t drack, ljöd en tredubbel fanfare från orchestern och Erke-Biskopen blef stående ända till dess Kejsaren tagit glaset från munnen. En gång under måltiden lät Hans Maj:t, genom Arf-Munskänken, bära till Öfverste-Burggrefven, som ansågs såsom värd för de tolf borden, ett ifylldt glas, med tillsägelse att Hans Maj:t ämnade dricka "landets välgångs skål". (Så berättades orden hafva varit.) Derföre tackade Öfverste-Burggrefven, men bad att i stället få proponera Hans Maj:ts skål och en skål för dess ärofulla regering, hvartill Hans Maj:t

lemnade sitt samtycke. (Nb. hela denna utvexling af artigheter var *på förhand*, i *tryckt ceremoniel*, på det nogaste bestämd). Nu drack Öfverste-Burggrefven och behöll, likaledes enligt ceremoniel, *glaset* såsom en åminnelse. Erke-Biskopen drack äfven en gång Hans Maj:ts skål, hvartill han lät utbedja sig tillstånd genom *Arf-Köksmästaren*.

Såsom ett tecken, att Kejsaren slutat måltiden uppsteg Erke-Biskopen och blef stående framför sin stol, hvarefter alla öfriga gästerne gjorde detsamma. Hans Maj:t fick åter vatten, med samma formaliteter, hvarefter Öfverste-Kammarherren påsatte kronan, Öfverste-Marskalken drog stolen litet tillbaka och Kejsaren uppsteg; Erke-Biskopen läste tacksägelsen och Kejsaren begaf sig till sina rum, i samma högtidliga procession som Högstdensamme anländt. Klockan var nu något öfver 2. Efter en stund steg Hans Maj:t ut på Slottsbalcongen och visade sig för det utanför i tallösa massor församlade folket. Att skildra detta uppträde sker bäst genom anförande af det ställe ur det *på förhand* tryckta programet, som rörer den *blifvande* enthusiasmen. Det lyder så: ”*Nach aufgehobener Tafel zeigen sich S:e M:t vom Balkon dem auf dem Burgplatze auf diesen beglückenden moment mit Sehnsucht wartenden Volke, wo Höchstsie mit endlosem Jubel empfangen werden*”.

Dagen derpå skedde Hennes Maj:t Kejsarinnans kröning ungefär lika praktfullt, dock med något mindre omständigheter. Vid Kejserliga bordet spisade då begge DD. MM. jemte Erke-Biskopen och Erke-Her-

tiginnan THERESE, som i egenskap af Abbedissa för Prager-Damen-Stiftet krönte Kejsarinnan och som sedan den tiden utbytt sitt Abbedissekors mot Siciliernes Krona.

De theatraliska föreställningarne under denna tid i *Prag* stå i för direct sammanhang med kröningshögtidligheterna att icke, vid en skildring af dessa, blifva något utförligare omnämnde. På de så kallade *Ständernes*, d. v. s. Adelns och Borgerskapets bekostnad, hade flere stycken för tillfället blifvit uppsatta med den största prakt. Actörer och Actriser efterskickades m. m. — Prager-Theatern är invändigt en af de största och vackraste i *Tyskland*, med 4 rader loger utom parterrlogerne. Salongen är artistiskt decorerad; serdeles märklig är ridån som föreställer, på en tafla med sin ram, en utsigt af *Prags* såkallade *Kleine Seite* med *Hradschin*, Moldaufloden och den stora bryggan deröfver. Det är alltsammans mästerligt utfördt.

De för tillfället efterskickade artisterne hörde till det bästa Tyskland eger: främst Mad. SCHROEDER DEVRIENT och hennes svåger den såsom tragisk och comisk Skådespelare ryktbare EMIL DEVRIENT samt den i vissa arter af lustspelet oöfverträffliga M:lle BAUER och Wiener-Sångaren PÖCK. På uppsättandet af Meyerbeers *Crociato in Egitto* var i synnerhet lyxen concentrerad. Den gafs ock tre gånger på åtta dar med en prakt och en artistisk fulländning som torde vara svåra att öfverträffa. Decorationerne, som vexlade ett par gånger i qvarten, voro förvånande skö-

na; fondridåerne tänkta och utförda med en konstnärsskicklighet, hvarom man i *Sverige* icke ens kan hafva någon föreställning. Costumerne åt den talrika personalen hade ensamt kostat närmare 60,000 Gulden Wiener-Währung eller 45,000 R:dr Svenskt. Hela baletten och hvarenda chorsångerska var klädd i hvitt Atlas, och drägterne till de Comparser, som föreställde Sultans lifvakt (förgylda rustningar från hufvud till fot) kostade mellan 5 och 600 R:dr R:gds *stycket*. Personalen var ofantlig. Turkiska arméen marscherade öfver Theatern i en fjerdedels timma och att icke såsom annorstädes de samma kunde en eller flere gånger återkomma, controllerades derigenom att hvarje trupp hade olika drägter. Utförandet svarade fullkomligt mot en dylik pomp. Hvad Chörer och Orchester voro inses lätt, då man besinnar personalens talrikhet och den omständighet, att Prags musikconservatorium, som bekant är, anses för en af Europas första musikaliska bildningsanstalter. Tre stora Sångerskor, M:lle LUTZER, Fruarne PODHORSKY och SCHRÖDER DEVRIENT hade Sopranpartierna. PÖCK, med sin högst märkvärdiga bas, var Sultan ALADIN. Han var i öfrigt den minst betydande, ty han sjunger i halsen och har icke särdeles hvarken böjlighet eller föredrag. M:me SCHRÖDER var ARMAND d'ORVILLE. Hennes röst är en mezzosopran af betydlig styrka, volym och omfång, med en hög grad af utbildning, som dock icke döljer, att den ursprungligen har någon sträfhet och är föga klangrik. Någon originalitet i *timbren* (såsom t. ex. M:lle WIDERBERGS) har

den ej, och ehuru svårigheter för den äro en lek, märker man dock ganska väl att coloraturen icke är dess sak (Podhorsky och Lutzer ligga i detta fall öfver). Men den har något obeskrifligt storartadt, djupt och innerligt och är säkert för den tragiska operan en af de yppersta röster som funnits. När dertill kommer, att sångerskan fullkomligt eger den i sin makt, att hon jemte Malibran, ansetts för den första sjungande skådespelerska i verlden, att sång och deklamation hos henne nått den mest fulländadade förening, att hon djupt uppfattar och ypperligt återger hvarje den obetydligaste nuance i situationer, fattar man lätt den hänryckning, hvarmed hon afhöres och det rykte hon i sjelfva *Paris* och *London* vunnit vid sidan af, ja i vissa fall öfver Malibran. Hon är ej egentligen vacker, har små, oansenliga drag, men en stor och kraftig figur, och spelar karlroller med en hos ett fruntimmer förvånande ledighet, säkerhet och hållning. Hon var en så ypperlig Armand, att man alldeles glömde qvinnan i riddarerägten.

Meyerbeer bör, att döma af hans *Crociato*, anses för en eclektiker inom musikens verld. Någon originalitet eller individualitet har han ej, åtminstone icke i någon högre grad. Han har sammansatt sig ett manér midt emellan Tysk och Italiensk musik. Utan att kunna beskylla honom för plagiater, förefaller dock idén af hvarje numer — om jag så får uttrycka mig — så välbekant, än i *Rossinis* stil, än i *Tyskarnes*. Effekter synes han mycket älska och åt sin tids *Moloch*, oväsendet med instru-

mentering, offrar han så mycket som trots någon. Att hans *Crociato* har ganska vackra saker, får derföre icke nekas. I första acten fästades jag isynnerhet af en duett och en trio. I den andra, som alltigenom är rätt vacker, af en qvartett och en ypperlig aria (Ordensmästarens) med Chör.

Vid taffeln, Kröningsdagen, utfördes vackra saker. Pöck och M:lle Lutzer gjorde några duetter, och hon sjöng med stor talang, behag och smak ett par arier. Äfven Mayseder, enkom efterskickad från *Wien*, exequerade ett nummer. Compositionen var i hans vanliga manér och icke bland hans mest lyckade. Han har en obeskrifligt skön ton och en stor virtuositet, det förstås. Styrka, poesi och djup saknade jag, åtminstone denna gång, helt och hållet.

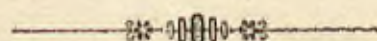
Den utmärkta artist, som målat dekorationerne till *Crociato* och äfven ridån, är Pragare och lärer heta Möser.

Bland utländska furstar, som bivistade kröningen och sjelfva kröningsdagen under spisningen hade sin plats på Kejserl. Famillens läktare, der man hade tillfälle att noga observera dem, voro Konungen af *Sachsen* och den sig såkallande Prinsen af *Wasa*.

Slut på förra delen.

STOCKHOLM, 1842.
P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

NORD OCH SÖDER.

STRÖDDA ANTECKNINGAR UNDER RESOR

EMELLAN

Avasaxa* och *Vesuven

åren 1835–1839

AF

NILS ARFWIDSSON.

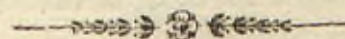
— — — what is writ, is writ;
Would it were worthier.

BYRON.

SEDNARE DELEN.

(SÖDRA TYSKLAND, FRANKRIKE OCH ITALIEN.)

STOCKHOLM.

PÅ C. A. BAGGES FÖRLAG.

Förord.

Enligt hvad förordet till förra delen antyder, var hela arbetet från början *hufvudsakligen* ämnadt, att blott vara ett aftryck af tid efter annan meddelade uppsatser för en af Stockholms tidningar. Denna sednare del, till omfånget vida större än den förra, innehåller likväl nästan intet som ej är betydligen omarbetadt och det mesta är alldeles nytt. De flere utförliga skildringar af Tyskland och Paris som de sednare åren utgifvits, hafva förmått Förf:n till dessa modifikationer i arbetets plan. I *beskrifningar* af orter och deras märkvärdigheter har han ansett sig böra vara mera sparsam i den mån andra varit det mindre, för att ej trötta med upprepande af uppgifter och skildringar af orter hvilka möjligen redan äro läsaren väl bekanta. Der landet varit mindre kändt hos oss, eller der egna, sjelfständiga åsigter kunnat framläggas, der skildrar äfven han i détalj eller gifver tekningen mera utförlighet. Det nyss sagda gäller hufvudsakligen *Tyskland* och förklarar hvarföre t. ex. *Nürnberg* och *Rehntrakten*, förtjenstfullt och utförligt teknade af Ryd-

QVIST, blifvit förbigångna, under det Österrikiska Arfländerne omständligare behandlas. Åt *Italien* hafva blott några få blad blifvit egnade; de äro också endast att anse såsom ett obetydligt supplement till det större arbete, deri Förf:n uteslutande skildrat detta land och hvilket sedan 5 år är i allmänhetens händer.

Stockholm i November 1843.

NILS ARFWIDSSON.

Register.

Förra Delen.

Skandinavien.

Upland—Medelpad 1.

Ångermanland, Westerbotten, Midnattsolen 20.

Jemtland 52.

Trondhiem, Norrmännen 86.

Frankrike.

En resa på Franskt gebit 170.

Paris 178.

Franska Kamrarnes öppnande 1836. 208.

En session i Deputerade-Kamaren 216.

Père la Chaises Kyrkogård 231.

De döfstummas institut 238.

En blick på Konsterne 242.

St. Denis och Ecouen 289.

Medlersta och södra Frankrike 300.

Fransmännen 341.

Italien.

En quarantaine i Livorno 358.

Republiken San Marino 366.

Välgörenhetsinrättningarne i Rom 373.

Ett ressällskap mellan Rom och Napel 382.

TYSKLAND.

Dresden.

Staden och dess yttre. Få Tyska städer hafva en så intagande belägenhet som det lilla Sachsiska Konungarikets hufvudstad, och på en resande norrifrån, som nyligen lemnat bakom sig det vattenlösa Brandenburgs till åkrar med stor möda omskapade sandfält, måste anblicken af *Dresden* ofelbart göra ett djupt intryck. Den majestätiska *Elben*, med sina storartade böjningar, delar den lifliga och vackra staden i två delar och försvinner bakom vinbergen i nordvest, sedan den med sin stilla, glänsande bölja lifvat och förskönat den herrliga slätt, som från foten af de romantiska bergen i det Sachsiska Schweiz, hvilka i öster begränsa utsigten, utbreder sig öfver en af Tysklands märkvärdigaste nejder — en slätt, rik på skördar som på historiska minnen, fuktad och bördiggjord med nästan alla Europas nationers blod och der snart sagdt hvarje af dess folk firar hågkomsten af en seger och ett nederlag. Leipzig, Lützen, Breitenfeld, Dresden, Alt-Ranstadt, Weissenfels, der vår store Konungs blod, stänkt på den

bofälliga muren, än i dag med religiös vördnad förvaras under en glasbetäckning och i hvars domkyrka en del af hans jordiska hydda hvilar — hvilka mägtiga stridande känslor väcka icke dessa namn i hvarje bröst, men mest om derinom klappar ett *Svenskt* hjerta! Mången blomstrande stad med prakt och rikedom i sitt sköte, med gator och torg hvimlande af idoga, välmående borgare och landtmän, höjer sina åldriga tornspiror öfver det omätliga, classiska fältet. Främst bland dessa, i rang och skönhet, i makt och i stilla trefnad, står det vänliga *Dresden*, Tysklands *Florenz*, såsom det icke orätt blifvit kalladt, ehuru det väl i det hela lika litet i konst och natur uthåller jemnförelsen med *Toscanas* hufvudstad, som dennas *Arno* kan nämnas vid sidan af Dresdens *Elbe* med dess på sexton hvalf hvilande brygga.

Vill man med en enda blick öfverskåda den sköna tafla, som elfven och staden bilda i förening, då stige man upp på den präktiga *Brühlska terrassen*, dit en konglig trappa förer, och som, planterad med lummiga alléer, i midten af staden och lodrätt öfver flodens strand, erbjuder en ytterst angenäm promenad, den der ock, vissa timmar på dagen, är samlingsplatsen för både den eleganta och oeleganta verlden, här blandade om hvarandra i democratisk jemnlikhet. Terrassen har sitt namn efter den bekante Ministern hos August den 3:dje, Sachsens landsplåga och som, för en del af de millioner hans fega och godtyckliga tyranni afpressat det arma folket, gjorde denna

praktfulla anläggning och byggde det ståtliga palats, hvartill trädgården är en tillhörighet, alltsammans nu mera kronans egendom. Väl dock, att han hos efterverlden qvarlemnat åtminstone *ett* minne, som icke är förbannelsens; det ges icke många af hans likar, om hvilka man kan säga detsamma. Obeskrifligt skön är den anblick, man från Brühlska terrassen njuter, en stilla sommarafton i solnedgången. Lutad öfver balustraden, ser man *Elben*, bred och majestätisk, men lugn, utan sorl och brådska, såsom allt verkligt majestät, framila vid dess fot; på stranden midtemot skimra de af solen förgylda tornspetsarne i den ljusa, rymliga *Neustadt* och mellan den och åskådaren betäcka nätta badhus och otaliga farkoster den purprade böljan. Till *höger* breder den inbrytande skymningen sina skuggor öfver de mörka kullar och berg, ur hvilkas sköte floden frambryter; landtliga Villor, tjusande trädgårdar, från hvilka ofta de triumferande ljuden af en praktfull orchester helsa den lyssnande vandraren, betäcka stränderne så långt ögat når. Och dock är det icke åt *denna* sida, man har den herrligaste anblicken! Till *venster* sjunker solen långsamt ned bakom vinbergen; emellan dem och åskådaren ligger den präktiga bron med sitt höga crucifix; kring det törnkrönta hufvudet af himlarnes konung gjuter naturens konung för några ögonblick en gloria af snart försvinnande strålar; Catholska kyrkan, med sina i aftonsolen lågande tornspetsar, sina praktfulla pelar-rader, höjer sig majestätiskt öfver det hela och under hvart och

ett af de sexton väldiga brohvalfven bildar den glimmande, solbeglänsta böljan ett perspectiv, vid hvars friskhet, glans och färgprakt betraktarens öga gerna dröjer, till dess den inbrytande natten blandar alla föremål i ett växande chaos, och det allt högljuddare, frossande lifvet i Belvedèren bakom honom, påminner honom, att menniskan äfven eger andra behof att tillfredsställa, än tankens och känslans idealiska fordringar.

Af märkvärdiga byggnader, praktfulla palats är icke *Dresden* serdeles utmärkt. Dess Kongliga Residence, ehuru till omfånget ganska vidsträckt, är säkerligen bland de orimligaste, planlösaste, mest osammanhängande byggnader af detta slag man någonstädes kan finna. — Den så kallade *Zwinger* är en vidlyftig och med stor kostnad uppförd byggnad, der åtskilliga rika samlingar förvaras och i hvars medelpunkt finnes en sirligen klippt trädgård med vattenkonster, dem hvar och en sjelf kan göra efter. Den är från den gamla Franska tiden och fullkomligt värdig den. Till verkligt praktfulla, vackra byggnader höra dock, utom den här ofvan omnämnda Catholska Kyrkan:

1:o den så kallade *Frauen-Kirche*, en herrlig rotunda med cupol, men hvars utomordentligt rymliga inre, ehuru vackert, mera lämpar sig för en theater eller circus än för en kyrka. Under sjelfva cupolen löper kring kyrkan ett galleri, hvars märkvärdighet i acustiskt hänseende förtjenar att särskildt omnämnas: om tvenne personer ställa sig midt emot hvarandra vid hvar sin ända af dia-

metern i denna ofantliga cirkel, vände ifrån hvarandra inåt muren, och blott helt sakta hviska fram orden, förnimma de hvarandra helt tydligt, utan att någon annan, på afstånden emellan dem, kan höra något. Från denna kyrkas altan har man en herrlig utsigt öfver den omätliga, bördiga Sachsiska slätten och öfver de slagfält som göra dess märkvärdighet i ett annat hänseende. Blicken faller härvid på ett monument, upprest på en liten kulle, ungefär en half timmas väg från staden. Det är minnesvården öfver Moreau, som dock icke här utan ett stycke längre bort föll — såsom inskriften lyder — "vid Alexanders sida". Ordet *Held*, som lärer varit bortskrapadt och af en okynnig, fast rättvis hand ersatt med ordet *Verräther*, är nu åter i sin fulla glans restaureradt, men en märkbar fördjupning i stenen röjer dock hvad som här föregått. — Man har från denna kulle en den skönaste utsigt af Dresden;

2:o *Japanesiska palatset*, der flere konstskatter och det dyrbara, förträffligen ordnade bibliotheket af 400,000 band förvaras. Byggnaden är här äfven i 1600-talets stil, men utförd med smak och prakt; till palatset hörer en vacker, åt allmänheten upplåten trädgård;

3:o *Högvakten*, nybyggd, i antik stil, med en rad vackra colonner;

4:o *Leipzigerporten* med sina båda sidobyggnader, prydda af vackra Doriska colonner, äfvenledes ett i senare tider uppfördt arbete; och

5:o *Den nya Theatern*, vid hvars uppförande Roms Colossé synes hafva tjenat till förebild. Det är en

herrlig byggnad, säkert den utmärktaste *Dresden* eger. Endast dess yttre var 1839 fulländadt; dess inredning har sedermera blifvit det och säges fullt motsvara det yttre.

Men om *Dresden* i allmänhet saknar *palatser*, hvilka genom sin *yttre prakt* fängsla uppmärksamheten, har det dock en mängd byggnader, hvilka i öfrigt genom sitt omfång och stundom äfven genom sin inredning äro förtjenta deraf. Sådana äro t. ex. dess *Hôteler*, hvilka i denna Europas kanske väldigaste *Gästgifvaregård*, — ty detta är egentligen *Dresden* — finnas till ett alldeles otroligt antal. Man uppger det till omkring *sjuttio*, deraf nära *trettio* tillhöra första rangen. Icke få bland dessa, t. ex. *Hotel de Pologne, Hotel de Saxe, Stadt Rom, Stadt Wien* m. fl. äro palatslika byggnader och hvimla af den elegantaste betjening. I den furstligt tilltagna och uppförda portgången af ett och annat, ser man hela dagen en *portier* i guldgalonerad, trekantig hatt och dito livrée, med en lång förgyld eller försilfrad staf i handen, färdig att mottaga den i statsvagn anländande Prinsen eller den med *Lohnkutscher* blygsamt framrullande Konstnären eller Litteratören, och att till bådas tjenst framropa en svärm eleganta herrar, närmast i utseende och costum liknande våra Stockholmska sprättar, men vida öfver dem i höflighet, tjenstfärdighet och likhet i uppmärksamhet mot hög och låg, — för att icke nämna deras färdighet i talandet af åtskilliga fremmande språk, hvari de lika otvifvelaktigt öfverträffa sina motbilder. I hvart enda större hotel — och så är det äfven annorstädes

i Europas större städer — förefinnes en ordentlig Hierarchi af betjening, många grader igenom, från *Oberkellner* ända ned till *Hausknecht*, som bildar det *lägsta* trappsteget och som äfven har gästernes lägsta del på sin lott, i thy att han uteslutande sysselsätter sig med putsning af skor och stöflor. Och full sysselsättning, åtminstone sommartiden, har hela denna oräkneliga skara af menniskor, hvilka eljest, i privata hus, med skäl sättas i främsta rummet bland dagdrifvare-classen; hvarje minut på dygnet, öfverhufvud taget, anländer kanske åtminstone *en* resande till Dresden eller afreser derifrån. Vid den ståtliga platsen *Neue Markt*, der ett par af de största hotelen äro belägna, gick knappt en fjerdedels timma af dygnet förbi — så vidt åtminstone jag förmådde observera — att icke en vagn anlände eller afreste, men mer än en gång såg jag, inom den här angifna korta tidsrymden, flere såsom i procession följa efter hvarandra. På alla promenader och större samlingsplatser i allmänhet, hör man ock alla Europas språk talas och stundom behöfver man taga sin Geografiska kunskap till råds, för att öfvertyga sig det man verkligen befinner sig i en *Tysk* stad!

Dresdnerfolket. Sachsaren har i allmänhet ett fredsamt, förekommande lynne och hufvudstaden skiljer sig i detta liksom i andra hänseenden mindre från landet i gemen, än fallet vanligen är med hufvudstäder; man mötes således i allmänhet med välvilja och det ligger något enkelt, okonstladt i umgänget här, som gör att *Dresden* af många anses,

framför andra Tyska hufvudstäder, för hvad man kallar *treflig* och i visst fall med rätta. Det *Berlinska* skrytet och anspråken, *Münchens* äflande byggnadsmani, som utvidgar staden oupphörligt åt alla sidor, fyller den med tempel och palats, men ger den en stämpel af oro och halfffärdighet, som aflägsnar trefnaden, *Wiens* berusande, carnavals-messiga, vällustiga caracter, som för stadigt och flegmatiskt folk är alldeles för lättfärdig och en fiende till all meditation — allt detta har icke *Dresden*. Här går allting sin stilla, ordentliga gång, och om man blott undantager den ständiga omsättningen af resande, är ingen hufvudstad så fri som *Dresden* från det buller och den oro af alla slag, som plägar vidlåda sådana. Men de resande verka dock på det hela rörelse blott inom Hotelen och på promenaderne; på stadens egentliga physionomi hafva de ringare inflytande, emedan de i allmänhet antingen ganska kort eller ganska länge uppehålla sig på stället; i förra fallet hinna de icke uträtta stort och i det senare är det just det lif som egentligen caracteriserar *Dresden*, de söka, och deras bemödande går endast ut på att rätt införlifva sig med detsamma. Om ett visst tycke af trefligheł och naturlighet sålunda ej utan orättvisa kan nekas *Dresden*, saknar å andra sidan staden och folket det hufvudstadsartade, som mången der önskade finna. Det ligger icke obetydligt kråkvinkleri, en slags slapphet, enfaldighet och gammalmodighet i total-intrycket af den bild *Dresden* ger den uppmärksamme betraktaren, både i offentligt och enskildt hänseende. Dygder

och fel, så väl hos styrande som styrda, hafva något småstadsaktigt. Der är mindre förderf, men mera lumpenhet än annorstädes. En elak skämtare påstod en gång att om Dresden ej var Tysklands *Florenz* så var det åtminstone säkert dess *Abdera*; och sannt är, att mycket af det slaget, som i allmänhet benämnes abderitiskt, anträffar man endast här bland Europas hufvudstäder. Satsen torde med exempel böra illustreras.

Bland det källkborgerliga må i främsta rummet nämnas den cotteri-anda, som i litterärt hänseende beklagligen är alltför synbar och alla de små-intriger och små lumpenheter som af den äro en följd, samt den undfallenhet för vissa små egennyttor och den dufvenhet i frågan om bildningens interessen, hvaraf så mycket här bär tydliga spår, t. ex. det utomordentligt vanskötta, herrliga tafle-galleriet, theatern — den gamla nemligen —, frånvaron af egna tidningar och tidskrifter i ett rikes hufvudsäte m. m. I *Dresden* utkommer, så vidt ej förhållanden förändrats, *ingen enda tidning*, ehuru landet har en representativ statsförfattning och en skäligen liberal eller åtminstone beskedlig styrelse. Deremot eger staden hvad ingen annan numera har — *Portchaiser*, och dessa ej blott såsom curiositet; de hafva sina vissa stationer och blifva temligen flitigt begagnade.

Det gamla skådespelshusets amphiteater är belägen under jorden, och från ingången vid gatan leder en trappa ner i djupet; den är eller var likväl här som annorstädes den eleganta verldens plats; dess mullnade

bänkar — i fall de ännu finnas qvar — ursprungligen klädda med rödt tyg, förnött af tidens hand, äro öfverallt der det varit ytterst nödvändigt lappade med — grått lärft, hvilket mot den skäligen lysande eclähreringen och de inträdandes eleganta toiletter, en spektakel-afton, gjorde en ganska öfverraskande verkan. På affichen vid luckan förekommer väl, så vidt jag mins, ingenting om bindmössor och livréer, men deremot erinras billetköparen, att han endast "gegen sofortige baare Bezahlung" erhåller inträde. Denna omtanka att upplysa allmänheten att den ej *på credit* kan erhålla biljetter är visserligen lofvärd, men månne den ej är något abderitisk? Serdeles vid en theater der så mycket annat påkallar eller åtminstone påkallade omtanka, i fall denna förmådde röra sig något i stort. — Såsom bevis att det abderitiska icke inskränkes till affischerne och salongen allena, utan äfven stundom träder upp på scenen — hvars värde för öfrigt både i lyriskt och dramatiskt hänseende gerna erkännes — må anföras, att i Rossinis *Donna del Lago* en trupp musikanter af Roderik Dhus anhängare hade sina små notpapper fästade dels på instrumenterne — såsom hos oss vid vaktparaden — och dels på kamraternes ryggar, hvilket senare gjorde en så mycket kosteligare verkan som costumerne voro trogna och den sceniska illusionen således i öfrigt fullständig.

Vidare: I Konst-academiens lokal för expositioner har man velat uppsätta en hädangången, förmodligen förtjent Academie-Direktörs bild. Huru har

man dervid betett sig, menar läsaren? I ena ändan af det långa rummet befinnes den dörr genom hvilken man inträder från gatan eller förstugan; bredvid denna dörr, helt tätt vid dörrkarmen, men ej serdeles högt från golfvet, har man skurit ett hål i väggen, och deri inpassat hedersmannens silhouett i någorlunda naturlig storlek, men utan att i öfrigt vara något mästerstycke. Icke heller pryder det serdeles rummet på detta ställe, och såsom en gärd åt den gamles minne synes det också litet tvetydigt. Han var ju icke Academiens Vaktmästare utan dess Direktör!

Allt detta är dock småsaker, enskildheter torde någon säga! visserligen, om man betraktar hvar och en sådan der enskildhet för sig; men när allestädes och i allting dylika småsaker förekomma, månne de ej ega betydelse i hänseende till andan af det hela? Dessutom igenfinner man ej sällan, i *stort*, samma rigtning i begreppet om hvad som "går an". Ett visst slag af det *Kongl. Sachsiska Stats*-sedelmyntet mottages t. ex. ej på Post-Contoret, men väl *Preussiska* Thalern; dock det mottages, sedan man väl blifvit underrättad att sådant *icke* kan ske, — emot ett litet agio som posttjenstemannen "sich höflichst ausbittet".

Kongl. Sachsiska militären, åtminstone i *Dresden*, ser ganska martialisk ut hvad uniformen beträffar, men har synbarligen ej den bestämda, krigiska hållning som utmärker Preussarne. I dess utstyrsel visar sig åter det Sachsiska skaplynnet. Den bär,

midt i sommaren, ofantliga björnskinsmössor, de högsta och bredaste jag någonsin sett, och vid minsta rörelse hotar hufvudbonaden att draga omkull hela karlen. Jag såg en dag en stackars grenadier som fällt sin handske och var sysselsatt med det lofliga förehafvandet att åter taga upp den; men detta var ingen lätt sak; vid minsta lutning framåt tog björnskinsmössan öfvervigten. Han försökte niga rakt ned som ett ljus, det gick icke; han höll ena handen för mössan och famlade vid marken med den andra, men mössan kom honom dervid öfver ögonen så att han ej såg; han höll begge händerna för mössan; nu hade han mössan fixerad och fick sin syn igen, men han hade ej mer än två händer, och hvad skulle han taga upp handsken med? Efter flere pusslustiga och fåfänga försök, lyckades det honom dock ändtligen, genom en förmedling af de båda första methoderna och under utförande af åtskilliga eqvilibristiska svängningar, att vinna sitt mål.

Den förebråelse af råhet och maktmissbruk man någon gång i andra land gjort militären, skulle, som jag tror, ej utan stor orättvisa drabba Sachsiska krigaren. Han är, att döma af hvad jag sjelf flere gånger haft tillfälle iakttaga, mycket fredligt stämd. Jag såg, andra exempel att förtiga, en dag en fattig trashank med en skräpig börda taga plats på ett säte i en af kongl. slottets hufvudingångar, som bevakades af en bland de nyss omtalade björnskinnsmössmenniskorna. Denne gick genast till mannen och tillsade honom ljudeligen att aflägsna sig, emedan det vore

förbjudet att sitta der. Trashanken, som med denna befattning troligen cumulerade den af rabulist, började remonstrera med mycket sjelfförtroende; soldaten replicerade, trashanken duplicerade. Ändtligen fattade soldaten humör, tvärtystnade och med ett af glödande harm frampressadt *Hmm*— — började han på nytt sin af rabulisten afbrutna fram- och återmarch i hvalfvet och vårdade sig icke ens — förmodligen af lutter indignation — att mera titta åt den sida, der hans motståndare en stund efteråt ännu satt qvar i allsköns ro.

Sachsarne sjelfva skämta på hvarjehanda sätt med denna medgörlighet och carricaturer fattas icke öfver densamma.

Sådana finner man icke blott i enskilda hus utan ofta nog på offentliga ställen, t. ex. på de mycket besökta värdshusen i Sachsiska Schweitz. En, som jag på flera ställen sett, föreställer en "Bursch" med den classiska pipsnuggan i mungipan och mössan på örat; han går fram till en post som, styf och rak, bevakar något palats och frågar, under det han blåser en tobaksskyfövfer ansigtet på karlen: "darf man hier rauchen?" Denne svarar: "darf's nicht, aber thut's doch".

Catholska messan. Bland det märkligaste i artistiskt hänseende *Dresden* eger, är eller åtminstone var *Catholska messan:* den gudstjenst som hvarje söndag hålles i Catholska kyrkan och bivistas af den Catholska konungafamiljen. Andeliga compositioner af de största mästare uppföras härvid af hof-

capellets hela orchester och chör; dock får, enligt de strängt Catholska begreppen, ingen qvinna uppträda bland de sjungande; alt- och sopranpartierna utföras af chorgossar eller andra manliga sopransångare. Det stora rykte denna messa länge haft berättigar till den förmodan att den fordom var något serdeles ovanligt. Att så är *nu*, vågar jag icke påstå. Den fortfar visst alltid att vara ganska märklig; men något *utomordentligt* är den icke mer; jag har flerestädes i Tyskland, t. ex. i *München*, hört dylika messor, deri fruntimmer deltogo och som i utförandets skönhet, styrka och uttryck öfverträffade Dresdnermessan. I denna tycktes mig, på det hela, executionen något matt; hvarken orchester eller chör voro serdeles starka och solostämmorna, hvilka dock utfördes af en utmärkt bas-sångare vid Kongl. Theatern, Zesi (i utseendet serdeles lik Almlöf) och af ett par sångare af det tvetydiga slag som Italienaren benämner *Signor Musico*, gjorde på långt när ej den mägtiga verkan jag väntade mig och på andra ställen erfarit af dylik musik. Det var emedlertid för en Svensk, som ännu ej kommit öfver Alperna, något alldeles eget och nytt att höra de båda sist omnämnde sångarne och naturligtvis derföre ock på sitt sätt interessant; men tillfredsställande i rent musikaliskt hänseende kan jag ej säga det var. Den ene, en yngre *man*, eller rättare sagdt *person*, hade ingen rigtigt bestämd sopranstämma och tycktes i alla fall, äfven i sitt fach, mindre märkvärdig. Den andre, en tjock och fet gråhåring, hade utan

tvifvel haft en ganska utmärkt röst och talang och gjorde briljanta driller, löpningar och cadencer, men hade något skärande, glasartadt, forceradt, ihåligt i tonen, något af en galande kapun, som var obehagligt, samt dessutom en brist på friskhet och volym, som dock endast torde varit följden af hans tilltagande ålder.

Dresdens konstskatter, samlingar m. m. Bland dessa står naturligtvis i främsta rummet det verldsbekanta målnings-galleriet med sina *tvåtusen* taflor. En genomförd critik af dess skatter vore här ej på sitt ställe. En allmän, flygtig caracteristik af galleriets förnämsta prydnader torde, jemte en redogörelse för det sätt hvarpå de förvaras och handhafvas, vara allt hvarmed jag här, utan att bli alltför långtrådig för en mängd läsare, vågar upptaga deras tid. Af Raphael har Galleriet blott ett enda original från hans mogna konstnärsperiod: den ryktbara *Madonna di San Sisto*. Den är obestridligen, utan att derom ens nånsin två meningar uppstått, N:o 1 bland allt hvad Dresden har af målningar, och då den genom Müllers ypperliga gravyr är tillräckligt känd i Sverige, sedan långliga tider tillbaka, torde det vara öfverflödigt att här vidare omnämna den. Den konstnär, som egentligen gör Dresdner-galleriets ryktbarhet, är Correggio, ty Italien, Frankrike öfverträffa Dresden i mängden och äfven värdet af andra stora sydländska målares arbeten, men det största, det ryktbaraste, det mesta, som någonstädes, utom i Parma, finnes af Antonio Allegri,

ser man i *Dresden:* fyra stora taflor, deribland hans namnkunniga *Natt*, samt tvenne smärre: ett porträtt och hans med *Natten* nästan lika berömda *Magdalena.* Ingen af dessa har ännu, af skäl, dem den som ser dem lätt inser, blifvit af någon serdeles utmärkt hand reproducerad i gravyr, och de kunna således betraktas såsom nästan alldeles okända utomlands. Hvad jag har att säga om dem, skall säkerligen blifva "Judomen en förargelse och Grekomen en galenskap", men jag kan med bästa vilja ej se dem annorlunda än sådana de oemotståndligen för mig uppenbara sig. Correggios största förtjenst i dem är hans klara, milda colorit och den poetiska behandling som utmärker hans ljuseffekter, serdeles i *Natten*, hvars hufvudtanka, ljusets utströmmande från Frälsarens figur, är af en lika skön som djupt poetisk betydelse. Lägger man härtill en intagande naivetet och oskuld i behandlingen af barna- och englahufvuden, hvilken dock icke sällan öfverdrifves, så har man nämnt allt hvad som i dessa taflor kan sägas upphöja Correggio till en stor mästare. I composition, teckning, gruppering kan man svårligen vara svagare; djup och kraft i tankan, själ i uttrycket af hufvuden fattas dessa bilder, med få undantag, alldeles. Det är något så svagt, så matt, så tomt, så smak- och handlingslöst i figurerne, och de uppdragna mungiporna i alla ansigten, — hvilka dessutom, serdeles Madonnans, oftast äro desamma och sakna till och med formens yttre skönhet och värdighet — gifva

physi-

physionomierne en anstrykning af smil och sliskighet, som är så långt från det sannt sköna, som något kan vara. *Dixi et salvavi.* De Italienska skolorna äro i Dresden, såsom öfverallt i Norra Europa, icke de som företrädesvis utmärka sig genom sin förträfflighet; dock finnas här ett par ypperliga, ryktbara taflor af ANNIBAL CARRACCI, flere GUERCINOS af stor förtjenst, ett par *Ecce Homo* af GUIDO RENI — hvilka dock i skönhet icke äro fullt jemnförliga med det Christushufvud af samme mästare, som eges af H. K. H. Kronprinsen, — flere goda SPAGNOLETTOS. En konstnär, hvars djupa allvar och innerlighet i tankan, höga värdighet och mästerskap i utförandets alla detaljer — med undantag måhända för coloriten, som är något freskoartad — på mig gjorde ett djupt intryck, och hvars första bekantskap jag här gjorde, är SALVI med binamnet SASSOFERRATO. I öfrigt eger Dresdner-galleriet en tafla, som oväger-ligen tränger till djupet af hvarje känsligt sinne och hvars stora fullkomlighet i utförandet berättigar den till ett af de första rummen i hela samlingen. Det är en Madonna, med utseende af en fattig, utaf sorg, lidande och behof djupt nedtryckt mor, med sitt späda barn på armen, af den store Spanioren MURILLO, denne Proletärernes RAPHAEL. Hennes ansigte, blekt och afmagradt, är dock ännu ungt och skönt, och den innerliga renheten, den djupa smärtan, den stilla undergifvenheten i hennes fuktiga blick ega något obeskrifligt rörande och herrligt. Det nak-

na barnet, mästerligen måladt, med det af allt ondt omedvetna uttrycket i sina friska, oskuldsfulla drag, bildar till modren på en gång en contrast och en fulländning i totalidén, af den djupaste poetiskt-dramatiska betydelse. Långa stunder stod jag försänkt i anblicken af denna herrliga tafla, och den var mig alltid lika ny, lika mägtigt talande till min innersta känsla. — *Nederländska* Skolorna kunna anses utgöra Galleriets egentliga rikedom: *femtio* Wouwermans, alla af stor förträfflighet, öfver *tjuge* Ruysdaels, hvaribland den berömda *Jagten*, ypperliga och många Rubens, Van Dyks och Rembrandts, bland hvilka sistnämnde må anföras den ryktbara *Ganymed*, några Gerhard Dows, af hans allra yppersta, alla andra betydande Nederländska namn att förtiga, hvaraf intet enda här fattas.

Någon samling af utmärkte Antiker eger *Dresden* icke. Väl finnas sådana ordnade och uppställde, men, med ett par undantag som icke höra till allraförsta ordningen, äro de allesamman från en sämre tid. Märkligare är en samling gips-afgjutningar efter antiken, som den bekante Raphael Mengs under resor kring Europa ombesörjde åt Sachsiska hofvet; den är rik och god, men långt ifrån så fullständig, man af sättet för dess tillkomst bordt kunna vänta.

Dessa båda samlingar ega passande, ändamålsenliga localer; beklagligen kan man icke säga detsamma om Målnings-galleriet, hvilket, illa uppställdt, sämre ordnadt och sämst af allt bevaradt för tidens

åverkan, med stora steg går sin undergång till mötes, om ej dess handhafvande snart kommer i bättre händer. I *Japanesiska* palatset och det stora Bibliothekets rum vore för detsamma en större local att få, men den ömsesidiga flyttningen ensam är beräknad att kosta 40,000 Thaler, och då få väl tills vidare taflorna hänga der de hänga. Detta ginge dock an, om dessa, der de finnas, hölles i bättre skick, men mängden bland dem är öfverhöljd af smuts och gammal intorkad fernissa, och jag har sjelf med egna ögon sett huru man, understundom, för att ögonblickligen uppfriska vissa målningar, bestryker den gamla smutsen och fernissan med ny dito; ja, detta sker till och med någon gång utan att ramen fråntages, så att man tydligen ikring kanterna ser den gamla smörjan under den nya. Och det är Inspectorn öfver galleriet, en karl som heter Matthei, hvilken likväl sjelf skall gälla för konstnär, det är han, som icke blott öfverser, utan går i författning om dylikt. Tillåtelsen att alla dagar besöka galleriet sökte han ock förr göra så illusorisk som möjligt, för att dymedelst tvinga folk att låta föra sig af honom omkring derstädes, hvarvid man egde att sticka en *Thaler* eller par i handen på *honom*. Och detta är en Konstnär, en Professor vid Academien!

Zwinger, hvarom förut blifvit nämndt, och som hyser flera dyrbara vetenskapliga skatter, har ock en mycket besökt samling af riddare-rustningar och andra dyrbarheter. De förra, som tillhört Sachsiska

furstar och andra märkliga personer från riddaretiderne, äro uppställda på uppstoppade stridshästar, tätt vid hvarandra i halfcirkelformiga gallerier. De slutna visiren, de praktfulla vapnen, den långa raden af orörliga, krigiska gestalter göra en högst imponerande verkan; det ligger något på en gång hemskt och melankoliskt, men tillika kraftfullt och majestätiskt i anblicken af dessa stela kämpabilder, hvilka, för att tala med Lehnberg, "tyckas säga oss utur skuggan: vi hafva varit". Intrycket i denna anda skulle vara ännu fullständigare om icke här och der, vid uppställningen, ett visst effektsökeri haft sin hand med i spelet, medelst anbringande af småaktig siratlighet der, hvarest allt bordt få vara enkelt och storartadt. Man ser att vederbörande ej rätt innerligen uppfattat hvad de hade för sig. Bland öfriga praktfulla märkvärdigheter här må anföras August 2:s bild i full kröningsornat, en Turkisk paschas tält och åtskilliga juvelsmyckade Turkiska vapen. Till curiositeter höra: en *rustning* som skall hafva tillhört vår store Gustaf Adolph, de kragstöflar Napoleon bar i slaget vid *Dresden* och ett par pistoler som Carl 12 säges hafva burit på sig då han stupade i löpgrafven vid Fredrikshall!! Stöflarne torde vara det enda bland dessa märkvärdigheter som bestämdt icke är apocryfiskt.

Grüne Gewölbe är vanligen det första som Engelsmän och deras själafränder besöka här, och det får väl ej alldeles förbigås i en skildring af *Dresden*, äfven om denna icke just så serdeles går ut på att

tekna hvad som blott har värde i Pund Sterling eller Thaler. En sådan rikedom på juveler lär väl svårligen annorstädes finnas samlad och ordnad på ett ställe. Det hela med sina sluttande, glasbetäckta lådor, der halsband och andra smycken ligga utbredda på mörk sammets- eller sidenbotten, förefaller såsom en förståndigt anordnad juvelerarebutik. En reflexion bland flere, som framkallas af denna oerhörda rikedom i det minsta och, såsom historien visar, värnlösaste af alla Europeiska konungariken, är huru detta allt kunnat skyddas undan de många eröfrare, som längre eller kortare tid haft staden och hela landet i sina händer. Det har gått så till, att vid första krigsrykte, vid skymten af ett anfall, nedpackades dyrbarheterne och sändes till *Königstein*, denna fästning i Sachsiska Schweitz som ännu ingen fiende bemägtigat sig och sjelfva Napoleon ej kunde eröfra. Han lät med otrolig möda uppföra kanoner på det gent emot belägna *Lilienstein* och försökte derifrån beskjuta fästningen, men skotten hunno ej fram eller förfelade all verkan. *Königstein* har sålunda värnat, väl aldrig *landet*, men likväl dess Kongliga juveler och det är dock alltid något.

Ludvig Tieck. Denne den Tyska vitterhetens ädlaste representant, sedan Göthes död, gaf, så länge han ännu vistades i *Dresden*, denna stad en litterär glans, som den, efter hans flyttning till Berlin och den åldrige, älskvärde Tiedges bortgång, kan sägas hafva alldeles förlorat. Bådas hus voro städse med den största välvilja öppna för hvarje vän af

sånggudinnorna och Tiecks Europeiskt ryktbara aftoncirklar måste lefva i oförgängligt minne hos hvar och en som det förunnades att besöka dem.

Tieck är född 1773 och var således 66 år gammal år 1839. Hans ansigte har, efter hvad jag skulle tro, aldrig varit skönt — det har en icke så obetydlig likhet med Advokatfiskalen ***:s — men hans stora, själfulla ögon ega ett uttryck af snille, finhet och mildhet, som intager vid första anblicken; satiren glimmar väl ur djupet af denna blick, men *något* — åren måhända — tyckes hafva mildrat dess udd. En svår rheumatisk åkomma har böjt gestalten nästan dubbel, och det är endast med svårighet Tieck, af denna orsak, rörer sig öfver golfvet eller förblifver stående; vanligen sitter han tillbakalutad i en rymlig ländstol eller Emma; då märkes knappast hans kroppsfel och man finner att han i yngre åren måste varit af mer än medelmåttig längd. Den lyckliga förening af verldsmannens fina, säkra ton med litteratörens vidsträckta och djupa bildning, som utmärker hans väsende och umgänge göra dessa högst angenäma; af ingen Tysk lärd är han troligen i detta fall öfverträffad. Endast Tiedge, hos hvilken den fornfransyska ledigheten och förbindligheten i manér på ett lyckligt sätt förmäldes med Tysk innerlighet, allvar och hjertlighet, kunde härutinnan med honom jemnföras.

Den uppmärksamhet och frihet från allt, åtminstone synbart medvetande af egen öfverlägsenhet, hvarmed Tieck bemöter hvar och en, förtjente efter-

följd af många utmärktheter i hans eget och serdeles i andra land. TIECKS anspråkslöshet torde dock möjligen, till någon del, få tillskrifvas frånvaron af den för hvarje ryktbar personlighet så farliga omgifningen af smickrare och Seider, som utan återvändo hålla rökelsekaret under den store mannens näsa och stöta i ryktets basun för hans räkning. Om nånsin det bibliska språket besannats: att ingen är profet i sitt eget land, så är det i afseende på TIECK. Möjligen har hans satiriska lynne och critiska stränghet aflägsnat mången från honom, men den snart sagdt totala isolering hvari han, litterärt taladt, lefde i *Dresden*, länder i alla fall författareskrået der till föga heder, och vidrigt måste det förefalla den sanne beundraren af allt skönt och stort, och således äfven af TIECKS snille, att förnimma huru vittra notabiliteter af 3:dje och 4:de ordningen i *Dresden* likasom gjorde sig en ära af att behandla honom och hans högst lärorika samqväm *en bagatelle*. Dessa litterära gråsparfvars öppna eller smygande anfall emot den utmärkte mannen, hvilka ej uteblefvo hvarje gång samtalet föll på honom, var ofta vämjeligt. Det erinrade ovillkorligen om den bekanta fabeln om det åldriga lejonet som sparkas af åsnan, och bidrog att öka det intryck af kråkvinkleri och fnaskighet — *sit venia verbo* — som *Dresden*, så i politiskt som litterärt hänseende, i vissa fall gifver, och hvarom åtskilligt redan är yttradt. Att afvogheten mot TIECK ej stannat vid blotta phraserne förstås af sig sjelft; intrigen och

lycksökeriet — hvilka, så vidt jag vet, ej äro *hans* vapen, hvarken till anfall eller försvar — hafva deremot med fördel begagnats af hans fiender och ej förblifvit utan verkan. Så t. ex. hade TIECK, den i dramatiska konstens studium djupast bevandrade man Europa eger, på de sista tiderna nästan endast ett nominelt inflytande i hvad som rörde *Dresdens* theater och dess repertoire. På högre ort brydde man sig icke heller serdeles om den åldrige skalden, och inom hofcirkeln hade han serskildt ett mägtigt litterärt cotteri emot sig i Prinsessan AMALIA och hennes omgifning. Öfver hennes författareskap yttrade han sig nemligen ganska oförställdt och, jag kan ej neka det, något strängt. Att allt hvad som i thy fall undföll honom blef vederbörligen framburet, derföre sörjde Hof-Rådet WINKLER, en författare, icke alldeles utan talang, ehuru af underordnadt slag och som i calendrar, tidskrifter m. m. ofta varit synlig under pseudonymen TH. HELL samt, under samma antagna namn, låtit åtskilliga localiseringar eller imiteringar af Franska pièces utvandra i verlden. Denne man, af en såsom det påstås föga älskvärd caracter, — och hans väsende jäfvar icke påståendet — är en af dem som ej försumma något tillfälle att smäda och nedsätta TIECK, och då han är Prinsessan AMALIAS litterära rådgifvare samt commissionär vid uppsättningen af hennes skådespel, kan man föreställa sig, det han just ej är mycket angelägen att bära upp TIECK inom hofcirkeln, helst han synes hafva

stor fallenhet att endast bära upp sig sjelf — — näst Hennes Kongl. Höghet nemligen.

Någon ersättning för den ogunst hvari TIECK råkat hos en del, och den för ögonblicket, som jag skulle tro, mest tongifvande af hofvet, har han i den välvilja hvarmed han omfattas af den bekante tolkaren af DANTES Divina Commedia, Prins JOHAN. Denne, hvars värde såsom Litteratör i alla fall är obestridligt, har haft den klokheten att utarbeta sitt verk med TIECK till rådgifvare och så att säga under hans ögon, hvarpå det tvifvelsutan ej förlorat. Hade hans Kongliga syster vetat att, i tid, göra detsamma, skulle hon, i *sitt* författareskap, troligen haft ännu större fördel deraf.

Efter denna allmänna skildring af TIECKS personlighet och hans ställning till sin omgifning i *Dresden*, öfvergår jag till en hastig tekning af dessa bekanta afton-cirklar, hvilka förvärfvat skalden en ny ryktbarhet vid sidan af den han förut egde, genom den förmåga han utvecklat i en konstart, hvars störste idkare han tvifvelsutan är och som med honom torde gå nästan alldeles förlorad.

Det litterära cotteri-hatet har i sin blinda partiskhet gått så långt, att det ej allenast underkännt dessa dramatiska föreläsningars artistiska värde utan rent af förlöjligat dem. Den ofvan omnämnde WINKLER förklenade dem af yttersta förmåga och påstod att de blott besöktes af "gamla kärngar" (*Alte Weiber*: hans eget uttryck till mig). Detta är väl på sitt sätt sannt, i thy att TIECKS auditorium till

stor del utgjordes af fruntimmer, nemligen bildade och interessanta sådana, och jag kan omöjligen inse att detta i något fall kan lända dem till vanrykte; deremot är det fullkomligen falskt att hans åhörare endast voro fruntimmer och att dessa allesamman voro "gamla". Flera sådana funnos naturligtvis och deri är sannerligen icke heller något ondt, men andra funnos äfven af hvilka en blick eller ett småleende torde kommit sjelfva Herr Winkler att förlora hufvudet. En annan författare, tourist till professionen och hvars namn jag ej kan och knappt vill minnas, har, till erkänsla för den gästfrihet han åtnjutit hos Tieck, i offentligt tryck yttrat att hans Thé var förträffligt, men hans deklamation *eländig* (Der *Thée* war trefflich, die Deklamation aber schlecht). I det jag fulleligen öfverensstämmer med Herr touristen i förra delen af hans påstående, måste jag på det kraftigaste reservera mig mot det senare yttrandet, såsom af det följande närmare kan inhemtas.

En bjudning till T:s afton-cirklar åtföljes vanligen, åtminstone första gången, af en erinran att komma i god tid. Man anländer, finner ett sällskap af 15 till 20 personer, bland hvilka fruntimren ofta äro talrikast; de öfriga utgöras af medlemmar utaf diplomatiska corpsen, andra fremlingar, en och annan af skaldens intimare umgängesvänner, men knappast någon af stadens litteratörer. Ett lifligt samtal börjas; det rör sig naturligen kring det skådespel, hvars läsning skall bereda aftonens nöje, och utsträckes snart till den dramatiska konsten i allmänhet. Värden sjelf yttrar sig ofta och bestämdt, men med

en undfallenhet för andras meningar, som gör hans urbanitet heder; invändningar upptager och besvarar han gerna och utan en skymt af öfvermod. Månget träffande ord, mången djup blick i konstens innersta lif kommer härvid åhöraren till godo. Om sig sjelf, sina egna skrifter talar han ej. Hans omdömen äro stränga, stundom för stränga, men dock motiverade. Man lyssnar uppmärksamt icke blott för värdet af det han säger utan äfven för det sätt och det språk hvarpå det säges. En så väl talad Tyska har jag ej i sammanlefnaden hört af någon, och från scenen endast af Esslair. — Theet serveras; en stund derefter framsättes midt på golfvet ett litet bord med en bokställare. Detta är tecknet till samtalets upphörande, man sätter sig, och när värden ser detta, intager äfven han sin plats framför det lilla bordet. Boken uppslås mot ställaren och föreläsaren har således händerna fria, en fördel som Tieck begagnar att under läsningen, vid vigtigare ställen, anbringa en eller annan åtbörd, förträffligt afpassad både efter andan af det som säges och localen samt naturen af detta sätt att föredraga dramatiska verk. Att de handlande personerne ej nämnas oftare, än vid början af hvarje scen, förstås af sig sjelft, då behofvet af detta uppnämnande, för att göra begripligt hvem som talar, ej bör ifrågakomma för den som har *någon* vana och skicklighet att föreläsa.

Tiecks organ är — numera åtminstone — hvarken voluminös, stark eller klingande; tvertom har den stundom något hest, nära nog tonlöst, och vid

begynnelsen begriper man ej huru den skall kunna genomgå en fem-acts tragedi utan att alldeles förlora sig, men egaren beherrskar och *spar* den på ett beundransvärdt sätt; utan hjelp af limonade eller sockervatten fortgår läsningen och det sista ordet är lika ledigt, bestämdt och tydligt uttaladt som det första. Den ypperliga skola, den frihet från allt onödigt stormande och falsk pathos som utmärker Tiecks declamation, bidrager också icke obetydligt att göra röstens tillgångar fullt tillräckliga. I läsning såsom i mycket annat har satsen: allt är relativt, sin stora tillämplighet; talas den vanliga, enkla dialogen med full, stark röst, så fordras det *ansträngning* för att gifva passionerade ställen deras rätta betydelse och deklamationen öfvergår då lätt till ett stormande oväsen; det är denna enkla sanning skådespelare och publik vanligen hafva så svårt att fatta eller åtminstone att erkänna, men detta begriper T. grundligen och vet att nuansera och gradera sitt föredrag, så att han, med en jemnförelsevis ringa höjning i rösten, gör en lika djupt gripande verkan som någonsin den, hvilken tror sig endast derigenom kunna skaka åhörarne, att hans stämma skakar hvalfven under hvilka han talar.

Rikedom på modulationer i rösten och insigt att använda dem är naturligtvis bland det hufvudsakligaste för en deklamatör och häri eger också Tieck en måhända oöfverträffad förmåga. Hvarje serskild caracter, hvarje tanke, hvarje känsla, allvarlig eller skämtfull, klagande eller stormande, tolkas af denna

röst med ojemnförlig sanning och klarhet. I framställningen af alldeles exceptionella caracterer visar han ofta en uppfinning, som endast tillhör snillet och gör en lika djup som öfverraskande verkan. Så t. ex. har hans röst, för återgifvandet af hexornas parti i *Macbeth*, helt och hållet egna modulationer, ett hest och pipande läte, som likväl aldrig faller ned till det burleska, och som är i hög grad målande.

De få ofullkomligheter i hans föredrag jag, utan anspråk på osviklighet, trott mig finna, härleda sig, efter hvad jag skulle förmoda, från omsorgen att undvika ytterligheter åt motsatt håll, dem han rätteligen funnit vara tidens fel och, såsom sådana, måhända med öfverdrifven ifver bekämpar. Så har t. ex. hans deklamation någon gång en allt för stor enkelhet, hans läsning en hastighet, som för åhörare, hvilkas uppfattning och kännedom af stycket är hvad den bör vara, redan är mindre tillfredsställande och som för ett, vid dylika föreläsningar ovandt auditorium och som ej känner stycket, måste göra det nära nog omöjligt att fatta detta i alla sina detaljer. Till detta skyndsamma föredrag hörer äfven en slags affectation att öfverhalka jemväl de vigtigare skiljetecknen, nästan såsom om de icke funnes, en egenhet den M:lle Mars i Paris och hennes elever eller imitatörer äfven hafva. Tieck är dessutom ingen vän af *pauser*, hvilkas verkan likväl, *då de med förstånd anbringas*, är stor, så väl på scenen som i declamatorium och som derjemte, i det senare, hafva den fördelen att de lemna åhörarnes upp-

märksamhet tillfälle att mera samla sig och lättare följa styckets utveckling. I afseende på den mindre caracteristiska dialogen mellan bipersonerna har hastigheten af T:s läsning och den omständighet att han ofta försmår att, på sådana ställen, med någon förändring af rösten antyda personernes omvexling, den olägenhet att man stundom ej så noga vet hvilken interlocutör hvarje yttrande rätteligen tillhör, en olägenhet som blir dubbelt betydande vid uppläsningen af ett nytt eller mindre bekant skådespel.

Att äfven ett längre drama på ovanligt kort tid af Tieck uppläses, är en följd af hvad i det föregående blifvit yttradt om hans föredrag. En femacts-tragedi genomgår han med lätthet på 2 timmar eller mindre. När han slutat och den öfliga tacksägelsen är aflagd, börja samtalen å nyo med lifligbet. — Efter ungefär en timma åtskiljes man; — minnet är allt hvad som återstår af denna njutning, men äfven detta är mycket.

Joh. Christ. Dahl. Det vore en *orättvisa* af hvar och en att, i en skildring af *Dresden*, förbigå denne frejdade konstnär och af en Scandinav vore det *otacksamhet*. Född Norrman, har han en mängd af år varit bosatt i Dresden och det är derifrån hans rykte och hans konstverk spridt sig kring Tyskland och Europa. Hos Dahl, såsom konstnär, är ej det poetiska elementet det öfvervägande; man har till och med understundom förebrått honom att ega för litet deraf; må vara, men en frisk och kraftig pen-

sel, en stor skicklighet i dess behandling och en serdeles utmärkt förmåga att troget och lefvande återgifva naturen äro egenskaper, dem ingen frånkänner honom och hvilka gifvit honom ett obestridt rum bland Europas nu lefvande största landskapsmålare. Såsom menniska är Dahl icke mindre älsklig och aktningsvärd. Med enkelhet, flärdlöshet, utmärkt välvilja och gästfrihet emottager han alla, serdeles landsmän — och sådana äro för honom alla Scandinaver —, hans umgängesvänner blifva äfven deras och hans vackra boning vid Elbens strand står dem vid hvarje tillfälle öppen. De artistiska och litterära cotterierne högakta honom utan att hafva förmått indraga honom i sina småaktiga beräkningar och interessen. Han är fri från partisinne, fördomar för eller emot menniskor och yttrar sig oförställdt, men utan bitterhet om alla, äfven om dem han kunde hafva sina goda skäl att anse för fiender. Också eger han inga sådana, åtminstone inga som öppet vilja förklara sig för att vara det. Sådant skulle hos mängden väcka för mycken ovilja.

Dahl är af medelmåttig vext, spenslig och eger, vid en redan något framskriden ålder, mycken rörlighet och liflighet; det är således hopp att vännerne af hans talang och hans person ännu länge få glädjas åt den oförminskade kraften och älskvärdheten hos båda.

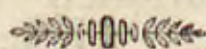
Engelskan. Det fanns många Engelsmän, flere Engelskor i *Dresden* under mitt vistande der, men benämningen *Engelskan,* katexokän, tillhörde i synnerhet *en,* och hvar och en visste straxt hvem

som menades, då detta enda ord nämndes; några tillade "den vackra" Engelskan, men de voro enthusiaster, ehuru tillägget icke var någon absolut osanning, tvertom. Hon var ett märkligt bevis på huru personer af hennes nation, framför alla andra, kunna lösgöra sig från allt beroende af bruk, plägseder och umgängsvanor, dem man hos alla andra folk alltid mer eller mindre känner sig bunden af, och en liten skildring af hennes personlighet torde derföre ej vara utan interesse. Två och tjugu år gammal, af, såsom det sades, god familj och nyligen blifven enka, med en högst fördelaktig figur och rätt intagande, ehuru något cirklade ansigtsformer, hade hon *ensam*, utan betjening, utan en enda följeslagerska och utan att tala ett ord annat än Engelska och litet Fransyska, gifvit sig ut på resor i Tyskland och sökte der öfverallt den största, möjliga publicitet. I Dresden fanns ingen offentlig plats, Theatern, Brühlska terrassen, *Linkesche* Bad, Catholska kyrkan, Galleriet &c. &c., der man icke var säker att träffa henne, alltid utan sällskap vid sitt inträde, men genast omgifven af tillbedjare och nyfikna, med hvilka hon straxt inlät sig i samtal med en lifighet, en flytande tunga och en ljudande, ganska behaglig stämma, som på ögonblicket gjorde henne till medelpunkt för allmänna uppmärksamheten. Till råga på allt bar hon stora glasögon. Ofta såg jag henne i *Belvederen*, ensam vid ett litet bord, med sin stickstrumpa i handen, och omgifven på

alla

alla sidor af andra bord med rökande och pratande. Tilltalades hon då af någon på Franska eller Engelska, så var conversationen straxt i full gång och den hon en gång gjort bekantskap med, höll hon sig sedan till, vid förefallande behof, vare sig att det var man eller qvinna. Det märkligaste härvid var, att, ständigt omgifven af karlar och nästan föredragande deras sällskap, märktes intet spår till coketteri i hennes väsen och ingen skugga af tadel uppsteg från något håll omkring henne. Ungherrarne voro förtjusta i henne och Damerna funno henne rätt angenäm. Ingen syntes hon gifva ett företräde; man kan säga att hon var bekant med hela verlden, utan att vara det med någon enskildt. Hennes samtal förrådde bildning, liflig uppfattning, men ingen tendens till sentimentalism. Hennes beundrares antal växte med hvarje dag och några gjorde hon halft yra i mössan, utan att det på henne syntes göra något intryck, utan att hon ens tycktes märka det. Bland de värst angripna var Maltitz, en bekant författare, omkring femtiårig, en Esop till figur och något äfven till snille. Den Tyska *"Schwung"* hvarmed han höjde henne till skyarne var rätt pusslustig. En vacker dag afreste hon, sedan hon, qvällen förut, i Belvederen gjort en rund och åt alla Cavalierer, som haft den lyckan af hennes bekantskap — och de voro ungefär alla resande, och en god del stadsfolk — gifvit en blomma ur en ofantlig *korg*, som hon för tillfället förskaffat sig. Souveniren var litet tvetydig.

Prag, Böhmen och Böhmarne.

Under den Kejserliga kröningen 1836 var *Prag* en utsmyckad brud, och lika litet som en sådan i sin festliga drägt är allt eller kanske ens något af hvad hon eljest är, lika litet var *detta* Prag det *verkliga*, Slavernes och den Hel. Nepomuks *Prag*. Den idoga befolkningen öfverträffades, under dessa dagar, icke af Napolitanaren i konsten att gapa och göra intet, och sjelfva stenmassorna, byggnaderne voro icke mer desamma; månget palats från 1500:talets halfgöthiska tid var, medelst löfklädda colonner och portiker, omskapadt till ett Grekiskt tempel och husmassornas grå- eller rödaktiga färgton doldes bakom mattor och tygbeklädnader, skiftande i alla regnbågens färger.

Lyckligtvis förde mig händelserne ännu en gång till den Böhmiska konungastaden, långt efter det kröningssorlet och dess aflägsnaste echo bortdött. Den granna bruden var försvunnen och en mera treflig, ehuru alltid majestätisk husfru speglade sitt vackra anlete i *Moldaus* bölja, vandrade muntert sysslande omkring vid dess sköna och lifliga stränder.

Prag ligger utbredt på båda sidor om den breda, men, såsom nästan alla Tysklands strömmar, om sommaren grunda Moldaufloden. På dennas ena sida sänker sig landet, på den andra höjer det sig betydligt. Denna sida, innefattande den Kejserliga borgen *Hradschin* och stadens så kallade "Lilla sida",

beherrskar sålunda den andra. När OXENSTJERNA, såsom vilkor vid förbundet med WALDSTEIN, — WALLENSTEIN har hvarken han eller hans slägt någonsin hetat, — fordrade Prag till underpant, men helt blygsamt nöjde sig med "Hradschin und die *kleine* Seite", så var detta en blott skenbar eftergift af den store statsmannen, ty den som har *Hradschin* och Lilla sidan, har också, med tillhjelp af goda kanoner, hela den öfriga staden. Anblicken af Prag från denna sida är utomordentligt skön, helst om man flyttar sig utmed floden söderut till Præmonstratenserklostret *Strahof*, eller till Lorenzberget med den s. k. Schönbornska Gloriettén *). Från dessa upphöjda punkter ser man icke blott den midt emot belägna stadsdelen, utan äfven till venster och under sig *Hradschin* och "Kleine Seite" samt till höger och bakom sig de bergshöjder, som här öfverallt uppstiga och bland hvilka det historiska "Hvita berget" är bland de märkligaste. Denna anblick är som sagdt är förtrollande. Moldaufloden glider sakta, men majestätiskt fram under den colossala bro, som förenar de båda stadsdelarne och på dess yta, på båda sidor om bron, ligga grönskande öar med höga lummiga löfhvalf, från hvilka om aftnarne en ypperlig militärmusiks toner med sprittande lif sväfva öfver vattnet och bryta sig i tusenfaldigt echo mot *Hradschins* och Lorenzbergets nästan lodräta sidor. På den låga

*) Glorieтт kan både till ande- och ordmening öfversättas med "Fåfänga" i den betydelse detta ord blifvit tillämpadt på vissa kring Stockholm belägna byggnader.

stranden gent emot ligger, i en vidlyftig sträckning utefter floden, den Gamla och Nya Staden utbredd, med sina allvarsamma, tunga men imponerande palats och sina sjuttio tornspiror, som, glänsande i den nedgående solens sken, göra en underbar verkan och stämma sinnet till allvar och andakt.

Hradschin, ehuru egentligen blott en borg, bildar nästan en stad för sig, och betraktad såsom Borg har den colossala dimensioner. Den omfattar, utom det egentliga residens-slottet med 440 salar och rum, äfven den ryktbara S:t Veits domkyrka, trädgårdar, fängelsen, byggnader, enskilda och offentliga, för Museer, Bibliothek och andra vetenskapliga anstalter. Kyrkan, i vissa delar ett monument af den herrligaste, mest utbildade göthiska byggnadskonst, är likväl, i sin helhet, från flere epoker och dock ännu ej fulländad, blir det väl också aldrig. S:t Wenceslaw, Böhmens Eric den helige, har här sin graf och likaså S:t Nepomuk, Böhmens egentlige skyddspatron, hvars bild möter vandraren öfverallt inom Wenceslawernes rike. De båda helgonens capell äro praktfullt utstyrda med guld-, silfver- och juvel-prydnader, såsom hela kyrkan och de större Böhmiska templen i allmänhet. Så många statyer och bilder af silfver som Prags kyrkor, eger väl icke någon stad norr om Alperne och utom i *Napel* utställas de ingenstädes så till åskådning som här. Högaltaret och dess omgifning prålar vanligen, framför hvarje annan punkt af kyrkorna, med en rigtig befolkning af förgyllda och oförgyllda silfverfigurer

af stundom rätt ansenliga dimensioner. *Prags* andäktiga invånare strömma hvarje dag i stora skaror till det herrliga S:t Veits-templet, att kyssa och dyrka dess heliga märkvärdigheter. I WENCESLAWS capell ser den profane med förvåning de många brinnande kyssar som slösas på en slät, bronsfärgad, i muren fastsatt ring af samma storlek och ungefär samma utseende som våra vanliga portklappar. Denna ring satt i 10:de seklet någorstädes i pelarne eller väggen af kyrkan i den lilla, två mil från *Prag* aflägsna staden *Alt-Bunzlau*, der WENCESLAWS falska och grymma bror BOLESLAW residerade. Han inbjöd sin konungslige broder till ett besök, vid hvilket han i kyrkan öfverföll och mördade honom. Under dödskampen hade då WENCESLAW fattat tag i denna ring och fasthållit sig vid den. Derföre blef den sedan flyttad till det åt honom helgade capell i *Hradschins* tempel, der den nu hyllas af en för fremlingen så särdeles öfverraskande dyrkan. — *S:t Veits* Storklocka väger 227 Centner eller nära 57 Skeppund.

I trädgården nedanför det Kejserliga slottet ses 2:ne små obelisker uppresta; de utgöra minnesstenar öfver SLAWATA och MARTINITZ, dessa tvenne rådsherrar, dem den protestantiske Grefven af *Thurn* lät utkasta genom slottsfenstren och derigenom, så att säga, gaf signalen till trettio-åriga kriget; fallet var omkring 40 alnar och tre skott skötos efter MARTINITZ; de genomborrade hans kläder, utan att träffa honom, och i fallet hade han obetydligt skadat sig, SLAWATA något mera, men ej till lifvet. Obeliskerne hafva

ståtliga inscriptioner, hvilka lätt skulle kunna bibringa den mindre kunnige den tro, att de fanatiske protestant-fienderne här verkeligen tillsatt lifvet.

På "Lilla Sidan" som, jemte *Hradschin,* är stadens äldsta del, finner man i allmänhet trånga och krokiga gator samt få märkvärdigheter. Till dessa hör i främsta rummet Waldsteinska palatset med sin rymliga, granna, för allmänheten upplåtna trädgård och sina minnen af den store Friedländaren. Hans bönrum visas och 2:ne porträtter, det ena föreställande hans första hustru, det andra honom sjelf. Detta senare uppgifves vara den trognaste afbildning man eger af den ryktbare mannen, och de öfverallt spridda kopparsticken äro troligen efter detta original. På baksidan har en af tidens ordlekare tecknat: Egræ obiit ægre 1634. — Hjeltens uppstoppade stridshäst är uppstäld i ett af palatsets rum.

En af *Prags* största arkitektoniska märkvärdigheter är onekligen den stora och enda bryggan öfver *Moldau* eller *Mulda,* flodens äldsta och rätta namn. Bron har en vacker byggnadsart och hvilar på tjugefyra hvalfbågar. De utefter sidorna anbragta trottoirer äro ej mycket breda, men denna brist afhjelpes derigenom att här, såsom i *Dresden* och annorstädes, är föreskrifvet eller häfdvunnet att, från hvilken ända man går öfver bron, sker det alltid på högra trottoiren; derigenom förekommes allt mötande. Det händer stundom att en stackars fremling af okunnighet eller glömska förgår sig häruti, men de många knuffar han med all höflighet får uppbära i en folk-

trängsel, der alla möta och ingen går åt samma led som han, tillrättavisa honom snart, icke utan en viss munterhet, den äfventyret ovilkorligen framkallar i hans närmare grannskap. Utsigten från bron uppåt *Hradschin* och Lorenzbergets med herrlig grönska omvexlande byggnader är i sitt slag ej mindre skön, än den man från dessa punkter har öfver bron.

Altstadt och *Neustadt* äro Prags hufvuddelar; här concentrerar sig rörelsen och lifvet; här äro de fleste palatsen, de fleste märkvärdigheterne. *Altstadt* är i allmänhet trång, mörk och krokig och den gata eller rättare de sammanhängande, bugtande gator, som föra till bron och hvilka i bodarnes glans och i folkhvimmel täfla med de mest besökta trakter af *Wien* och *Berlin*, äro smala, nästan som Vesterlånggatan i Stockholm. *Neustadt* har deremot ljusa, breda, enligt nyare tidens fordringar anlagda gator, och ger mångstädes en praktfull anblick. — I *Thein*-eller Mariæ-himmelsfärdskyrkan ligger Tycho Brahe begrafven. Förföljd i Danmark, fann han vid Astrologen Rudolph II:s hof skydd, ärebevisningar och riklig utkomst samt dog i Prag 1701. På grafven ses Tychos bild i kroppstorlek, utskuren i träd; han håller handen på en himmelsglob. Monumentets enda inscription är: Non fasces nec opes, sola artis sceptra peperit.

Prag är såsom *Wien* och flere andra Tyska städer omgifvet af vallar som blifvit omskapade till herrliga promenader. *Volksgarten*, *Baumgarten*, öarne *Schützeninsel* och *Färberinsel* i Moldau erbjuda stads-

boarne sköna, skuggrika, lätt tillgängliga, af musik och folknöjen lifvade tillflyktsorter undan sommarens hetta och de trånga gatornas qvalm.

I en vild bergstrakt nära staden ligger ett litet ställe benämdt *Bertramka*, som blifvit ryktbart derigenom att det var här MOZART skref ouverturen till *Don Juan*, samma afton stycket för första gången skulle uppföras på Theatern i *Prag*.

Prag har många både offentliga och enskilda konstsamlingar, hvilka likväl i allmänhet ej hysa något af serdeles stort värde. Några Nederländska taflor i kyrkorna och samlingarne göra härifrån lysande undantag, t. ex. Altarstycket i Thomaskyrkan och S:T AUGUSTIN i *S:t Veit*, båda af RUBENS. Bland alla ädla konster blomstrar onekligen musiken ypperst här och *Prags* Conservatorium är ryktbart, så väl för de utmärkta artister som utgått ur denna skola, som för dennas egna præstationer i musikväg; också täflar härvarande Theaters orchester och sångscen med de bästa i Tyskland, och den rika Böhmiska adeln offrar ej obetydligt på dem. Talscenen är jemnförelsevis skäligen försummad.

Prags infödda, d. v. s. Slaviska befolkning har samma lynne som i allmänhet utmärker denna folkstam. Ytterst höflig, ödmjuk och i det hela välmenande, är Böhmaren dock icke utan en viss listighet och fallenhet för bedrägeri och tjufnad. Flitig och med stora anlag för slöjder och näringar, har hans tillverkning dock mera en vacker yta än sannt värde och *Prag* är häruti mycket olikt sin förebild *Wien*.

Ett hufvuddrag hos Böhmaren är en hög grad af religiositet, hvilken dock, i följd så väl af folkets råhet som Presterskapets stora och väl bibehållna välde, ej är särdeles upplyst; Catholicismens och dess tjenares makt öfver sinnena är troligen ingenstädes större än i Böhmen, som fordom var till hälften protestantiskt och som fostrat HUSS och ZISKA. I sjelfva Italien ser man ingenstädes mera knäfall och korstecken än i *Prag;* men Böhmarens andakt har ingalunda den stämpel af lättsinne som Italienarens. Bilder af Christus och Nepomuk pryda bryggan öfver Moldau och kring dem ser man nästan hela dagen grupper af knäfallande; de *bedja* icke, de *bestorma* Gud och helgonen med sina böner. Ett vackert drag och ett bevis att andakten är innerlig, är den fullkomliga likgiltighet, dessa bedjande visa för hvad som tilldrager sig kring dem och för de ofta icke serdeles aktningsfulla blickar som fästas på dem. Jag erinrar mig, bland många andra exempel härpå, en qvinna som, en dag, under det tätaste folkhvimlet vid kröningen 1836, låg på knä framför Mulda-brons Christus. Hon skuffades, trampades, makades ur sin ställning af de förbigående — ingenting störde henne: stora tårar rullade utför hennes kinder, hon kysste med synbar enthusiasm den kalla fotställningen under bilden och, då hon ej med läpparne kunde hinna figurens fötter, strök hon dessa med sina händer och kysste de ställen af fingrarne som vidrört bilden. Detta förnyades ofta af henne och af otaliga andra botgörerskor. Äfven männerne visa här religions-

symbolerna en aktning som är sällsynt annorstädes. Sällan går någon, äfven af de s. k. bättre classerna, förbi Christusbilden på Prags brygga annorlunda än med blottadt hufvud, ehuru det visst icke serdeles fäster uppmärksamheten, om man underlåter det.

Att *Munkarne* i ett sådant land och bland ett sådant folk måste vara talrika och välfödda faller af sig sjelft; de äro det ock, ehuru ej till den grad man kunde väntat. JOSEPH II:s reformer sträckte sig nemligen äfven till Böhmen och månget kloster har blifvit profaneradt med högst verldsliga sysselsättningar; men de som återstodo hafva upplefvat i förnyad glans och deras lata och frodiga invånare se hjertans belåtna ut. Böhmarens höflighet är förut nämnd och munkarne stå i det fallet icke efter sina landsmän. En glad och inställsam medlem af den hela Capucinerorden, som en dag följde mig på en kringvandring i *Hradschin*, frågade mig bland annat: "Aus welchem Lande *belieben* Euer Gnaden zu seyn? Jag svarade honom upprigtigt att jag var kättare och Svensk, två saker som aldrig i Böhmen varit serdeles gerna sedda, allt sedan trettioåra-kriget. Han lät sig likväl ej bekomma; vi fortforo att språka om hvarjehanda och då samtalet äfven föll på den vackra och torra väderlek som nyss hade inträdt efter en svår och långvarig regntid, försäkrade han mig, att han och hans klosterbröder länge och ifrigt bedit om förändring och att han hade den fasta öfvertygelse, att den som nu skett var en verkan af dessa böner.

Prag eger en myckenhet lärda och philantropiska inrättningar, bland hvilka flere hafva Europeiskt rykte. Dess Vetenskaps-Academi är den enda Tyska i Österrikiska monarkien.

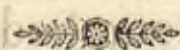
Böhmen är ett bördigt och väl odladt land, men folket svarar ingalunda till landet. Lifegenskapens verkningar röja sig i contrasten mellan de prägtiga slotten och de usla boningar som hysa den arbetande klassen. Denna synes dock mera tryckt af sin ställning än af sina herrar. Råheten och halfdjuriskheten, likgiltigheten för allt utom ögonblickets inre eller yttre behof, hos ett folk, som under andra förhållanden visar sig idogt och fyndigt, säga mer än tillräckligt att Böhmiska bonden icke rår om något, icke ens sig sjelf och sin egen framtid. Det är troligen mera detta medvetande, än något verkligt tyranni å herrarnes sida, som ställt honom på en så låg punkt, ty, så vidt jag af underrättelser, inhemtade från flere håll, kunnat erfara, är bonden, betraktad ur synpunkten af lifegen, ingalunda förtryckt. Maria Theresia och hennes efterträdare hafva gjort mycket, för att trygga den lifegne mot godtycket och lynnet hos de Österrikiska magnaterne är i allmänhet snarare mildt än motsatsen. Några, t. ex. Grefve Thun, egare till *Tetschen* och dess ofantliga besittningar — en af de mest romantiska nejder i Europa — prisas i orten såsom en verklig landsfader. För personliga misshandlingar och strängare behandling skyddas bonden af lagen, och flere förenade uppgifter låta mig förmoda hans belägenhet ej

i allmänhet vara värre än en stor del af våra torpares. Det är ett moraliskt ok snarare än ett materielt, som drar honom nedåt och förslöar honom.

Hvad Böhmarnes yttre beträffar, tycktes mig — här såsom i Napolitanska landet — könen vara olika lottade, likväl på motsatt vis. Napolitanaren är i allmänhet vacker, Napolitanskan ej. I Böhmen är det qvinnan som fått fägringen sig tilldelad; mannen synes vid första anblicken genom sina former tillhöra en lägre race och hans väsen, hållning och skick äro i enlighet med hans former.

Militären utmärker sig, af här ofvan antydda naturliga skäl, icke serdeles i utseende, hållning och skick; äfven synes disciplinen i Böhmen något mera eftergifvande än t. ex. i Wien och i norra Europa. Så såg jag i Prag, det jag ej sett annorstädes, soldater *sitta* på post och, likt Sansquartier i Nya Garnisonen, i allt lugn röka sin pipa med geväret mellan benen.

Wien.

> 's gibt nur ein' Kaaserstadt,
> 's gibt nur ein Wien.
> Die Wiener in Berlin.

I det antika Rom firades hvarje år en fest som räckte i sju dagar och kallades *Saturnalia*. Intet krig fick under den begynnas, ingen gröfre missdådare lida sitt straff; domstolarne hade ferier, alla skolgossar lof och sjelfva slafvarne buro hattar såsom ett frihetstecken, erhöllo festliga måltider samt uppassades af sina egna herrar. Men detta varade blott sju dagar och till och med — i Roms första tider — blott *en*. I *Wien* räcka Saturnalia 365 dagar af året, så vida det ej är skottår, då de fortfara en dag till. Väl uppehålles ej den ädla fru Justitia under denna tid i sin verksamhet, icke heller ikläda sig herrarne en tjenares skepelse, ty i det fallet finge den ena hvila för evigt och de andra tjena för lifstiden; men om ledigheten ej är så fullständig, glädjen ej så gränslös och tygelfri, är den så mycket mer ihållande och varar generationer och sekler igenom. Olyckor af svår art hafva hemsökt staden; vilda fiender hafva mer än en gång haft den i sitt våld och ännu oftare hafva krig och ödeläggelse rasat vid dess portar och hotat dess bestånd; dock det glada, på njutning begifna folket inom dess murar har, efter öfverstånden fara, glömt den och, förtröstande på den lyckliga stjerna, som aldrig öfvergif-

vit det — och en gång i dess högsta nöd skickade Sobieski att rädda det från total undergång, — nedbrutit sjelfva dessa värnande murar och, på den plats der de stått, uppfört danssalar, bosketter, carouseller, der jollrande barn, brinnande ynglingar, trånande flickor skalkas kring vördiga gråhårsmän och hulliga matronor, och der alla — vid dånet af tretio orchestrar — högljudt glamma om fröjder som äro eller varit eller ock, i grupper der tre äro för många, hviska om dem som komma skola.

Wiens belägenhet förklarar och betingar på sitt sätt detta glada, rastlösa folklif. Naturen har gjort mycket derför och Wienaren har, med egna händer, i sin närmaste omgifning suppleerat naturen. Staden ligger ungefär i midten af en stor slätt, en af de bördigaste i Europa och omkransad af höjder, hvilka till en del i sitt sköte hysa trakter och punkter af den mest romantiska skönhet. Från staden är visserligen 1 à 2 timmars väg till dessa ställen, men den myckenhet omnibus-vagnar, som alla timmar på dagen, för en afgift af några kreutzer, fara dit eller derifrån, hafva, så att säga, flyttat *Schönbrunn* och *Laxenburg*, ja sjelfva *Baden* intill *Wiens* portar. Dock, om Wienaren behöfde lemna, om också blott på några timmar, sitt hem och sin omgifning för att njuta naturen, kunde folklifvet ej hafva den utveckling, den intensitet det hos honom eger. Nej, han behöfver ej söka skugga, grönska och musik vid de Kejserliga lustslotten eller i Helenenthals romantiska djup, han har sådant öfverallt på sitt eget

område, snart sagdt vid sin egen dörr och detta, oaktadt han bebor en stad som hyser 350,000 menniskor.

Den gamla egentliga Wienerstaden, nästan cirkelrund till formen och i omfång icke större än Stockholms s. k. stad mellan broarne, omgifves nemligen på alla sidor af ett flere hundrade alnar bredt bälte, fordom upptaget af den starkt befästade ortens vallar, löpgrafvar, glacis och esplanade. Allt detta är nu förvandladt till promenader, der lummiga alléer och löfsalar omvexla med frodiga gräsmattor. Man har grönska rundtomkring sig, öfver sig, under sig; på nätta broar stiger man öfver de djupa löpgrafvarne och från dessas botten uppspira väldiga träd, hvilkas kronor flägta svalka åt vandraren deruppe, och i hvilkas skugga, dernere, ungdom af *alla* åldrar — ty sjelfva ålderdomen är ung i *Wien* — leker, skämtar och skrattar dagen igenom. Utanför detta bälte af grönska ligga *Wiens* förstäder i en ring och utanför dem åter har man *Pratern*, *Augarten*, *Brigittenau* m. m.; dessutom finnas två rymliga trädgårdar, många smärre oberäknade, inom och på gränsen af sjelfva den inre staden, nemligen *Volksgarten* och *Hofgarten*, i vidd, lummighet och framför allt i lif öfverträffande vår "Humlegård", med hvilken de i öfrigt ega någon likhet. Det var med anledning af den enas öppnande för allmänheten, som Joseph II gaf en Wiener-Aristokrat af äkta skrot och korn det ryktbara svaret, hvilket vittnar om både snille och sann storhet. "Der hohe

Adel", såsom den ännu heter i *Wien*, hade nemligen svåra förgrymmats öfver att *Hofgarten*, fordom en uteslutande adelig promenad, genom Kejsarens beslut blifvit upplåten åt folket, och en ädling dristade framföra underdåniga föreställningar, hvilka han trodde sig göra oemotståndliga med tillägget, "att beslutet vore så godt som ett förbud för adeln att besöka denna trädgård, då den nu mera der ej egde sällskap af sina likar". "Än jag, min herre", svarade Joseph, "om jag ej funne mig vid annat sällskap än mina likars, finge jag nedstiga i Kapuciner-Kyrkans grafhvalf" (de kejserliga grafvarne). Alltför snart nedsteg han också dit, den ädle, storsinte mannen, hvars förnämsta fel var att han föddes ett par årtionden för tidigt.

När Wienaren stiger öfver tröskeln af sitt hus, — han må bo på snart sagdt hvilken punkt af staden han behagar och han må vända sig åt hvad håll som helst, — har han, som man af det föregående finner, endast några steg till den grönskande park som på alla sidor omsluter honom. Man skåde också *Wien* en helgdag. Tidigt på dagen börja redan de tungt lastade omnibusvagnarne sin färd, sedan de från alla håll inhemtat gamla fryntliga *Mütterchen*, — svartögda sprittande, skälmska och pratsamma Wiener-"Mädeln", hvilkas bekantskap en aldrig så litet försigkommen fremling gör på de första 5 minuterna och som äro hans väninnor efter första qvarten, — barnungar som i yra skutt låta vagns-

bott-

bottnen känna hela tyngden af sin öfversvallande glädje — ändtligen mer eller mindre mogna herrar, som hafva en viss Holländsk maklighet och otymplighet i skick och väsen, men med en hjertinnerlig godmodighet, som gör att man förlåter deras tråkighet — och så bär det af till *Hietzing*, *Schönbrunn*, *Weidling*, *Mödling* och hela tjoget af lustställena *utom* Wien. De som vilja bespara sig och de sina respenningen, och det är naturligtvis största antalet, öfversvämma något senare på dagen, som en lössläppt flock, den dubbla blomstrande Wienergördeln och upplösa der sina medförda knyten, — ur hvilka smöraskar, brödkorgar, flaskor med vin, mjölk, öl snart

"tömda i gräset rulla" —

och hvilande under skuggan af castanier, plataner och lindar, lyssna de till harmonimusikens toner eller, om de ännu äro i den ålder att öfverskottet på lifskraft omöjligen medgifver stillhet, rasa med hvarandra på de gröna mattorna eller jaga hvarandra mellan trädstammarna. Nalkas en fremling dessa trefliga grupper, är samtalet snart i gång och ej sällan inbjudes han till deltagande i det glada samqvämet. Emedlertid har skymningen inträdt, värdshusen och deras trädgårdar hvimla af ljus och menniskor. *Morelli*, *Lanner*, *Strauss* flytta sig med sina orchestrar, hvilkas toner hittills ljudat i fria luften, in i danssalarne, som gnistra af tusende ljus, och valsen, den classiska Wiener-valsen börjar. Beställsamma anord-

nare sammantränga dem, som beslutat sig att vara blotta åskådare, på midten af golfvet och draga *ett väldigt rep* omkring hela denna massa, hvilken sålunda, på ett lika eget som comiskt sätt, befinner sig stängd från möjligheten att göra intrång på den fridlysta mark som tillhör valsen. Denna svänger sig nu i en ofantlig ring kring sina betraktare och ilar åstad med svindlande fart. Wienerlifvets lynne af vällustigt yrande glädje återges troget af denna berusande dans, som är ingenting mindre än sedesam. Damen lägger sin ena hand på cavalierens axel, framlutar hufvudet och trycker sin kind tätt intill hans; hon fattar honom om lifvet med den andra och på den lägger han sin venstra hand och fasthåller den. Vals följer på vals och omvexlar endast med den ännu mer yrande galloppen. På de korta mellanstunderne kan betraktaren, som lyckligen undkommit *repet*, se de dansande med brinnande kinder och flämtande bröst spridda i trädgårdens bosketter, der nöjet icke är mindre lifligt, fast mera tyst, och der det icke alltid är så gifvet, att samspråket lägger den böljande barmen till ro eller återger kinden en mildare färg. STRAUSS, med sin tolftusen francs-fiol, den Hertigen af *Orleans* skänkte honom, är dessa dansnöjens konung, de öfrige blott furstar i hans rike. Den nu aflidne *Lanner*, hans lärare och måhända mästare i den underordnade konstart som gjort deras rykte, var dock aldrig till den grad Wienerfolkets hjelte som den spenslige, interessante men i förtid utblommade STRAUSS. Han

förstår framför alla att electrisera det, och man måste hafva sett en offentlig Wiener-danssal, der han förer spiran, för att rätt fatta det qvicka och träffande i SAPHIRS bekanta infall: STRAUSS ist das cathegorische Imperativ. Er ruft: Tanzet — und Sie tanzen.

Mot midnatten strömma de glada skarorna hemåt, utan oordning, utan buller, annat än den stundom något högljudda munterhetens, men denna är icke uppstegrad af rusande drycker, åtminstone högst sällan. Den minskar sålunda på intet vis det angenäma intrycket af hela detta hvimmel.

En anblick ungefär sådan jag här skildrat den erbjuder *Wien* om sommaren hvarje dag, ledig från de materiella hvardagsbestyren; men vill man se folklifvet i dess mest storartade gestalt, måste man blanda sig i hvimlet vid någon af de stora nationalfester, som firas en och annan gång om året till minne af historiska händelser eller på vissa märkligare helgdagar. Staden är då tom och allt hvad som lefver och röres strömmar ut till *Pratern*, som med *Augarten* och *Brigittenau* bildar en enda ofantlig park, hvilken i en halfcirkel omgärdar en del af Wiens förstäder. Här blandas alla classer om hvarandra, de breda alléerne och vägarna genom dem hvimla af ekipager och ryttare och de vidsträckta gräsmattorna af fotgångare. Öfver allt fyrverkerier, carouseller, flyttbara theatrar och framförallt, musik; ty den får aldrig fattas der Wienaren förlustar sig! Orchestrar äro anbragta i alla rigtningar och på föga afstånd

från hvarandra; det glada sorlet af ett par hundratusen menniskor, för hvilka nöjet är snart sagdt allt, öfverröstas eller genomljudas af de smattrande fanfarerne och de yppiga, trånande valsmelodierna; — det är en nordisk Carneval, mindre bjert i färgspelet, mindre qvick, lättfotad, brokig, electrisk än den Romerska Corsons, men med en mildhet, godlynthet och trefligbet, ett drag af romantik och svärmande njutning, som ej dväljas under Italiens himmel, men som ega sitt oemotståndliga behag, åtminstone för en Nordbo.

Wienaren, alltid belåten, alltid färdig att offra på nöjets altar, fremmande för allt grubbel och alla svarta tankar i gemen, är dock ingen lätting, ingen tanklös dagdrifvare. Han arbetar gerna och i allmänhet väl, men den välsignade jord han bebor gör honom icke heller mödan särdeles tung. För litet eller åtminstone lätt arbete får han mycket nog och lifvets första förnödenheter har han för ett ringa pris. Derföre kan ock hans munterhet och fikenhet efter nöjen göra ett så angenämt intryck; det är nemligen icke Lazzaronens vilda, öfvergifna glädtighet, interessant att studera för sina egenheter, men hvars eviga följeslagare, trasorna och lasten, göra det omöjligt att önska sig den. Wienaren afundas man verkligen; man önskar sig allt som faller i ögonen hos honom, hans ordning och prydlighet, hans belåtenhet, hans välmåga, hans lefnadslust, ja, till och med hans oförlikneliga aptit och hans valsförmåga om ej för annat, för det de vittna om en förträfflig

helsa. Vid närmare betraktande saknar man dock hos honom denna lyftning öfver sinneverlden, detta allvar, som, bortom de materiela behofven och förlustelserna, ser ett *något*, hvilket är detta lifvets rätta, ja enda sanna uppgift att hinna. Om *detta* bekymrar Wienaren sig föga och, i sanning, om man ändock ej kan låta bli att älska honom, så är det ibland likasom emot ens egen vilja, ty man kan icke så *högakta* honom som man ville. — På lifvets, menskligheters stora frågor har icke *han* något svar; han begriper dem ej och vill ej begripa dem. Om detta ock vore hans enda fel, så hör det likväl till de svåraste och är ensamt tillräckligt att fördunkla en mängd goda egenskaper.

Wien har många märkvärdigheter och om jag ej ännu nämnt ett ord om dem, om jag äfven härnedan mera summariskt redogör för dem, så är det icke derföre att de icke täfla i värde med det bästa, utan derföre att jag tror rättast vara att, i skildringar såsom denna, för hvarje ort alltid i första rummet söka uppfatta och återge det *caracteristiska*, och detta är, i *Wien*, främst af allt: folket och dess lif. Wäl eger *Wien* månget konstverk, mången vitter eller vetenskaplig eller krigisk institution som öfverträffar eller står i bredd med hvad andra hufvudstäder hafva ypperst i samma väg, — men det är icke *här* hufvudsaken, det utgör ingen gravitationspunkt för folklynnet, det står mera isoleradt och förlorar, derigenom, i betydenhet. Men det får derföre icke lemnas alldeles ur sigte och i den mån

det närmare sluter sig till det egentliga, d. v. s. är caracteristiskt, skall ock i dessa blad deråt egnas mer eller mindre uppmärksamhet.

Ehuru *Wien* ej i architectonisk märkvärdighet kan täfla med t. ex. *Berlin* eller *München*, bär det dock i sitt yttre samma stämpel af på en gång trefnad och festlighet, som utmärker dess inre. Sådant är naturligt; menniskan bildar nemligen alltid, medvetet eller omedvetet, sin omgifning efter sig sjelf. De i sednare tider uppförda förstäderne hafva räta gator af en imponerande bredd och bestående, likasom *Berlins* vackraste, af en körväg i midten och rymliga gångvägar på sidorna, skiljda medelst en bred rännsten från hufvudgatan. Den gamla, inre staden, deremot, har krokiga, smalare gator utan trottoirer. Byggnaderne äro i allmänhet utan högre konstvärde, ehuru till en del utstyrda med furstlig prakt. En snart sagdt Holländsk snygghet råder deremot öfverallt, gatläggningen är förträfflig; husens fönster utgöras till stor del af spegelglas; under sommaren vattenstänkas hufvudgatorna tvenne gånger hvarje dag, vid ihållande torka, och detta allt i förening ger äfven de delar af staden, der prakt och lyx ej ega sitt egentliga säte, en fägring och prydlighet som högst angenämt inverkar på sinnet. De trakter der handel och industri hafva sitt hufvudtillhåll, t. ex. *Graben*, *Kohlmarkt* och den dem närmast omgifvande stadsdelen, utgöra så att säga en enda Bazar, som i rikedom, anordningens smak och mångfalden af näringsalster ej, på Continenten, öfverträffas eller uppnås

af något annat än *Palais Royal* i *Paris*. Fönstren räcka nästan ända ned till gatan och den obetydliga kant, som skiljer dem från stenläggningen, är bemålad med prydliga arabesker. Innanför dessa fönster mötes ögat af den smakfullaste och mest lysande slöjdexposition; man glömmer att man är på gatan; man tror sig vara i gångarne af en industriförenings jättelikt tilltagna local och ser sig om efter en stol, för att hvila ut och i lugn betrakta all den omgifvande herrligheten, då i hast ett höggrefligt ekipage i full fart rullar förbi och påminner vandraren att han verkeligen befinner sig på allmän körväg och har ben och armar att akta. Dessa gator utan trottoirer, der åkande och gående blandas med hvarandra i ett ändlöst hvimmel, tyckas i början derigenom skäligen osäkra; men Wienerkuskarne och deras hästar äro serdeles öfvade och aktsamma; högst sällan, ja vida mera sällan än i det glest befolkade, rymliga Stockholm, hör man *här* omtalas eller bevittnar olyckshändelser. Man kan jemväl, bland denna böljande folkmassa, med större trygghet för sina fickor än troligen i någon annan stor stad, öfverlemna sig åt sin skådelystnad. Ingenstädes der en stor folkmängd sammantränges är det nemligen så ondt om tjufvar som i *Wien*. Detta är väl till icke ringa del den ypperliga och talrika polisens förtjenst, men torde dock i främsta rummet böra tillräknas befolkningens i allmänhet redliga sinnelag och välmåga. Denna senare har dessutom för betraktaren ännu en fördel, den, att han slipper den syn större städer el-

jest nästan öfverallt erbjuda: uselheten såsom rikedomens och praktens skugga, dess *memento mori*, till hvilket ingen ändock lyssnar, men som förderfvar njutningen af det sköna och rika. *Wien* har inga tiggare och derför har man ej blott styrelsens vaksamhet att tacka; det är i ännu högre grad det välsignade landets, folkets egen och de i allmänhet välorganiserade och rikt begåfvade barmhertighetsinrättningarnes förtjenst. Utom de allmänna försörjningshus som finnas spridda i stadens olika delar och äro ämnade till den värsta nödens afhjelpande, eger *Wien*: en barnasyl för arbetsfolks barn från 2 till 6 år, der undervisning lemnas de små och som tillika är bildningsanstalt för småbarns-lärare, — ett barnhus för föräldralösa barn och serskildt ett hittebarnshus samt dessutom ett förenadt allmänt Enke- och Barnhus, — en stor, allmän, med Sparbanken förenad fattigförsörjningsinrättning, — Instituter för fattiga flickors bildande till lärarinnor, — för bildande af tjenstehjon — detta under Kejsarinnans omedelbara skydd, — för fattiga officersdöttrars uppfostran, — för medellösa jungfrur af Adel, — för blinda jemte ett försörjnings- och arbetshus för fullvuxna blinda, — för döfstumma, jemte anstalt för bildande af döfstummas lärare, — tvenne stora hospital för svagsinte, — barmhertiga brödernes och barmhertiga systrarnes ypperliga sjukvårdsanstalter och ändtligen afgiftsfria badinrättningar för begge könen.

Wien, af naturen i så många hänseenden gynnadt, saknar dock en af dess herrligaste gåfvor: Vatten. Icke att det fattas detsamma brunnar och

pumpar till fyllande af de dagliga, oundgängligaste behofven i denna väg, men det har fullkomlig brist på större vattendrag, och den som i alla rigtningar genomströfvat staden och hör att den eger fria badinrättningar för folket, simmskolor för Herrar, ja, till och med en, efter uppgift, ganska besökt *simmskola för Damer*, måste tro att man gör narr af honom, ty vatten ens åt en enda simmande person ser man ingenstädes. Väl utvisar kartan att Europas största flod, *Donau*, stryker fram vid *Wien*, men i *Wien* letar man förgäfves efter den; der finnes af Donau intet annat än en såkallad Donau-Canal, med ett grumligt, stagnerande vatten, hvars obetydliga bredd skiljer *Leopoldstadt* från gamla staden, och en blick ned i denna kanals böljor, — i fall den kan sägas ega sådana, — förjagar hvarje tanka på simning. Visserligen finnes det här en annan flod, som gifvit Kejsarstaden och en af dess förstäder sitt namn, men denna *flod*, såsom de hederliga Wienarne högmodigt kalla den, — är ännu långt smalare och fattigare på fluidum än Donau-Canalen. Det påstås dock att en förtviflad karl en gång skall hafva dränkt sig i ”*Wien*”, hvilket lärer skett för omkring sextio år sedan; den för sin qvickhet ryktbare Prinsen af *Ligne* yttrade derom, att ”mannen måste varit en smickrare”, och sannerligen är det ej att göra denna, under stadens fordna vallar framsipprande rännil en alltför oförsynt compliment, om man tilltror honom makt att dränka någon. Men hvar badar och simmar man då? I *Pratern*, ett godt stycke utanför

Wien, der ändteligen en arm af den verkeliga Donau anträffas, men äfven den, ehuru temligen raskt framströmmande, är så grumlig och jordblandad, att ett bad deri ehuru, under hettan, visserligen uppfriskande, ej kan gifva annat än en högst relativ njutning. För den som vant sig att tumla om i Mälarens eller saltsjöns friska vågor, egde Donau-armen ingenting lockande och endast 1839 års heta sommar kunde förmå mig till närmare bekantskap med densamma; denna blef dock roligare än jag väntat, egentligen derigenom, att den lärde mig känna en ny och serdeles lustig sida af den allestädes närvarande Wienerpolisens faderliga omhugsan för allmän och enskild säkerhet.

Jag hade ordentligen betalt min inträdesafgift, aftagit mina kläder och lagt dem i säkerhet på anvist ställe i en vrå af det öppna, af badgäster hvimlande rummet; jag skyndade ut, sprang uppför trampolinen och hade tagit sats till ett väldigt salto-mortale, då jag hastigt fattades i armen af en den allmänna säkerhetens vårdare, som med andan i halsen ilat efter mig:

"Förlåt mig, min herre, Ers Nåd har icke varit här förr."

— Nej, men hur kan ni veta det och hvad har det med mitt saltomortale att göra?

— "Ganska mycket, Ers Nåd; ingen får här hoppa ned från trampolinen, om man ej är säker att han kan simma."

— Jag kan simma —

— ”Det tror jag visst, Ers Nåd, men det ha vi icke sett.”

— Och om ni intet släpper mig så får ni heller inte se det; om jag icke kunde simma, så föll det mig väl icke in att hoppa ner på ett djup af flere famnar.

— ”Det kan ingen veta. Ers Nåd kunde vilja dränka sig; det har händt förut en sådan olycka här.”

— Menar ni den der, som dränkte sig i *”Wien”* för sextie år sedan.

— ”Bevars! en dylik händelse har inträffat just här för icke så långt tillbaka.

— Men, för fan, jag ämnar alldeles icke dränka mig.

— ”Förifra sig inte, Ers Nåd. — Det vore ju i alla fall möjligt.”

— Detta är ju alldeles befängdt; släpp mig, eljest tar jag ett skutt och ni följer med ner i bassinen.

— ”Ni är för oregerlig; det är strängt förbudet, säger jag; gör inte något spektakel, Ers Nåd, det får ni sjelf värst af.”

— Men hvad skall jag då göra? Har jag inte rätt att bada mig, jag, så väl som alla de andra?

— ”Herre min Gud, hvem sätter det i fråga. Ers Nåd skall bara krypa i gördeln och låta dra sig ett hvarf omkring i bassinen. Se vi då att ni kan simma, så får ni sedan hoppa så mycket ni behagar.”

Jag måste beqväma mig härtill! Gördeln påsattes mig högtidligen, för första gången i min lifs-

tid. Sedan jag, under allmän munterhet hos de kringstående, släpats omkring bassinen och derunder kafvat så försvarligt, att min skicklighet i den ädla simkomsten ansågs till complett evidens deducerad, slapp jag lös, kröp upp igen och fick ändtligen, utan vidare hinder och åtgärder till allmänna säkerhetens betryggande, verkställa mitt Levcadiska språng!

Hvad *Wien* är om *sommaren*, har Läsaren ungefärligen inhemtat af det förestående. *Wintern*, som i det sydliga Tyskland är, relativt till latituden, ganska sträng, emedan landet för det mesta bildas af en högslätt, från hvilken Alpernas ismur utestänger Italiens ljumma vindar — vintern lägger dock inga band på Wienarens lefnads- och njutnings-lust; denna tager då blott en annan rigtning. Danssalarne och Theaterhusen fyllas och virtuoser af mångfaldig art och förmåga strömma från alla jordens hörn till den rika, nyhets- och konst-älskande staden. *Folket* förvandlas till *publik* och få städer ega en i allmänhet mera bildad sådan än *Wien*, ehuru massan naturligen företrädesvis förlustas och älskar sina *Local-possen*, hvilkas æsthetiska värde ej kan sättas särdeles högt. De äro dock långt ifrån att alldeles sakna ett sådant, ty då skulle de väl knappast förvärfvat det europeiska rykte de såsom skådespelsart ega. En serdeles fallenhet att beräkna scenens ressurcer, den Wienaren delar med Fransmännen, en liflig dialog, hvars *Witz* är dess förnämsta krydda och af vida lättsmältare och smidigare natur än den Berlinska, — en raskhet och liflighet i handling som Wienaren, ehuru

sjelf ganska maklig, dock kräfver hos det som har anspråk på att roa honom, en ofta träffande caracterstekning äro dessa styckens vanliga förtjenster och dessa måste, så godt sig göra låter, — och för Wienaren sjelf låter det sig alltid göra, — öfverskyla de ansenliga brister i plan, uppfinning, sammanhang m. m. dem en strängare kritik ej i dem kan öfverse. De förstås af sig sjelft att dessa stycken, såsom deras benämning antyder, vanligen och nästan uteslutande skildra inhemska förhållanden och caracterstyper och detta gör dem för fremlingen i dubbelt hänseende interessanta. Hvad som likväl förvånar vid åskådandet af dessa *Localpossen*, är att de i allmänhet ej gifvas bättre. En inhemsk, ur folkets innersta lynne uppsprungen skådespelsart borde, så synes det, äfven frambringa goda Mimer, men sådana är det dock ondt om på de egentliga folktheatrarne. Efter Raimunds död återstå egentligen blott Scholz och Nestroy och bland dem torde endast den förre kunna anses för verkeligen utmärkt, ehuru äfven han har ett betydligt fel, det att alltid vara — Scholz. Nestroy har ej hans naturliga, fullkomligen flärdfria *vis comica;* han är understundom något maniererad; med ett ord, han torde få anses lyckligare i att *skrifva Possen* än att *gifva* dem, har också, i förra hänseendet ett vida mera utbredt rykte. Bland folktheatrarnes qvinliga personal har jag, de gånger jag varit i *Wien*, ej förmått upptäcka mer än två verkliga, serdeles goda artister, Fruarne Jäger och Rohrbeck.

De theatrar, på hvilka Local-*possen* egentligen uppföras äro *Leopoldstadt-Theatern* och *Theater an der Wien*. Den förra har i sina proportioner och sin inredning ingenting särdeles märkvärdigt; den senare deremot har varit och är ännu en af de elegantaste och rymligaste i Tyskland, och detta har sin grund deri, att den ursprungligen varit en aristocratisk scen. Den bearbetas nu jemte Leopoldstadt-theatern af ett enda bolag och en enda trupp, som spelar skiftevis på båda scenerne.

Af en vida större och ej blott *local* märkvärdighet är *Wiens* förnämsta talscen, *Hofburg-Theatern*, som har sitt namn deraf att den, på sätt flerstädes i Tyskland och Italien är öfligt, bildar en del eller en flygel af sjelfva Konungaborgen, sammanbygd med denna, så att de höga herrskapen från sina rum kunna direkte begifva sig på spektaklet.

Man klagar allestädes öfver den dramatiska konstens förfall, i Frankrike och England som i Tyskland och Italien. Att denna klagan ej är ogrundad, kan synas troligt äfven för den, som aldrig sett något bättre än hvad nutiden eger; det finnes nemligen, för den uppmärksamme betraktaren, tecken som utvisa att hvad verlden ännu eger öfverlägset i skådespelarekonst mera är en tradition, en qvarlefva af något, som försvunnit eller är på vägen att dö ut, än en kraft i sin utveckling eller hvilken åtminstone kan anses stå på sin middagshöjd. Om detta erkännes, torde dock derjemte böra medgifvas, att ingen Europeisk talscen, för närvarande, eger så mycket utaf

qvarlefvorna eller traditionerne från denna småningom bortdöende, herrliga konsten i behåll, som *Wiens* Hoftheater. I alla arter af skådespelet har den flere och mestadels utmärktare talanger, än någon annan scen, och vore blott Madame CRELINGER här, fattades *Wien* intet, för att återge *hvarje* roll bättre eller åtminstone lika väl som det annorstädes kan ske; deremot eger det mycket som man ej finner någorstädes mer än här. För att ej blifva mer än tillbörligt vidlyftig, inskränker jag mig att redogöra endast för det förnämsta.

Ingen theater, icke ens Théatre Français, eger för närvarande någon utmärkt s. k. "jeune premier" för tragedin, åtminstone ingen jemnförlig med FICHTNER. En vacker figur, en skön, själfull organ och ett passioneradt, men af djupt konststudium modereradt spel och en förträfflig hållning göra honom till en ypperlig CARLOS, MORTIMER, MAX PICCOLOMINI, ROMEO m. m. äfven i comedin rörer han sig med oändligen mycken ledighet, behag och fullkomlig elegans.

LÖWE står oöfverträffad i de yngre herrskarerollerne och dem som med dessa ega någon gemenskap. DUNOIS, LEICESTER, HUGO ÖRINDUR, ALBOIN, PERCIVAL AF WALES, WALLENSTEIN äro hans triumfer. Skada att han börjar blifva fet; hans ypperliga ansigtsspel torde måhända redan hafva förlorat något derpå. Hans yttre är i öfrigt fullt vuxet det fach af skådespelet han egentligen kan anses tillhöra, d. v. s. tragedin. Det är eljest med honom som med åtskilliga och snart sagdt de fleste af Wienerscenens

utmärktaste artister, att man stundom har svårt att säga om de mera tillhöra sorge- än lust-spelet, ty deras talang egnar sig i allmänhet lyckligt åt båda två. I DEINHARDSTEINS comedi "Garrick i Bristol" visar LÖWE detta på ett högst öfverraskande sätt, för den som blott sett honom i tragiska roller. Om ej namnet stod på affischen, hvem skulle väl i denne snede, isterbemagade gubbe, med plåster på ena ögat, igenkänna honom?

ANSCHÜTZ har i allmänhet på sin lott de åldriga konunga- och fader-rollerne, dem han behandlar med stor öfverlägsenhet och djup känsla. I Konung LEAR har han onekligen det vidsträcktaste fältet för sin ovanliga talang; äfven något yngre roller ligga ej utom hans spher, och när han spelar GÖTZ VON BERLICHINGEN kan Hofburgtheatern vara säker på fullt hus.

KORN, lika stor som tragicus och comicus, räknar i allmänhet, likasom LÖWE, medelåldersrollerne till sin repertoire; mindre lysande än LÖWE, eger han en djupare, vekare, mera svärmisk känsla och såsom TASSO i *de* GOETHES, SEDLITZS, RAUPACHS stycken, hvilka bära skaldens namn, — såsom HAMLET, såsom POSA i *Don Carlos* är han tvifvelsutan det yppersta, som nu mera någorstädes i den vägen står att finna.

CARL LA ROCHE framställer den ännu oförminskadt kraftfulla ålderdomen, så väl i tragedin som comedin. Det blir alltid vanskligt att bland stora talanger gifva någon viss företrädet; den bedömandes subjectivitet måste härvid alltförmycket bestämma

om-

omdömet. Jag säger derföre visst icke bestämdt att La Roche är den största af de förmågor Wienerscenen eger, men jag nekar ej, att han förefallit mig så. En mera omfattande talang finnes troligen ej. Från Philip den andre till den usle procentaren i *Dienstpflicht* och köpmannen i "Tyska Baron", genomgår han med lika mästerskap hela skalan af roller i alla möjliga skådespelsslag, endast de passa för hans år. Cromwell och den "fattige poeten" återgifver han hvar för sig med en fulländning i de allraminsta detaljer, en naturlighet, sådan att jag vågar påstå det ingen, som ej sett honom spela mer än en af de båda rollerne — eller af tvenne andra, lika vidt åtskiljda — kan anse det tänkbart att han skulle kunna utföra den andra. Ansigtet grimerar han sällan och obetydligt och likväl känner den som sett honom i *en* roll svårligen igen honom i en annan. Rösten har han likaledes i sin makt och hans organ såsom Philip har snart sagdt ingen likhet med den, hvarmed han utför Cromwell, och hvem skulle väl igenkänna någondera i den "fattige poeten"?

Wothe, hvars fält uteslutande är comedin, så väl den högre som den lägre, och till hvars repertoire höra de flesta yngre och medelålders hufvudroller i denna konstart, öfverträffas kanske ej af någon Tysk konstnär i denna väg, och om comedin i t. ex. de Franska skådespelarnes händer lifligare anslår, än när den spelas af en Wothe eller Schneider, är detta väl egentligen mera en följd af natio-

nallynnets större fallenhet för det comiska hos det ena folket, än af någon underlägsenhet i talang hos det andras utmärktaste artister.

Wienerscenens temligen allmänt erkända största manliga talanger har jag här flygtigt teknat; men det finnes utom dessa ett icke ringa antal som, utan att ega en så vidtomfattande förmåga, likväl i vissa detaljer, vissa roller rättvisligen kunna sägas täfla med dem i upphöjdt värde: Costenoble, så ypperlig både som Shylock och Essighändler; — Lucas, så värdig och ädel, så vacker som Furste och hvars hållning och spel i antika roller, t. ex. Jason, Pylades, är så utmärkt; — Koberwein, en så förträfflig Mercutio; — Heurteur, Wiens yppersta deklamatör och som derföre, i de stycken der längre berättelser förekomma, t. ex. i Racines Phedre (efter Schillers bearbetning) och såsom Theater-Directören i Hamlet, gör en så stor verkan, och ändtligen Wilhelmi, som med sitt bottenärliga ansigte dock ypperst af alla återger skurkroller, som i "Tyska Barons" roll håller den så granntyckta Hofburg-publikens skrattmuskler i jemn rörelse, som i Romeo och Juliets sista scen, efter en förtviflad inre strid mellan hat och tröstlös sorg, ändtligen veknar och räcker sin dödsfiende handen med de enda orden: Broder Montagu, sagda och *spelade* så, att ett beundrande sorl genomflyger salongen och Romeo, Juliet glömmas för ett ögonblick.

På qvinnosidan räknar väl icke Wiener-Hofburgscenen så mångsidiga talanger som på den manliga, men den eger icke få, som i vissa detaljer, vissa

roller utveckla ett stort mästerskap. I främsta rummet torde den åldriga SOPHIA SCHRÖDER böra nämnas. Det antika sorgespelet är ännu alltid hennes triumf. En mera fulländad plastik i hållning, rörelser, ställningar, drapering har jag ej sett annorstädes, icke ens hos Berlinerscenens CRELINGER, och fruktar, af åtskilliga tidens tecken, att den med dem snart sagdt försvinner från skådebanan. Schröderska slägten har i flere generationer varit för skådespelet hvad familjen VESTRIS var för dansen, och sedan SOPHIE SCHRÖDER för alltid nedgått från scenen, — hvilket, då detta skrifves, redan lärer inträffat — strålar likväl namnet ännu i ofördunklad glans genom dottren, den ryktbara SCHRÖDER-DEVRIENT, som dock egentligen tillhör en annan scenisk konstart. Den gamla Fru v. WEISSENTHURN, som för flere år sedan firade sitt 50-åriga tjenstejubileum och dervid erhöll en Österrikisk ordensdecoration, är förträfflig såsom gumma i dramen och comedin och mycket värderad såsom theater-författarinna; hennes stycken, bland hvilka några äfven blifvit kända hos oss, äro dock egentligen blott Ifflandska gengångare, med förtjenster och fel derefter. Bland de yngre artisterne står Fru RETTICH måhända främst; hon är såsom skådespelerska fostrad af TIECK, som likväl numera ej rätt vill kännas vid henne och icke utan skäl, ty hon har onekligen, med sin i öfrigt stora förmåga, något fallit i *manér*. Såsom GRISELDA tillfredsställer hon icke fullt och Fru HJORTSBERG, ehuru mycket underlägsen i sceniska studier,

återger dock denna roll med mera naivetet. Deremot torde det väl svårligen gifvas en herrligare OPHELIA än Fru RETTICH. Hennes uppfattning af denna roll tjenar i allmänhet till mönster och M:ll HÖGQVISTS utförande, som här väckt så stort och förtjent bifall, är påtagligen en efterbildning af den stora Wiener-artistens, ehuru naturligtvis inlärd ur andra eller tredje hand. EBOLIS parti uti *Don Carlos* är äfven bland dem som RETTICH utför med stort mästerskap och nästan kan sägas hafva nyskapat. I allmänhet lärer det vara fallet med Fru RETTICH, att de roller i hvilka hon först uppträdde (t. ex. OPHELIA och EBOLI) och dem hon troligen studerat med biträde af sin store mästare, förblifvit hennes bästa.

Bland de öfriga qvinliga artisterne må i främsta rummet nämnas M:llne FOURNIER och PISTOR både i tragedin och comedin — den förra såsom *Jungfrau von Orleans* högst utmärkt — M:ll PECHE i tragedin och den högre comedin, Madame FICHTNER i comedins naiva roller; hennes talang har tycke af Fru FRÖSSLINDS.

Med ett så stort antal utmärkta artister skulle Hofburgscenen i alla fall kunna vara vida mindre än hvad den är. Individer, huru talangfulla som helst, göra icke tillfyllest att bilda en god scen eller ens ett fullkomligt godt utförande. Den intima föreningen — artistiskt taladt — af de serskilda förmågorna, deras innerliga samverkan, en fulländad anordning af det hela och detaljerne äro härtill nära nog lika oundgängliga som de stora talangerne sjelfva.

Allt detta eger ock denna theater i ovanlig grad och kan derföre med skäl anses för en af de bäst dirigerade i Europa. Sammanspelningen gränsar till det fullkomliga; caracteren af den tid och de förhållanden ett stycke tillhör studeras grundligen; vid inöfvandet och uppsättningen synes allt vara iakttaget, för att göra verkan så sann och fullständig som möjligt. På detta sätt adlas en medelmåttig theaterprodukt till ett konstverk af förtjenst och sjelfva det utmärkta får ofta ett högre, renare värde än författaren förmått gifva det. Detta kan låta parodoxt för mången, men den som sett t. ex. *Don Carlos* gifven på denna theater, skall svårligen kunna neka att mången brist, som vid läsningen eller vid en vanlig, god execution faller i ögonen, försvann vid utförandet här, ehuru stycket äfven på denna scen ej var allt hvad det borde vara, emedan så mycket var uteslutet, men detta är censurens sak icke theaterns; — Schiller var, med allt sitt i många hänseende lyckade bemödande att gifva en nationell caracter åt arbetet, dock i bottnen för mycket metafysisk och för mycket Tysk att detta rätt kunnat lyckas. Stycket har ock, ur denna synpunkt, betydliga brister, men dessa, som svårligen på någon annan scen kunna undfalla åskådaren, öfverskylas så att säga helt och hållet af det sätt hvarpå pjecen i *Wien* uppföres, och det är egentligen först efteråt, vid begrundandet af hvad man nyss sett, som man upptäcker dem. Den caracter af iskall, obeveklig, hemsk etikett, som tillhörde Philip 2:dres hof återges nem-

ligen i de minsta småsaker med en noggrannhet och en fulländning, hvars betydenhet för taflan SCHILLER troligen knappt sjelf tänkt sig så stor — åtminstone då han *skref* arbetet. Denna ultra-spanska stelhet och förbehållsamhet, bakom hvilka man tycker sig skymta bålet och bilan såsom oron i detta regelmässiga urverk, gifva det hela en localfärg, så stark, så egen, så i ögonen fallande, att sinnet ehuru nästan plågadt deraf, ej ett ögonblick kan befria sig derifrån, ser och hör *Escurial*, PHILIP, ALBA öfverallt, i allt, äfven i det, der Skalden sjelf synes hafva förgätit dem.

Såsom ett bevis, bland många, på den omsorg som här egnas talpjecers decorationer, en omsorg som annorstädes endast Operan anses ega rätt till, må anföras den scen i *Hamlet*, der sonen, framför sin fars och farbrors porträtter, på ett så skakande sätt bestraffar sin moder för hennes senare förmälning. Fadrens vålnad uppenbarar sig härvid plötsligen för honom. Hos oss och annorstädes kommer skuggan invandrande från sidan, på vanligt menskligt sätt, men i Wien öfvergjutes porträttet på en gång af ett bländande sken; genom någon Daguerrisk s. k. decomponering af ljuset är porträttet försvunnet eller rättare förvandladt till fadrens egen bild; han talar till HAMLET, försvinner åter med det lysande skenet och porträttet är å nyo der. För den oinvigde är allt detta ett verkligt trolleri och höjer oändligen effekten af denna märkvärdiga scen.

Scenens och publikens bildande vexelverkan på hvarandra har väl någon gång blifvit bestridd, ännu oftare i tysthet misskänd, men den allvarliga pröfningen har väl svårligen nånsin satt den i fråga. En längre tids besök på *Wiens* Hoftheater ger anledning till serdeles interessanta iakttagelser i detta fall. Publik och skådespelare känna, förstå och meddela sig åt hvarandra såsom ett par gamla vänner, hvilka innerligen väl trifvas ihop och hvarje qväll, då de åtskiljas, äro säkra att få råkas igen om en eller par aftnar, för att åter tillbringa några för båda lärorika stunder tillsammans. Inga bifallsstormar, inga stojande framropningar, om ej någongång vid nya stycken, då de först uppföras, inga buketter och lagerkransar å den ena sidan, — intet tiggeri om allt detta, medelst dundrande sluteffekter, braskande *sorties* och sockersöta miner, inga nigningar och bugningar för tvärt infallande bifallsrop, å den andra. Blott då och då, efter slutet af en akt, upprepade handklappningar; dessemellan ett bifallssorl eller en hastigt utbristande applaud, som genast hejdar sig på ett sätt hvilket för det vana theaterörat säger att man fruktar förlora något af det efterföljande; en rörelse, en åtbörd framkallar ofta dessa snart sagdt ofrivilliga bifallsyttringar, som visa huru innerligt publik och artister förstå hvarandra. Ofta bär bifallet stämpeln af en egen finhet och tact, till hvilka jag ej annorstädes funnit en motsvarighet. Såsom exempel härpå må följande anföras:

ESSLAIR, som, serdeles efter LUDVIG DEVRIENTS död, men äfven förut, temligen allmänt betraktats såsom Tysklands största dramatiska konstnär, tillhörde Münchner-theatern, men begagnade gerna sina ferier att uppträda i *Wien*, der han högt uppbars och understöddes af artister, hvilka af honom utan tvifvel lärt mycket och småningom vuxit upp till hans jemnlikar i flere fall, då han deremot i *München* ej vid sidan af sig egde någon serdeles utmärkt talang. Han mottogs alltid som en firad gäst och framropades någon efter spektaklets slut så var det honom denna ära förbehölls; bifallsyttringar felades ej under representationen, det förstås, men man vaktade sig att slunga in dem midt i en liflig dialog och ofta gåfvos de på en omväg, som, i det den visade en viss beräkning, ej litet bidrog att höja applådens värde. Så t. ex. mottogs han ej, vid inträdet såsom Abbé DE L'EPÉE — en af hans yppersta roller — med något serdeles utbrott af enthusiasm, men när han åt Advokaten som han besöker sagt sitt namn och denne presenterar honom för sina fruntimmer, med orden: "Ni ser här en man som är sitt århundrades ära", då skallade ett kort, men energiskt bravo och hvarje hand rördes i salongen. Längre fram i stycket, när DE L'EPÉE slutat den mästerligen föredragna berättelsen om sin döfstumma pupills öden, afhördes i första ögonblicket intet bifall, förmodeligen derföre att man ej ville afbryta honom, då han efter en liten paus tillägger: "ni synes rörd, min Fru"; — men då Advokatens moder härpå, enligt rollen, svarade: "hvem

skulle ej röras af dessa öden, berättade såsom *ni* gör det," då bröt en ny bifallsstorm löst. — Sådan är Wiener-Hofburg-Theaterns publik!

Om jag, såsom mången kanske tycker, för länge uppehållit läsaren vid *Wiens* talscen, torde detta finna sin ursägt deri att den, efter min öfvertygelse, är den första icke blott i Tyskland utan äfven i *Europa*. Efter en mera genomförd skildring af Wiens dramatiska scen, kan och bör jag blifva så mycket mindre utförlig i hänseende till andra hufvudstäders.

Kärntner-Thor-Theatern är Wiens Opera och att den täflar med Tysklands bästa sångscener får ej nekas, men den är — Tysk, och kan således ej rätt anslå ett Svenskt musikaliskt öra. WILD, ehuru nu gammal, är en ryktbar och en *stark* Tenor, hvilket är så sällsynt. STAUDIGL har en ypperlig bas-stämma, men *strupsången*, denne Tyskarnes musikaliska arfsynd, som gör att de i evighet aldrig blifva behagliga sångare för andra öron än sina landsmäns — strupsången vidlåder uti icke ringa grad båda dessa ryktbara artister, särdeles STAUDIGL. På qvinnosidan egde Wiener-Operan 1839 HASSELT och LUTZER, bland hvilka särdeles den förstnämnda är en högst utmärkt musikalisk artist, med en klangfull röst af stort omfång, hög utbildning och mycken styrka; hon har ock italiensk skola och vore sålunda en verklig skatt för hvilken sångscen som helst, om hon blott egde mera uttryck och dramatisk talang. LUTZER är HASSELT underlägsen i musikaliskt hänseende, ehuru alltid en talang af första ordningen, åtminstone i Tysk-

land, men står mycket öfver henne i hållning och scenisk förmåga. — Orchestern är kanske nu mera ej hvad den varit; bestämdt öfverträffas den, äfven inom Tyskland, af andra, t. ex. Münchnerorchestern. I decorationer, uppsättning, chörer, ballet hafva, delvis, både *Berlins* och *Münchens* operor numera företrädet, ehuru *Wien* i alla fall ej häruti saknar åtskilligt utmärkt. En af tidens förgudade Danserskor tillhörde länge *Wiens* Opera, der hon förvärfvade sin första ryktbarhet, och återkom en dag dit för att njuta af sina landsmäns beundran öfver hvad hon, på höjden af sin konst, blifvit. Händelsen förde mig till *Wien* när hon senast besökte det och då det var der jag lärde känna hennes utomordentliga talang, torde några ord om denna och hennes personlighet i öfrigt här vara på sitt ställe.

Fanny Elsler föddes, som jag tror, i *Wien* och blef tidigt elev af Operans ballett. Redan mycket ung vann hon rykte, mindre för sin artistiska förmåga än derföre att hon blef den unge Napoleons älskarinna. De lära, så påstås det, invigt hvarandra i kärlekens mysterier och den glödande passion hvarmed han omfattade henne säges icke obetydligt hafva bidragit att öppna en allt för tidig graf åt den physiskt svage, öfverdrifvet njutningslystne ynglingen. Hon skall hafva sörjt honom djupt och hennes sorg delades af hela *Wien*, som ännu, med en ihärdighet hvilken eljest icke tillhör Wienarens lynne, saknar honom, denne unge, älskvärde furste, på hvilken det byggde stora, ja rent af fantastiska förhoppningar. För

hans skuld älskade Wienarne äfven henne, och den enthusiasm hvarmed hon af dem hyllats sedan hennes talang, allt annat oberäknadt, gifvit henne grundade anspråk på stor utmärkelse, låter sig också ingalunda beskrifva.

Fanny Elsler förenar med ett behagligt och själfullt utseende en ypperlig figur. I hennes rörelser är på en gång ovanlig styrka, sällsynt eld och passion, majestät och mycken vällust; att hon eger utmärkt gratie förstås af sig sjelft, men man kan egentligen ej säga att den hos henne är *hufvudsak*, såsom hos Taglioni, den hon för öfrigt *nu mera* i flere hänseenden öfverträffar, t. ex. i styrka, technisk färdighet, eld, imponerande hållning och förmåga af dramatisk framställning; hennes ansigte är mägtigt af vida mer mångfald och passion i uttrycket än dennas. För att med ett par ord beteckna, — ehuru alltid på ett ofullkomligt sätt, det erkännes — skillnaden emellan dessa båda artister, skulle man kunna säga att Elsler är mera romantisk, Taglioni mera classisk i uppfattningen af konsten. Elsler har kanske mera genialitet och abandon, mindre beräkning och föregående studium af hvarje effekt som skall åstadkommas; hon improviserar och gör det väl. Taglioni vågar sig ej gerna på sådant, efter hvad jag skulle förmoda; jag har åtminstone aldrig sett henne göra det.

Medan Elsler år 1839 vistades i *Wien* var staden i ett beständigt rus. Sjelfva Hofburg-Theatern, som eljest har snart sagdt sin egen publik, hvil-

ken icke gerna öfvergifver den för något annat — sjelfva Hofburg-Theatern var tom då hon dansade. *Cachuchan*, den *hon* egentligen gjort modern, spelades af alla värdhusorchestrar och när STRAUSS eller LANNER, vid *Hietzing* eller på *Sperl*, strök de första tacterne af denna intagande melodi på sin violin, genljödo alléer och bosketter af bravorop och handklappningar. Sjelfva de bekanta Indiska *Bajadererna*, DJAGGERNAUTS tempeltjenarinnor, hvilka, sedan de gjort furore i *Paris* och *London*, äfven, samtidigt med ELSLER, besökte *Wien*, förmådde ej, så länge *hon* var qvar, ådraga sig någon särdeles uppmärksamhet. Först efteråt kom ordningen till dem och de voro dock sannerligen något så pass märkvärdigt, särdeles för Westerländare, hvilka endast genom dem kunna få ens något begrepp om invånarne vid Ganges' stränder, — att de väl förtjenade att dela uppmärksamheten äfven med en FANNY ELSLER.

Bajadersällskapet utgjordes af 4 qvinnor — Bajaderer — ett barn och en gammal man, ett mellanting af vårdare och tjenare, hvars sysselsättning inför allmänheten var att accompagnera Bajaderernas rörelser med slag på en slags tamburin och något som skulle föreställa sång, men som blott var ett vildt, omusikaliskt läte, ett slags brådstörtad, tonlös deklamation. Denne man var en gammal gubbe, hvars hvita, korta skägg stack sällsamt af mot hans hvita tänder och kopparfärgade hy.

Af de fyra Bajadererne var den äldsta, som dock ej lärer varit mycket öfver tretio år gammal,

till utseendet fullkomligt åldrad. Den äldsta dernäst var den skönaste och torde kunna anses såsom en typ för den Indiska qvinnan i sin ungdoms fulla mognad. De öfriga båda voro väl att anse såsom nyss fullt utvuxna flickor, ehuru deras ålder ej lärer varit mer än omkring 12 à 14 år. Deras hy var rödbrun, men af en matt och smutsblek färg, som nästan stötte i grått; på afstånd gaf detta dem ett temligen vidrigt utseende, men på nära håll mildrades detta af den snart sagdt etheriska finheten af deras skinn. Platt näsa, skarpt markerade drag, bredt ansigte och toma, nära nog infallna kinder utmärkte dem i öfrigt; de kunde således ingalunda kallas intagande. Deras svartbruna ögon brunno på ett sällsamt sätt; det var *eld* så att det nästan gnistrade, men dock, undantagande hos Amani, ingen *själ*. Hela deras väsen hade något likgiltigt och modlöst, nästan djuriskt, som gjorde ondt att se. Troligen hade vistandet bland menniskor, till hvilka de ej kunde sluta sig och möjligen ock den behandling de rönt af den som kringförde dem, — hvilken ryktet påstod ej alltid hafva varit den bästa — sin del i det uttryck af nedslagenhet som hvilade öfver dem alla. Någonting poetiskt fanns blott hos Amani, den äldsta af de 4 yngre, som ock, enligt hvad jag nyss nämnt, var den vackraste. Hennes gestalt var reslig, väl bildad och likasom de andras ovanligt smärt, hennes hållning hade ett slags majestät och hennes blick hade tanka och djupt allvar, men på ett sätt som hade hon varit fremmande för allt det som *här* om-

gaf henne; så stirrade hon med ett uttryck af hjertgripande melankoli ut i rymden. En orörlighet i anletsdragen, sådan som hennes och de öfrigas, har jag aldrig sett hos någon menniska och till och med vissa djurs physionomi vexlar mera än dessa qvinnors. Vanligen dansade — om man så kan kalla det — en i sender; de öfriga suto under tiden nedhukade ett stycke bakom, på österländskt sätt, orörliga till den grad att man skulle kunnat taga dem för bilder; icke en åtbörd, icke ett meddelande dem sjelfva emellan! Deras uppträdande var ingen dans, blott pantomim, attityder, omvexlande med några små hastiga steg och en eller annan liten nigning. Det interessantaste af deras framställning var det s. k. Palmträdet med dufvan. Detta tillgick så, att hvar och en af de båda yngre tog ett stycke det finaste hvita musslin, 15 till 20 alnar långt, och under ett ständigt, afmätt, men skäligen hastigt piruetterande på en enda fläck, mellan fingrarne småningom indrog hela tygstycket och formade det till ett palmträd med en dufva i toppen! Denna piruettering räckte en full fjerdedelstimma, innan konstverket hann blifva färdigt och när Bajaderen slutligen stannade och för åskådarne framvisade det fulländade arbetet, syntes hennes drag, hennes uppsyn ej hafva undergått den minsta förändring. Intet spår af trötthet, yrsel eller ens ringaste andtrutenhet!

Deras drägt var ej det minst egna hos dessa qvinnor. Den var på en gång högst luftig och dock fullt anständig. Ingen af våra Europeiska dansöser

är så lätt och tillika så blygsamt klädd — på theatern åtminstone. Klädnaden bestod af ett enda stycke utaf samma slags fina, hvita musslin som de nyttjade att bilda palmen och dufvan. Detta stycke gick först, likt ett bredt commendörsband, öfver venstra axeln till högra höften och låg i breda, djupa veck öfver bröstet, som det helt och hållet skylde; från högra höften gick det vidare rundtomkring lifvet och nedre delen af kroppen, nedföll ända till smalbenen och bildade ett draperi vid ena sidan. Från halsen till smalbenet var sålunda, framtill, ingenting bart mer än armarne, men baktill var nästan hela ryggen blottad till medjan, ty den remsa från venster till höger, som motsvarade det stycke som låg öfver bröstet, var betydligt smalare lagdt än detta. Deras hufvudbonad var en platt mössa af hvitt tyg; deras fotbeklädnad utgjordes af ett slags klumpiga skor med klossar under — finare, men ej olika vår Dalallmoges — och deras glänsande, becksvarta hår nedföll på ryggen i en tjock fläta, som räckte nedanom midjan samt fasthölls intill den blottade ryggen af det på snedden öfver denna liggande tygstycket.

Att *Wien* är rikt på praktfulla byggnader, bland hvilka dock högst få utmärka sig genom något särdeles högt artistiskt värde, har jag redan nämnt. Ett lysande undantag bildar likväl den ryktbara *Stephansdomen* och i en skildring af *Wien*, hur flygtig än denna må vara, kan detta storartade tempel ej med tystnad förbigås. Dess belägenhet är nästan i

midten af staden och från dess torn har man den vidsträcktaste, friaste utsigt öfver denna och hela dess omgifning. Såsom så många andra af medeltidens stora tempelbyggnader är Stephanskyrkan ofulländad och bär i sin stil stämpeln af flere århundradens arbete. På ena långsidan höjer sig det ryktbara, i den ädlaste göthiska smak utförda tornet med sin spira och på andra sidan är ett motsvarande torn uppfördt, men spiran saknas och detta motstycke till det herrliga konstverket på kyrkans andra sida har Kejsareriket under snart fyra sekler ej mägtat åstadkomma. Kyrkans portal tillhör egentligen byzantinska stilen och den sidogren deraf man i Lombardiets kyrkor så ofta återfinner. Inuti templet ser man spår af Mohrisk byggnadskonst, dock råder här Gothiken och de tre hvalfgångarne uppbäras af pelarmassor från denna konstarts mest lysande tid; någon öfverlastning i sirater skulle måhända kunna anmärkas. Sidohvalfven äro jemnhöga med mellanhvalfvet och detta ger templet en imponerande storhet. I fonden glänser högaltaret nästan såsom en enda massa af silfver och guld; så rikt utstyrdt är det med bilder och prydnader af dessa ädla metaller.

Gudstjensten i Wiens kyrkor närmar sig mera den protestantiska ritualen än fallet är i *Italien*. Den eger, hvad som på andra sidan Alperne mestadels saknas, en oändligen skön kyrkosång, liknande våra vackraste Choraler. Den utmärkes vidare af det allmänna, religiösa allvar som man i catholska länder, ej ofta

finner

finner annorstädes än i Tyskland. Också är en gudstjenst i Stephansdomen bland det mest upplyftande för ett religiöst sinne och äfven *Protestanten* gripes ovilkorligen af den anda utaf helighet och storhet, som hvilar öfver andakten i detta tempel. När den djupa, melodiska sången genombrusar de herrliga gångarne, när rökelsen i täta massor från högaltaret uppsväfvar mot det gigantiska hvalfvet och delar sig i lätta, af den inbrytande solen belysta moln, hvilka tyckas bära de tusen knäfallandes böner upp till Gud — då nedtryckes äfven han af en inre, oemotståndlig makt på sina knän; han ödmjukar sig och tillbeder Herran, kännande i djupet af sitt hjerta att för *Honom* finnas icke Catholiker och Protestanter — endast *Christna.*

Klockorna, som kalla de troende till detta tempel äro ej dess ringaste märkvärdighet; redan de mana, genom sin djupa, mäktiga klang, själen från allt det lättsinne som jollrar och äflas kring Stephansdomens fot. En skönare, kraftigare malmklang har jag ej hört, om ej månända från *Venedigs* Campanile. Den största af dessa klockor väger' också inemot *nittio* och dess kläpp ensam 3¼ Skeppund. Hon är gjuten af kanoner, tagna från Turkarne. — Stephansdomens tornspets har den svindlande höjden af fyrahundratjugo fot.

Närmast Stephansdomen i märkvärdighet är *Ligorianerkyrkan,* vid *Maria Stiegen.* Den är onekligen ett af de rikast arbetade Gothiska tempel man

på continenten kan få se. Dess torn, af det skönaste filigramsverk, slutar sig i en blomkalk, ur hvilken ett kors uppstiger. Dess inre bildas af blott en enda hvalfgång; i fonden är ett halfrundt, utbygdt chor med sköna glasmålningar. Kyrkans smalhet, i förhållande till längden, gör vid inträdet genom den rika, vackra portalen, en särdeles lycklig perspektivisk verkan.

Augustinerkyrkans rena och vackra gothik förtjenar likaledes att omnämnas.

Kejserliga slottet är en vidlyftig byggnad eller rättare en sammanhopad massa af byggnader utan helhet, men vissa delar äro rika och smakfulla och den s. k. Paradeplatsen utanför detsamma med sin vidd, sina båda trädgårdar (Volks- och Hofgarten) på hvar sin sida om den s. k. Hofburg-thor, — en slags triumfbåge med fem hvalf eller arcader, af en ädel och grandios stil — är obestridligen en af de skönaste öppna platser någon stad eger.

Att *Wien* eger betydande vetenskapliga anstalter är kändt; likväl kan man ej säga att vetenskapen här står lika högt som i en eller annan af det öfriga Tysklands hufvudstäder. För den djupa, otröttade forskningen, de afsöndrade lärda studierne egnar sig Wienarens lynne egentligen icke. Lysande undantag, och att de funnits och finnas vet hvar och en, bekräfta regeln, såsom ordspråket lyder. Den sköna litteraturen deremot, hvars mest lysande period likväl i Tyskland, såsom snart sagdt öfverallt, är förbi, står ännu åtminstone relativt högt inom

Österrikes Kejsarestad. Särdeles har den Dramatiska vitterheten der sina flesta och yppersta representanter. GRILLPARZER, SEDLITZ, MÜNCH-BELLINGHAUSEN, (Pseudonymen HALM) Dramaturger af första ordningen, *i vår tid*, äro alla Wienare och äfven åtskilliga bland de, andra och tredje ordningens Författare, — t. ex. den nu mera aflidne RAIMUND, Fru v. WEISSENTHURN m. fl., — hvilkas stycken blifvit mest kringspridda och gjort mesta lycka, tillhöra *Wien*. Att detta den Dramatiska productionens företräde i Kejsarstaden ej är utan samband med dess talscens öfverlägsenhet torde få tagas för gifvet.

Det *Kejserliga Bibliotheket* förtjenar i hög grad uppmärksamhet, äfven af den som blott besöker *Wien* såsom *Tourist*, om han eljest eger sinne för något högre, än att vara hvad Fransmännen oöfversättligen kalla *Flaneur*. En del af Kejserl. slottet är inrymd åt dessa dyrbara samlingar, som utgöras af mer än 300,000 band utom 8000 Incunabler och ett ganska stort antal manuscripter. Hela bibliotheket är, likasom Vaticanens, förvaradt i en enda, särdeles praktfull sal, med en dome öfver midten, men hvars byggnadsstil man kunde önska renare. Salen har en längd af 250 fot och en bredd af omkring 60. Med stor skicklighet är hvarje vinkel och vrå af densamma begagnad för samlingarne utan att dess area synes öfverfylld eller belastad, och man frågar sig vid inträdet med förundran huru en så stor massa böcker kan finnas inom denna rymd; det synes snart sagdt obegripligt. Ett särskildt interesse för Svenskar har

Kejserl. Bibliotheket derigenom, att en af dess tjenstemän är väl bevandrad i vårt språk och vår litteratur och att denna senare finnes rikare representerad, än fallet är i något annat utländskt bibliothek med undantag af *Köpenhamns.*

Wien eger skatter i bildande konst af utomordentligt värde. Utom i Rom finner man ingenstädes så rika och dyrbara enskilda samlingar som här. Kejserliga galleriet, i det uti en af förstäderne belägna, praktfulla slottet Belvedere, täflar i rikedom, men icke i värde med de största i Europa. Väl finnas här många ypperliga taflor, särdeles af Nederländska och Tyska konstnärer, men samlingen är i det hela på långt när ej så vald som *Münchens* och *Dresdens* eller *Louvrens.* Äfven har den blifvit illa vårdad och restaurationer anbragta på ett sätt som nästan alldeles förstört i sig sjelft goda arbeten. Af enskilda samlingar äro de LICHTENSTEINSKA, ESTERHAZYSKA och SCHÖNBORNSKA de mest betydande och öfverträffas i rikedom och värde, bland privatsamlingar, troligen endast af BORGHESES och DORIAS i *Rom.* Nederländska mästares konstverk finnas i synnerhet af stort, nästan oskattbart värde; om ock den Lichtensteinska samlingen fått, likasom Belvederens, vidkännas kladdiga restaurerares händer, hafva deremot de andra båda, särdeles ESTERHAZYS, blifvit utmärkt väl vårdade. Denna senare eger derjemte sköna statyer af CANOVA, THORVALDSEN, TENERANI m. fl.

Bland märkvärdigheter i *Wien,* dem man ej bör försumma att se, är den praktfullt anordnade *Arse-*

nalen. En massa af äldre och nyare vapen äro här kring väggar och tak sammanställda, på ett ganska sinnrikt och för ögat angenämt sätt, i åtskilliga former, såsom Kejserl. Örnar, Solar &c. För en Svensk är dock GUSTAF ADOLPHS blodiga kyller det utan jemnförelse interessantaste af allt. Att denne kyller verkeligen är den "Gullkonungen" bar i slaget vid *Lützen* hafva äfven våra Historieskrifvare icke ifrågasatt, jemte det de likväl, såsom den säkraste källa för omständigheterne vid Konungens död, anföra den bekanta berättelsen af Pagen LEUBELFINGEN. Vid en noga jemnförelse mellan beskaffenheten af den i *Wiens* arsenal förvarade kyllern och nämnde berättelse om Konungens fall, blir det dock tydligt att antingen är denna kyller icke GUSTAF ADOLPHS eller är berättelsen i hufvudsaklig mån origtig. Denna senare innefattar nemligen att, af de sår Konungen erhöll, tvenne träffade de delar af kroppen dem kyllern betäckte och följakteligen måste de hafva genomträngt denna. Det ena af dessa sår gafs utaf MORIZ V. FALKENBERG medelst ett skott "genom lifvet" och visserligen finnes det också på kyllern, midt för korsset och tätt till höger (vill jag minnas) om ryggraden, ett rundt hål efter en kula som enligt all anledning blifvit afskjuten på temligen nära håll, ty hålet är så fullkomligen *rent* utskuret, såsom med en knif, och en ganska symmetriskt bränd rand rundtomkring kanten bevisar att hålet skett genom eldvapen, men detta hål är betydligen större än att det kunnat göras af annat, än en till och med ganska grof musköttkula och att FAL-

KENBERG varit försedd med ett sådant vapen är väl föga sannolikt. Det andra såret var, efter berättelsen, ett skott i armen; anfördt med det vigtiga tillägg att armen krossades och "benpipan stack ut genom kläderne." Ett så beskaffadt sår är med kyllerns utseende alldeles otänkbart. *Båda* ärmarne äro nemligen fullkomligt hela, med undantag af en trekantig rispa på den ena, föranledd af något vapen närmast liknande nutidens bajonetter, och som omöjligen kunnat vara *skjutvapen;* rispan är dessutom allt för liten att det är möjligt det den krossade benpipan, som dessutom hade att tränga sig igenom skjortan, skulle kunnat sticka ut genom denna öppning.

Jag har börjat min skildring af *Wien* med *Befolkningen* och jag måste, innan jag slutar, återkomma till den, men till en annan del deraf, som i denna stad är för betydande att alldeles kunna förbigås. Jag har teknat *Folket;* några ord åtminstone måste jag egna *Aristokratin,* som verkeligen med lika mycket skäl som nånsin LUDVIG XIV kan säga *l'État c'est moi,* och den METTERNICH sjelf, om man får tro ett allmänt spridt yttrande som tillskrifves honom, lärer erkänna såsom sin egentliga Herre, "hvars upplysta men lydiga redskap han är."

I intet land finnes måhända så stort afstånd mellan *Högre* och *Lägre* Adel som här. Den senare kunde på sitt sätt, likasom hos oss, anses sammanfalla med medelklassen, om ej den adelssjuka

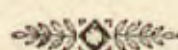
vore, hvarmed Österrike mer än något annat Tyskt land, är behäftadt. Denna gör att hvar och en med all makt *vill* vara Adelsman, och att de, som på något sätt kunna bevisa sig vara det, icke för allt i verlden vilja afsäga sig den förmånen. Den lägre Adeln pockar likväl ej, i vanliga lefnadsförhållanden, på någon öfverlägsenhet; detta härrör dels af godlynthet i gemen, dels ock af den ringare Adelns ställning, hvilken vanligen förbjuder den att i yttre måtto höja sig öfver de högre, ofrälse classerne, och i många fall gör den beroende af dessa. I beundran för adelskapet täfla frälse och ofrälse med hvarandra och en frèmling, som har den lyckan att behaga dem, kan omöjligen få förblifva utan *von* då han tilltalas; stegras välviljan aldrig så litet så göres han ovilkorligen och i trots af alla protester till Baron.

Hos den högre Adeln deremot gäller en Baron nästan intet — om han ej är Bankier, det förstås — och en ofrälse mindre än intet. Denna Adel, som egentligen utgöres af de fordna Riksfurstliga och Riksgrefliga slägterne är säkert den stoltaste på Continenten. Detta har flera naturliga skäl. Det första är den 1815 verkställda mediatiseringen. I den mån de Tyska Riksfamiljerne förlorade de souverainetetsrättigheter, som skiljde dem från den öfriga adeln och folket, i samma mån kände de öfverallt behofvet att förskansa sig mot dessa i sammanlefnaden; men icke allestädes lät sådant så lätt och så allmänt göra sig som i Österrike, der den fordna Riksadeln har omätliga rikedomar och, äfven efter mediatise-

ringen, många Länsherrerättigheter qvar öfver befolkningen på sina gods. Ingenstädes har ock vördnaden för "der hohe Adel" så bibehållit sig som i Österrike; den uppenbaras i tidningsannoncer, afficher, öfverallt, och föråldrade begrepp om bördens både inre och yttre företräden framlysa i allting. "Der hohe Adel" sträfvar att undvika all intimare beröring med de ofrälse *Parias*. Derföre läser man i annonsblad så ofta: "en våning är att hyra för en Adelig familj, ingen annan göre sig besvär," eller: "en Guvernant önskas i ett Grefligt hus; helst såge man att hon vore af Adel" m. m.

Att det för en ovälboren är nästan ogörligt vinna inträde i de Aristokratiska kretsarne faller af sig sjelft. En sidodörr står dock möjligen, åtminstone för fremlingen, öppen i detta fall. Denna heter *Franska språket*. *Wiens* adel har en ogemen svaghet för detta tungomål och kan en anlös utlänning, i öfrigt bildad, ledigt svänga sig med Pariserjargonen, så försmås han icke, till och med i Riksgrefliga hus. Är man en gång i dem införd, fordrar rättvisan att erkänna det man bemötes med den uppmärksamhet och välvilja som utmärker Wienaren i allmänhet; conversationen föres gerna på den kära Franskan. Någon högre bildning eller sinne för denna finner man svårligen i dessa kretsar; galanteri deremot i öfverflöd.

Österrikiska Arfländerne.

Det gifves ingen stat i Europa som på ett så vidsträckt område eger en så oafbruten, så vexlande följd af naturskönheter som Österrikiska monarkien. Från Böhmiska baden till *Mantoa*, från gränsen af *S:t Gallen* till *Ungern* och djupt in i detta rike, sluta de herrligaste nejder sig till hvarandra, nästan utan afbrott, och man kan i nästan alla rigtningar fara flere dagsresor, utan att träffa någon punkt som icke är värd att skådas. Menniskan, — hvars förmåga af uthållighet i *njutningen* är så ringa, och vida mera begränsad än i *lidandet*, — uthärdar ej så mycket skönt och man är stundom, vid genomfarandet af denna märkvärdiga natur, färdig att önska sig om ock blott en enda fjerdedels mil af Norra Tysklands platta marker, för att åtminstone några minuter få hvila det ständigt nyväckta, öfverretade sinnet. Reser man derjemte med Diligence, d. v. s. utan hvila om nätterne, komma kropp och själ slutligen i den sällsammaste, mest pinande strid med hvarandra; med möda har man gång efter annan lyckats bekämpa sömnen, för att beundra och söka fästa i minnet en skön utsigt, en märkvärdig naturdaning; man låter ändtligen ögonen falla tillsammans, då plötsligen, vid en böjning af vägen, ett ännu märkligare föremål träffar blicken genom de nästan tillslutna ögonlocken; själen gör en förtviflad ansträngning, men materien segrar och hufvudet nedsjunker

för en stund maktlöst mot bröstet; spegelbilden af den knappt uppfattade synen har dock stannat inom det slutna ögat och snöhöljda Alper, floder, tornspiror, borgruiner, lundar och åkrar hägra i fantastiskt hvimmel för den slumrande vandraren.

Att denna natur, till sitt grund-element alltid romantisk, likväl i serskilda nejder är af betydligen olika caracter, faller af sig sjelft. Söderut från *Wien*, genom *Steyermark*, *Kärnthen* och *Illyrien* har det romantiska iklädt sig sin mest fantastiska skepnad och eger en outtömlig rikedom af ständigt nya skapelser. Mindre storartad och djerf än *Schweitzs* och *Tyrols*, är denna natur företrädesvis utmärkt af mildhet, yppighet och behag, men alltid med allvar och kraft. Om man derföre ej orätt skulle kunna kalla dess caracter qvinlig, så är det dock blott i motsats till en *manlighet* af det slag som *Montblancs* eller *Finster-aarhorns*, med de gigantiska massorna och det sublima, förfärande allvaret.

Vesterut från Kejsarestaden, utefter *Donaus* strand eller på dess bölja, har man, under en väglängd af 50 tyska mil, — ända till *Straubing*, ett par stationer in på Bäjerska området, — naturscener af annan, men icke mindre beundransvärd skönhet. Modet, hvars nyckfulla välde sträcker sig äfven dit, der man har svårt att begripa hur det ens kan få insteg, har åt en nästan total förgätenhet öfverlemnat dessa märkvärdiga nejder, under det att det ålägger hvar och en som vill förtjena namnet berest en tur utefter Rhenfloden! Författaren häraf har flere gånger besökt

och befarit båda dessa flod-dalar och han måste dela den öfvertygelse om Donau-dalens företräde, som han funnit hos de få, hvilka med uppmärksamhet befarit begge; jemnförelsen erbjuder sig sjelfmant, ty båda floderne genomflyta ett bördigt land, beströdt med pittoreska kullar och berg; på dessas sluttningar mognar, vid *Rhen* som vid *Donau*, den svällande drufvan, fagra öar höja sig ur den enas djup som ur den andras och på kullarnes och bergens spetsar stå, vid *Donau*, lika märkvärdiga och måhända flera borgar från medeltiden än vid *Rhen;* äfven *deras* historia lefver på folkets läppar i enkel och innerlig sång och har måhända ingenting förlorat på att den ännu blott sparsamt funnit vägen till Taschenbücher och balladskrifvare. Men *Donau*-dalens sköna sceneri har en mer än dubbelt längre sträckning än *Rhens*, flodens massa är väldigare, strändernes daning mera majestätisk och det hela af landskapet mera storartadt än vid Rhen, — der utsigten af *Siebengebirge* och några få punkter till är det enda som förtjenar *denna* benämning. Naturen är ock vida friare vid *Donau*. De flere furstliga trädgårdar och planterade anläggningar som, i synnerhet i grannskapet af *Mainz*, pryda ena Rhenstranden, må visserligen förtjena uppmärksamhet och äro i sin väg obestridligen vackra, men naturen, när den är så rik, så yppig och i sig sjelf eger så många elementer af verklig skönhet, som fallet är vid Donau, skulle ej vinna på dessa utsiringar af menniskohand, hvilka dock aldrig komma i rigtig harmoni med den. Äfven *Donaus* städer

gifva icke *Rhens* efter i fägring och trefligbet: *Linz*, *Passau*, *Straubing* äro i elegans och lifligbet jemnförliga med *Coblenz*, *Bingen*, *Bonn*. Det enda hvaruti *Donaus* stränder och städer ej kunna mäta sig med *Rhens* är byggnadernes architectoniska märkvärdighet, egentligen Kyrkornas, hvilka, som bekant är, vid *Rhen* kunna sägas representera en egen stil och en egen period i byggnads-konsten. Icke heller är det litterära lifvet på långt när så verksamt vid *Donau* som vid *Rhen*, men flertalet af resande sysselsätta sig, på allvar, hvarken med konsten eller vetenskaperne; de fara för att se, studera natur och folk — åtminstone säga de så — och båda förtjena kanske mindre uppmärksamhet vid *Rhen* än vid *Donau*.

Sydvestra delen af Arfländerne, från *Wien* räknadt, kan, hvad naturen beträffar, anses såsom en sammansättning af olikheterne i de nejder här ofvan blifvit skildrade. Här, i Österrike kring *Ens*-floden, det s. k. *Salzkammergut* och *Tyrol*, finnas alla de arter af skönhet och blomstring förenade, dem man eljest i spridda delar af denna väldiga stat får uppsöka. Endast de Schweitziska Alperne öfverträffa *Tyrols* i storhet och märkvärdig naturdaning. Österrikes bördighet och romantiska fägring kring *Ens*, *Traun* och *Salza* har knappast sin like, det är culminationspunkten af *Nordisk* naturprakt och har äfven derigenom ett serskildt stort interesse för en Svensk, som derjemte i folkets klädedrägter och lynne, i de snygga, trefliga tvåvånings-trädhusen, i de här och der kringspridda herrgårdarne, som icke äro *slott*,

finner en påtaglig likhet med sin egen fosterbygd, endast att allt här är rikare, väldigare, mognare än i Norden. De ypperliga vägarne, oftast byggda med en upphöjning af flere alnar öfver den omgifvande marken, bereda vandraren en beqväm öfversigt af de rika, vidsträckta slätterne, omkransade af väldiga berg; de stora råg- och hvete-fältens enformighet brytes så herrligt af bugtande floders stilla bölja, af grönskande kullar, lundar af bok och ek, trefliga byar och städer, der fridsamhet och välmåga blicka fram ur boningar och anleten. Det egentliga *Salzkammergut,* som hyser de ryktbara badorterne *Ischl* och *Gastein,* är för sina sjöar och berg och deras originela formationer serdeles märkvärdigt. De varma källorna, sjösträndernes lodräta stupning, bergväggarnes skapnad, den utomordentligen yppiga växtligheten bland dem, allt förråder volcaniskt ursprung och den som älskar djerfva, förvånande utsigter skall finna sig rikt belönad för mödan att klättra bland dessa bergstalp.

Ehuru skildringen af andra och tredje ordningens städer icke egentligen kan inrymmas i planen för detta arbete, eger dock, bland sådana mindre betydande orter, *Salzburg* ett alltför stort interesse att det skäligen kan förbigås. Beläget kring stränderne af den sköna och breda *Salza,* var det, redan i Romrarnes tid, under namnet *Juvavia,* hufvudorten i *Noricum.* I staden och dess närhet har man funnit många Romerska fornlemningar och en samling sådana, som förvaras i *Rosenegerska* trädgården hör

obestridligen till det märkligaste i sitt slag; den utgöres hufvudsakligen af glasurnor. Redan på 500-talet var *Salzburg* ett eget stift och blef under medeltiden (971) Erkebiskops-säte. *Salzburgs* Erkebiskop kallade sig Tysklands Primas och Hertigarne af Österrike och Bayern voro i viss mån hans vasaller: hans inkomster voro ofantliga och uppgingo ännu för ett par sekler sedan till 400,000 Silfver R:dr. Icke få bland dessa kyrkans furstar lifvades af ett storartadt konstsinne och en ädel frikostighet och *Salzburg* är derföre rikare på minnesverk än månget konunga-residens. Serdeles utmärkes det af arbeten vittnande om kraft och ihärdighet. Den bergvägg som på flere ställen innesluter staden har blifvit genomsprängd i tre stora gallerier och en stadsport huggen tvers igenom klippan; den bildar ett hvalf af 24 fots höjd och ungefär samma bredd, men af en längd, den Förf. väl icke sjelf mätt, men som troligen ej öfverdrifvet uppgifves till 450 fot. Detta är visst icke att jemföra hvarken med Londons tunnel eller Simplonvägens gallerier, men när man besinnar att det, i tider, då intetdera af dessa båda storverk skulle ansetts möjliga, utfördes, icke af en Napoleon för hvilken Europa låg i stoftet, icke heller af millionärerne i en hufvudstad som är den största och rikaste i verlden — utan af en Biskop, hvars namn få veta utom *Salzburg*, der han lefver i ett vördadt minne, — så lärer man ej neka företaget namn af stort. Salzburgarne hafva till tacksamhet satt den ädle Prelatens bild öfver den port han åt dem upp-

fört och derunder den ypperliga inskriften: *Te saxa loqvuntur*, som hos oss å en nyligen slagen medalj öfver en aktad vetenskapsman (HAGSTRÖM) finnes rätt lyckligt imiterad. Men det är icke blott för bort- och genomsprängda hälleberg *Salzburg* står i förbindelse hos sina Furstliga Prelater. De hafva skänkt det bildstoder på de offentliga platserne, ståtliga byggnader och framförallt herrliga Fontainer, bland hvilka den största, midt för det fordna Erkebiskopliga residenset, i skönhet och massa ej öfverträffas af någon i Europa, när man undantager Petersplatsens och en eller två i *Rom* och *Paris*; — strålens lodräta höjd är mer än 50 fot. Vattnet hitföres medelst en kostbar anläggning, från det 1½ timmas väg från staden belägna, 5500 fot höga *Unter*-berget. *Nonnen*-bergets kyrka har glasmålningar från 1480, hvilka höra till det yppersta som frambragts i denna väg. Jemväl det blygsamma korssvirkeshus, i hvars tredje våning MOZART föddes, kan med rätta, *derföre*, räknas bland *Salzburgs* märkvärdigheter och ingen konstvän försummar väl att egna det ett besök.

Salzburgs läge och utsigterne från de med yppig grönska betäckta bergshöjder som omgifva det, höra obestridligen till det herrligaste i den vidsträckta del af Österrikiska monarkin denna skildring omfattar. Landets betydliga höjd öfver hafvet gör klimatet hårdt och vintern längre än man kan finna troligt, på det ringa afståndet af knappt 20 geograph. mil från Italien, men just derigenom har ock dessa trakters vegetation en sällsynt rikedom och mångfald.

Alprosen och Liljan blomma på icke många stegs afstånd från hvarandra och samma solblick, som purprar snön på Unterbergets topp, förgyller den mognande drufvan i de vida, bördiga dalarne vid dess fot.

Sitt Europeiska rykte har *Salzburg* erhållit vida mindre af den märkvärdighet det sjelft i så hög grad eger, än af de vidtbekanta Saltverk som gifvit floden, staden och hela distriktet (Salz-kammergut) sitt namn. De äro belägna ungefär 1½ svensk mil från staden, vid köpingen *Hallein.* Vägen dit är en enda fortgående allé af bokar och castanier, — verkliga jätteträd med de yppigaste kronor — som genomskär den breda, fruktbärande Salzburgerdalen, på båda sidor kringsluten af höga, snöhöljda alper. Saltet brytes ej; det afdunstar ur 32 större och mindre sjöar i det inre af ett väldigt berg, till hvars topp man på ungefär ¾ timma kan uppstiga från *Hallein.* Berget ligger på gränsen af Bäjern och Österrike och det egna dervid är att dess öfre yta tillhör Bäjern, under det innanmätet är Österrikiskt. Grufvan, om man så vill kalla den, ligger högre än dalen vid bergets fot och man behöfver också ej gå upp tillbaka, sedan man besökt den, utan fortsätter tvertom sin vandring på djupet till dess man åter når dagsljuset. Denna vandring erbjuder härigenom och genom det egna i beskaffenheten af saltverket högst originela och interessanta företeelser.

Försedd med en egen grufdrägt, till hvilken hörer en tjock lädervante på ena handen, och företrädd

trädd af en fackelbärare, börjar man den underjordiska vandringen. Här och der kringgår man någon af de omnämnda små saltdammarne och bergets saltartade natur röjes allestädes i de omgifvande hvalfven och väggarne, ehuru, af naturliga skäl, sällan genom några af dessa christalliseringar, som gifva en så praktfull anblick i verkliga salt *grufvor*. Till de lägre afsatserne i berget förflyttas man medelst så kallad *Rutschen,* hvilket tillgår så, att man med den handsk-beväpnade handen och dess arm stadigt omfattar en lina, som tjenar till ledstång och i sittande ställning åker utför långa, i berget uthuggna rännor, som hafva en ganska stark sluttning. I början ovan och öfverdrifvet försigtig, anlitar man, mer än det lönar mödan, den stödjande linan, men sedan den första farhågan är öfvervunnen, öfverlemnar man sig snart ohejdadt åt Rutschnöjet, och den svindlande fart hvarmed det då bär af i det djupa mörkret — och hvilken endast kan jemnföras med kälkåkningen utför en *montagne russe,* — har sitt egna, ganska stora behag. Man kommer snart till en damm eller sjö, något större än de öfriga och den man har att passera; men huru? Fackelbäraren har släckt sin fackla och man står der litet tveksam i djupa natten. På en gång upplysas stränderna rundt kring sjön af brinnande ljus och från motsatta stranden lägger en mörk skugga i en rankig båt ut från land; farkosten närmar sig, man stiger i den och den återvänder lika ljudlöst som den kom, endast med en eller par skug-

gör mera; färjemannen förer de knakande årorna fram och åter, tiger och ser bister ut. Man frågar sig ovillkorligen med en liten hemskhet, om man verkeligen ännu är ett solens och luftens barn, och är man ej dess fastare i sin christendom blifva antikens myther inga fabler mer; man har ju skenbarligen både Charon, Styx och Tartaren framför sig. — Skådespelet af denna underjordiska öfver-färjning hör i alla händelser till det märkligaste äfven en vidt befaren resande kan få skåda och är, efter all anledning, ensamt i sitt slag.

Sedan man besett hvad ännu återstår af Saltverkets underjordiska märkvärdigheter och hunnit en viss punkt af bergets inre, anmodas man att taga plats på en slags låg droschka; med ilande fart sättes denna i rörelse på en lutande plan, vid hvars aflägsna ända en enda, knappt märkbar ljuspunkt tindrar genom det djupa mörkret; under den skyndsamma färden vidgas denna punkt snart till en stor och lysande stjerna, ändtligen till en vid port utgräfd i berget; man hinner den och befinner sig i en grönskande, sädesrik dal, vid foten af det berg till hvars topp man ett par timmar förut mödosamt uppklättrat.

Af *naturen* och dess herrliga daning i de länder som bilda det Österrikiska Tyskland har här en hastig tekning blifvit lemnad. Det återstår att med några, om möjligt träffande drag måla det interessanta *folk*, som bebor dessa rikt begåfvade nejder.

Tyrolaren, Österrikaren och Steyermarkaren, ehuru naturligtvis olika i åtskilligt, hafva dock alla ett

afgjordt syskontycke i lynne, seder och fallenheter. Det är ett härdigt, trofast och hjertligt slägte, allvarligt, men dock gladt och i hvarje hänseende trefligt. Flit och måttlighet, i förening med jemnförelsevis ringa skattebördor och en gifvande jord, göra välmågan nästan allmän. Slägtet, serdeles i *Tyrol,* är måhända det skönaste man finner norr om Alperne. Ansigten med ofta nästan romerska drag, välbildade, smidiga och muskulösa kroppar, hvilkas former fördelaktigt röjas af dessa bergsboars allmänt bekanta, pittoreska drägt, ett ärligt, fast, ehuru ofta strängt utseende äro Tyrolarens kännetecken. Han är häftig, våldsam och i passionens ögonblick utmärkt af en vildhet gränsande till det förfärliga. Jag har varit åskådare af slagsmål mellan Tyrolare, föranledt af spel; och ehuru de knifvar eller hirschfängare, som tillhöra deras drägt, ej drogos, har jag aldrig sett, knappt tänkt mig något mera vildt än detta uppträde, som dock inom få ögonblick var slutadt, medelst andras mellankomst och som, efter ytterligare några minuter, ej qvarlemnat något spår på de stridandes anleten och efter all anledning icke heller i deras sinnen. Glädjen är hos detta folk icke mindre högljudd och häftig än hat och vrede och ehuru, äfven här, den medfödda vildheten ligger på bottnen, har dock denna ohejdade fröjd i sin öppna, oförställda, godhjertade utgjutelse någonting hänförande och verkeligen smittsamt. Vidskepelse, religiös fanatism och en djup okunnighet göra den kraftfulle, vilde Tyrolaren till ett lydigt och mägtigt, men också farligt

redskap i sina presters hand. Hans vördnad och tillgifvenhet för sina regenter är historiskt ryktbar; dock stå de öfriga Tyska arfländernes folk i det fallet honom icke efter och Österrikiska regeringen vet, med stor beräkning, att underhålla och aldrig på för hårda prof sätta denna tillgifvenhet.

Ett mildare, men icke mindre redbart lynne, utmärker det egentliga Österrikes och Steyermarks folk. På flere ställen påminner detta landtfolk i utseende och skick, anordningen af sin omgifning, ja stundom äfven något i klädedrägt om Sveriges bästa och, i yttre som inre fall, mest oförderfvade bondestam. Deras förekommande vänlighet, hjertlighet och frimodighet i umgänge äfven med fremlingen måste på denna göra ett varagtigt intryck; medger tiden honom att kasta en blick in i deras inre lif, begagnar han gerna tillfället och är rikt belönad derför, genom de värderika iakttagelser hvartill sådant ger anledning. Utan misstro, hvarken med fjäskande ödmjukhet eller bondaktigt öfvermod, fritt och gladt mottages han i deras hyddor — och så är det äfven i *Tyrol,* serdeles i de djupare in i landet liggande dalarne. Gästfriheten är dessa bergfolks gemensamma dygd; gerna och med älskvärd naturlighet undervisa de om sina hemseder, sina minnen, och när Tyrolaren talar om sin HOFER lågar hans blick, höjes hans röst och det spritter i hvarje led af den spänstiga, kraftfulla gestalten. HOFERS bild, hans tal, proklamationer m. m. finnas uppsatta i enskilda boningar

öfverallt på landet, i många sådana i städerne och saknas sällan på värdshus och offentliga ställen.

Bland det mest och gemensamt caracteristiska hos befolkningen i Österrikes Tyska arfländer är *Nationalsången.* Olikheter förspörjas väl, men lynne och art är i grunden densamma i *Tyrol,* kring *Ens* och *Salza,* i de delar af *Bäyern* som stöta till *Salzkammergut* och *Tyrol* – hvilka, om natur och folklynne finge gälla i politiken, rätteligen borde vara med dessa länder förenade — i *Steyermark* och större delen af *Kärnthen.* Äfven till vissa trakter af *Schweitz,* t. ex. Berner-Oberland, sträcka sig egenheter af den Österrikiska National-sången, och *Jodeln,* eller åtminstone något dermed nära beslägtadt, får man höra vid Thuner- och Brienzer-sjön, likasom vid *Inn, Ziller* och *Mur.* Några upplysningar rörande den Österrikiska Folksången, dem jag dels sjelf, på ort och ställe, dels ur utgifna arbeten inhemtat, torde ej för läsaren vara utan interesse.

Redan i tolfte århundradet egde dessa länder sina flesta national-melodier. Då, likasom än i dag, tjenade de både *sång* och *dans,* alldeles som hos de Nordiska folken. På den tiden lefde de på *hela* nationens läppar och den stoltaste ädling sjöng dem och dansade efter dem. Nu är det *folket* ensamt som troget bevarat dem. Man har anmärkt att Niebelungenlied och de forntyska hjeltesagorna hafva alldeles samma rhytm som de ännu fortlefvande folkvisorna. Ett caracteristiskt drag för dessa melodier är att alla vekare tonarter i dem saknas. Strängt

allvar, religiös högtidlighet, djup och öm men sällan melankolisk känsla, sprittande fröjd, kraft och stundom till och med trots ljuda i dessa sånger.

Större delen utgöras, såsom nyss antyddes, af dansmelodier, jemväl här och der af sådana som sjungas till zittran. De förra andas endast glädje och skämt; de senare hafva en mera varierad, ofta rent af comisk caracter och sjungas egentligen i familjekretsar bland grannar och vänner, t. ex. efter slutade bröllopsfester innan man åtskiljes, hvilket icke gerna sker förrän mot morgonen. Dessa sånger kallas vanligen *Schnaderhüpfel* (af *schnadern* — prata, glamma, på landets dialekt; har troligen samma ursprung som vårt *snattra* — och *hüpfen*, hoppa, dansa) och orden till dem äro i allmänhet improvisationer af en godlynt och ofta träffande humor. En af de närvarande börjar sången med någon redan bekant eller för det tillfället improviserad stroph och hela sällskapet faller, efter dennas slut, in med en "Jodler" som bildar riturnellen mellan de serskilda versarne. På denna stroph följer en annan, af nästa man, så åter "jodlern", så en ny stroph — hela laget igenom. *Alla* dessa stropher äro till sitt ursprung improvisationer, men många sådana, som befunnits lyckade och fästat sig i folkets minne, begagnas vid dylika tillfällen. När, på detta sätt, sången höjes i ett gladt lag, är det vanligen några redan bekanta stropher som börja denna rund-sång, såsom den kunde kallas; först när nöjet kommit rätt i farten och de sista i laget hunnit få en smula tid

på sig, sker, af dem, den rätta, nya improviseringen, och bland dessa ögonblickets foster finnes vanligen alltid något, som anslår, läres utantill af hela sällskapet och i sin ordning, vid någon annan sammankomst, tjenar till introductions-stroph.

En helt annan art af national-sånger eller rättare melodier, — ty vanligen sjungas de utan ord, — äro de som utföras i fria luften under vandring, arbete m. m. De äro helt olika för karlar och för qvinnor. De senare äro mestadels tvåstämmiga och icke så allmänt spridda i Arfländerne som de förut omnämnde *Schnaderhüpfel*; *Steyermark* och den del af Österrike kring *Ens*, som i medeltiden räknades till förstnämnde land, är deras egentliga hemort. Välljud, enkelhet och innerlighet utmärka dessa sånger. Männerne lyssna väl gerna till dem, men finna dem, såsom de på tillfrågan öppet erkänna, alltför veka och känslosamma för karlar. Dessa sånger kallas *Almen*, efter namnet på de ensliga Alphyddor *) (i Tyrolen och Tyska Schweitz: Sennen, i Franska Schweitz: Chalets) hvilka om sommaren bebos af en eller tvenne unga flickor, som der ega tillsyn öfver boskapen och bereda den mjölk denna afkastar. Alla eller nästan alla dessa unga herdinnor äro hemmastadda i denna slags sång och goda röster äro ej sällsynta. Kan man, under någon morgon- eller afton-vandring, händelsevis från bergsbranterne få höra denna vackra sång, är det bäst, ty i sjelfva byarne är det ingen lätt sak. En viss envis bondblyghet gör nemligen att flickorna säl-

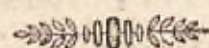
*) I någon mån motsvarande våra s. k. Fäbodar.

lan, äfven af rätt enträgna böner, låta förmå sig att sjunga för fremlingen. Bland de vanliga ursäkter de förebära är att deras "G'spanin" (kamrat) ej är tillhands; de sjunga nemligen ej gerna med någon annan än den med hvilken de under de långa ensligketsstunderne på "Almen" inöfvat visorna, och dessa vinna ej heller på att höras *solo*, då de sjungande ofta ej hafva tillräckligt musikaliskt förstånd, att bringa den på båda stämmorna stundom fördelade melodien till vederbörlig enhet, utan endast sjunga sin stämma.

Herdarnes sånger utgöras egentligen af den s. k. *Jodlern:* friska, djerfva, för ett ovandt öra nästan regellösa melodier, hvilka kräfva ett utomordentligt omfång i rösten. Uttrycket i dem är en stor, nästan öfvermodig lefnadslust och hvarje stroph slutar merendels med ett jublande forte på någon hög ton, hvilket ljuder vida omkring bland dalar och berg samt återsvaras ej blott af klippornas mångdubblade echo, utan ofta jemväl af andra röster från dalar, grottor och Almer. — Dessa "Jodler", ehuru egentligen ämnade för den fria naturen, begagnas, enligt hvad förut är sagdt, ofta såsom ett slags ritorneller vid familjesångerne inom hus eller de s. k. *Schnaderhüpfel.*

En märkvärdig renhet i intonation, ett säkert öra utmärka vanligen dessa natursångare och en klangfullare, friskare chör än den man får höra en vacker sommarmorgon, då bondfolket kring t. ex. *Salskammerguts*-sjöar uttågar på arbete, hafva få Operor att bjuda på.

En bekantskap i S:t Gallen.

Österrikiska Arfländerne gränsa ytterst i vester till Schweitziska Cantonen *S:t Gallen*, och ehuru Författaren ej från denna sida först, beträdde Schweitziska området, torde den tekning han lemnar i detta — capitel, eller hvad man vill kalla det, — lämpligast *här* finna sin plats i arbetet. Det är likväl ej landet, orten han här ämnar måla; *Schweitz*, så i politiskt som socialt och natur-hänseende nästan obekant hos oss, bör skildras helt, med genomgripande allvar och omfattning; men detta kan endast ske i ett eget, sjelfständigt verk, icke här.

Väl förtjenar det eljest sin egen tekning, detta älskliga *S:t Gallen*, med sitt förträffliga läge i den skönaste dalsträckning, sina pittoreska kullar och berg, amfitheatraliskt öfversållade med täcka villeggiaturer och feta, glänsande hjordar betande mellan dem, med sina lifliga, fast trånga, arkadklädda gator, sin välmåga och rikedom, sin hjertliga befolkning, enkel, men städad i skick och seder och så tillgänglig för fremlingen, — sitt *Freudenberg*, dit man på en half timma uppklättrar och, under det man förfriskar sig med ett ypperligt landtvin för några kreutzer, från värdshusaltanen njuter en af de skönaste utsigter i *Schweitz*: Bodensjöns vida, solbeglänsta spegel åt ena sidan och, åt den andra,

de snöhöljda spetsarne af *Eiger, Titlis* och hela *Oberlandskedjan;* — väl förtjenade allt detta skildras, men, som sagdt är, det blefve *här* blott en lösryckt bit af en tafla som bör skådas och framställas i sin helhet. — En *individ* i *S:t Gallen*, en enda, som der blott var en olycklig fremling, är det, hvars bild jag i dessa rader skall söka återgifva så troget och oväldigt som möjligt.

Jag hade af en händelse råkat taga in på ett värdshus, ingalunda af första ordningen, benämndt Hvita Hästen — ”*Weisse Rössli*” på Schweitziska. Nyss återkommen från en excursion till *Freudenberg*, nedgick jag, efter en stunds hvila på min kammare, för att göra en vandring kring staden. Jag skulle härvid passera förbi dörren till värdshussalen, der jag qvarglömt någon obetydlighet; redan i trappan träffades mitt öra af tonerna från ett gammalt, något hest klaver. I långsamma moll-accorder fördes ett par händer fram och tillbaka öfver detsamma. Det låg visserligen ingenting hvarken genialiskt eller virtuosmessigt i dessa fantasier, men den djupa melankoli de uttryckte fästade min uppmärksamhet. Jag öppnade dörren; spelningen upphörde genast. I rummet var ingen, utom den person som satt vid claveret och som, vid mitt inträde, reste sig upp med ett besväradt och folkskyggt utseende. Det var en lång, smärt gestalt, omkring 60-årig, med hela främre delen af hufvudet kal, nacken och sidorna höljda af ett tunnt, gråblandadt, ur-

sprungligen castanjefärgadt hår. Han hade stor, något tjock, i öfrigt välbildad näsa, stora utstående läppar, af hvilka den öfre betäcktes af en kort mustasch utaf ungefär samma färg som håret. Hans blick var stel och tom, hans rörelser styfva och afmätta, hufvudet något framåt lutadt och halsduken tätt sluten intill halsen. Hela bustens ställning, ansigtsformerne föreföllo mig bekante; det tycktes mig i ögonblicket som om jag, hemma i Sverige, förut sett om ej en person åtminstone ett porträtt, en bild som hade någon likhet med denna figur; men då det så ofta i Tyskland händt mig att påträffa utseenden som se så rigtigt Svenska och väl bekanta ut, fästade jag mig ej vidare härvid, ja, den der likheten med någon eller något jag förut sett klarnade icke ens för mig till fullt medvetande förrän jag redan aflägsnat mig. Jag fann nemligen strax att jag besvärade honom, och framkastade, derföre några ursägter för det jag stört honom, hvilka kallt men höfligt besvarades, hvarefter jag skyndade ut. — Knappt hade jag igenläst dörren efter mig, förrän de sorgliga accorderne åter började och ljödo efter mig ända ut på gatan. Jag glömde snart mannen, hvars grofva grå rock och föga eleganta skick likväl, — jag mins att jag gjorde denna anmärkning — stodo i en påtaglig strid med den rena Tyska på hvilken han besvarade mina ursägter och som var så fullkomligt olik den fula Schweitzerdialecten.

Efter ett par timmar återkom jag; på vägen upp till mitt rum ljödo åter från samma klaver to-

ner emot mig, men nu voro de förändrade till en munter vals och svängningen af dansande par förnams tydligen. Hvad månde, tänkte jag, detta vara för en improviserad bal? Nyfiken inträdde jag och såg nu den ena af värdens döttrar sitta vid klaveret, under det den andra rätt tappert sväfvade omkring — med samma man som så nyss förut spelat de melankoliska accorderne och nu tycktes vara i ett förträffligt lynne. Dansen afbröts väl genom mitt inträde, men då jag visade mig benägen att aflåga, för att icke störa, kom 60-åringen emot mig, bad mig icke låta mig bekomma och pratade en hop muntra, ehuru skäligen triviala saker. Jag tackade, men förfogade mig dock min väg. I förstugan mötte jag en kypare och då den spelande och dansande mannen, genom den hastiga förändringen i sitt sätt att vara, naturligtvis hos mig väckt en uppmärksamhet som hans väsen eljest ingalunda kunnat göra, sade jag åt kyparen: Es ist ein wunderlicher Mann, der alte Herr da; wer ist er? — Oh — svarade han med en slug och vigtig mine, men som dock på intet sätt förrådde någon aning om vidden af det intryck hans ord på mig skulle göra — es ist ein merkwürdiger Mann, dieser, es ist — *Oberst Gustafsson, der ehemalige König von Schweden.*

Sedan jag något litet hunnit samla mig efter första häpenheten öfver denna oväntade nyhet, ville jag ställa några ytterligare frågor till kyparen, men han var försvunnen. Med sinnet uppfyldt af de mest

stridiga, öfverväldigande känslor och tankar, begaf jag mig mekaniskt upp på mitt rum. Det var redan sent, följande morgonen skulle jag lemna *S:t Gallen* och jag återsåg, den gången, icke mer exkonungen.

Efter ett par månader — i medlet af November 1836 — förde mig min väg åter till *S:t Gallen*. Jag ämnade icke uppehålla mig der, men när jag anlände dit var den stora Höstmessan i full gång. Staden var öfverfylld af resande affärsmän, hvilka från snart sagdt hela verlden hitströmmat, ty äfven Armenianer och Perser funnos bland denna hvimlande massa; så långt äro den idoga stadens handelsrelationer utsträckta. Jag erhöll, vid efterfrågan, genast det besked att alla platser i afgående diligencer voro upptagne för flere dagar. Jag måste således stanna qvar. Välan, tänkte jag, jag skall åtminstone söka använda den tid, jag nödvändigt måste dröja här, till förnyande af den märkvärdiga bekantskap jag här gjort. Jag lät föra mina saker till ”Hvita Hästen,” som hvimlade af Tyrolare och halfherrar af alla tungomål; med möda erhöll jag ett rum i tredje våningen, i en smal corridor. Här blir bullersamt att bo, kan jag tycka, — yttrade jag till kyparen, i det jag steg in i det lilla rummet. — ”Åh, ej för Er,” svarade denne, ”ni har rummet längst in i corridoren, ni har ingen på sidorna om er och dörren midt för er egen, N:o 12, är Öfverste Gustafssons; han är stilla och tyst och lägger sig

tidigt." — Åter Öfverste GUSTAFSSON! och jag inqvarterad två steg från honom! I sanning, det syntes vara ödets bestämda vilja, att jag skulle komma i beröring med denne minnesvärde man!

Detta rum, N:o 12, och ett mindre derinnanför, tre trappor upp på ett af de sämre värdshusen i en liten Schweitzisk stad, var nu *dens* boning, som den första hälften af sitt lif disponerade TESSINS mästerverk bland konungabyggnader och ett halft dussin lustslott, med deras parker och trädgårdar. *Den*, som de första trettio åren af sin lefnad egt en hel hierarchi af Hoftjenare, från Riksmarskalken till "le garçon bleu," drängarne oberäknadt, hade nu icke ens en betjent. En kyparegosse var hans enda uppassare och ville han denne något, måste han sjelf gå trapporna utför efter honom, ty ringklockor, våningarne emellan, är en okänd lyx på "Weisse Rössli," såsom på alla värdshus af tredje ordningen.

Sedan jag blifvit ensam på mitt rum, var min första tanka uppgörandet af en operationsplan till vinnande af någon förtrolighet med ex-majestätet. Detta var ingen så alldeles lätt sak, ehuru den förutnämnda vals-aftonens hågkomst stod att anlita och första steget således kunde synas undangjordt. Jag visste af personer, med hvilka jag sammanträffat under mitt vistande i *Schweitz* och af hvilka flere enskildt kände honom, att han hyste en afgjord, stor antipathi för alla Svenskar och en nästan lika stor för all uppmärksamhet fästad vid hans person. Detta senare

bekräftades af kyparegossen, som jemväl — också en skickelse — var min uppassare och som jag, medelst en liten gåfva, lyckades få särdeles meddelsam i allt hvad som rörde "Öfverstens" vanor. Han berättade mig, att om aftnarne, då "Öfversten" vanligen var vid muntert lynne, plägade han infinna sig i källarsalen, som hvimlade af skäligen ohyfsade gäster; gerna lyssnade han till deras högljudda glam, men om någon länge betraktade honom, eller hastigt såg åt hans sida och hviskade vid sin granne, då steg han genast upp och lemnade rummet.

Jag måste således först och främst dölja min nationalitet; detta var dock ej svårt, då, i det fria *Schweitz*, pass ej efterfrågas och man i den anteckningsbok, som på värdshusen framräckes till namnets insättande, opåtaldt kan skrifva hvad namn man behagar. För det andra måste jag vara betänkt på att i hela mitt beteende röja en väl aktningsfull, men bestämd förtrolighet, som skulle aflägsna all tanka på att jag i "Öfverste Gustafsson" såg något annat än en gammal, i skäligen knappa omständigheter stadd militär, hvars personlighet i öfrigt behagade mig. — Efter att väl hafva öfverläst min roll, öppnade jag dörren, bultade på midt emot och steg, efter att hafva förnummit det sedvanliga "herein," dristeliga in.

Gustaf Adolph reste sig från den tarfliga soffa hvarpå han halfläg, kastade från sig en lunta, som synbarligen var en årgång tidningar, och gick

emot mig. Jag påminte honom om vår förra korta sammanvaro och bad om ursägt att, då han var den ende som jag kände här och vi voro så nära grannar, jag tog mig friheten helsa på samt utbad mig att, till tidens fördrifvande under mitt oförtänkta qvardröjande i *S:t Gallen*, få ibland samspråka med honom. Han yttrade, det han kände igen mig och några få ord till, men tycktes medelmåttigt smickrad och föga road af mitt besök. Jag lät mig ingenting bekomma, började tala om hvarjehanda obetydligheter och hade, efter en stund, den tillfredsställelsen att märka det hans misslynthet började något vika och lemna rum åt, icke precist belåtenhet, men åtminstone något som jag trodde mig kunna anse för en slags human likgiltighet. Längre ville jag ej fresta min lycka den gången, steg upp och tog afsked samt utbad mig att också någon gång få se honom hos mig; han tackade, följde mig till dörren och hans afsked var vida mindre surmulet än hans första helsning. Det var redan något.

Att i detalj redogöra för våra sammanträffanden under de fyra dagar jag tillbragte i *S:t Gallen* skulle blifva alltför vidlyftigt och på det hela föga interessant. Några spridda, caracteristiska drag, medelst hvilka kan gifvas en åskådlig bild af Gustaf Adolph, hans väsen, vanor och förhållanden, sådana de voro under de sista dagarne af hans lefnad, är hvad läsaren eger rätt att fordra och troligen allt hvad han önskar.

Gustaf Adolph var, om icke rent af vårdslös, åtminstone ytterst tarflig i sin klädsel och möbleringen i hans rum vittnade om fullkomlig likgiltighet för dylika saker. Han syntes föresatt sig att systematiskt tillintetgöra ända till minnet af hvad han förr varit. I hvad som omgaf honom, fanns icke spåret af en erinran från fordom och det är bekant, att han icke, på senare tider, ville någonsin höra talas om eller på något sätt erinras om sin gemål eller sina barn. Hvilka förståndets och caracterens fel än må tillvitas denne olycklige Konung, lärer dock ej kunna nekas, att han egde en seghet i viljan, sällsynt i alla tider och nästan exempellös i vår. Den fattigdom, hvari han lefde, hade han frivilligt pålagt sig och afvisade med ståndaktighet alla de *öppna* försök som gjordes att erbjuda honom understöd, lika som han, med alltid vaken misstänksamhet, mötte och tillintetgjorde dem som, *hemligen* eller på omvägar, anställdes i samma syftning — så vida nemligen hans skarpsinnighet räckte till att röja eller ana dem. *).

*) De knappa tillgångar Gustaf Adolph förbehållit sig sjelf — ett litet capital, insatt hos en Bankir i *Augsburg*, efter hvad man sagt mig — skulle snart varit uttömda, oaktadt hans ytterst tarfliga lefnadssätt, om ej hans son och äldsta dotter, Storhertiginnan af *Baden*, på olika vägar, uppfunnit medel att göra dem tillräckliga och det så, att förhållandet för Konungen sjelf var en fullständig mystification. Den förre skall nemligen, tid efter annan, tillsändt Bankirn smärre summor, dem denne redovisat Gustaf Adolph, under förebärande att han, än i somliga fonder eller actieföretag än i andra, hvilka för tillfället gifvit stor vinst, gjort

Aldrig förrådde han med ett ord, en åtbörd, att han varit något annat eller mera, än han nu var och alla mina försök, att förmå honom inlåta sig i samtal om förhållanden under detta århundrades första decennium, strandade mot hans orubbliga slutenhet. Det förstås af sig sjelft, att dessa försök måste göras med den yttersta varsamhet, om afsigten ej skulle röjas, och att jag sålunda ej gerna kunde, så att säga, tvinga honom att göra besked för sig. Ytterst naturliga anledningar måste erbjuda sig, att föra samtalet åt det håll jag ville, och de förekommo någon gång. Jag lemnade dem ej obegagnade, men förgäfves. En gång fick jag till och med tillfälle att tala om honom sjelf, om *Konung* Gustaf Adolph, men det gagnade mig till intet. Han hade en morgon stigit in till mig, som just då framför spegeln var sysselsatt med min klädsel. Efter de vid dylika tillfällen öfliga ursägterne å min sida, intog han på en soffa den plats jag anvisade honom, då han kom att sitta så att jag, stående framför spegeln, kunde i denna se honom utan att han kunde misstänka det. — Jag hade gifvit mig ut för Liflländare, emedan

---

det lilla capitalet fruktbärande. Storhertiginnan åter höll en commissionär i *S:t Gallen*, som med värden på "Hvita Hästen" uppgjorde hennes faders lefnadskostnad. Värden debiterade nu Konungen för ett vida lägre belopp, än det hvartill hans underhåll verkeligen uppgick och dottren fyllde bristen. Gustaf Adolph misstänkte ingenting och vitsordade flere gånger för mig det otroligt billiga pris, till hvilket man i *S:t Gallen* hade alla förnödenheter, blott man accorderade in sig.

man sagt mig att mitt uttal af Tyskan närmast liknade Östersjöprovinsernes. — Samtalet fick den vändning, att jag helt naturligt kunde säga, det jag hade en Farbror i Petersburg, en Major som lefde på sin pension, "hvilken var större än vanligen "bestods afskedade, lägre militärer, emedan han blifvit illa blesserad i sista kriget mot GUSTAF ADOLPH, "den der olyckliga Kungen af Sverige, som nu lärer bo någorstädes i Schweitz." Härvid fästade jag mina ögon på honom i spegeln, men ingen rörelse, ingen ringaste förändring i ansigtsdragen förrådde honom. Han blott teg och, efter en lång paus, måste jag på annan väg söka återknyta det afbrutna samtalet. Han hade ingenting misstänkt, men också ingenting *känt* vid detta plötsliga framkallande af en förgången tid, vid ljudet af sitt eget namn. Så syntes det åtminstone; men var det verkeligen så? Hade han dödat hos sig all känsla för det förflutna? Var han i sjelfva verket hvad han tycktes vara: en nästan i apathi försjunken menniska, eller var äfven här och alltid hans orubbliga, uthålliga vilja med i spelet? Jag skulle, efter alla yttre anledningar, kunna anse det förra såsom bestämdt säkert, om ej en omständighet funnes, som ensam tyckes bevisa för det senare alternativet mera än all hans skenbara liknöjdhet eller slöhet för det förra: Förmiddagen lemnade han sällan sitt rum och sysselsatte sig der nästan uteslutande med läsning af de der tidningsluntorna, hvilka voro det första som föll mig i ögonen vid mitt inträde hos honom. Hvilka voro väl

dessa tidningar? Politiska dagblad som skildrade krigshändelserna 1807, 1808 och 1809. De utgjorde hans enda läsning och det bodde dock således på djupet i denna, efter utseendet fullkomliga indifferens en känsla just för det som han visade sig helt och hållet hafva förgätit. Hos denna skenbart apathiska person var det väl ändock *strid* ända till sista ögonblicket af hans lif.

Om förmiddagarne var Gustaf Adolph vid dåligt lynne och i allmänhet otillgänglig; med qvällen påkom honom munterhet, och så tyst han förut om dagen varit, så pratsam blef han då, utan att likväl någonsin förråda sig eller rättare sin forntid. Ett öfverraskande undantag från hans vanliga förmiddagslynne bevekte honom en dag, att fråga mig om jag hade lust göra en tur genom den af marknadsfolk uppfyllda staden, då han ville vara min vägvisare; (han gick eljest högst sällan ut.) Jag vägrade naturligtvis ej, och vi arbetade oss fram mellan marknadsstånden bland det brokiga hvimlet af fremlingar och stadsboar. Dessa sistnämnde fästade alldeles ingen vigt vid Konungen, några helsade visst på honom, men helt vårdslöst; större delen gingo honom förbi utan att lyfta på hatten.

En stund af qvällarne, sedan Gustaf Adolphs glada lynne inställt sig, vistades han vanligen ned i samtalsrummet, der jag ej dröjde att infinna mig. Värdens båda döttrar, ett par temligen hyggliga flickor, voro i allmänhet de enda som dervid visade sig, ty värdshusets grofkorniga gäster höllo sig helst

i den egentliga källarsalen, der man drack och rökte. Under dessa *parties carrées*, tokades man vanligen högst ogeneradt med den gamle och munterheten, hvari jag äfven deltog, var det jag egentligen hade att tacka för den förtroligare fot, på hvilken jag lyckades komma med honom, som, under dessa aftonstunder, likasom gaf på hand på rättigheten att närma sig honom. En afton hade den ena af flickorna narrat honom att valsa med sig några hvarf, under det systern spelade. Nu blef det den andras tur, men "Öfversten" var trött. "Der Herr da kann wohl auch tanzen," sade han och satte *sig* till klaveret. Hade jag ock aldrig förr valsat, så måste jag det väl nu. Lyckligtvis för min moitié var det ej första gången. Men den första var det visserligen, som jag dervid ej hade en tanka för moitién, utan blott för den spelande. Jag, valsande efter Gustaf Adolphs musik!! Hvem bland mina läsare eller läsarinnor har väl, ur sina mer eller mindre rika dans-minnen, något dylikt att anföra!

Hvar och en af dessa fyra dagar, ja nästan hvarje timma af dem, lemnade mig likartade tillfällen till sammanställningar och betraktelser af samma djupt innehållsrika, minnesvärda art. En afton t. ex. hade jag hört honom lemna sitt rum och i mörkret trefva utför trappan. Jag tog mitt ljus och följde honom. I förstugan nedanför fann jag honom sysselsatt, att vid en högt på väggen sittande lampett tända sitt enda talgljus; han hade dervid tagit ljuset ur lampetten och beteddc sig särdeles ovulet, såsom det

i allmänhet hände honom äfven i de enklaste hvardagsbestyr. Talgen droppade ned öfver hans fingrar, utan att det tycktes besvära honom. Det är dock, — tänkte jag vid mig sjelf — samma kungliga hand, som redan i vaggan, jemlikt högtidligen utfärdadt ceremoniel, af de hvar efter annan framträdande, talarbeklädda Riksråden i underdånighet kysstes; *då* var den höljd af siden och brabantska spetsar och Seraphimerbandet krökte sina vattrade vågor öfver Carl XII:s silfvervagga, hvari den lille medvetslöst stirrade på de bugande, brokiga gestalterne, — och *nu:* den grofva, luggslitna klädesärmen mottager sin andel af det flottiga, stinkande dopet, och egaren blickar på *detta* ungefär lika medvetslöst! I stället för Sveriges Konungasalar — en smutsig förstuga på ett eländigt värdshus! Svenska kronans Stordignitärer äro försvunna; vid hans sida står en enda Svensk, men som ej ens vågar vara *detta* inför sin fordna Konung!

Den blossande häftighet, som i yngre åren lärer utmärkt Gustaf Adolph, hade på de sista tiderne nästan försvunnit, förmodeligen i samma mån som hans själskrafter i gemen förlorat af sin spänstighet. Var han nu missnöjd eller förtretad, kunde väl ett par häftiga ord undfalla honom, men följdes af tvärtystnad och endast ett surmulet utseende förrådde hans sinnesstämning. Man måste göra Värden på "Hvita Hästen" och hans omgifning den rättvisa, att de fogade sig efter hans små nycker och anfall af vresighet — och sådana inträffade ofta — med akt-

ning och undseende, om de ock just aldrig bemötte honom med någon vördnad. Denna känsla kunde också Gustaf Adolph endast genom sin olycka och tankan på hvad han varit ingifva, icke genom sin personlighet. — Föga besvärlig gäst var han i alla fall, ty hans anspråk voro ringa och med sina medmenniskor hade han ogerna något att skaffa, utom på de timmar då hans lynne var upprymdt; då gycklade han sjelf och kunde till en viss grad tåla att man gycklade med honom tillbaka. Men detta lynne var icke hans naturliga; det var genom konst framkalladt. Här ville jag gerna tigande förbigå något, som det dock är häfdens rätt att känna, en pligt att uppenbara; vördnaden för en stor olycka måste vika för sanningen. Ensam på sitt ödsliga rum sökte Gustaf Adolph — måhända förjaga smärtsamma minnen, måhända ock blott tillfredsställa ett oädelt behof; nog af, i sin ensamhet anlitade han mer än lofligt flaskan, och det fluidum han valt var det lägsta af alla — bränvinet. Aldrig såg jag honom egentligen öfverlastad och dertill lärer det, enligt utsago på stället, sällan kommit, men upprymd och ibland något mera, var han hvarje eller nästan hvarje qväll. Det var denna munterhet, hvarpå jag här flerstädes anspelat, som gjorde honom tillgänglig, men som på ett så skärande och, jag skulle nästan vilja tillägga, sorgligt sätt afbröt mot hans slappa dysterhet, skygghet och fåordighet den första delen af dagen.

Gustaf Adolph vande sig småningom vid min, likväl alltid försigtiga efterhängsenhet, och då jag,

qvällen före min afresa, tog afsked af honom, uttryckte hans farväl till och med en slags välvilja; han ville stiga upp ett par timmar tidigare följande dagen, sade han, för att följa mig till diligencen. Då jag, resfärdig, andra morgonen inträdde i hans rum, var han vaken, men klagade att han mått illa om natten, ursägtade sig och tryckte min hand hjertligt; jag förde hans till mina läppar; han stirrade förvånad på mig; — på min tunga sväfvade ett ord — ett Svenskt, ett enda, men jag undertryckte det. — Hvartill hade det också tjenat? En djupare bugning än dem, vid hvilka han numera var van, blef mitt afsked och det enda hvarmed jag ytterligare röjde mig. Har han anat eller misstänkt något? Det lärer jag svårligen nånsin få veta.

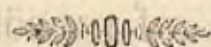
I Februari månad 1837 läste jag i tidningarne att han aflidit efter en sjukdom, som tagit sin början *i medlet af November*. Det var således troligen det illamående hvaröfver han om morgonen, då vi skiljdes, klagat, som lade honom på sjuksängen och slutade hans lif.

Frid med hans stoft.

Gustaf Adolph, obemärkt af dem bland hvilka han framlefde sina sista dagar, förgäten af hela den öfriga verlden, tidningar och novellskrifvare inberäknade, hade knappast uppgifvit andan, förr än han åter blef en storhet. Hans lik flyttades med pomp och stät till ett af hans sons slott i *Mähren* och jordades der med mycken högtidlighet i ett enkom uppfördt capell. Tidningarne vaknade plötsligen, beskrefvo

allt detta i vidlyftiga artiklar och strödde efter råd och lägenhet blommor på den landsflyktige Konungens graf. Några tego också alldeles, men det var blott officiela och mycket officiösa blad. Hade han sjelf haft ett ord med härvid tror jag, — att döma af de tycken och fördomar han egde mot slutet af sitt lif — det han skulle varit föga belåten med allt detta ståtande kring hans jordiska qvarlefvor. En enkel torfkulle på *S:t Gallens* kyrkogård var, om jag får tro vissa af hans yttranden, *hans önskan* och äfven det som han *borde* erhållit. *S:t Gallen* var ju på sätt och vis hans *S:t Helena*, och likasom man är temligen allmänt öfverens — om man nb icke tillhör *la grande nation* — att det låg vida mer betydelse och poesi i denna simpla graf på klippan mellan gamla och nya verlden, än i den oändligen granna, hvilken nu som bäst uppmuras under Invalidernes Dôme, likaså visst synes det mig, att en oprydd sten, eller till och med ingen, bland *S:t Gallens* republikanska grifkullar, skulle för *detta* stoft talat djupare och innerligare, än mausolén på en ort, der Gustaf Adolphs fot aldrig varit och hans namn kanske förut aldrig varit nämndt.

Schwaben och Bäjern.

Från Bodensjöns strand går vägen genom det Schwabiska landet in i hjertat af *Bäjern.* Ehuru beundransvärd den natur är, man lemnar bakom sig, förlorar dock den, hvari man nu fördjupar sig, knappast något vid jemnförelsen. Detta är Idyllens land i en af sina skönaste, mest fulländade former. En utomordentligen bördig jord, inga berg, men också inga vidt utbredda slätter, en kedja af dalsträckningar, öfver hvilka kullar af måttlig höjd resa sig och inbjuda ögat till hvila på den yppiga grönska som betäcker dem, feta, ytterst talrika hjordar, som från kullarnes spets helsa den uppgående solen med yra språng och fröjdeljud, under klangen af tusentals bjellror, eller, i popplars och bokars skugga, vid brädden af någon i dalen sakta framporlande å, hvila i skygd för middagssolens brand — sådant är det Schwabiska landet här i grannskapet af *Schweitz* och det behåller denna caracter, med några modifikationer, nästan öfverallt. Folket är som naturen, — ett godt, mildt, välvilligt slägte. Dess drägt har någon likhet med Skånska slättbons, hvilket dock ej kan sägas just lända den till berömmelse. Qvinnornas hufvudbonad är, såsom mångstädes i Södra Tyskland, fast på olika vis, mera besynnerlig och i ögonen fallande än vacker; den liknar i det närmaste en upp- och nedvänd flätkorg, med sin fot; denna botten,

tot eller *kulle* — såsom den i närvarande fall lämpligast torde benämnas — är af guld- eller silfvertråd och sjelfva den af sprötor eller flätor gjorda hatten har alltid Schwabiska national-färgerne: rödt och svart.

Ej långt från *Memmingen* beträder man Bäjerska området, efter att hafva öfverfarit den lilla *Iller*-floden, som härifrån ända ned mot *Ulm*, der den faller i *Donau*, bildar gränsen mellan *Würtemberg* och *Bäjern*. Bäjerska landet har icke allenast i dessa trakter utan äfven i andra, t. ex. mellan *Regensburg* och *München*, en större likhet med medlersta och södra Sverige än någon annan del af Tyskland och som jag tror af Europa: måttliga höjder, vidsträckta sädesfält, ofta afbrutna utaf skogs- och ängs-trakter. Det enda som fattas i likheten är sjöar, på hvilka denna nejd, likasom Tyskland i allmänhet, har stor brist. Folket är ett hjertligt, fromt, ärligt och godlynt slägte, som ser fremlingen med nöje, men utan snikna beräkningar på hans cassa, och man kan med trygghet anförtro sig åt dess rättskaffenhet, såsom i allmänhet i hela Södra Tyskland, hvars befolkning i detta fall eger ett verkligt företräde framför det Norras, ehuru det vore orättvist att påstå det icke äfven Nordtysken är ärligare och oegennyttigare än större delen af sina Europeiska bröder. Välmågan är ock allmän i dessa delar af Bäjern — äfven i detta hänseende har Södra Tyskland på det hela en öfvervigt öfver det Norra — och då begäret att preja saknas hos folket, lefver sjelfva fremlingen här

för ett snart sagdt orimligen lågt pris. Här, mera än annorstädes, måste det sålunda väcka uppseende, när resande visa missnöje och af ett, med afseende på hvad som i andra länder vederfares dem, dock ursägtligt misstroende, pruta på hvad man affordrar dem för ett nattläger, en måltid. Det är endast en djup okunnighet om och likgiltighet för landets hemseder, penningevärden m. m. som kan förklara detta misstroende, hvilket, när det alltför ohöljdt framträder, mera bedröfvar än harmar det redliga, godsinta landtfolket. Jag såg en beskedlig värdshusfru, i en liten ort mellan *Memmingen* och *Landsberg*, få tårarne i ögonen, när en oförskämd Fransos i grofva, halft Tyska, halft Franska ordalag — om man eljest kan gifva hans rotvälska det namnet — talade om oförsynt skinneri vid liqviden af en middag, som kostade honom ungefär 24 sk. Sv. Rgs, och som han säkert icke, i sitt älskade *Paris*, fått *lika god*, för tre à fyra francs. Roligare och oskyldigare var, vid samma tillfälle, en styf, efter all anledning med de vanliga fem sinnena fullt begåfvad Engelsman, men som sällan lät förspörja att han egde något af dem. Han hade, såsom ett slags talisman mot allt prejeri, lärt sig utantill fyra Tyska ord, de snart sagdt enda han kunde och nästan de enda han, på något språk, yttrade under de fyra dagar vi reste tillsammans. De fyra orden voro: *Es ist zu viel.* Så fort han med tecken eller ordet "zahlen" gifvit sin afsigt att liqvidera tillkänna och till svar erhållit ordet Gulden eller Kreutzer, företrädt af ett nomen cardinale hvars

betydelse han efter all anledning ej förstod, genmälte han ovägerligen, utan en mine eller en förändring i tonen, helt långsamligen: "Es - ist - zu - viel", kastade en guinea på bordet, fick den vexlad och stoppade en mängd Bäjerska silfvermynt i sin ficka, utan att, det erfor jag bestämdt, ens någorlunda känna dessas värde. Hans "Es ist zu viel" var derföre så mycket roligare och dess verkan för åhöraren minskades ej derigenom att det *här*, i detta sannskyldiga Schlaraffenland, der rapphöns och rådjur kosta mindre och vankas oftare än kokött annorstädes, var så alldeles utan tillämpning. — Det låg mig om hjertat, för hans egen och serdeles för folkets skuld, att upplysa honom om huru obefogadt hans "es ist &c." var; jag gjorde mig möda att i *pence* för honom reducera värdet af hvad middagen kostat: ingen mine, ingen åtbörd, intet ord till svar, men vid nästa station, der förtäring ifrågakom, åter en guinea på bordet, ett "zahlen" och slutligen "Es ist &c. Så fortgick det ända till *München*. Der, just som jag skaffat mig en bärare för mina saker och lemnade posthuset, gick jag förbi honom; han stod och accorderade om transporten för sin kappsäck; utkommen på gatan hörde jag bakom mig bärarens svar: "12 kreutzer", (det är den ovägerliga, fastställda taxan) jag tvärstannade för att lyss, ett oredigt mumlande nådde mitt öra: "Es ist zu — — mer kunde jag icke förnimma, men, tänk, jag gissade till det öfriga. Läsaren kan måhända göra så med. — *Den* Engels-

mannen såg jag Gudskelof aldrig mera, men jag såg många andra; de lärde mig att sakna denne.

Vid stora gatan i den lilla staden *Landsberg* ser man i väggen af ett hus en kanonkula och under den en inskrift; denna innefattar att kulan blifvit ditskjuten af *Svenskarne under Fältherren* TORSTENSSON. Sveriges och TORSTENSSONS ära, deras namn lefva således ännu här i djupet af en landsort i Syd-Bäjern! Hvarje tjensteqvinna, hvarje dagakarl *här* känner dem; hvilken sådan känner TORSTENSSON i hans eget land? Denna kula är ett monument, lika sinnrikt talande, lika värdigt som någonsin en mausolé; men beklagligt är det att när man, i en tid som eljest är känd att vurma på minnesvårdar, vill skåda en offentlig sådan åt GUSTAF ADOLPHS kanske största och säkert ädlaste vapenbroder, är det i *Bäjern* man måste söka den. — Det är mer än bebeklagligt, det är skamligt!

Några få mil från *Landsberg* utbreder sig en vidsträckt, grönskande slätt för den resandes öga. Tornspiror, kupoler, domer, obeliskspetsar m. m. höja sig skäligen brokigt och heterogent öfver de vidlyftiga husmassor som äro sammanhopade på en punkt af den vida gräsmattan. Det är en stor stad man nalkas och denna stad är

München.

Det är en afgjord sak att *ett* slags lif, nemligen det *artistiska*, icke på någon fläck af jordytan

för närvarande har en så öfvervägande, så rastlös och i många hänseenden aktningsbjudande verksamhet som i *München*. Ginge det, ur någon synpunkt, in i planen af detta arbete, att följa detta lif på spåren med forskande noggranhet, att framställa det i detalj och från alla sidor fullständigt för läsaren, skulle deraf blifva en vidlyftig, och kanske, åtminstone för några, interessant bok; men då sådant ej här hvarken är eller kan vara på sitt ställe, blir en skildring af *München* svår, om den skall vara caracteristisk; ty, sanningen att säga, är just ingenting annat här caracteristiskt än konstlifvet eller kanske rättare konstverksamheten, och denna verksamhet är för mycket utsträckt åt alla håll, för bråd och mångskapande, att dess i alla väderstreck utskjutande strålar skulle kunna samlas, såsom i en prisma, på några få blad. Men antagom äfven att de kunde detta, blefve *München* dermed framställdt till sitt innersta, ursprungliga väsende? — Visserligen icke; ty hela denna konstbildning är en fremmande vext, som, med användande af en oerhörd drifkraft, framskjutit inom två eller tre decennier. Såsom plantan i Jardinièren, hvilken, så länge den oupphörligt vattnas och omsorgsfullt blottas för solen, framskjuter den ena blomman herrligare än den andra, framtrollas i *München* det ena konstverket efter det andra; de äro förträffliga — må det medgifvas — men såsom Romerska, Grekiska, Byzantinska, Göthiska, Ny-Italienska; dock, som de nu icke verkligen tillhöra Rom, Grekland, Medeltiden eller Ny-Italien, äro de i *München*

exoteriska plantor — likt blomman i Jardinièren; de kunna såsom denna beundras och prisas för sin fägring, och allt detta med rätta, men lika litet sinnebilda de i grunden *München*, som Cacter och Camelier betekna Stockholmska naturen, blommade de ock i hvarje fönster mellan Postmästarebacken och Bergianska trädgården.

Det är således, skulle en Satirist här säga, just denna brist på caracter, detta sjelfmord på allt eget, inhemskt skaplynne, som, när allt kommer omkring, är det egentligen caracteristiska för *München!* Så långt får man väl kanske ej gå, men visst är, att länge måste man söka ibland mästerstycken från flere tider och flere land, innan man anträffar något som säger: detta är en Tysk, en Bäjersk stad, och skulle, genom någon jordbäfning eller annan förstörande kraft, *München* en dag försvinna, för att om ett par årtusen åter uppstå, såsom *Pompeji*, så blefve den tidens archæologer högeligen att beklaga, om de, i saknad af historiska urkunder, ville försöka att efter de uppgräfda monumenten bringa nittonde århundradets konstbildning i system.

Men, skall kanske någon invända, om man medgifver att byggnadskonsten och sculpturen egentligen icke i *München* tjena andra än fremmande gudar, så bör dock *Måleriet* fritagas från denna beskyllning. Det är dock inhemskt, ägta Tyskt m. m. Mågöra; den är Tysk, om man så vill, denna Cornelius'ka skola, men dess Tyskhet är en längesedan förfluten

tids;

tids; den är i grund och botten blott en härmning, huru mycket snille och artistisk förmåga i vissa delar flera af dess producter utvisa. Någonting caracteristiskt för *den* tid och *det* folk, i hvars midt den uppvuxit, eger den väl knappast, så vida man ej såsom sådant vill anse att den troget återgett den medeltidsvurm, som en dag fattade och ännu till icke ringa grad besitter de tongifvande bland detta folk, och af hvilken just framkallades denna skola; men detta lynne var ju sjelft blott en härmning, ett mer eller mindre stort cotteris hänförelse; till folkets djup trängde det aldrig; det blef aldrig *dess* lif; derom vittnar bäst den något parodiska stämpel, som de här och hvar i *Bäjern*, på Allernådigste befallning, införda folkfester i antik eller medeltidsstil allesamman bära.

Flere förhållanden hafva i öfrigt, genom en ödets besynnerliga lek, samverkat att afkläda *München* dess anborna physionomi. Med Konung Ludvigs enthusiastiska konstkärlek har politiken slutit förbund och gifvit Greklands thron åt en af hans söner. Grekiska och Byzantinska ansigten, drägter från *Attika* och *Peloponesos* vandra omkring bland de antika byggnaderne. Hellas' tungomål ljuder i ens öron, hvart man vänder sig och bidrager ytterligare att skjuta det ägta, det gamla Tyska *München* i skuggan.

Borgarfruarne — det är hårdt för den manliga befolkningen, men det är sannt — Borgarfruarne äro bland den lilla del af invånarne som,

åtminstone i sitt yttre ännu representera det gamla *München;* detta är så mycket berömvärdare som könet plär vara främst i beundran och benägenhet för det nya. Den Münchenska borgarhustrun fortfar ännu att bära den på sitt vis classiska bindmössan af guld- eller silfvertyg, bindmössan med sina utstående snäckformiga vingar, större och vida mindre ful än vår gamla Svenska, äfven innan denna sammankrympte till den befängda, betydelselösa skapnad, hvari den uppenbarar sig på våra värdshusjungfrurs belockade hufvuden. Och det är ej blott det lägre, fattigare borgerskapets qvinnor eller de ålderstigna matronorna som ännu åtnöjas med detta forntidens plagg. Jag har sett unga, söndagsklädda fruar i svart siden och insvepta i schawlar, hvilkas *ägthet* vittnade om mer än välstånd, föra sig rätt vackert och ädelt under denna hufvudbonad. I en stad, der nästan hvarje skoputsare och alla pigor på den bredaste Tyska tala om Glyptotheket, om Pinacotheket och Basilican, der är sådant framför allt att värdera.

Må ingen tro, att denna skildring af den travestering *München* undergått, på ett tjog år, innebär ett klander eller ett underkännande af hvad der blifvit gjordt för konstbildningen. Detta är, till det mesta, gjordt med mycket förstånd, mycken smak, mycken sakkännedom; men det var omöjligt att när Konung Ludvig försökte omskapa sin hufvudstad till ett *Athen,* ett *Rom,* ett *Florenz,* denna, — så vida försöket lyckades och det har det öfver förmodan gjort, på

ett vis som högeligen hedrar skaparen — längre kunde förblifva *München!* Det *nya Münchens* fel är derföre att det ej, med Greklands och Italiens byggnader, tillika förmått skaffa sig det som ensamt ger dessa deras *rätta* betydelse: en historia som *förklarar* dem. Men det var ju alldeles omöjligt! svarar man; mycket sannt, och den logik, enligt hvilken det är bättre att af två goda ting åtminstone skaffa sig ett, när man ej kan få båda, må gerna få gälla allt hvad den kan — äfven i förevarande fall.

Den skyndsamhet, den ifver hvarmed all konstflit och i synnerhet den architektiska här bedrifves, ger *München* en viss skräpighet som något aflägsnar trefnaden. Ställningar spärra gatorna, hamrar och jernspett dåna, ämbar slå korssben med vandraren, murbruk nedfaller på honom som ett manna ofvanifrån; det är måhända lika hvitt, men vida mindre smakligt än det som läskade Israels barn, den tiden de ock hade slagit sig på att vara Tourister. Gerna stannar man likväl, om man fått sig en plats der man är i säkerhet undan det *excentriska* i byggnadsnitet, för att betrakta och studera detsamma. Konstens ofrälse, men friborna syster, *Handtverket*, har i *München* nått en fulländning, som svårligen annorstädes torde öfverträffas, och detta ej blott till ytan utan till det inre värdet och fastheten.

Münchens befolkning är ett hederligt, stilla, välviljande slägte. Det tillvexer dagligen och ganska fort, men staden vexer ändå fortare och det är förmodligen detta som gör att dess 100,000 invånare

synas så litet. Ingen af Tysklands större städer ser så folktom ut. Den vänlighet och uppmärksamhet Tysken i gemen och Sydtysken kanske mest visar fremlingen, förnekar sig icke i *München* och den i första rummet "älskvärda" hälften af dess invånare har, hvilket stånd den än tillhör, rykte för en menniskokärlek, som dock hvarken är Platonisk eller Catonisk. Staden är, så påstås det, rik på Magdalenor, nb. oomvända. Hvad vet jag, skulle jag ofelbart säga om jag vore O. O. — men nu säger jag det naturligtvis icke.

Jag har hittills mera reflekterat öfver *München* än skildrat det. Skälet hvarföre så skett och möjligen än ytterligare sker, ligger till en del antydt i det föregående; dessutom blefve en så pass genomförd tekning af staden, som den i alla fall på dessa blad *kunde* åstadkommas, öfverflödig, ty den skulle svårligen innefatta annat eller mera än läsaren redan vet, då han eger tillgång till tvenne utförliga tekningar af Bäjerns hufvudstad, utkomna på de sista tiderna och hvilka temligen troget framställa, den ena andan, den andra skelettet af densamma. En rund kring det allra förnämsta af dess märkvärdigheter får jag i alla fall ej underlåta.

Ludvigsgatan och dess fortsättning, med sin *Odeonplats*, sin tillstötande Bazar och det angränsande Kongl. Slottet, kan sägas snart sagdt helt och hållet vara Konung Ludvigs verk och hör obestridligen till det skönaste någon hufvudstad har att framvisa, ehuru den ännu icke är allt hvad den måste

blifva, då den klump af gamla stillösa hus, som tillspärrar dess ena ända, hunnit nedbrytas och öppna rum för den fortlöpande gatan, hvars byggnader *in petto* säkert blifva värdiga dem som redan finnas *). Sammanblandningen af skiljda lands och skiljda tiders stylar uppenbarar sig här såsom öfverallt i *München*, men hvarje byggnad för sig är i sin imiterande anda lyckligt tänkt och utförd. *Münchens* Klenze och hans medbröder äro tvifvelsutan utmärkta architekter, men egentligen blott såsom imitatörer. Berlins Schinkel, som Nordtyskarnes eller rättare Preussarnes lilla afvundsjuka så gerna vill ställa främst bland Tysklands architekter, hade onekligen mera originalitet; man kunde säga att *han* hade en egen styl och det torde knappast kunna sägas om hans medtäflare i *München*, men deras byggnader äro emedlertid i allmänhet skönare än hans.

Bland väggmålningarne i det nya Slottets salonger och salar äro flere af verkligt värde, andra skäligen medelmåttiga; de föreställa, såsom bekant är, mythologiska och historiska ämnen samt scener ur berömda äldre och nyare skalders arbeten. Om ock utförandet vore än mera utmärkt än det är, skulle jag dock tro att dessa ofantliga, bemålade väggar,

*) Enligt de senaste underrättelser är planen att nedrifva denna husmassa öfvergifven. Ludvigsgatan kommer att sluta mot den och framför husen, för att skyla dem, uppföres en imitation af Orgagnas ryktbara *Loggia dei Lanzi* i *Florenz*. Den lärer vara i det närmaste färdig. Vid gatans motsatta ända, Stadsporten, kommer en triumfbåge, i antik stil, att uppresas.

ehvad värde de, såsom taflor, ega, icke förhöja rummens fägring. Den Cornelius'ska skolans starka sida är, som man vet, ej coulören, och dessa, genom sträckor af rum fortlöpande, ofta tunga, torra och mörkt hållna färgmassor gifva rummen ett dystert, enformigt utseende, förjaga den elegans, prydlighet och omvexlande caracter af prakt, rikedom eller smakfull comfort, som tillhöra boningsrum, äfven i ett palats.

Aukyrkan är, så ut- som invändigt, säkert det yppersta som nutiden frambragt i härmning af den fulländade Gothiken; dess målade glasfönster, likasom Regensburger-Domens, vittna att denna för förlorad ansedda konst, hvilken hufvudsakligen idkas i *Nürnberg*, fullt upphunnit hvad medeltiden frambragt skönast i denna väg.

Aller-Heiligen-Kirche, *Ludvigskirche*, i architektoniskt hänseende redan ganska märkliga, äro det kanske ännu mera genom sina inre prydnader. Den förras byzantinska stil och guldhöljda väggar må studeras af hvar och en som ej har tillfälle att komma åtminstone till *Venedig*. I den senare sitter Cornelii mästerstycke: Yttersta domen. Hvad fel af öfverdrift, smaklöshet m. m. man än rättvisligen kan förebrå denne ryktbare konstnär, här ser man dock att han är ett snille och ej af de ringare. Mera sanning och natur, och detta på ett stort sätt, har han ingenstädes i sina öfriga arbeten och i *tankens* poetiska djup är denna tafla öfverträffad af få bland den myckenhet i alla land, som föreställa samma

ämne. Till det skönaste på denna duk hörer, så till idé som utförande, en grupp, föreställande Satan som hyllas af — Capucinermunkar! Att denna grupp får framställas till offentligt åskådande i en Catholsk kyrka, i en Catholsk hufvudstad, residenset för en Konung som, särdeles på senare åren, anses hafva blifvit starkt smittad med bigotteri och arbeta på munkväsendets upphjelpande, må i sanning förundra. Till stor del lärer orsaken till en sådan anomali få sökas i Cornelii anseende och lynne i förening; den tanka han en gång på duken utkastat och finner lyckad, lärer han hvarken af gunst eller hot låta förmå sig att utplåna eller modifiera.

Glyptotheket, Pinacotheket förvara, såsom namnen tillkännagifva, det ena de plastiska konstverk, det andra de målningar, som bilda de Kongliga samlingarne. Det förra är bygdt i Forngrekisk, det senare i Ny-italiensk stil: tvenne herrliga byggnader, hvilkas inre är icke mindre rikt än deras yttre! Att Konung Ludvigs säkra omdöme i konstväg i *Glyptotheket*, med betydliga uppoffringar, vetat samla en skatt af antika mästerverk, sådan ingen hufvudstad, utom Frankrike och Italien, eger den, är allom bekant. Bättre uppställda och ordnade i en skönare och ändamålsenligare lokal finner man dylika samlingar ingenstädes, icke ens i Vaticanen, och något i konsthistoriskt interesse öfverträffande de Aeginetiska sculpturverken i *München* eger ej denna. *Pinacotheket*, i en annan smak lika praktfullt och sinnrikt inredt som *Glyptotheket*, har omkring 1300 taf-

lor, urvalda bland 5000, hvilka bildade de spridda samlingar, som dels förut tillhörde kronan, dels blifvit inköpte af Konung LUDVIG och bland hvilka senare i främsta rummet må räknas den ryktbara *Boisseréeske* samlingen af de gamla Tyska Skolornas mästerverk. Vill man lära känna dessa skolor i detalj och i deras flerfaldiga skiftningar, är det endast här man rätt kan göra det. I värde torde *Pinacothekets* skatter kunna mäta sig med Dresdnergalleriets, och dessa Muséer kunna i någon mån sägas complettera hvarandra; hvad det ena eger, fattas ofta det andra och tvertom. Så t. ex. har Pinacotheket ingen *Madonna di San Sisto*, inga CORREGGIOS som kunna mäta sig med *Dresdens;* men det har flere RAPHAELER och i öfrigt kanske bättre Italienare än *Dresden;* icke eger det någon sådan MURILLO som "Madonnan med barnet" i *Dresden*, men deremot har det flere ypperliga bland denne store mästares s. k. tiggarescener, då Dresdnergalleriet blott eger en enda. De flesta och yppersta RUBENS och VAN DYK, som finnas i någon Tysk samling, har Pinacotheket, men öfverträffas af *Dresden* hvad WOUVERMANS stycken beträffar o. s. v. — Men i *Dresden* gå, såsom förut är nämndt, alla ypperliga taflor sin undergång till mötes, då de deremot i Pinacotheket äro ytterst omsorgsfullt vårdade, bibehållne och anbragta på det för dem mest fördelaktiga sätt. — Anordningen af taflorna i *Pinacotheket*, och i sammanhang dermed husets byggnad, är, efter hvad jag skulle tycka, den bästa som någorstädes finnes.

De stora taflorna äro icke här såsom på andra ställen sammanblandade med de små. De förra äro uppsatta i en sträcka af salar, som löpa utefter midten af byggnaden och få sitt ljus ofvanifrån: det fördelaktigaste slag af belysning för ett konstverk af större dimensioner. De mindre taflorna deremot äro inrymda i en sträcka af trettiotre smärre rum eller Cabinetter, som löpa parallelt med salarne, på icke mindre än nio punkter communicera med dem samt upplysas af vanliga sidfönster. Den småaktigt pedantiska och för konstälskaren högst besvärande polis, särdeles inom Pinacotheket, den en förtjenstfull reseskildrare (Rydqvist) omnämner, var en tillfällighet, för den tid han vistades i *München* och under hvilken samlingarne allraförst öppnades för allmänheten; den har sedermera upphört och man kan numera ej annat än berömma sig af det sätt hvarpå de, som äro tillsatte att vidmagthålla ordning, fullgöra sitt åliggande.

Bland öfriga så ut- som invändigt märkvärdiga byggnader, torde i främsta rummet böra nämnas *Leuchtenbergska Palatset* och *Odéon.* Båda ligga de hörn mot hörn vid den efter det senare benämnda Odéonplatsen, som i sig sjelf ej är annat än en utvidgad fortsättning af den redan ofantligt breda Ludvigsgatan. Båda palatsen äro till sitt yttre alldeles lika och byggda i storartad Italiensk stil. Det förra, uppfördt af Prins Eugène och nu tillhörigt hans Enka, innesluter, utom Furstliga praktrum, en samling af ganska värdefulla konstverk, vederbörligen catalogi-

serad och som en gång i veckan är öppen för allmänheten. Här finner man taflor af Italiens, Nederlands och Frankrikes store mästare. Till de yppersta höra några arbeten af MURILLO, en herrlig ALBANO och utsökta taflor af RUYSDAEL, WYNANTZ och WEENINX; ett landskap af ANNIBAL CARRACCI utmärker sig äfven jemte en SAN SEBASTIAN, samma behandling af ämnet, som man här i Stockholm finner i Ulmgrenska samlingen samt i Capitolinska galleriet i Rom; *der* anses mästaren vara GUIDO RENI; *Münchens* konstkännare hafva tillskrifvit DOMENICHINO detta verk. I Borromeiska samlingen på *Isola Bella* finns en repetition eller copia af denna tafla och der tillskrefs den, utan serdeles sannolikhet, — ALBANO. — Leuchtenbergska galleriet har ock sculpturverk af berömda mästare, t. ex. CANOVAS *Gracer* och hans MAGDALENA, båda, serdeles den senare, mer prisade än de förtjena. En vue af Stockholm, målad af FEARNLEY, pryder ock samlingen.

Odéon har en praktsal för uppförandet af Concerter, tilltagen i samma vidsträckta scala som alla offentliga samlingsrum i *München*, och som väl förtjenar en beskrifning. Salen bildar en rectangel och går genom tvenne våningar; kring dess polerade marmorväggar löpa tvenne kolonnader öfver hvarandra, den nedre af dorisk, den öfre af jonisk ordning; att pelarne äfven äro af marmor, förstås af sig sjelft. — På den nedre kolonnaden hvilar ett kring hela salen löpande galleri för åskådare och åhörare, hvilka vilja hafva sin musikaliska njutning för 48 kreutzer, utan

att de i acustiskt hänseende förlora dervid, kanske snarare tvertom. Ena ändan af rectangeln är utböjd till en halfcirkel och der har orchestern sin plats, ungefär såsom hos oss på Börssalen; halfcirkelformen bereder blott större rymlighet. I halfcirkelns väggar äro nicher anbragta, der byster af de största Europeiska tonsättare fått sin plats. Taket är måladt al Fresco med på salens ändamål syftande allegorier. Man föreställe sig, hvilken verkan musiken måste göra i denna marmorsal och huru ögat fägnas af den ädelt antika stilen i dess construction. Här hörde jag den ypperliga München-Orchestern uppföra ouverturen till *Oberon* och Beethowens *Sinfonia Eroica* på ett sätt som upphanns, men, så vidt jag förmår döma, icke öfverträffades af det hvarpå jag sedan hört Pariser-Conservatoirens artister ge *C Molls-* och *Pastoral*-Sinfonien. Orchestern utgjordes af omkring etthundratjuge personer, hvaribland, för att gifva en idé om fördelningen på de serskilda instrumenterne, *åtta* Contrabaser och, som jag vill minnas, *tie* Violonceller. Beethowens massor, hvilka röras på en vink af hans djupa och rika snille, såsom en Fältherre, en bataljdag, dirigerar sina divisioner, brigader och bataljoner, framträdde här för mig i en alldeles ny gestalt, blott genom utförandet. Allt det lilla, som det stora, låg så klart, så bestämdt, så afrundadt för örat; intet grummel, intet ingripande af det ena på det andras gebit. Jag kan säga att jag aldrig rätt förstått Beethowen förr än jag hörde honom här, och fick förnimma, huru den

obetydligaste flöjtpassage, det flygtigaste violinstaccato kom fram midt under ljudet af 120 instrumenter, huru crescendot verkligen var ett crescendo, var snart sagdt oändligt, omärkligt, såsom den store mästaren menat det. Huru mycket lif och eld och tillika huru mycket lugn och sans i denna execution, som bevisar att anföraren verkligen förstår sin sak! Denne är LACHNER, känd äfven hos oss, åtminstone inom trängre musikaliska kretsar, och hvars compositioner i *Tyskland* åtnjuta ett temligen stort anseende, serdeles hans sinfonier.

Att *München* måste öfverflöda af Artister synes naturligt, och ingen stad i verlden med blott 100,000 invånare eger väl också ett så stort antal. Tack vare Konung LUDVIG och den konstkärlek — ibland och hos några kunde den kanske heta konstvurm — som från honom spridt sig till hans omgifning, finna de alla sysselsättning, om de ega någon skicklighet. Bland skulptörerne står, som man vet, SCHWANTHALER främst; han har gjort saker, som berättiga honom till ett utmärkt rum bland alla tiders konstnärer; men den ifver, hvarmed Konung LUDVIG vill se statuer, basreliever m. m. likasom framtrollas, har menligt inverkat på SCHWANTHALER och på flere än honom; många af hans arbeten äro under medelmåttan, och olyckligtvis — åtminstone för en Svensk — måste de statuer af våra stora Pfalziska Konungar, som äro ämnade att pryda eller måhända redan pryda den praktfulla Rikssalen, räknas till denna afdelning af hans arbeten. Bland Historie-målarne, och de äro

legio, finnas visst flere som *nu* ega ett namn och ett rykte, t. ex. bröderne Hess, Schnorr von Karolsfeld m. fl. Huruvida deras arbeten i en framtid, då den skola de tillhöra ej mera förmår hålla sig uppe, komma att gälla lika mycket, anser jag, ringast sagdt, tvifvelaktigt. Cornelius är skaparn af denna skola och *hans* namn, flere bland *hans* arbeten komma nog att lefva, äfven sedan man ej längre är blind för hans fel, ty hos honom finns dock "det der tusan djefla" såsom Sergell sade, men hos mängden af hans följesmän har åtminstone jag ej kunnat upptäcka det och dessa leveranser af måleri i massa, som Konung Ludvig så frikostigt betalar, och som bekläda väggarne i hans herrliga slott och hans icke mindre herrliga kyrkor, torde han väl sjelf i tysthet nödgas erkänna, åtminstone delvis, för dussin-arbete. En af de yngre historie-målare hvilka man, utan förhastande, bör kunna förespå en framtid som räcker bortom lifvet och denna tiden, är Kaulbach; men han har ej många likar. Landskaps-, genre- och porträttmålare fattas icke heller i Bäjerns hufvudstad och det torde interessera mången läsare att veta, det man med skäl till de utmärktare bland de förstnämnde räknar den hos oss välbekante Ezdorff. Hans taflor äro eftersökta, betalas väl och förtjena det. Hvarje Svensk är välkommen hos honom och behandlas nästan såsom en landsman. — Gjutaren Stieglmayr är verldsbekant och äfven gravörer har *München* af stort värde.

Konung Ludvig, sjelf lycklig skald, åtminstone någongång, synes likväl ej hafva åt littera-

turen egnat det utmärkta, snart sagdt colossala hägn — må uttrycket förlåtas mig — som de bildande konsterne fått sig tilldeladt. Det är ej här meningen, att tillvita honom, det han ej framkallat skalder och författare, jemnförlige i sin väg med hans Architekter och *Münchens* öfrige störste konstnärer. Tysklands jord synes hafva, för en längre tid, uttömt sin productionskraft med de Weimarske heroerne och af intet eller nästan intet kan sjelfva Konung Ludvig ej göra serdeles mycket; men af och för det lilla som finns, tro vi dock att han kunnat göra mera än han gjort. Dessutom fann han för sig mången lemning af den "stora tiden", men som föga tyckes hafva ådragit sig hans blickar. Tieck, bröderne Schlegel, Grillparzer och flere andra synes han ej serdeles bemödat sig att ega, och Schelling bjöd han, så vidt man vet, icke till att qvarhålla. Dramatiska *scenen* i hans egen hufvudstad var, och är ännu, så vidt man kan döma på afstånd, en af de minst märkvärdiga i Tyskland; dess Direction, hvilken jag tror fortfar att vara densamma som funnits i minst ett decennium, stod hos den upplystare delen af Münchnerpubliken i ungefär lika stort rykte för æsthetiskt omdöme som den Kongl. Theaterns hos oss. En enda utmärkt skådespelerska egde och eger ännu *Münchner*-scenen: Madame Dahn, men sedan Esslair, som var ett arf från den gamla goda tiden, bortgått, eger denna scen ingen utomordentlig manlig artist. Denne store konstnär förtjenar en egen skildring och en sådan finner läsaren längre fram. — *Operan* synes deremot

glädjas af varmare blickar från thronen och den blomstrar ock i vissa detaljer. Väl är solo-sången ingenting förträffligt, men orchestern är detta och den s. k. *mise en scene* har, förmodeligen emedan den så mycket träder in på de bildande konsternes gebit, att fröjda sig af ett både frikostigt och upplyst hägn. *Robert le Diable* och *Hugenotterne* ha ej gifvits med större prakt i *Paris*, och *Friskytten* var uppsatt i *München* med en så djup kännedom af allt hvad som verkligen kan göras af detta feeristycke i äkta Tysk stil, att man kan säga det den, som ej sett det *så* gifvet, ej har annat än ett ganska ofullkomligt begrepp om allt det fantastiskt poetiska, som denna i dialogen skäligen magra libretto verkligen gömmer i sitt sköte. Då Friskytten, äfven i vårt fädernesland, är bland de operor som med största enthusiasm mottagits och hvars melodier samt sceneri fästat sig i allas minne, torde en skildring af dess utförande i *München* ej befinnas här olämpligen införd.

Solosången tillfredsställde icke, och med theaterns ressurcer kunde den ej göra det, ehuru Basen Pellegrini är en ganska utmärkt sångare; Chör och orchester voro deremot så mycket ypperligare. Redan ouverturen spelades på ett sätt jag ännu aldrig hört den, med en friskhet, ett lif och en delikatesse i nuansering, hvarom man hos oss ej har något begrepp. Serdeles märkvärdigt för en Stockholmare var att höra ett *pianissimo*, utfördt af en hel orchester, såsom det här skedde. Vår eljest förtjenstfulla Operaorchester har i allmänhet samma fel som den Ber-

linska, att den ej mägtar frambringa ett piano som är rigtigt piano, och jag bekänner, att jag, ända till dess jag hörde München-orchestern, ej hade begrepp om möjligheten af ett pianissimo i massa. Och denna orchester är dock ungefär *fyra* gånger så stark som det Stockholmska Hof-Capellet! Detta pianissimo, som strykes af några och trettio stråkar på en gång, som förnimmes tydligt öfver hela det i akustiskt hänseende förträffligt byggda huset, ehuru örat endast med ansträngning och under den djupaste tystnad förmår uppfatta det — vore jag phosphorist, skulle jag kalla det en andesusning! Vid ridåns uppgång ser man ett folkhvimmel, en brokighet, en trängsel på vissa ställen, en tomhet på andra, som ger en lefvande bild af en bland dessa landtliga fester, hvilka än i dag mångenstädes i Tyskland firas under namn af *Vogelschiessen*, och af hvilka jag haft tillfälle se en och annan. Grupperingen af massorna sker dessutom alltid högst artistiskt — också något, i förbigående sagdt, hvarom man ej har något begrepp på vår scen. Profskottet smäller och hela hopen samlas kring den triumferande Kilian. Det sätt, hvarpå den nu följande skrattchören utfördes, i rent sceniskt hänseende, var högst märkligt och den stora dramatiska effekt, som kan nedläggas i denna scen, visade sig i full dager. Under det Max, med hufvudet gömdt i sina händer, kastade sig afsides på en stol, skockade sig småningom allt flere omkring honom; spefullt ryckte man honom i rocken, för att

inbjuda

inbjuda honom att äfven frambära sin gratulation till KILIAN; qvinfolken omringade honom, skrattade honom in i örat och gjorde de hånfullaste miner åt honom; slutligen ställde sig sju, åtta af byns gatpojkar framför honom och pekade, med grinningar och skärande rop, finger åt honom, under det att det hemska skrattet och det förfärliga ”Hvad sköt han då”, ur sjuttio väldiga strupar skallade mot honom, hvart han vände sin skygga och nedslagna blick. Det var ett djup af förnedring, som ingen *Hiob* skulle fördragit, en atmospher af begabbelse och hån, hvari intet manligt väsen, vore det äfven den fromsintaste mes i verlden, kunde lefva och röras i fem minuter. Det gör åskådaren rigtigt godt när MAX ändtligen far upp och kastar sig öfver KILIAN, — dervid icke Jägmästaren genast står i culissen, färdig att träda fram och bjuda fred, utan bönderne rusa på MAX, hvars parti tages af ett par händelsevis närvarande jägare, hans kamrater. Slagsmålet kommer nu i full gång, qvinfolken skrika och draga sig undan; de modigaste, systrar eller anförvandter till slagskämparne, springa fram för att åtskilja dem: allt är i den fullkomligaste villervalla, då accorderne i orchestern förkunna Jägmästarens inträde. Man föreställer sig icke lätt, hvad allt detta ger för en helt olika ton och hållning, icke blott åt skådespelet för ögonen, utan äfven åt hela WEBERS composition, mot det hvarvid man hos oss är van. *Vargklyftan* i andra acten är en högst storartad

decoration. Det är icke blott några vresiga trän i fonden och en groteskt målad fondridå; från avantscenen ända mot fonden går ett enda jättehögt hvalf af vilda klippmassor; vid venstra sidan störtar, med skum och dån, ett verkligt vattenfall, af *verkligt vatten*, ned i den gapande afgrunden, hvars botten är öfverströdd med kullfallna träd, brustna klippstycken &c. På en skyhög klippas spets sitter ugglan med de brinnande ögonen. I fonden, der de vilda bergmassorna sluta sig tillsammans i en krans, bryta några svaga ljusstrålar fram genom de smala öppningar, som föra till den öfre verlden och genom hvilka Max, hoppande från klippa till klippa, småningom nedklättrar i djupet. Stöpnings-apparaten är anbragt vid främre delen af scenen: en trefot med en gryta öfver, deri de mystiska materialierne kastas. Vid hvarje ny kula som gjutes, är det icke några illskna barnröster som skrika siffran, utan Samiels egen förfärliga stentorsstämma som, förmodligen i en väldig lur, ropar sitt ett, två, tre &c. så att det dånar i hela salongen; Max kryper tillhopa af fasa och sjelfva Casper kan ej återhålla ett tecken af rysning och bäfvan. Alldeles förvånande är *Vilda Jagten*, en fantasmagori, hvars stora fulländning i detaljer jag ej ens kan förklara. De andlösa gestalterna rida på kolsvarta hästar med uppdraget visir och dödsbleka anleten förbi i luften; de anlända i sluten colonn, men formera sedan front mot scenen, göra flygelsvängningar &c. med ett förvillande sken af sanning; hjortar, rådjur, vildsvin fly för dem i

flere rigtningar. Vid det sjette och sjunde ropet hviner en storm genom vargklyftan, klipporne remna på alla sidor och nedramla på theatern, som deraf och af nedstörtande träd nästan alldeles öfverhöljes. MAX har krampaktigt omfattat en trädstam; med ett förfärligt brak nedslår åskan i den murkna stammen, som splittras i stycken; ur dem framträder SAMIEL och sträcker armarne efter MAX, som sanslös nedfaller vid hans fötter. Landskapet och jagtlägret i tredje acten utmärka sig äfven genom rikedom och grandiositet i utförandet.

Skådespelshuset, beläget alldeles invid Kongl. Slottet, är troligen, jemte *Dresdens* nya, till sitt yttre det skönaste i Europa. Dess inre är utmärkt väl inredt, rikt decoreradt och lärer rymma nära 3000 personer.

Flygtigt och såsom saker dem jag bör förutsätta att läsaren redan genom andra känner, har jag teknat *Münchens* artistiska märkvärdigheter och jag kunde anse min rund bland dem slutad, återstode icke *ett* konstverk, vid hvilket jag med fog torde böra så mycket längre uppehålla mig, som mina föregångare dels alldeles förbigått, dels högst flygtigt vidrört det. Det förtjenar dock så till ämne som utförande att räknas till det värderikaste *München* eger. Detta konstverk är:

Prins EUGÈNES *grafvård.* I Michaelis-kyrkan, hvars jättestora, i ett enda oafbrutet helt, fortlöpande hvalf stämmer den inträdandes sinne till andakt och bereder det till mottagande af det sublimas intryck, slumra, under ett pragtfullt monument, de jordiska

qvarlefvorna af den nyare tidens *Bayard*, Riddaren utan fruktan och utan fläck, han som, alltid lika ädel, hög och lugn, genomgick en volkanisk tid och i revolutionernes degel endast härdade och renade det gedigna guldet af ett sinne och ett hjerta, sådana få menniskor egt dem. Hvilken son af den nyare tiden, dess bildning och dess betydelsefulla utveckling, nalkas ej med vördnad och helgelse den graf der EUGÈNE hvilar! Han behöfde visserligen icke en prunkande vård, för att hans minne skulle öfvergå till den aflägsnaste efterverld, men då hans furstliga rang gjorde mausolén till en häfdvunnen nödvändighet, blir det alltid i dubbelt hänseende skönt att vid *denna* grift få hänföras af hjeltens och konstnärens förenade storhet. EUGÈNE BEAUHARNAIS! ALBERT THORWALDSEN! Sällan har väl Historien sett två ädlare namn mötas, att hand i hand vandra sin gång genom seklerne.

Framför en portal i Grekisk stil, föreställande ingången till grafven, står EUGÈNES colossala bild, höljd i ett lätt, endast på ryggen i djupa, storartade veck nedfallande draperi. Hans bröst är blottadt och han lägger, likasom vittnande om sig sjelf, med en lika ädel och talande som enkel rörelse, venstra handen derpå. I den högra, mot jorden sänkta, bär han sin jordiska vinning, ärans lagerkrans. Vid hans fötter ligger den Kongliga kronan och bakom honom, såsom en nu bortkastad drägt, den jordiske kämpens attributer: hjelmen, pansaret, svärdet. Öfver hans hufvud och portalens dörr läsas

orden: *Honneur et Fidélité.* Vid hans venstra sida sitter en skön qvinnobild, Historiens genius, och tecknar med griffeln på sin tafla hans bedrifter; på hans högra sida stå lifvets och dödens genier, igenkänliga: den ena på sin sänkta, den andra på sin höjda och brinnande fackla. På fotställningen läses följande enkla och vackra inskrift:

Heic placide ossa cubant Eugenii Napoleonis, Regis Italiæ vices qvondam gerentis; nat. Lutetiæ Paris: d.. III Sept. 1781. Defunct: Monachii d. 21 Febr. 1824. Monumentum posuit Vidua moerens Augusta Amalia, Max. Jos. Bav. Regis Filia.

(Lugnt hvilar här stoftet af Eugène Napoleon, fordom Vice-Konung af Italien, född i Paris 17$\frac{3}{9}$81, död i München 18$\frac{21}{2}$24. Vården restes af den sörjande Enkan Augusta Amalia, Max. Josephs, Bäjerns Konungs dotter).

Detta arbete hör onekligen till det yppersta den store Isländaren frambragt; Eugènes bild — att döma af porträtter högst lyckad hvad likheten angår — är utomordentligt skön, hans venstra hand, hans blottade ben förträffligt arbetade. Lika vacker är Historiens gudinna. Skönast af allt är dock gruppen af Lifvets och Dödens genier. Den förra blickar uppåt med en förtröstan och en lugn glädje af den djupaste betydelse; han har lagt den handen, som ej bär fack-lan, på brodrens axel, såsom för att inge honom tröst och styrka. Denne, med ett obeskrifligt uttryck af sorg i de rena, oskyldiga dragen, har fattat brodren om lifvet, såsom ville han trygga sig vid honom.

En rikare, djupare poetiskt-religiös tanka bor knappast i något modernt konstverk och utförandets fulländning motsvarar i hög grad idéen, hvilket icke alltid är fallet med THORWALDSENS arbeten.

Grekerne i München. Bland det myckna, som förenar sig att bortblanda och undanskymma den rent nationela typen hos Bäjerns hufvudstad, kunna, såsom förut är nämndt, *Grekerne* med största skäl räknas, dels emedan de i sig sjelfve äro temligen talrika, dels ock för det de sällan saknas på något offentligt ställe och sålunda tyckas likasom mångdubbla sig. Dessa halfvildar, ty på det hela taget kan man gerna betrakta dem såsom sådana, förekomma i synnerhet till stort antal, de tider då Konung OTTO besöker sin fädernebygd och synas finna sig ganska väl vid de europeiska vanorna och förlustelserne. För de Européer, som ej hafva lägligt att fara till *Hellas* för att studera Ny-Grekerne, kan det surrogat *München* i thy fall erbjuder ej vara utan interesse. Grekerne tyckas ega lätthet att tillegna sig främmande språk, en egenskap som i allmänhet tillhör de Slaviska stammarne, och de yngre Greker, hvilka uppfostras eller blifvit uppfostrade i *München,* hafva förvärfvat sig fullt Europeisk hållning, likasom de i allmänhet nyttja Europeisk klädedrägt. Deras språk är ej serdeles vackert i uttalet, det låter skäligen barbariskt och eger, — ett omdöme jag hört bekräftas af många — likhet med Ryskan. De Greker som endast tillfälligtvis, d. v. s. såsom medlemmar af Konung OTTOS svite, besöka *München,* nyttja vanligen sin national-drägt,

modifierad till ett slags uniform af serdeles frappant, ehuru barbarisk och prålande effekt. Turkiska drägten synes mig betydligen mera pittoresk; den är påtagligen närslägtad med den Grekiska och denna är väl i det hela ej annat än en imitation af den förra, uppkommen under den långa tidrymd det ena folket beherrskat det andra. Vida byxor af något glänsande silfver- eller guld-broderadt tyg, röda halfstöflor, en hvit tunica som räcker till knät; öfver denna, som ock stundom bortlägges, en annan rikt broderad, som sluter till i halsen, en Turkisk schavl kring lifvet; öfver axlarne och ryggen en slags dolman med hängande, uppristade ärmar och om möjligt ännu grannare än de öfriga plaggen; en krokig sabel i ett gehäng kring lifvet; ingen skjorta eller skjortkrage; på hufvudet en calott eller en slags galonerad högmössa, med en på sidan nedhängande röd plume — se der ungefär den Grekiska drägten, sådan den bäres af högre militärer och sådan jag ofta såg den. Ingen tog sig bättre ut i den, än den 36-årige Mainotten Katzakos Mauromichalis, sonson till den gamle Petro Bey och brorson till de båda Mauromichaler, som mördade Capo d'Istria. Han var en reslig, välbildad gestalt med svarta gnistrande ögon och en ansigtsbildning, som visserligen ej var Grekisk, utan snarare Bulgarisk och förrådde den starka uppspädning det gamla Grekiska blodet undergått, men som i alla fall var högst uttrycksfull och imponerande. Han talade med ledighet flere språk och hade, serdeles bland fruntimmer, mycken liflighet i sitt um-

gänge samt i allmänhet ett gladt, skämtsamt och vänligt lynne, men det låg någonting oroligt och vildt i hans blixtrande öga och i hela skicket af den herculiskt byggda, muskulösa gestalten, något af en tämd tiger, som gjorde att man, huru inbjudande hans väsende än för tillfället var, dock kände en viss skygghet att alltför nära inlåta sig med honom. Han skall hafva varit Konung Otto, hvars adjutant han var, utomordentligen tillgifven och hans plötsliga död, under grufliga plågor, i choleran, väckte allmänt deltagande. Äfven på mig måste den göra ett hemskt intryck; jag hade 3 à 4 dagar förut sett honom i kraftens och helsans fulla blomma, skämtande och pratande i ett talrikt sällskap, der hans glänsande costum och hans egen person voro föremål för allmän nyfikenhet, allmän beundran.

Innan jag förer Läsaren från *München*, kan jag ej underlåta att i få drag, så vidt göras kan, tekna tvänne interessanta personligheter der. Den ena af dem är, utom allt annat, medelpunkten i den artistiska rörelse som tills vidare är *Münchens* sannskyldiga lifsprincip; den andra, en heros inom konstens verld, lefver numera endast i minnet, och det är så mycket angelägnare att söka fixera hans bild, på det enda sätt detta kan för en efterverld ske, som *minnet* af hvad han var, enligt de oföränderliga lagarne för den konst han utöfvade, eljest försvinner med den generation som omgifvit hans bår. Dessa båda män

äro *Konung* LUDVIG och Skådespelaren ESSLAIR. En Konung och en Skådespelare, hvilken sammanställning! — skall någon måhända utropa. Men hvarföre icke? Konungen är icke väsendet hos LUDVIG, det är det tillfälliga af hans personlighet, och det är icke om honom som SHAKESPEAR skulle sagt "every inch a King," men *om* och *af* ESSLAIR kunde detta sägas, när han återgaf LEAR. Purpurmanteln och kronan buros troligen lika ofta af den ene som af den andre och i *sättet*, hvarpå detta skedde, låg fördelen obestridligen på ESSLAIRS sida.

Konung LUDVIG. Vore han icke född till en thron, skulle LUDVIGS personliga egenskaper måhända beredt honom en ännu större och säkert mera odelad hyllning, af alla dem som i honom se annat än Majestätet. — Hans skick, hans umgänge, hela hans yttre äro privatmannens mera än Konungens, och den typ inom det vanliga lifvet, som närmast återges af LUDVIGS hela personlighet, är Artisten, Litteratören — jag skulle nästan vilja säga Studenten. Hans verkliga talang såsom författare, hans grundliga humanistiska bildning, hans säkra kännareblick i allt hvad konstverk heter bestridas af ingen; men de som tro att hans förmåga är inskränkt härtill göra honom, efter hvad tillförlitliga, sammanstämmande uppgifter och exempel bestyrka, säkerligen orätt. Såsom administratör och i synnerhet jurist skall han kunna mäta sig med skickliga embetsmän *ex professo* och otvifvelaktigt är således, att han i studier står framom hvarje annan nu lefvande Konung, LUD-

VIG PHILIP och FREDRIK WILHELM IV icke undantagne. I sitt skick, sina lefnadsvanor är han högst enkel och värdigare har sällan någon uppfattat begreppet af Konglig prakt och frikostighet; det är nemligen på colossala konstverk af till stor del sannt och upphöjdt värde, konstverk som gifvit och hos efterverlden åt honom skola bibehålla ett namn, han använder sina millioner, — icke på prålet med en ephemer mode-lyx. Få Kongliga *Hof* kosta, efter all anledning, mindre än hans och hans familjs, ty äfven denna utmärkes af samma enkelhet som beteknar honom sjelf. Hans käraste sysselsättning är att vandra omkring bland de konstverk, som dageligen uppstå på hans vink, och att bevittna de framsteg de göra. Troligen händer mången resande, — hvad som en dag hände mig i Ludvigs-Kyrkan, — att vid foten af någon ställning, framför en under uppsättning eller arbete varande frise, basriliev eller tafla, befinna sig ansigte mot ansigte med en liflig, äldre man, med en godlynt Tysk physionomi, prydd af ett par mustascher; hans längd är medelmåttig, han är klädd i en syrtut eller bonjour af någon mörk färg, betraktar med deltagande de omgifvande föremålen, ställer sig än i den dagern än i den, ser allvarsam, men vänlig ut, och då det påtagligen är en person som interesserar sig för konsten, tar man sig dristigheten att spörja honom om ett eller annat; man är litet förlägen om titulaturen, tycker man kunde gerna våga sig fram med ett Professor eller Doctor, men hjelper sig dock säkrast med det beqväma *Sie*.

Han svarar litet vårdslöst, men dock ej oartigt eller undvikande och aflägsnar sig efter en stund. Hans väsen har något så pass interessant, att man gerna kastar en dröjande blick efter honom, ty af hans yttranden finner man ej osannolikt, att han kunde vara någon artistisk notabilitet i staden, möjligen Gärtner eller Schnorr eller Amsler; hvem vet? Just som han stiger utom dörren, möter honom en arbetare med ett par ämbar eller en skottkärra; han nickar vänligen åt denne, som i största hast släppt allt annat, för att få sin nerkalkade mössa i hand, och som, några ögonblick efter det den okände gått förbi, ännu qvarstår i en vördnadsfull bugning. Man tycker detta är nästan för mycken submission, till och med för en *Geheime-Ober-Bau-Rath* eller *Central-Gallerie-Director;* man skyndar efter och frågar arbetaren: ”Wer ist der Herr dort, mit dem Schnurrbarte und dem braunen Oberrock.” Efter svaret: *Seine Majestät der König*, följer vanligen ett långdraget utrop eller en djup tystnad, ty man är något flat.

Hos få personer hafva väl ynglingaårens intryck slagit så djupa rötter och till den grad bestämt *mannen*, som hos Konung Ludvig. Både hans förtjenster och hans fel härröra från dem. Af den anda som fattade Tyskland under striden mot Napoleon och som fått benämningen ”Sturm- und Drangperiod,” är han ännu en föga modifierad representant. Det svärmande medeltids-tyskeriet, den enthusiastiska rojalismen, Fransos-hatet, *Burschen*-lifvets politur- och philister-förakt, — af allt detta återfinnes ännu hos Lud-

VIG mera än hos de flesta af hans jemnåriga, hvilka också en gång varit ägta Burschen. Rojalismen var det första som, hos den stora mängden, af naturliga, allmänt kända skäl fördunstade, — den rojalism nemligen, som var 1813 och som lefver i t. ex. KÖRNERS sånger; af andra, icke mindre naturliga skäl har just *den* mest af allt stadfästat sig hos LUDVIG och om, hos honom, medeltidsvurmen något jemkat sig undan för antikens dyrkan, har Fransos-hatet snarare ökats än minskats; det har nemligen, från politiskt, utvidgat sig till litterärt, tack vare Franska följetonisters något hårdhändta och, tilläggom, orättvisa behandling af de Kongl. skaldeverken, hvilka, af mera välmente än kloke beundrare, blifvit öfversatta på Franska. Burschenlifvet, när det i politiskt hänseende beskedligen åtnöjes med sin ståndpunkt af 1813, är ännu en af Konung LUDVIGS svagaste och man kunde säga vackraste sidor. *Münchens* studenter, bland hvilka naturligtvis inga demagogiska rörelser förspörjas, då Konungen så till sägande har dem i sina händer, älskas mycket af honom och de, såväl som de med dem förbrödrade artisterne, älska honom varmt tillbaka. Ej sällan bivistar han deras högtider, vid hvilka Konungen säges helt och hållet stiga i skuggan för den faderlige vännen och stallbrodren. Många roliga berättelser äro i omlopp om den frihet från allt hoftvång, som vid dessa glada samqväm eger rum. Bland annat skall det en gång hafva händt att, sedan samlingen i flere timmar medelst hänförande toaster, stormande hurrarop och

sånger potentierat sin enthusiasm och Landsfadern ville aflägsna sig, läste ynglingarne igen dörrarne om sig och honom och qvarhöllo honom med fullt, ehuru underdånigst glädjeyrande våld. Han hade slutligen ingen annan utväg än att hoppa ut genom ett öppet fönster och taga till fötter, hvilket dock skedde under det mildaste och muntraste lynne.

Att en man med de fallenheter som Ludvig och hvars något excentriska ungdom och första manna-ålder ingalunda varit fria från s. k. svaghetssynder, på äldre år börja luta till bigotteri bör ej förundra. Det är också obestridligen fallet och nekas kan ej, att han derpå ej vunnit i ett folks ögon, som till så stor del är protestantiskt. Hans nitälskan för Jesuiter och kloster, hans religiösa förfoganden inom arméen, hvilken naturligtvis, likasom folket, tillhör de båda bekännelserna, och den han, bland annat, beordrat att på knä göra honnör för de på gatorna kringvandrande sakramenten, hafva från honom aflägsnat månget sinne; men hittills åtminstone har han ej visat sig egentligen förtrycka eller ängsla den protestantiska religionen; tvertom har han i allmänhet, mest likväl under de första tiderne af sin regering, synts mån att med opartiskhet handhafva sitt regentkall i detta hänseende, likasom i de flesta öfriga, så väl politiska som administrativa förhållanden. Man skulle derföre mycket misstaga sig om man satte tro till de berättelser om hans och hans regerings impopularitet, hvilka så väl i skrift som muntligen utspridas af de liberala i hans och i andra

land. Att de facta på hvilka de missnöjde grunda sitt omdöme ega sin rigtighet, åtminstone till stor del, vill jag ej bestrida, än mindre försvara dessa; men för det första tål en Bäjrare, likasom Tyskar i allmänhet, betydligen mera än en Fransman, en Engelsman, en Svensk, innan han egentligen blir missnöjd, och, för det andra, handhafves rättvisan, i hänseende till massorna, fullt ut så väl under LUDVIGS nästan avtocratiska spira, som i de land hvilka ega tryckfrihet och en verkligt fri representation. Han känner sitt lands lagar bättre än de fleste regenter och hans i bottnen redliga sinne tål icke, så vidt han förmår hindra det, att de förtrampas eller kringgås. Af naturen är han icke fallen för våldsamma steg och om han har något *Spandau* eller *Spielberg*, det åtminstone jag ej hört omtalas, spelar det visst ej i Bäjern den betydande roll desse spela i Preussen och Österrike. Hans stora utgifter för byggnader och konstverk klandras, med få undantag, endast *utom* Bäjern. Bäjraren ser i allmänhet i dem en välgerning och han har ej orätt. Konung LUDVIGS konstkärlek är ej blott mera sannt artistisk, den är äfven vida mer praktiskt beräknande än mången i denna del ryktbar regents varit, t. ex. GUSTAF den tredjes. Den ej blott utbreder och underhåller välmåga bland en stor del af folket, från CORNELIUS och KLENZE eller GÄRTNER till dagakarlen, hans hustru och hans barn, hvilka alla finna sysselsättning efter den olika graden af ålder och anlag; den har jemväl, genom det allvar, äfven i rent tekniskt hän-

seende, hvarmed den utöfvats, gifvit Bäjerska handtverket den lyftning, hvarom förut är nämndt; detta är onekligen redan en ej obetydlig nationalvinst. Dessutom har Konung Ludvig varit nitisk, och af lyckan särdeles gynnats, i uppsökandet på Bäjerns eget område af de materialier, som erfordras till frambringandet af de olikartade konstverk, hvilka hvarje dag födas under hans spira. Den skönaste marmor, jemnförlig i vissa fall med den Grekiska, brytes inom hans gränser, i närheten af *Berchtesgaden*, ej långt från *Salzburg*, och flere andra stenarter, tjenliga till byggnader och bilder, finnas och användas i mängd. Det under hans styrelse pånyttfödda glasmåleriet, hvars alster, enligt de mest opartiske kännares omdöme, täfla med det bästa medeltiden frambragt, har fört glastillverkningen till en ganska hög ståndpunkt; ett af de ojäfvigaste bevisen härpå lemna de praktfulla, af två *hela* glas i bredd bestående fönstren i det nya Kongl. Slottet, hvilka glas dock ej lära kosta mer än 80 R:dr b:co stycket, ett skäligen lågt pris, då man besinnar att hvarje sådant glas är en alldeles fläckfri, ytterst hvit och finslipad spegel af ungefär 1½ alns bredd och 4 a 5 alnars höjd. Ändtligen äro icke heller konstlifvet och dess verksamhet inskränkte inom hufvudstaden och uteslutande rigtade på dess förskönande; de äro spridda till hela riket och verka economiskt välgörande så i städer som på landet. *Regensburg* och dess granne *Walhalla*, *Nürnberg*, *Tegernsee* m. fl.

äro, hvar för sig och i skiljda landsändar, medelpunkter för en visserligen inskränktare, men icke mindre fruktbärande artistisk verkningskrets, än sjelfva *München* och Konung LUDVIG måste hållas räkning för det han, sannt och tidsenligt, uppfattat samt i allmänhet med öfverlägsen förmåga ledt den bildande konsten på en bana, den han äfven sjelf kan sägas hafva åt densamma öppnat. Han förtjenar derföre obestridligen att framställas såsom mönster för hvarje Konglig Konst-Mecenat, och ingen af århundradets regenter skall i *detta* fall efterlemna ett mera lysande minne än han.

FERDINAND ESSLAIR. Denne store skådespelare, hvilken, efter LUDVIG DEVRIENTS afträdande från scenen, temligen allmänt erkänts för Tysklands störste dramatiske artist, föddes 1772 af en förnäm slägt; så har åtminstone alltid antagits och förhållandet har aldrig, med bestämda facta, blifvit motsagdt. En tidig, oöfvervinnelig böjelse för konstnärslifvet förmådde honom att aflägga fädernenamnet och antaga det, åt hvilket han förvärfvade Europeisk ryktbarhet. Redan vid 28 års ålder erkändes han såsom en utmärkt artist, men först vid mognare år, sedan han år 1814 af Konungen af *Würtemberg* fästades vid *Stuttgards* scen, lärer han med allvar vinnlagt sig om de djupa studier, som förde honom till konstens höjd. Senare lemnade han *Stuttgard*, att för lifstiden och med ett anslag af 6000 gulden (R:dr b:co) tillhöra *Münchens* Hoftheater. Författaren häraf

 såg

såg honom första gången då han redan fyllt 65 år och, för egentligen *starka*, ungdomliga roller, förlorat något af den kraft han förut, enligt alla sammanstämmande omdömen, egde. Också uppträdde han då ej mera, annat än undantagsvis, i sådana. Åldriga Konungaroller, tragiska partier, hvilka mera fordra lugn, värdighet och majestät än stormande passion och framför allt det borgerliga dramat bildade på de sista åren hans egentliga repertoire. Stycken, öfver hvilkas inre medelmålta senare tiders critik längesedan brutit stafven, fortforo att ses med oförminskadt nöje, då *han* i dem hade hufvudrollen; den utfördes lika förträffligt antingen den tillhörde sorgespelet, dramen eller comedien; endast den rent burleska genren var icke hans och han försökte sig, så vidt jag vet, icke heller i den. Sällan har väl någon skådespelare af naturen varit rikare utrustad än Esslair, äfven i yttre hänseende. Den strid som utmärkta intelligenser, i denna konstart, ofta hafva att kämpa med sig sjelfva och sin yttre menniska, för att bringa denna till hvad den oundgängligen måste vara, om något utmärkt och harmoniskt skall frambringas, — denna strid bör för Esslair hafva varit af *jemnförelsevis* föga betydenhet. En reslig, ovanligen välbildad gestalt, den åren ej förmått böja, ett strålande öga, ett skönt och uttrycksfullt ansigte, en välljudande, fyllig och ytterst böjlig organ voro gåfvor, dem naturen förlänat honom och dem han blott behöfde lära rätt använda och utbilda, — och

han lärde detta. Han, likasom TIECK, leddes af sitt sannt æsthetiska sinne att, såsom ett förstörande gift, sky den falska eller öfverdrifna pathos, den lystnad efter effekt, som är så förförande, emedan den inbringar så mycket handklappningar, stampningar och framropningar. Måhända fördes han, af denna rättmätiga afsky för det falska i konsten, att — likasom efter hvad jag trott mig finna och här förut yttrat, fallet är med TIECK — luta åt den motsatta ytterligheten eller en allt för stor enkelhet. Någon gång syntes det mig så och såsom han ej visste eller fann nödigt upprätthålla den värdighet, som är oskiljaktig från cothurnen; men det var högst sällan hans spel skäligen kunde föranleda en dylik anmärkning, och just i den roll deri han, åtminstone af några, ansetts fela i nämnde hänseende, i WALLENSTEINS, anser jag klandret obefogadt. Han återgaf den kanske icke helt och hållet i SCHILLERS anda, men SCHILLER har också gjort Friedländaren en hårsmån för poetisk, för sentimental. ESSLAIR var den sanne WALLENSTEIN, lägrens son, den store, råe partigängaren från trettioåriga kriget, slug och lugn, stjernlydare, emedan han lefde i en tid då jordens store trodde sig böra gå till råds med planeterne, men utan det svärmeri som SCHILLER så skönt, men origtigt anlagt i hans personlighet. Möjligt derföre att ESSLAIR ej sade eller spelade det ryktbara:

Nacht muss es seyn wo Friedlands Sterne strahlen, så som SCHILLER kanske menat det och dennes ovil-

korliga beundrare fordra; men om skådespelaren ej här och på några andra likartade ställen var i full harmoni med skalden, torde det vara oafgjordt om sådant kan anses såsom något fel hos den förre. På alla de ställen der Fursten, Fältherren bestämdt framträder, hade ESSLAIR all den höghet och det imponerande skick som hans stora, så väl inre som yttre mojenger gjorde för honom lätt att antaga. En så trogen bild af historiens WALLENSTEIN har jag ej sett på någon scen, och om äfven vår publik, de sista gångerne WALLENSTEIN här uppförts, fått en mera rigtig föreställning af den ryktbare Friedländaren, torde sådant böra tillräknas den omständighet att DAHLQVIST sett ESSLAIR i denna roll.

Efter hvad här ofvan yttrats om arten af ESSLAIRS spel, torde ej behöfva tilläggas att, med verkligt mästerskap i åtbörder och gester, var han ganska sparsam i deras anbringande; de förfelade också aldrig att göra stor verkan. För de finare nuancerne i spelet anlitade han, såsom hvarje skådespelare hvilken förtjenar stor, hufvudsakligen rösten och mimiken (i ordets inskränktare mening) och de sade till fullkomlighet allt hvad han ville låta dem säga. I det stumma spelet var han också oöfverträfflig och hans pauser, hvilka stundom voro mycket längre än hvilken annan skulle vågat göra dem, fylldes med en uppfinning och en talang som måste förvåna. TIECK klandrade dessa pauser och påstod att i dem låg mera effektsökeri än verklig dramatisk sanning. Det må tillåtas mig att vara af annan tanka än den

store critikern; väl kunde man ibland kalla dessa pauser en liten scen för sig, men denna var då så väl uttänkt och i så fullständig harmoni med stycket, att den höjde detta och rollen, långt ifrån att förtaga eller fördunkla något af deras verkan.

Till de många företräden, ett allvarligt och upplyst studium af konsten förlänat Esslair, bör räknas hans utomordentligen vackra och felfria uttal af Tyska språket, något hvari han knappast torde öfverträffats af Tieck. Utan att, enligt bildade Tyskars eget medgifvande, frånträda något af språkets rätta lynne, visste han att mildra dess strupljud och dess bredd på ett sätt som gaf hans modersmål verkligt behag, en egenskap som Tyskan eljest icke är känd att ega. Efter att hafva hört Esslair och Tieck bör man ej neka att Tyskan är ett klangrikt och välljudande språk, utan blott beklaga att så få Tyskar förstå att tala det.

Esslair har lika litet som Seydelmann och Sophie Schröder bildat någon skola. Deras konst har gått med dem och *nya* utmärktare talanger höras ej af. Ännu några sådana förluster och man kan säga om den dramatiska konsten i Tyskland att — den *har* lefvat.

När man från *München* ställer färden nordvest till Rhentrakterne, genomfar man ända till Konungarikets gräns ett slättland, som visserligen icke företer någonting egentligen märkligt i naturdaning, men som ändock är långt ifrån att sakna interesse. Denna

omätliga sträcka af fruktbärande fält med en ypperlig jordmån, den ordning och flit som öfverallt röjas, det svällande öfverflödet på naturens första och vigtigaste gåfvor fägna sinnet och förklara den ringa kostnad, för hvilken man kan lefva godt, ja nästan kräsligt i detta välsignade land. Icke heller tröttas ögat af de oafbrutna slätterne, ty på dem höja sig, på ringa afstånd från hvarandra, städer och byar af hvilka man med en enda blick ofta kan öfverfara ett tjog, och om än *naturen* här ej är skön, felas dock ingalunda effekter, hvilkas poesi fängslar lika mycket som någonsin ett vackert landskap. När den nedgående solen förgyller dussintals tornspiror, som på skilda punkter af horisonten dyka upp ur "det djupa blå" och Ave-maria-ringningen från hundratals fjermare och närmare klockor ljuder genom den stilla luften, när det sjunkande ljuset vexlande leker på de vaggande sädesåkrarne, på de väldiga husmassorna af någon betydligare stad och skickar sina sista strålar in genom de små, men klara rutorna af någon landtmans trefna boning, då stannar den resande gerna några ögonblick, för att se och lyssna i ro, och han har, såsom Titus, icke förlorat sin dag.

Augsburg är den betydligaste stad på denna väg. I vår religions, i vår störste Konungs historia intager den ett utmärkt rum; det är således ej utan bedröfvelse en protestant och en Svensk finner denna "Bekännelsens" stamort till två tredjedelar uppfylld af *Catholska* invånare. *Augsburgs* största märkvärdig-

het *nu mera* är *Allgemeine-Zeitung*, Europas mest aktade och bäst redigerade tidning, som der utgifves hvarje afton, men, eget nog, med datum för påföljande dagen. Detta blad eger ock rättvisligen det största prenumerantantal som förmodligen fallit på något dagblads lott, ehuru jag ej bestämdt kan uppgifva siffran. Så mycket vet jag, att detta antal, ensamt i Österrikiska staterna, — der bladet är, äfven jemnförelsevis, mindre spridt och en eller annan gång varit nära att alldeles förbjudas, — uppgår till omkring 8,000. I Preussiska länderne och det egentliga Tyskland är det säkert flere gånger större och i Norden, i Frankrike, i Italien ser man tidningen öfverallt på offentliga ställen. — Det är en ståtlig, fast folktom stad, detta *Augsburg*, med ett par särdeles vackra gator och präktiga fontainer. I Rådhusets förstuga sitter på golfvet invid en vägg den Kejserliga Riksörnen. Han håller ännu jordgloben i sina klor! Hans vingar sloka och hans blick är fästad vid golfvet. Fordom skådade han i glänsande förgyllning ned på den fria riksstaden, från spetsen af den byggnad hvars golf nu stödjer honom. Han ser bedröfvad och förlägen ut och tyckes fråga: Hvar är jag? Hvad har det blifvit af det Heliga Romerska riket och mitt gamla, goda *Augsburg*? Ömkligt är det i alla hänseenden att se honom här. Är det ej en bitter ironi som ställt honom på denna plats, och den tror jag ej det goda Tyskarne om, så är det en bra stor enfald. Bättre då att, när han skulle förnedras, ej göra det till hälften, utan sänka honom under golfvet i källrarne; der, i

jordens sköte, hade han, utan anstötlighet, kunnat få multna i ro tillsammans med den storhet han en gång sinnebildat.

Vid det täcka och trefliga *Ulm*, som genomflytes af *Donau*, är man åter inne i det tjusande Schwaben och på Würtembergsk grund. Den gamla Schwabiska kretsens område beträder man likväl redan vid *Augsburg*. — *Ulms* ofulländade "Münster" hör, som man vet, till de herrligaste minnesmärken af Gothisk byggnadskonst. Från dess tornaltan blickade jag kring mig på den ofantliga slätt som omgifver staden. Att Mack med en hel Österrikisk armée här blef *innestängd* af Napoleon, är kändt, men för en i krigskonsten profan alldeles ofattligt. Det låter förstå sig att man på detta vida fält kan blifva slagen, möjligen kringränd, men *innestängd* och, på den grunden, tvungen att *capitulera*, det förefaller alldeles obegripligt. — Landet mellan *Ulm* och *Stuttgard* är rikt på skönheter och historiska minnen, äldre och nyare tiders. Det har ungefär samma formationer som den södra delen af *Schwaben*, men genom de herrliga dalarne slingrar sig *Neckar*, kring hvars stränder täcka städer blomstra, och på kullarne ses romantiska ruiner, vid hvilkas blotta namn sinnet höjes och eldas. I närheten af den lilla staden *Göppingen* hopa sig dessa minnesmärken af en försvunnen kraft, en graflagd storhet; nästan hvarje kulle har sin borgruin och midt ibland dem, beherrskande dem alla, höjer sig *en*, den väldigaste till sina minnen Tyskland eger och i sitt

yttre en af de mest imponerande jag sett. I tre våningar öfver hvarandra äro de taklösa, bergfasta murarne genombrutna af långa fönsterrader, genom hvilka ekar, öfver hvars kronor århundraden gått, utsträcka sina löfrika, fantastiskt bildade grenar; murgrönan slingrar sig mellan de remnade stenblocken; våldet, tidens och menniskornas, har sprängt de höga hvalfven, men den majestätiska byggnaden står ännu upprätt, - en vård öfver de store den en gång famnat och hvilkas namn icke dör. Denna ruin är Conrad den tredjes och hans ädla söners stamborg, Barbarossas vagga: det är Hohenstauffen. På andra sidan *Stuttgard* ligger *Waiblingen*, en annan af den mägtiga slägtens borgar, som gaf Ghibellinerne deras namn.

Ett vackrare, rikare land, tätare öfversålladt med lifliga, blomstrande städer, hvilka erbjuda allt hvad lyx och vällefnad kräfva och der man för bättre pris kan njuta öfverflödet, än de Würtembergska, Badiska och Hessiska länderne, torde Europas continent ingenstädes hafva att uppvisa. *Stuttgard, Carlsruhe, Mannheim, Darmstadt,* alla med icke bålstora men dock palatslika byggnader, *Freyburg* med sin ryktbara "Münster," *Heidelberg* med sitt aktade universitet och sitt oöfverträffligen sköna läge, det täcka *Pforzheim*, *Baden-Baden*, så praktfullt, så herrligt beläget och så ryktbart i det Europeiska "Höglifvets" Annaler — dessa och andra, som med dem i flere delar kunna jemnföras, ligga alla kringspridda på en yta hvars diameter är 10 a 12 Svenska mil, och *Darmstadts* närmaste grannar äro

dessutom *Mainz* och *Frankfurt*, detta *Frankfurt*, som är en af pulsarne i det Europeiska handels- och näringslifvet. Och det är icke blott lyx och vällefnad som göra vistandet i detta land och dess städer angenämt. De fria statsförfattningarne, som åtminstone på den muntliga yttranderätten icke lägga några tryckande band, ordningen i allt, det högst utbildade skicket af alla communicationsmedel, något hvari dessa länder stå långt framom sina mäktigare grannstater, det litterära och artistiska lifvets stora utveckling, enär *Stuttgard* och *Carlsruhe* bilda medelpunkten för ganska vidsträckta och utmärkta företag i denna väg, det ständiga besöket af notabiliteter af första rangen på hvarje fält der ryktbarhet kan vinnas, och främst tilloppet och omvexlingen af utmärkta sceniska och musikaliska talanger, — allt detta förenar sig att göra denna trakt af Tyskland till ett verkligt Eldorado för den, som på ett ädelt sätt vill njuta lifvet och ega snart sagdt allt hvad de stora hufvudstäderne besitta i sådant hänseende, utan att derjemte behöfva dragas med det buller och oljud, den moraliska styggelse och det yttre tvång, med hvilka sådana i mer eller mindre grad äro behäftade. — Från en vackrare sida uppenbarar sig Tyskland ingenstädes än här vid sin vestra gräns, och icke eger det annorstädes en befolkning med mera praktiskt förstånd, lifligare uppfattning af allt nytt, som duger till något, böjelse och förmåga att tillegna sig det.

FRANKRIKE.
1836—37.

En resa på Franskt gebit. Man har Rhenbryggan vid *Kehl* bakom sig och man tar ett afsked, hvars hela sorglighet man ännu icke rätt fattar, från Tysk trefnad och Tysk ärlighet. Man far genom det gamla *Strassburgs* trånga och krokiga gator, der ingenting ser på något sätt revolutionärt ut, och der man tycker, att Prins Louis Bonaparte, på blotta fysionomien af stenhusen, bort afstå från alla insurgeringsförsök; också voro knappa fjorton dar förflutna, efter hans upprors-tillställning, då jag besökte *Strassburg*, och redan talade ingen menniska mera om hela händelsen! Man är på vägen till *Paris*, och hvem dröjer då i *Strassburg* längre än som behöfs, för att med vördnad helsa den ryktbara Dômen, hvars tornspets är den högsta man känner och studera dess hela inre och yttre herrlighet? Är diligencen ännu icke redo, så kan man, för att förarga sig, och det skall ibland vara helsosamt, gå in i en annan kyrka och beskåda ett på sin tid ganska ryktbart konststycke: monumentet öfver *Marskalken af Sachsen*, utaf Pigal. Det är måhända höjden af allt hvad det falska i Fransysk smak frambragt i konsterna; inscriptionen svarar dertill, ty den innehåller, att Ludvig XV, "sjelf Fältherre," här upprest en vård åt sin like och medbroder i krigets djupa vetenskap!! Något mera smickrande trodde

man sig på den tiden icke kunna säga åt Moritz *af Sachsen*, på hans döda mull, och Ludvig svälјde med god smak, och utan att låta sig bekomma, denna adulatoriska hvalfisk! Franska revolutionen, som icke sparade på excesserne, har låtit monument och inscription qvarstå. Kanske har deras belägenhet *inuti* kyrkan räddat dem; tidens filosoferande anarkister satte måhända aldrig sin fot derin, af lutter ambition, att icke synas stå i förhållande till vår Herre.

Man stiger upp i diligencen och redan första anblicken af dess inre framtvingar en saknadens suck åt de Tyska, Italienska, Schweitziska — ja åt alla civiliserade nationers åkdon, hvilka kunna komma i jemnförelse med dessa. Halm, som synbarligen ganska sällan ombytes och i hvilken en liten verld för sig lefver och hafver sin varelse, betäcker golfvet; sätenas och ryggstödenas elegans och beqvämlighet svarar fullkomligen härtill. Man blir instufvad i detta hyggliga näste, vagnen rullar af och man får rådrum att betrakta sällskapet.

Tvenne förhållanden, som lyckligtvis *uteslutande* tillhöra Frankrike, utöfva ett starkt inflytande på sällskapets sammansättning. Det ena är frånvaron af andra communicationsmedel på längre afstånd landvägen, än den orimligt dyra extraposten, hvilken dessutom förutsätter eget åkdon, och diligencerne. Derföre har man den lyckan att, i dessa, understundom få till granne en ömsint mor, med ett fyra a fem månaders gammalt barn på knäna, det der i sitt fullkom-

liga oskyldighets- och omedvetenhetstillstånd, lemnar ett fritt lopp åt alla sina sensationer. Det är redan ganska angenämt på en tredygns resa i täckvagn. Det är dock på långt när icke allt.

Det andra för Frankrike egna förhållande i reseväg är, att de conscriberade, som skola fortskaffas från ett ställe till ett annat, äro berättigade att, på vederbörandes bekostnad, blifva transporterade i diligence. Juli-revolutionen, verkställd af proletärerne, ehuru icke så alldeles *för deras räkning*, som det i början var menadt, har dock måst inrymma dem uti det sällskapliga lifvet rättigheter, hvilkas verkan på dettas lynne jag längre fram torde komma att närmare vidröra; en af dessa är att då, i andra länder, de krigsskyldige ynglingarne marchera till corpsens samlingsplats, åka de här i täckvagn. Deremot vore visserligen ingenting att invända, om blott staten, med detsamma den betalde en plats för dem i det inre af de allmänna resvagnarna, äfven ställde dem i paritetsförhållande till de öfrige samhällsklasserne, hvad snygghet och hemseder vidkomma. Olyckligtvis glömde den alldeles bort detta och följden häraf har blifvit, för att tala utan alla omsvep, att om man, medelst gynnande omständigheter och egna oförtrutna bemödanden, lyckats att, lifvet igenom, hålla sig fri från åtminstone lekamlig ohyra, är man nästan säker att icke undgå den, när man väl intagit sin plats i en af dessa diligencer. Den så kallade Coupén eller Cabrioleten är enda räddningen, men den är också derföre alltid först upptagen och

således, serskildt för en fremling, svår att åtkomma. Erfarenheten har dessutom visat, att man äfven der icke alltid är fullkomligt säker.

När man, under ofvanbeskrifne omständigheter, tager plats i en dylik diligence och, utöfver de här uppräknade fördelarne, vid vagnens rörelse finner att man skakas på fjedrar, hvilkas oböjlighet liknar vanliga träpinnar och detta på en gropig chaussée, så inses lätt det angenäma af en tre dygns färd, genom natt och dag, för hvilken detta allt är ett oeftergifligt vilkor.

Rättvisan fordrar att erkänna, det denna skildring, i *hela* sin vidd, förnämligast gäller diligenceväsendet och vägarne mellan *Strassburg* och *Paris*, sådana de för sju år sedan voro. Åt Belgiska sidan t. ex. och äfven mellan Paris och Lyon, Paris och Rouen m. m. närma sig åtminstone åkdonen och vägarne hvad de i andra civiliserade länder äro. Deremot är förhållandet i södra Frankrike i dessa hänseenden ungefär sådant som det här tecknats, stundom ännu värre.

På en färd, anträdd under dylika auspicier, gällde det att hålla lynnet en smula vid makt, om ej allt intryck af det land och de städer man genomfor skulle förloras.

Man anser i allmänhet *Frankrike* för ett fult land och onekligt är, att de provincer, som genomfaras mellan *Strassburg* och *Paris* icke höra till de vackraste; *Champagne* är beryktadt för sin magerhet, och *Isle de France* är, ehuru bördigt, utan serdeles pittoreska effekter; men *Lothrin-*

gen har sina vackra städer och *Elsass'* nejder kunna i fägring och naturprakt täfla med mycket af hvad andra länder hafva att uppvisa i samma väg. Utomordentligen herrlig är utsigten från spetsen af den långsluttande höjd, som beherrskar den täcka, vid Vogesernes fot belägna staden *Saverne* och de ofantliga, af skogiga kullar genomskurna slätter, hvilka åt en sida angränsa den. Formationen på dessa berg är högst pittoresk, och den tafla af rörlighet, lif och folkrikhet, som de herrliga, med den aflägsna horizonten sammansmältande slätterne, erbjuder, talar mägtigt till sinnet. Skada blott att man allestädes ser så litet vatten. Funnes här någon *Seine* eller *Loire*, som i majestätiska böjningar sökte sig väg genom fälten och här och der slöt en bokskog eller en druidisk ek-kulle i sin glittrande famn, så skulle trakten kring *Saverne* så fullständigt som möjligt, i sin mikrokosm, återge begreppet: *Frankrike*, med dess compacta rikedom, dess oberäkneliga bördighet, dess otröttliga, oroliga, mångsidiga verksamhet, sammanträngda befolkning och hela den afundsvärda harmoni i *yttre* organism, som gör det till det yppersta *land* på continenten.

I *Luneville* står, mörk och svartnad, ännu den åldriga byggnad qvar, der den redlige STANISLAUS LECZINSKY, med en Konglig titel och ett Hertigdöme till rike, tillbragte en lugn och firad ålderdom, efter ett lif af stormar, dem CARL den 12:te neddrog öfver hans af naturen fredälskande väsen. *Luneville* är i öfrigt en vacker regulier, stad, dock icke hvar-

ken så skön eller betydande som det några mil närmare *Paris* belägna *Nancy*. Med rätta anses denna stad, såsom en af de vackraste norra *Frankrike* eger; den är, att börja med, *snygg*, en egenskap som Franska städerne sällan ega, emedan den egentligen ej är nationell. *Nancy* var de fordna, suveräna *Lothringska* Hertigarnes residence och har dem att tacka för mycket; ännu står deras präktiga slott qvar, och en triumfbåge pryder den ståtliga *Place Royale*, stadens förnämsta torg och ett af de vackraste man vill se, deruti likt hela den nyaste delen af staden. Prydliga hus och lysande Caféer, som, om qvällarne, i skimrande eclärering täfla med de Parisiska, rika och praktfulla bodar, hvilka äfven göra det och en liflig, idog befolkning af mer än 30,000 menniskor äro företräden, som i hvarje annat land än Frankrike, der man finner så många stora, rika och lysande städer, skulle ställa *Nancy* ännu högre än det i alla fall äfven bland Fransmän står. En präktig mausolé öfver Stanislaus Leczinsky och hans Gemål i kyrkan *Notre Dame*, der de ligga begrafna, förtjenar äfven ett namn bland *Nancys* märkvärdigheter.

Hela den Svenska, boksynta generation, hvars första steg på den historiska banan stapplades i ledbandet af Sal. Professor Fants Cateches, känner freden i *Cateau-Cambresis* och Biskopsstiften *Metz*, *Toul* och *Verdun*, hvilka dersammastädes stå i en mera oupplöslig förening än de egentligen förtjena; men hvad som icke står der, och derföre åtminstone hos oss torde vara mindre kändt, är att *Toul*,

hufvudorten i det medlersta af dessa stift, har en beundransvärd Catedralkyrka i Göthisk stil, med dessa afhuggna torn, hvilka äro ett utmärkande kännetecken på den Franska Gothiken, så märkvärdig genom mängden och rikedomen af hvad den frambragt.

Några och tjuge lieues från *Toul*, närmare *Paris*, ligga i midten af *Champagne* oöfverskådliga, men föga bördiga slätter och det i historien ryktbara *Chalons sur Marne*, der Aetius satte ett mål för eröfringsbegäret och lystnaden efter sydländsk yppighet och njutning hos den vildaste af alla de folkstammar, dem folkvandringarne göto öfver Europa såsom fordom gräshopporna götos öfver Egypten. När man blickar omkring sig på de omätliga fälten finner man, åtminstone i afseende på utrymmet, en möjlighet att *en million två hundra tusen* man här kunnat drabba tillsammans i dessa för verldens och civilisationens öde så betydelsefulla dagar. Hade Hunnerne segrat, hvad vore nu Europa? *Chalons sur Marnes* Cathedralkyrka är mindre vacker än *Touls*, men på sitt sätt icke mindre märkvärdig, för den sällsamma förening af Gothik och Byzantism, som röjes i de olika delarne af detta urgamla tempel.

Några mil bortom *Chalons* kommer man i det *rätta* Champagne, så vida detta begrepp får bestämmas af det som gör *Champagne* ryktbarast: dess vin med "de susande perlorna". Man far igenom det lilla oansenliga, dock mindre än andra Franska småstäder snuskiga *Epernay*, som jemte *Silleri* är den

be-

berömdaste productionsorten, och der man får en dålig, oaptitlig middag, men ett *ägta* Champagne för omkring 2 R:dr Svenskt Rgs buteljen.

Från *Chalons* har man en dryg dagsresa till *Paris;* man far igenom *Chateau Thierry,* som en Theodorik gifvit sitt namn (Thierry är en förbråkning af Theodorik) och der man, vid ändan af en vacker promenadplats, ser en staty af "*le bon* La-Fontaine", som der föddes. I *Meaux* skänker man en blick åt Cathedralkyrkan och det deri befintliga monumentet åt den Biskop, som gjort *Meaux* ryktbart: Bossuet. Man har nu blott ett par timmars väg till *Paris.*

Paris.

Paris!!! Hvilket omätligt begrepp, uttaladt med fem små bokstäfver! Ett kunskapens träd på godt och ondt, ett af de väldigaste som nånsin uppspirat på vår jord. Der, såsom så ofta annorstädes, har det onda, åtminstone skenbarligen, öfverväldet och, i en melankolisk stund, när intrycken af det usla, det orena, lättsinniga, lastbara, hopa sig öfver betraktaren och knappt lemna honom tid att andas, erinrar han sig fabeln om *Pandora* och ser med inbillningens öga, huru det var här hon nedsväfvade från himlen samt öfver tornspetsarne på *Nôtre Dame* öppnade sin ask och vände upp och ned på den. Dock, hvem kan länge vara melankolisk i *Paris?* Det glänsande, angenäma, lärorika rycker snart åtminstone fremlingen från alla dystra betraktelser, och om han ej öfverväldigas af de intryck, som från alla håll bestorma honom, söker han småningom reda för sig hvad han sett och ur det yrande hvimlet samla och hopfoga dragen till en eller annan tafla.

En fremlings dag i Paris. Må det tillåtas mig, att under denna rubrik sammanföra och i *en* bild framställa hvad som först och allmännast utgör föremålet för fremlingens uppmärksamhet i den Franska hufvudstaden, icke blott hvad han främst uppsöker, utan jemväl det som sjelfmant erbjuder sig åt honom under hans vandringar genom "det moderna Babylon", såsom Fransmännen stundom naivt nog kalla

sitt älskade och beundrade *Paris*. Bilden blir högst ofullständig, naturligtvis, men det är ock "strödda anteckningar" icke en genomförd historik som föreläggs läsaren. Äfven torde något mer komma att vidröras än hvad en "fremling" eller hvem som helst skäligen kan anses medhinna att på "en dag" taga kunskap om, vore han ock en JOSUA, som kunde befalla solen stå; men i afseende härå torde jag, på Fransk jord, få anses underkastad det classiska Franska skådespelets s. k. Aristoteliska bud, hvilket en lång tid var upphöjdt till oeftergiflig regel, att nemligen inom 24 timmar låta sina dramatis personæ erfara, lida, njuta hvad som i vanliga lifvet erfordrades åtminstone åratal att genomlefva.

Sin boning väljer fremlingen vanligen mellan Tuilerierne och Boulevarden eller invid denna. Han är här i medelpunkten af rörelsen, ehuru denna punkt ingalunda är af det mathematiska slaget, utan tvertom har ganska ansenliga dimensioner. För att slippa betala *mer*, utan blott ungefär lika mycket som han i en annan hufvudstad kunde både bo och lefva för, hyser han in sig i en Hotel garni 4 trappor upp, eller rättare 5, — men *"l'entresol ne compte pas"*, säger värdinnan, med denna på en gång artiga och öfverlägsna mine, som är Parisaren egen, och som kan öfversättas med "min gud, sådan stackars vanlottad menniska, som ej en gång fått lära sig att 5 trappor aldrig räknas mer än för fyra". Den som har godt bröst och goda ben samt behöfver motion tar saken och trapporna helt philosophiskt.

Har man nu en gång hunnit väl utför sina 5 trappor, förmedlade till 4, och befinner sig på gatan eller, ännu bättre, på Boulevarden, har man framför sig en tafla af rörelse och lif, sådan ingen Europeisk stad utom *London* företer, om icke *Napel,* men der förnämligast på en enda punkt, nemligen Toledogatan. Forvagnar från alla landsändar, skyhögt lastade, omnibusar, hyrvagnar och andra åkdon af alla slag genomkorsa i alla rigtningar en böljande folkmassa. Kuskarne köra med ett oberoende af alla skrupler rörande fotgängarne, som också bär rikliga frukter, ty, enligt officiella uppgifter dem författaren i detta ögonblick har framför sig, blifva, i medeltal, omkring 9 à 10 personer i veckan *ihjelkörda* på gatorna i Paris, de oberäknade som mer eller mindre skadas af sammanträffande med de framilande åkdonen. Fransmännen, som göra sig lustiga öfver allting, hafva skämtat äfven öfver detta, och i en tidning lästes för några år sedan en temligen qvick uppsatts, hvari tapperhetsbelöningar föreslogos för dem som kunde styrka, att de ett visst antal år dagligen passerat *rue Richelieu* eller *rue Vivienne*, emedan de dervid ovedersägligen varit underkastade lika stor lifsfara, som om de bivistat ett antal fälttåg i Afrika. Sjelf har jag mer än en gång måst stå en half qvart à 10 minuter på ena sidan om Boulevarden, för att passa ögonblicket att hasta öfver till den andra, och ändå slutligen, när en större lucka mellan två åkdon gjorde det möjligt, nödgats i fullt språng verkställa manövern. — Har man väl hunnit upp på en trot-

toir är man säker, åtminstone till lifvet, men bärare af alla slag, hvilka här hafva det annorstädes obekanta företrädet att begagna trottoiren, sörja för att den som möjligen kunde förbländas af det ståtliga *Paris* och "försjunka i åskådning", såsom det heter i *Lycksalighetens ö,* på minuten återväckes till det praktiska lifvet; knuffningar vankas nemligen till höger och venster, ty det lägre folket, som alltsedan Juli-revolutionen utmärkts af ett serdeles trots i umgänget med de högre, när på dessa ej är att förtjena, gör sig ofta nog ett verkligt nöje af att ej gå ur vägen för sin medmenniska eller skona hans kläder; skulle man åter sjelf af oaktsamhet eller genom andras knuffningar komma att stöta till dessa *Rois du pavé* och *des pavés,* kan man vara säker om en skur ovett, serdeles om den knuffade är en qvinna. Tar man då saken lugnt, har man åtminstone fördelen af en instructiv, fast improviserad curs i hvad vi skulle kalla rodderskespråket: *l'idiome de la Halle.*

Är det så tidigt på dagen, att man ej ännu kan börja sina besök i de offentliga samlingarne och inrättningarne, och har man redan gjort bekantskap med det lysande, mångbeskrifna *Palais Royal,* med Tuilerie-trädgården och den onekligen högst storartade anblick, man från densamma har öfver *Place de la Concorde* och *Champs Elysées* ända bort emot *Arc de l'Etoile,* hvilken dock sjelf är mera gigantiskt än artistiskt märkvärdig, — gör man sig vanligen för en stund till *Flaneur,* d. v. s. man stryker helt

makligen utåt Boulevarden eller igenom de lysande s. k. *Passagerne* och stannar emellanåt för att betrakta här en gravur, der en matta eller cachemirs-schavl, längre bort en statuette af DANTAN eller en konstrikt uppstaplad pyramid af väst- eller byxtyger m. m. Den oerhörda prakt, den utsökta smak som här öfverallt utbredas för fremlingen gränsar till det otroliga. Den höflighet och uppmärksamhet butikernes föreståndare eller föreståndarinnor visa är icke mindre inbjudande än varorna sjelfva. — När *fördel* är i fråga återfinner Fransmannen hela den artighet och förbindlighet som fordom gjorde honom så ryktbar, men hvilken den nuvarande generationen temligen allmänt anses hafva förlorat. — Lyxen, ordningen och nättheten inuti dessa glänsande boningar svär på ett sällsamt sätt mot osnyggheten och oredan utanför dem. Den Parisiska jordmånens smuts är ryktbar, och Fransmännen sjelfva hafva kallat sin hufvudstad *la ville des boues*, men innevånarne hafva ock en medfödd fallenhet att i thy fall gå naturen till mötes: en likgiltighet för allt orent som ej omedelbarligen häftar vid deras personer; trottoirerne öfverhöljas derföre stundligen af ostron- och ägg-skal och hvarjehanda afskräden; det lägre folkets fräcka oblyghet i gemen, bärares vårdslöshet m. m. göra ock sitt till, att af de vackraste och mest besökta gator bilda verkliga cloaker. Sundhetspolicen vill ej eller kan ej afstyra detta ofog, som, serdeles på fremlingen af Germanisk stam, gör ett så vidrigt intryck.

Passagerne äro, åtminstone i den storartade scala de här finnas, någonting alldeles eget för *Paris* och Frankrike. Väl har man i *Milano* passagen *de Cristoforis*, som täflar med det mest lysande i *Paris*, och i *Florens* en eller två smärre dylika, men *Paris* eger väl ett eller par dussin sådana betäckta, mestadels ofvanifrån upplysta gångar, ursprungligen beräknade att, för den lifliga rörelsen af fotgångare, bereda genvägar genom de större qvarteren och hvilka det alltid vakna industri-sinnet snart visste att bemägtiga sig, för att af dem draga en omätlig fördel. På sidorna om hufvudgången i dessa stundom ganska långa, i flere rigtningar krökta galerier, utbreder sig prakten och rikedomen i otaliga små bodar, hvilka bilda försäljnings-ställen åt fabrikerne i de aflägsnare delarne af *Paris*. Ståtligast visa sig dessa passager om qvällarne, då de äro rikt belysta och mångfalden i deras yppiga alster erhåller en med snart sagdt artistisk skicklighet beräknad dager, som vid det af locala omständigheter beroende och derföre ofta sparsammare dagsljuset ej alltid kunnat fås. En otalig folkmassa tränges också i dem hela aftonen ända intill midnatt, köper mycket, men beundrar och begapar ännu långt mera. Dock är det rådligt att icke alltför ohejdadt öfverlemna sig åt sin förtjusning öfver det féeiska glitter hvaraf man omgifves. Ficktjufvarnes stora och aktvärda skrå lurar öfverallt på Flaneuren, den de veta att på långt håll urskilja, serdeles om han är fremling, och under det man står försänkt i beundran öfver t. ex. de dussintals i

alla färger skiftande Indiska foularderne, händer lätt att den kanske enda sådan man sjelf eger, genom en behändig *vol au tir*, för alltid skiljes från sin rättmätige egare. *Passage des Panorama* och *de l'opera* äro de grannaste och mest besökta.

Boulevarderne omgifva det inre *Paris* nästan i en cirkel, ungefär såsom de till alleer m. m. omskapade fästningsvallarne göra i *Wien*; men hvilken skillnad i naturfägring! En dubbel rad torftiga, om sommaren af dam öfverhöljda och derföre mera grå än gröna träd är Boulevardernes enda prydnad. Vackra äro de således ej, men interessanta äro de ändock, äfven i och för sig sjelfva och utan afseende på den prakt hvaraf de i bodar och cafeer omgifvas. Här framvandrar hela *Paris*, från "Lejonet" till dagakarlen, från Hertiginnan till barnflickan. Charlataner, som försälja alla möjliga panacéer omringas *här* af en grupp *Tourlourous* (liniesoldaters öknamn) vattenbärare, sotargossar, kokerskor, fria qvinnor och *gamins*, hvilka senare vanligen begagnas till experimentalfält för hexmästaren, när det gäller att visa förträffligheten af hans blanksmörja, hans fläckvatten m. m. — *der*, utanför *Tortoni*, står en ännu talrikare grupp af börs-spekulanter eller eleganter, för att afhöra och commentera någon fond-nyhet från Spanien eller beundra någon "ébouriffant" uppfinning inom modverlden; mången binocle är rigtad på alleen efter midten af Boulevarden, der vagnarne följa hvarandra i en oafbruten kedja. I dem sitter eller rättare halfligger allt hvad könet har skönast och förnämast

och mången *gracieux sourire*, med en nästan omärklig böjning på hufvudet, besvarar ur den lakerade Landån bugningarne från den lorgnerande gruppen. På ringa afstånd från hvarandra hafva castanie-stekare, äpple-, tårt- och nålkrams-försäljare m. fl. sina ugnar och salubord uppslagna under Guds fria himmel; kommer en störtskur, kila de undan i alla rigtningar med sitt pick och pack och framkomma åter, likt myggorna, vid första solstråle. De bilda i alla fall Boulevardernes fasta industri, i motsats till den nomadiska, d. ä. massan af stålpenns-, knif-, parfum- och elddons-försäljare &c. &c., som idkeligen vanka omkring, utbjuda och utropa sina varor, hvilka ofelbart äro det eländigaste skräp, man kan öfverkomma. *Les Gamins* slå sig mycket på denna slags handel; den blandning af affärsnit och tjufpojksagtighet, som spelar i alla deras rörelser, deras comiska deklamation och den befängda, halft svassande, halft gycklande vältalighet hvarmed de utprångla sitt plockgods, äro, åtminstone i början, oändligen roliga. Omgifna af klädesplagg som ligga kringbredde på marken, taga de upp ett i sender, uppveckla det med begge händer och skrika med full hals t. ex.:

"Des gilets à 27 à 29 *sò* (sous) ... des bas, des bas filés, des bas à cotes, des bas chinés, des bas sans coutures, des bas *renforcés au talon* à trentetrois, trentetrois, trrrrentetrrrois *sò!* — — — quand on pense qu'on à la ficelle, l'adresse, le papier et les bas pour 33, 33, 33, 33 *sò* .... des bas, tricotés *par le malheur* et filés par la *main*

des sauvages, des bas dont la façon est payée à *coups de bâton* à 33, 33, 33 *sò* . . . .

Längre fram stöter man på en varelse som har något tycke af en Beduin-unge; han säljer dadlar från Afrika och är skyld af trasor som se halft orientaliska ut; hans kopparfärgade hy uthåller dock icke vatten-profvet; det är ingen annan än en af våra välbekanta *Gamins* som styrt ut sig så, för att gifva credit åt sin Africanska vara och som så godt han kan äfven i uttalet vill göra sig mohrisk; detta lyckas dock ej bättre än att han får en viss *Tysk* brytning, den han lärt af sina Elsassiska landsmän, och som, efter den passar för *Colmar* eller *Strassburg*, också måste lämpa sig för *Alger*, hvilket i hans tankar är ungefär detsamma. Han skriker således: Tattes (Dattes) d'Afrique, Tatt' d'Alger, Tatt' de Tunis, pon pour le poitrine, pon pour l'éstomac &c. Har en *Gamin* skrikit så en eller annan timma, dör rösten småningom alldeles bort; han griper då till gesterne och tecknar så godt han kan sina pris med fingrarne, ungefär som hans Napolitanska medbröder.

Detta är Paris kring Boulevarderne, Passagerne, Tuilerierne och *Palais-Royal;* men går man öfver broarne till andra Seinestranden, är taflan förbytt; intet skrik, ingen folkträngsel, knappast en ficktjuf, ty hvad hade han väl här att göra? Här är den förnäma, surmulna *Faubourg S:t Germain*, som i sina af trädgård och borggård kringslutna hoteler (hotel entre cour et jardin) ondgöres öfver LUDVIG PHILIP,

Julirevolutionen, Börsen, Kejsare-Adeln, med ett ord öfver allting som icke var före 1789. Här är ock Luxembourgska palatset med sin Pärskammare, sin trädgård, sitt målningsgalleri, och le *Marais* med sin *place Royale*, så stilla, så ödslig, bevandrad af traktens *épiciers*, med helgdagskläder från kejsartiden. Här är ock *Quartier Latin*, med något mer rörelse, det är sannt, men af ett besväradt och tungt slag, när den ej är stormande, vild, orgisk som större delen af qvarterets studerande befolkning; — med ett ord, på andra sidan Seinen är man ej mera i *Paris*, och om man besöker dessa trakter mer än en gång och då af blott nyfikenhet, är det för att studera en annan verld, en annan tid; uti ingendera är dock lätt att intränga och sjelfva de märkliga, historiskt minnesvärda byggnaderne äro vanligen, så vida de icke tillhöra offentliga inrättningar, af misstroende eller missaktning slutna för fremlingen.

Men tiden att vara *Flaneur* är ute; klockan har slagit 10 eller 11. Man måste besöka Bibliotheker, Taflegallerier, Instituter af alla slag. Dessförinnan är man i behof af en smula frukost och vill kasta ett öga på tidningarne. Är man eller vill man vara *Grand Seigneur*, går man till *Tortoni* eller annorstädes, der den tongifvande, öfver *en* kam skurna verlden samlas; vill man åter begagna äfven dessa ögonblick att studera folket, stiger man in i första bästa Café med vanliga anspråk. Här har man tillfälle att se costumer och physionomier af alla möjliga slag och hvilka skulle förträffligen egnat sig för en

Nordqvists eller Mörners pensel; der får man ock göra bekantskap med den slags jemnlikhet Julirevolutionen infört, i sjelfva verket mera välment än treflig. Forkusken — med en blus, en skjorta och en personlighet, som kunna kallas rent Hedniska, ty intet dop, åtminstone ej af vatten, har kanske nånsin gått öfver dem — sätter sig här helt obesväradt vid sidan af gentlemannen och gör sig ett nöje af att låta honom förstå att han är lika god som han. Författaren häraf är så stor fiende som någon till allt slags Aristokrati, utom till *en*, som *måste* finnas, och den nivellörerne icke med bästa vilja kunna förtrampa, om också det till en tid lyckas dem att håna och oroa den. Denna Aristokrati är *bildningens* och dess ringare syster *hyfsningens*. Må åkaren eller skoputsaren erhålla tillträde till salongen och rådkammaren, deruti är visst ingenting ondt, tvertom, men likväl *först då*, när de till sin både yttre och inre menniska afklädt sig åkaren och skoputsaren, blifvit män för salongen eller rådsbordet. Den liberalism, som trumfar in råheten, smutsen, okunnigheten och dessas födda följeslagare, okynnet, midt ibland bildningen, själens och kunskapernes adel, väsendets humanitet, den gör samhället ingen tjenst och är antingen falsk eller förledd. Vill man se dess frukter klart och på nära håll, har man tillfälle dertill i *Paris*, icke allenast på de offentliga ställena utan i förhållandet man och man emellan i gemen. Den ton och det umgänge, som ursprungligen svängt sig i blus och utan handskar, har småningom er-

öfrat fracken, binoclen och glacés, och det måste vara så; ty, som man vet och senare tiders historia i synnerhet vitsordar, blir det, vid den omedelbara contacten mellan råhet och hyfsning, fräckhet och moderation, öfvermod och sagtmod, alltid de ädlare krafterne som duka under. Från styret var man år 1830 stark eller slug nog att stänga den s. k. proletären, men sammanlefnaden gafs honom till pris och märken efter hans tunga och orena fjät spörjas ock der öfverallt.

Från kl. 10 till 4 äro i allmänhet de offentliga samlingarne och märkvärdigheterne tillgängliga, mestadels kostnadsfritt. Myckenheten och förträffligheten af snart sagdt alla stiftelser, som kunna sägas bidraga till intelligensens utveckling, har gifvit Frankrikes hufvudstad ett namn framför måhända hvarje annan i verlden, och äfven den som finner sig, efter stillandet af den första nyfikenheten, medelmåttigt interesserad af Pariserhvimlet och Pariserlifvet, skall, han må vara vetenskapsman, konstnär, bellettrist eller näringsidkare, räkna vistandet inom denna hufvudstads murar till de lärorikaste stunderne af sitt lif. Vetenskapsmannen, forskaren finner här i alla grenar ryktbara anstalter och, för de bokliga studierne, det stora Nationalbibliotheket, Mazarinska-, Arsenals-bibliotheket och en myckenhet andra rikt försedda samlingar. Läkaren och naturforskaren ega den, äfven för den profana så högst interessanta *Jardin des plantes*, med alla dess undervisningsanstalter, de många och stora Hospitalen och helsovårdsinrättningarne, *école de me-*

decine m. m. Artisten i bildande konst har i det stora Louvregalleriet, i Luxembourgs och Palais-Royals samt flere enskilda samlingar, tillfälle att studera konsten mångsidigare än öfverallt annorstädes utom i Italien; musiken har genom den ryktbara, i sitt slag ensamma *Conservatoire* nått en utbildning, hvars betydenhet öfverallt erkännes, och till *Paris* strömma dessutom alla utmärkta tonsättare och executörer; det är först här som kronan kan sättas på deras rykte. Den höjd fabriksindustrin har och handtverkerierne hunnit i den Franska hufvudstaden är likaledes obestridd; med ett ord, *Paris* har en snart sagdt universell märkvärdighet för det menskliga vetandet, men just derföre blir det så mycket svårare för teknaren att välja några vissa detaljer till skildringens föremål, när så många, och långt flera än han kan medhinna att upptaga, ega lika anspråk. Folianter fordrades för att beskrifva allt hvad han under månader sett och studerat, och hvaraf det ena icke är mera egentligen beteknande för *Paris* än det andra; men icke ens *en* foliant får det blifva af de "strödda anteckningarne." Det har i alla fall på de sista åren skrifvits ofta och långt om det skådevärda i den Franska hufvudstaden, och man har dessutom dagbladen, hvilkas efter hvarandra colporterade skildringar och nyheter väl ej alltid hafva så särdeles mycken tillförlitlighet, men som, då de mera sysselsätta sig med Frankrike och Paris, än med något annat, likväl alltid underhålla och stundligen utvidga allmänhetens bekantskap med detta land och dess

märkvärdigheter. Må dessa derföre här omnämnas endast för att i förbigående gifva dem vederbörlig hyllning samt, i "Fremlingens dag i Paris," serskildt angifva de 6 timmar af dygnet, då han har sig öppet lemnadt att göra bekantskap med dem, och må det tillåtas författaren att närmare vidröra en och annan af dem, endast i den mån tillfälligheten förer dem under hans penna, utan anspråk eller skyldighet i hänseende till jemnförelsen af deras inbördes vigt och värde.

Sedan man slutat sin förmiddagsrund bland samlingar och inrättningar, har man ofta en eller annan fjerdedelstimma öfrig, innan man, enligt Pariserbruket, kan intaga sin middag; denna fjerdedelstimma egnar man vanligen åt *Palais-Royal*, dels derföre, att man alltid har något nytt att se i denna stad för sig sjelf, med dess portiker, alltid uppfyllda af folk, dess tusentals butiker och försäljningsbord, dess vackra trädgård i midten, som spelade en så stor roll i Franska revolutionshistoriens första tider; dels ock derföre att Palais-Royal, särdeles dess Rotonde och dess Galerie d'Orléans, är den vanliga mötesplatsen för alla, som komma öfverens att på någon tid af dagen träffas, och man tillbringar gerna mattimman med någon landsman eller vän, dels, ändtligen, för det att det är här man på en punkt finner de flesta spisningsställen, lämpade efter alla möjliga, de högre classernes anspråk och vilkor. Vill man göra en rigtigt fin middag och frossa af all den lyx en sådan kan erbjuda, stiger man in i de praktfulla, af dagens lejon uppfyllda salarne hos VÉRY, VÉFOUR el-

ler LES FRÈRES PROVENÇAUX och kan dervid få det nöjet att betala en Louisd'or eller deromkring för sin middag. Mängden af mindre bemedlade resande, i synnerhet många Svenskar, åtnöjas med de s. k. tvåfrancs-restaurationerne, af hvilka här finnes ett betydligt antal och i hvilka man, för nämnde belopp, erhåller en skenbart god och riklig middag i eleganta lokaler. Jag säger "skenbart," ty i det hela ger den en föga kraftfull spis, den åtminstone Nordiska magar i längden ej finna sig vid. Det är vålnaden af en middag, ingenting mer. Med ägta Fransysk skicklighet är det föga dugliga och närande i de många rätterne medelst kryddor och tilllagning öfverskyldt. Det var denna oärlighet i yrkets bedrifvande, som ådrog dessa inrättningar den store CARÊMES vrede, han som var kökets NAPOLEON — likasom BYRON var versens. Han slungade öfver dem ett öknamn som de sedan fått behålla: *les empoisonneurs à quarante sous.* Emedlertid äro deras salar öfverfyllda, särdeles om söndagarne, då den Parisiska borgareklassen, hvars diet i allmänhet är skäligen mager, gerna *en famille* besöker dem och är stolt i medvetandet att kunna reqvirera de till namnet präktigaste rätter, åtföljda af en half bouteille s. k. *Chablis* eller *Hautbrion.* På restaurationerne, likasom på spektakler och offentliga ställen i allmänhet, är det man i synnerhet lär känna det nya Frankrikes humanitet och umgängeston, hvilka i mera enskilda kretsar betydligen modifieras af beräkning och andra förhållanden. Ett vresigt och högdraget sätt

att

att vara, ett affekterande af tvära, kärfva och vårdslösa manér, en otillgänglighet, som ej dröjer att fullkomligen tydligt uppenbara sig, om en fremling fördristar sig att inleda samtal eller, såsom obekant på orten, gör några förfrågningar, en utstyrsel som är en blandning af dandy och forkusk, se der, i *allmänhet*, känneteknen på den Parisiska ungdomen och första mannaåldern. Med den äldre generationen är förhållandet helt annorlunda; den har ännu det gamla Franska sättet, en förbindlighet och meddelsamhet, som, om den just icke har någon särdeles djup grund, likväl gör ett angenämt intryck. Behöfver man några upplysningar i ett sällskap af obekanta, bör man derföre se sig om i hopen efter något hufvud *aux cheveux gris* eller åtminstone *grisonnans*, och man kan vara säker att få ett välviljande svar, om också efterföljdt af någon pratsamhet, hvilken är den meddelsamma Fransmannens arfsynd. — Se Pärs- och Deputerade-Kammaren. — Bland de *äldre*, hyggliga Fransmännen, är det ett rön att *Legitimisterne* intaga främsta rummet. Deras läror och politiska tro kunna svårligen förvärfva någon Svensks sympathier, men, på grund af icke allenast egna utan många andras erfarenhet, måste jag förklara att de vanligen höra till de humanaste och angenämaste umgängesvänner man kan önska sig. Deras stolthet öfver gamla anor, der den finnes, har ingenting stötande och den djupa aktning deras fäder hyste för konstnärer och litteratörer hafva de bibehållit; med sådana inlåta de sig

gerna och blotta benämningen är ofta en recommendation hos dem.

Efter middagen: spektaklet; det är en oeftergiflig lag för fremlingen. I *Paris* har han att välja på. Man kan se *en* pjes på den theatern, en annan på denna. Några Boulevardtheatrar börja nemligen sina representationer klockan emellan 5 och 6, Operan deremot ej förr än klockan 8, om jag rätt minnes. Låtom oss för denna gång hålla oss vid den "Dramatiska scenen," hvartill Vaudevillen, den med kupletter späckade farcen, här räknas.

Comedin är Fransmannens, särdeles Parisarens element. I *den* är han originell, det han eljest så sällan är i något; han är mer, han är oupphunnen på det fältet. Men så är det också tacksamt att spela för den Parisiska publiken, som obestridligen är den mest theaterälskande i *Europa*. Den äger omkring tjuge theatrar, hvilka nästan alltid äro talrikt besökta och, efter en med största möjliga noggranhet anställd beräkning, skulle i *Stockholm* två sådana hus som vår Operas, vara utsålda hvarje afton, för att, relativt till folkmängden, motsvara den *inhemska* publik, som alla qvällar besöker de Parisiska theatrarne.

En bekantskap af eget slag, den fremlingen vanligen får göra innan han vinner inträde i något af de många Parisiska Thalia-templen, är — *Queuen*. Öfverallt, vid dörren af den minsta theater som af den största, möter honom denna skärseld, som han måste genomgå innan det förunnas honom att "smaka

Isis' och Osiris' fröjd." *Queuen* är en lång svans af menniskor som vänta att theaterluckan skall öppnas — detta sker först en timma före spektaklets början — och att de derefter, hvar och en i sin ordning, skola erhålla sin inträdesbillet, hvarefter det är nödvändigt att genast förse sig med plats, om man vill hafva den god eller åtminstone dräglig samt väl vakta den till dess ridån går upp, hvilket, som sagdt är, dröjer ännu en hel timma eller mera. Ehuru odrägligt, ja nästan barbariskt detta tidsödande bruk förefaller den, som första gången får underkasta sig det, måste han, vid närmare kännedom af förhållanden inom den stora staden, finna att det ej kan eller bör vara annorlunda. Finge man i *Paris,* såsom här, hela dagen igenom köpa billetter till de mindre dyra platserne — till de dyrare får man det, men dessa betalas på de större theatrarne med 10 till 12 francs — så skulle endast relationer, spekulerande med billetter och skälmstycken af alla slag bestämma entréen och de, som icke kände konstgreppen eller försmådde att begagna dem, skulle aldrig få biljett. *Queuen* är sålunda den stora häfstången för all rättskipning i dylika fall, det enda, fast tråkiga medlet att ernå likhet och opartiskhet i biljettväg. Municipalgardister vaka allestädes deröfver att hvar och en behåller sin plats inom *queuen,* men publiken som gör *queue* vakar ännu bättre och säkrare häröfver. Försöker någon att tränga sig framom en annan, så ropas genast från alla håll, *à la porte, à la queue,* och den tilltagsne blir, såsom jag många gånger be-

vittnat, tvungen att draga sig tillbaka och, om det ej sker godvilligt, utkastad. Platserne i *queuen* äro eljest, såsom allt annat här, föremål för industriell spekulation och bilda i synnerhet en födkrok för *le Gamin.* Denne lurar vid ingången till alla theatrar och vet tillegna sig någon af de främre platserne i *queuen;* är denna lång, så att de eftersta kunna befara, det biljetterna i luckan äro utsålda innan de i sin ordning hinna fram till den, utbjuder *le Gamin* sin plats till 10, 15, 20 sous eller mera, allt efter dess närhet till luckan, och då byta contrahenterna plats; att detta ej kan ske utan vedermöda för de mellanstående är gifvet, men det är *lagligt* och det får ej beifras. — *Queuen* är, som man finner, ett lika vigtigt vilkor för den constitutionela friheten i Frankrike, som nånsin Chartan, och har framför denna den stora fördelen att *den* örfilar hvar och en som kränker den, då *denna* deremot dagligen får örfilar både från *höger* och *venster* och har inga att ge igen. Derföre gör man ock i Paris *queue,* icke blott vid theatrarne utan allestädes der något är att höra eller se: vid Deputerade-Kammaren, vid Posthuset, vid *la Morgue,* der okända lik utställas, ja, man gör *queue* till och med öfver *en rännsten,* när denna, vid oväder och djup smuts, är på en lång sträcka det enda vadbara stället: *Il faut faire queue,* ropar då någon röst i den påträngande folkhopen, och inom några secunder är *queuen* bildad.

Dock, vi lemna *queuen* och stiga in, ty klockan är snart sex, i salongen af någon Boulevardtheater,

för att se någon liten tekning ur folklifvet, framställd af Odry, Vernet, Bouffé. Dock! sju år hafva varit tillräckliga att bortsopa tvenne af dem från scenen och jag tror nästan äfven den tredje. Hvilken naturlig, sprittande, godmodig qvickhet och skälmskhet hos dessa ypperliga farcörer och huru väl understöddes de icke mestadels af sin omgifning! Hvilken näpenhet och hvilket retande coketteri hos de Franska skådespelerskorna; och ledighet och säkerhet sedan! Naturligt, ty det är oftast sin egen roll de spela, hvilket icke hindrar att styckets moral oftast tillhör det aldra lättsammaste slaget. Dessa små lustspel med eller utan cupletter, hvilkas musik är en smula afskyvärd och mestadels utföres på ett compositionen värdigt sätt, äro visserligen obetydligheter i æsthetiskt hänseende, ehuru alltid skrifna med den raskhet och *savoir faire* som utmärker den Franska scenens alster, men de blifva dock alltid af stort interesse för fremlingen, emedan de sannt och troget tekna folklynnet i snart sagdt alla rigtningar och sålunda i betydlig mån för honom lätta dess studium.

Efter att hafva åsett en eller par af dessa små comedier eller vaudeviller, af hvilka vanligen 5 à 6 gifvas på en qväll, skänker eller säljer man sin billet till någon af de industri-idkare i denna väg, som kringsvärma ingången, och bland hvilka vår välbekanta *Gamin* åter spelar en hufvudroll; man begifver sig ett stycke längre fram på Boulevarden till Theatrarne *Porte S:t Martin*, *Gaité* eller *Ambigu-*

comique (i fall den sistnämnde ännu finnes). Det är der den grufliga melodramen är hemma; det är der mord, våldtägt, förfalskning väfvas in i hvarandra i fem eller rättare 7 acter, ty dessa stycken hafva vanligen sin Prolog och Epilog, och räknar man de s. k. "Tableaux" för serskilda acter, såsom det oftast borde vara, kan man nästan säga att dessas antal är oinskränkt. På den medlersta af nämnda theatrar, hvars namn, *Gaité*, på ett så verkligen roligt sätt parodieras af de stycken der understundom uppföras, såg jag en pjes i hvilken redan i prologen 2:ne lif affärdades och i hela stycket jemnt ett dussin; *dessutom* föreföll en batalj, hvilket gaf någon anledning att påstå det de aflifvade bestego sig till ett antal af *femhundradetolf;* "ty" sade han "tolf af de uppträdande (här följde namnen) dö våldsamt under fortgången af stycket och i den ytterst blodiga bataljen i tredje acten kunna minst 500 anses stupa". Att dylika, vanligen illa tänkta och skrifna stycken kunna under månader locka folk, tycks förråda tillvaron af mordorganen på Pariserpublikens cranium, och att en sådan der "röd tråd" verkligen genomgår dess andeliga organism, bevittnas ock af dess politiska hvälfningars historia. *Porte S:t Martins* förnämsta stöd är ännu den ryktbara M:lle Georges. Det är sannerligen både gräsligt och sorgligt att se denna notabilitet från Kejsartiden, med en figur, för hvilken golftiljorna svigta, en röst, grof och djup som komme den ur en verklig tunna, vränga, kasta sig och skrika i melodramen. Så länge rollens beskaffenhet ännu medger henne något

undseende för en ömtåligare åskådares syn- och hörsel-organer, igenkänner man i henne en talang, hvars europeiska rykte man, ur *Fransk* synpunkt, förstår och hennes deklamation är renare än de fleste öfrige tragiska artisternes, men då de rigtigt slitande ögonblicken inträda, då förvridas hennes åldriga drag på det gräsligaste vis och hennes läte är såsom Ares' hos Homer, då han "vrålade som tiotusen man". Ve då den som har orchesterplats!

Har man sett en à två acter af dessa stormande skådespel, är man belåten och tittar för några ögonblick gerna in i den närbelägna, vackra *Cirque Olimpique*, som är ett mellanting af mennisko- och häst-theater. Hufvudföreställningen är slagtningar och strider, men de sammanbindas genom en slags dramatisk action och actörerne måste kunna både rida och tala. Det är märkvärdigt att se med hvilken förvillande sanning dessa strider utföras. I "slaget vid Austerlitz" har jag sett ett Ryskt batteri, som sprutade eld och död omkring sig, tre gånger tagas och åter förloras af Franska gardet. Folk stupade, sårade bortburos, fältskärer gjorde förbindningar, cavalleriet störtade fram, ryttare kastades af sina hästar, allt under ett beständigt piffande. Något så allvarsamt har man ännu aldrig sett på Ladugårdsgärdet. I ett annat stycke: en dramatisering af vissa ställen ur Tassos "Gerusalemme liberata", såg jag striden mellan Argante och Tankred. Först kämpade de till häst och de blanka rustningarne gnistrade under svärdshuggen, slutligen kastades den ena ur sadeln; nu striddes till

fots. När ARGANTE raglade och föll för ett klubbslag af TANKRED, försökte han resa sig upp; då gaf denne honom ett eller par dråpslag öfver hufvudet, hvarpå ARGANTE neddignade liflös. Allt detta verkställdes med ett så naturligt uttryck af en kamp på lif och död, pappklubban var så väl härmad, att illusionen af en verklig strid var fullkomlig.

Från Boulevarden begifver man sig tillbaka inåt staden och kastar i förbigående en blick in i *Palais Royals* lilla trefliga theater, företrädesvis egnad åt "le genre grivois" och hvars förnämsta prydnader länge varit den ryktbara M:lle DÉJAZET, och den i *niais*-roller så ypperliga ALCIDE TOUCEZ. DÉJAZET är den moderna tidens *Marion de l'orme*, *Frétillon* &c. *utom* scenen, och är det då att undra på att hon så förträffligen återger dem *på* scenen? Så högst omoralisk, ja vidrig, framställningen af sådana personligheter, som de nyssnämnde måste förefalla hvarje rent sinnad, vet likväl DÉJAZET att öfver den strö ett doft af qvickhet, naivetet och hjertats vekhet som förtjusar alla, hos hvilka sedligheten sitter någorlunda löst och mot hvars fascinerande egenskap äfven de strängaste tänkesätt hafva svårt att värja sig. DÉJAZET (som nyligen lemnat eller snart lemnar scenen), är obestridligen en högst originell och utmärkt dramatisk artist, ehuru numera gammal och sedan temligen lång tid tillbaka utan anspråk på fägring. Hennes caracters lättsinniga godhet, hennes qvickheter äro kända genom tusende anekdoter, bland hvilka större delen blifvit förenade i ett tryckt arbete,

kalladt "le perroquet de DÉJAZET". Till de mest bekanta dragen i hennes caracter hörer att hon, mer än en gång, med betydlig egen uppoffring, från gäldstugan utlöst sina fordna älskare, hvilkas ruin stundom, åtminstone till en del, varit hennes eget verk.

Klockan är tio och man slutar sin theaterrund med ett besök i *Théatre Français*, der man inträder tidigt nog, att få se femte acten af någon RACINES eller CORNEILLES tragedi samt, om lyckan är god, en eller två comedier af MOLIÈRE. Jag har på en afton sett *Le Cid*, *Mr de Pourceaugnac* och *Les précieuses ridicules*. Då, i det Franska classiska skådespelet, till följd af den strängt iakttagna *enheten*, scenen ej förändras och ridån förblifver uppdragen stycket igenom, äro entre-acterne så godt som inga och derigenom förklaras möjligheten att på en qväll gifva en så ansenlig mängd acter.

I æsthetiskt hänseende stå, vid Théatre Français, utförandet af tragedin och comedin på helt olika planer. Det är troligt att Fransmännen ej äro af den tankan, men jag vågar tro att hvarje bildad fremling ej kan vara af någon annan. Det tragiska skådespelets innersta väsen och natur hafva Fransmännen aldrig uppfattat, hvarken såsom författare eller skådespelare. Jag har ej sett TALMA, men om *han* verkligen var *sann* och *stor*, så förmådde han åtminstone icke inverka hvarken på sina medbröder eller på dem som uppvexte och bildades under hans ögon. En deklamation, som är i högsta grad emphatisk och som slungar ut första

delen af versen eller meningen med stentors-stämma och låter senare hälften försvinna i gomen eller strupen, — en anfäktning i kropp och armar som närmar sig ledvridning, — rullande med ögonen och convulsivisk förvridning af ansigtsmusklerne samt, i passionens mest exalterade ögonblick, allt detta i sin högsta potens och dertill ett reciterande som icke mera är tal, utan ett articuleradt *vrålande* — se der en tragedi, spelad på Théatre Français, Frankrikes i alla fall yppersta tragiska scen; men *skolan* är en gång sådan och artisterne kunna ej vara annorlunda, ehuru flere bland dem obestridligen ega förtjenster, dem mångårigt studium måste och ensamt *kan* gifva. I det stumma spelet ega de bästa bland dem stort värde och kunna, i vissa fall, häri tjena till förebild. De få blott icke tala eller alltför mycket röra sig — då är det angenäma, sannt æsthetiska intrycket förbi. De som hos oss minnas Actören, numera Öfver-Direktören ÅBERGSSON såsom Leicester i *Maria Stuart* eller LINDMAN och COLLBERG i vissa scener af *Korssfararne* m. m., hafva ett ungefärligt begrepp om den Franska tragedin i sina mest skakande effekter, sådan den var ännu för 7 år sedan. M:lle RACHEL har författaren icke sett.

Med comedin är förhållandet helt annorlunda eller *var det* åtminstone, ty Théatre Français har i detta fach på de sista åren gjort stora, möjligen obotliga förluster: GUIAUD, MONROSE har döden bortryckt och M:lle MARS spelar icke mera. Det är redan i det föregående antydt, att comedin är Fransmannens rätta

element såsom skådespelare och Franska skolans högsta förträfflighet representeras obestridligen af Théatre Français. Hela den, Fransmannen medfödda finhet och elegans i ton och skick, som i det verkliga lifvet, numera, egentligen blott återfinnes hos fruntimren, har Théatre Français vetat bibehålla med hela renheten af en dyrbar, djupt vördad tradition. MOLIÈRE kan ej spelas af andra än Fransmän, och dem som med en stor böjlighet i talang och en fin uppfattning, studerat dessa. Bland sådana förtjenar vår nyligen aflidne HJORTSBERG att nämnas i ett af de främsta rummen. Efter att hafva sett Théatre Français, skall man måhända tillerkänna denne hos oss i sin väg alldeles ensamme skådespelare mindre originalitet, men man skall inse att han med stor skicklighet studerat in sig i en skola, den han hade tillfälle att lära känna både på stället, som jag tror, och hos utmärkta talanger, som från henne utgått. Ett bevis på denna skolans magt och tillika på den noggrannhet hvarmed traditionen inom den vårdats, lemnade jemnförelsen emellan GUIAUD och HJORTSBERG i *Tartufe* (Orgons roll), *Précieuses ridicules* m. fl. De båda utmärkte männen, ungefärligen jemnåriga, hade troligen aldrig sett hvarandra, åtminstone icke sedan de, hvar och en på sitt håll, blifvit erkända talanger, och likväl var der en sådan likhet i spel, rörelser, mimik dem emellan, att man, under andra förhållanden, bestämdt skulle förklarat den ene för en mer än tillåtligt trogen härmare af den andre.

För att rätt begripa Beaumarchais-comediernes *Figaro*, skulle man se Monrose spela den; hvarje rad, hvarje ord hade i hans mun en vigt, som de svårligen få i någon annans. Ett djupt svårmod tryckte, i det enskilda lifvet, denne af qvickhet och humor gnistrande artist och han dog galen efter, om jag rätt minnes, en representation deri han gaf en af sina hufvudroller, som han ej förmådde föra till slut.

M:lle Mars, som länge och obestridt innehaft första rummet bland Frankrikes alla sceniska artister, hade uppnått 60 år då jag såg henne. Om hon i unga, smägtande flickroller, dem hon ännu icke allenast företrädesvis utan snart sagdt uteslutande älskade, ej kunde på nya åskådare göra all den verkan, hvartill hennes stora talang berättigade henne, bör sådant icke förundra. Hennes vackra figur var kanske ännu sådan den varit för 40 år tillbaka, men, i trots af alla theater-toilettens finter, kunde hennes drag icke vara det och *konsten*, om än aldrig så stor, ersätter svårligen fullt *naturen*, serdeles i detta fall. Man kan beundra artisten, men till hjertat tränger icke den smägtande blicken från ett par ögon, som sitta under en fårad panna och sjelfva äro hvad Fransmännen kalla *éraillés;* förföriska blifva icke oskuldens rosor på ett par kinder, som falla i djupa veck, och den rädda blygsamheten hos en sjuttonårig brud, med stor hakpåse, kan svårligen ge någon illusion. Dock, vi vilja i tankan flytta oss tillbaka ett eller annat decennium, skåda M:lle Mars, sådan hon måste varit, då hon med bibehållande af full ungdom-

lighet hunnit höjden af artistisk utbildning, och söka göra oss reda för vidden och arten af hennes konstnärskap.

Den högre comedin var M:lle MARS' egentliga, om icke enda fält. Att återge den fint bildade Damen i alla lifvets skiften, de stormiga som de lugna, var hennes uppgift och hennes talang fördes härigenom icke sällan in på cothurnens gebit. I tragiska momenter svek henne visserligen icke den artistiska öfverlägsenheten, men hennes passion, hennes förtviflan bibehöllo någonting sirligt och salonsmessigt, som kanske på sitt sätt var sannt, d. v. s. Fransyskt, men som fremlingen ej gerna kunde så uppfatta. Hennes spel utmärktes af det finaste, ihärdigaste studium och hela hennes lefnads uppgift synes hafva varit, att bringa konsten att till den högsta grad af förvillelse likna naturen, med detsamma den, i de minsta detaljer, betvingade denna och gjorde henne underdånig. Fostrad i den s. k. classiska skolans grundsattser och begrepp, var det ej underligt om hon ansåg sådant bilda det skönas innersta väsende och konstnärens högsta mål vara att hinna fullkomlighet häri. I hennes spel var ock derföre ingenting öfverlemnadt åt improvisationen; hänförelsen öfver en viss grad, — hvad Fransmannen kallar *élan*, — skulle hon troligen ansett för ett fel, ett affall från idéalet. Allt hos henne var beräknadt, — t. ex. armarnes rörelse enligt regeln för en god tournure som, hos en dame, ej oftare än vid utomordentliga tillfällen medger öfverarmens höjande eller utsträckning från lifvet, — men

med så stor skicklighet, så mycken ledighet och ett så utmärkt behag, att man i detaljerne sällan saknade något, ehuru totalintrycket af spelet ej hade den djupt gripande verkan, som det egt, om något mera varit lemnat åt inspirationen och "den heliga elden" någongång fått fritt uppflamma, i stället att ständigt blott framskimra genom convenancens broderade slöja.

M:lle Mars' skick och deklamation blef icke blott en förebild för hennes medsystrar, utan för hela den eleganta Pariser-verlden. Hennes uttal af språket ansågs för ett mönster och med hennes sköna organ var det i sanning fullt af klang, mjukhet och behag. Vissa egenheter deri torde dock få anses icke fullt enliga med språkets rätta caracter, och beräknade att gifva detta en vekhet och sirlighet som går utöfver gränsen af hvad dess lynne i den vägen medgifver. Så t. ex. utsade hon k-ljudet i *quelque*, *coeur* och andra dylika ord midt emellan hårdt och lent, nästan som ett svagt, ur gomen icke ur strupen taget tyskt *ch*; *r*-ljudet hade i hennes mun, såsom i de flesta eleganta Parisares, en lindrig rullning, ungefär såsom Spanioren uttalar sitt dubbla *r* fast något lenare.

Det är ofvan yttradt att den högre comedin var M:lle Mars' egentliga fält; detta hindrar dock ej att hon i vissa *soubrette*-roller var högst utmärkt, men det måste då vara sådana som t. ex. "Susanna" i Beaumarchais' stycken, en soubrette mera till namnet än i verkligheten.

Efter M:lle Mars och den så sorgligt förlorade Monrose, har Théatre Français ännu qvar tvenne

artister af aldraförsta ordningen: Samson och M:lle Anaïs, båda så oändligen fina och qvicka, samt åtskilliga andra utmärkta talanger, hvilka dock, efter hvad jag skulle tro, ej kunna med dessa jemnföras.

Är någon *Café* ännu öppen, sedan ridån fallit på Théatre Français, stiger fremlingen från Norden gerna in för att taga en smula till lifs innan han går till hvila. Klockan omkring ½1 letar han sig fram genom de, denna tid af dygnet, då bodarne äro tillslutne, serdeles illa upplysta gatorna och hinner sin "garni" utan äfventyr, om han är lycklig eller har sällskap. Är han ensam, kan det möjligen hända honom att blifva föremål för något af de nattliga öfverfall, hvilka, enligt förut åberopade officiela uppgifter, föröfvas på *Paris'* gator till ett antal af, i medeltal, 15 à 16 stycken i *veckan*. — Innan han hinner sin port återstår honom i alla händelser ännu en bekantskap att göra: i det ofta rätt djupa mörkret ser han ett irrsken sväfva framför sig, än till höger, än till venster, än högt upp, än alldeles invid gatan; det der ser litet "unheimlich" ut och man nalkas med en viss skygghet; man finner en trasig och öfver all beskrifning smutsig gubbe, nerhukad öfver en af de många sophögarne, som belyses af hans på ändan af en käpp burna lyckta. Det är en medlem utaf *"Chiffonniernes"* aktbara, af flere tusen personer bestående skrå, som med sin krok fiskar i afskrädet. Ofta hittar han en tappad eller af vårdslöshet utkastad silfversked eller gaffel, och då framstönar han något, som liknar ett menskligt fröjdeljud; eljest synes han mera djur än

menniska. Ett märkligt bevis på opinionens makt och rigtning är, att de sålunda funna sakerna *här* anses såsom laga fång, då annorstädes i det civiliserade Europa deras qvarhållande under enahanda förhållanden komme att betraktas såsom stöld. En *Chiffonnier* säges, oaktadt den massa sådana som finnes, kunna öfverhufvud taget förtjena 30 sous (ungefär 36 sk. B:co) om dygnet på denna moraliskt och physiskt ungefär lika smutsiga handtering.

Franska Kamrarnes öppnande d. 27 *December* 1836. Den fullkomligen Stockholmska vinter, som redan föregående dagen börjat, fortfor i jemnt stigande. Solen glänste på den molnfria himmelen; gatorna, höljda af snö, som under två dygn i ymnighet fallit, voro redan kl. 9 uppfyllda af skuttande Fransoser, i bonjour eller frack och genomfrusna ända in i själen. Allt strömmade förbi den beundransvärda obelisken från *Luxor*. Den honom omgifvande *Place de la Concorde* och bron af samma namn voro för trånga för den väldiga massa, som från alla sidor skyndade till Deputerade-Kammarens palats för att stå i queue eller åtminstone begapa den blifvande ståten. Linien och Nationalgardet gnuggade händer och näsor och visste bokstafligen icke på hvad fot de skulle stå. Med min billet i handen inträdde jag kl. 12 i den ståtliga sessionssalen och hade der en full timma på mig att betrakta den och de efter

hand

hand inträdande medlemmarne af båda husen. Salen bildar en sluten halfcirkel, d. v. s. att dess ena vägg, der Talare- och Presidents-tribunerne eljest finnas och den Kongliga Thronen för tillfället var uppförd, är rak, och rummet, framför denna, utbreder sig i halfcirkelform. Från throntrappans, eljest taltribunens fot, ända till rummets motsatta ända, höja sig halfcirkelformiga bänkrader amphitheatraliskt öfver hvarandra; bakom den sista eller högsta af dessa bänkar och *öfver* den löper kring hela halfcirkeln en marmorcolonnad, tudelad på höjden och inom hvilken finnas alla tribuner för åskådare, i en fortlöpande sträcka, ungefär såsom logerna i en theatersalon; öfver denna dubbelvåning af tribuner, höjer sig åter taket i en lindrig sluttning mot midten af salen, der det bildar en enda stor laterna, genom hvilken rummet får en lika angenäm som tillräcklig dager. Allt är hvitspräcklig marmor, förgyllningar och målningar, således grannt och lysande i hög grad, men öfverlastadt, såsom det mesta af hvad Fransosen i denna konstväg gör. Den ståtliga colonnaden, inklämd emellan en ofantlig fot, den bänkarnes höjning öfver hvarandra kräfver, och den höga takresningen, gör en småaktig, styckad effekt och rummet ser, oaktadt sin stora höjd, alltid lågt ut. En vacker anblick ger det med dyrbara mattor belagda golfvet och de bonade bänkarne, klädda med fint, rödt kläde eller ylletyg.

Klockan omkring half ett började salen fyllas. Pärerne i sin lysande uniform intogo hela högra si-

dan och de deputerade, exempellöst talrikt församlade för ett dylikt tillfälle, ty öfver 300 voro tillstädes, sammanpackade sig i centern och på venstra sidan. Endast dessa båda behöllo sålunda, vid detta tillfälle, sin politiska betydelse. Ytterst till venster och helt nära Kongl. thronen hade ODILON BARROT, LAFITTE, GARNIER-PAGÈS m. fl. sin plats och BERRYER tog för tillfället ett rum bland dem, under förtroligt samtal. THIERS, hvars val af plats, i den första kammare efter 1830, der han ej tillhörde administrationen, man var nyfiken att erfara, inträdde med leende mine och den vispiga rörlighet, som utmärker honom, lorgnerade först en stund åt alla sidor, hvarefter han slog sig ned ungefär i midten af rummet, på de bänkar, om jag ej bedrar mig, hvilka räknas till början af venstra centern. Bland inträdande corpser och individer, utmärkte sig: *Stats-Rådet* (*Conseil d'Etat*) för sin högst egna uniform: mörkblå frackar med rikt, i sig sjelft smakfullt, ljusblått silkesbroderi på krage, uppslag, skört m. m. samt Institutets med *grönt* broderi på de svarta rockarna. De deputerade voro till större delen klädda i svarta frackar; dock såg jag äfven en och annan brun; ingen hade uniform, hvaröfver en ung ultra af hög börd, som hade plats bredvid mig, svårligen förgrymmades.

Några minuter före *ett* inträdde *Drottningen* med sina barn och Prinsessan ADÈLAIDE i sin tribune, som lyckligtvis var i mitt nära grannskap. Pärer och deputerade stego allesammans upp och hel-

sade dem med en vördnad jag ej väntat mig. Drottningen besvarade helsningen med den enkla värdighet, det ädla och allvarsamma, men innerliga uttryck af qvinlig godhet, som utmärker hela hennes väsen. Några ljufvare, älskligare, vackrare qvinnovarelser än hennes båda döttrar, torde i alla länder vara sällsynta och det *skick*, om jag så får uttrycka mig, som utmärker hela famillen, har ett oemotståndligt behag. Der finns intet spår af förnämhet, *Kongligket*, i detta ords vanliga betydelse, ingenting som säger: kom mig icke för nära, jag är Drottning, Furstinna; det majestät som omger dem är det högsta qvinnliga värdets, den finaste qvinnliga bildnings; man känner sig inbjuden att nalkas dem och tycker att man skulle kunna göra det utan all slags förlägenhet; men man känner tillika att man skulle blygas att säga ett ord, att våga ett uttryck, som ej vore fullt värdigt — icke så mycket *persosonerne*, som den ädelhet, den renhet och det förstånd, som talar ur hvarje deras blick och rörelse.

Klockan var slagen ett qvart på två, då en orolig rörelse började märkas i salen. Deputerade och Pärer hviskade vid hvarandra, men starka sch, sch, hördes från alla sidor, alla skyndade till sina platser och en tystnad så djup, så vördnadsfull, att jag skulle ansett den omöjlig i ett samqväm af Fransmän, inträdde. Man hade kunnat höra en fluga flyga. Nu framsteg en dignitär och ropade, på gammalt hofvis: *Le Roi*. Ögonblicket efter syntes Konungen och blef, till stor förundran för mig, som ej bestämdt kände

hvad som händt, mottagen med en storm af *Vive le Roi*, som ej ville taga slut. Han gick upp för thron-trappan, tackade upprepadt med handen på hjertat, försökte att sätta sig ett par tre gånger, gjorde slutligen med båda händerna och hatten afvisande rörelser — det hjelpte alltsammans icke; de skallande ropen fortforo ännu länge, och långsamt inställde sig ändtligen den tystnad, som medgaf Hans Maj:t att intaga sin plats. Med kikaren uppsökte jag under denna enthusiasm mer än en gång Odilon Barrot, Garnier Pagès och Berryer, af nyfikenhet att se om de också blifvit smittade af den allmänna hänförelsen. Jag såg dem icke röra läpparne, något så mycket märkligare hvad O. Barrot beträffade, som han hade sin plats nästan alldeles vid foten af thronen, tre, fyra steg från Konungen.

Ludvig Philip var omgifven af sina tre äldsta söner och bar sjelf Nationalgardets uniform, hvaremot hans båda äldsta söner hade Arméens och Prinsen af *Joinville* Flottans. Ett öppnare, manligare, enklare, men dock värdigt skick, ett ansigte, der hjertats godhet tydligare står skrifvet än Ludvig Philips, har jag sällan sett, åtminstone ej på någon person af utmärkelse, och bedrar det, då kan man sannerligen icke tro på något ansigte i verlden. Hans drag, så fullkomligen lika de bättre porträttgravurer man hos oss och annorstädes har, voro för tillfället bleka och buro stämpeln af en djup, inre skakning. Den stämma, hvarmed han uppläste throntalet, hade samma uttryck; han var lågmält och andades kort; dock så

kraftig, djup och fyllig är hans af naturen ovanligen sköna organ, att, med någon ansträngning, intet ord af talet för mig gick förloradt, ehuru han vände sidan till den tribun, der jag hade plats.

Med ögat fästadt på Konungen, halkade min blick öfver den mellan honom och mig sittande Hertigen af *Orléans* och jag märkte att hans kindben var blodigt, ehuru hans ansigte icke röjde den ringaste oro. Händelsevis kastade jag nu ögonen på Drottningens tribun, såg henne hålla näsduken för ansigtet och stora tårar glänsa i Prinsessan Maries själfulla ögon. Den ohyggliga sanningen blef mig nu på en gång tydlig: oron nyss före Konungens inträde, hans skakning, Prinsens blessyr, de Kongliga damernas tårar: Republiken hade utskickat en ny lönnmördare (Meunier.)

Talet var i det hela af föga intresse. När Hans Maj:t vid orden: *La providence a détourné alors le coup dirigé contre moi,* improviserade tillägget: *comme elle vient de le détourner encore,* utbröto åter från alla sidor stormande, länge uthållna rop af *Vive le Roi.* (En enda, mera välment än sinnrik stämma skrek isoleradt *Vive le Roi, toujours.*) Det var något ohyggligt hemskt i tankan, att ännu hade ej det officiela vidrörandet af *ett* lönnmord hunnit ske, (Fieschis) innan vederbörande redan voro färdiga med ett annat.

Efter talets slut togs eden af några nyvalda deputerade. Man hade en pinande känsla af huru obeskrifligt lumpen en sådan sak anses i Frankrike, då

man såg huru den tillgick här, der alla dock iakttogo en värdighet och anständighet, som jag ännu ingenstädes varseblifvit i *Paris*. Eden förestafvades och den, som gick den, hade intet annat att göra, än att räcka upp högra handen, på den plats han för tillfället innehade, och säga *"Je le jure."* Dessa tre ord utsades af alla med den frostigaste likgiltighet i verlden; den ene var inbegripen i ett samtal, när ordningen kom till honom, snöt sig med ena handen, under det han räckte upp den andra och kastade ut sitt "je le jure" emellan en nysning och ett helsningsord till sin närmaste granne; en annan gesticulerade med ena armen, räckte upp den andra till eden, vände sig hastigt om för att säga sitt "je le jure" och fortsatte i samma andedrägt den började discursen — och så hela raden utföre. Vid domstolarne, hvars förhandlingar jag en och annan gång öfvervarit, går det om möjligt ännu knapphändigare till. Jag vet också ej hvad Eden skall tjena till hos ett folk, som skulle anse föga bättre än en skymf, om man misstänkte det att vara smittadt med den löjliga svaghet, som verldens öfriga nationer kalla *religion*. Det fullkomliga frigörandet från alla band af dylik art synes, åtminstone vid en flyktigare iakttagelse, utgöra qvintessencen af Parisarens civilisation och det hvaröfver han mest högmodas.

Efter edgångens slut steg Justitiæministern PERSIL upp och förkunnade med hög röst, att "1837 års session vore öppnad." Konungen reste sig från thronen, Drottningen m. fl. lemnade tribunen och aflägs-

nade sig under starka, länge uthållna rop af "Vive le Roi, vive la Reine, vive la Famille Royale."

Allt strömmade nu ut och otaliga grupper bildade sig utanför *Palais Bourbon*. För Deputerade-Kammaren, som genast i massa uppvaktade H. M., förklarade han, att han aldrig varit så nära döden, emedan både han och Prins NEMOURS hade hufvudet framräckt, och han ansåg för ett underverk, att ej denne blef träffad.

Jag blandade mig, vid utgången och med afsigt, i några grupper af lägre folk som stodo och samtalade om händelsen. Jag blef dem en välkommen person, emedan jag händelsevis hade fått veta litet mer än de; jag, å min sida, ville observera det intryck saken gjort på denna del af befolkningen. Det var en bokstaflig sansculottklubb under bar himmel, ty om ock alla, utom käringarne, hade *"culottes,"* så fanns det dock troligen ej mer än en enda som hade dem *hela*. På qvinnfolken gjorde mordförsöket djupt intryck; de svuro öfver republikanerne; några äldre karlar höllo med dem, men de fleste af dessa syntes dock högst likgiltiga. Alla ynglingar och pojkar vågade väl ej yttra sig så öppet, som man kunde se att de hade lust till, men ett hånlöje öfver de öfrigas intresse för saken stod i deras fysionomier tydligen att läsa, och de skämtade, ehuru förtäckt och skyggt, öfver hela händelsen.

I allmänhet talade man redan följande dagen föga om alltsammans. Den köld Fransmannen har för allt hvad som ej rör honom och hans interessen

eller idéer enskildt, gör detta begripligt. Emedlertid mottogos så väl Konungen som Drottningen på *återresan* från Kammaren med varma, lifliga bifallstecken. På ditresan voro ropen för Konungen högst klena och för Drottningen alldeles inga.

En session i Deputerade-Kammaren. Frankrikes Deputerade-Kammare är icke mer hvad den var, under restaurationens sista och Juli-revolutionens första tider. Den gamla, af all erfarenhet bestyrkta satsen, att det är stormen eller åtminstone oron i samhället, som framkallar de stora inre krafterne hos dess medborgare, har äfven här bevarat sin rigtighet. Det var en tid, då Deputerade-Kammaren hade råd att inom några år förlora Manuel, Foy, Benjamin Constant, Lamarque, utan att dess öfverläggningar föllo i interesse för åhöraren eller läsaren. Nu skulle den icke tåla vid två eller tre förluster, sådane som dessa, förr än dess diskussioner förlorade allt värde till och med för fremlingen. *Ce sont les affaires qui font les hommes*, sade fordom ett gammalt Hof-ordspråk, ytligt, falskt och *dédaigneust*, såsom mestadels allt hvad verlden fått från det hållet; med en liten ändring, ordet *circonstances* i stället för *affaires*, blir ordspråket ofta en sanning, som vår tid framför andra var kallad att bevisa. Sitta icke ännu samma män i Deputerade-Kammaren som för 10 à 12 år sedan? Den har, sedan dess, förlorat Casimir Périer och Lamarque,

men MAUGUIN, ODILON BARROT, DUPIN, GUIZOT, THIERS och den största af dem alla i tribunen, ROYER COLLARD, har den behållit, den har förvärfvat BERRYER, som står värdigt vid sidan af hvad Kammaren någonsin egt ypperst och snillrikast; men *förhållandena* äro icke mera desamma. Man har gått, icke såsom POPE sade *"from Sounds to Things"*, utan *"from Things to Sounds."* *Då* stridde man om öfverväldet mellan Friheten och Absolutismen, och en hel verld väntade med ångest på det utslag Frankrike skulle ge i saken. Nu gäller det, huruvida Hr GUIZÔT skall öfverlistas och undanknuffas af Hr THIERS eller tvärtom. Samhället har satt sig; stora idéer finnas icke mer att kämpa för och de *större* krafterne hafva icke mer något spelrum; de *små*, som kläda harnesk för egennytta, vinstbegär, äro de enda som visa sig på banan. Samma *personer* uppträda nu som förr; men samma anda talar icke af deras mun och talet blir derföre derefter. ROYER COLLARD ensam *tiger*. Tyst och begrundande sitter han på sin plats i midten af centern; sällan saknas han der, åtminstone icke då vigtigare frågor förekomma; de rena, allvarsamma dragen, den ärliga, kloka och lugna blicken fängsla åskådaren, men förgäfves väntar han, att dessa läppar, från hvilka så mången stor sanning, så mången ädel tanka utgått i verlden, skola öppnas. De hafva tystnat, ty för *Frankrike* hafva de ingenting mer att säga, åtminstone efter hans åsigter. MAUGUIN tiger ock vanligen, utom när slafemancipa-

tionen i kolonierna någon gång är ämnet; då blir han varm till förmån för plantage-egarne på *Martinique*. Han är deras fullmäktig och de betala honom så hederligt.

Om Kammarens öfverläggningar sålunda icke mera ega det interesse de i andra tider haft, återstår i alla fall ännu, när någon vigtigare disskusion förefaller, tillräckligt för att gifva värde åt en skildring af Kammarens physionomi vid ett sådant tillfälle. Jag vill derföre bedja läsaren för några ögonblick förflytta sig till *Palais Bourbon*, såsom åskådare och åhörare af någon liflig öfverläggning, hvarvid jag dock, för möjligheten af en någorlunda fullständig mönstring, får utbedja mig att ej behöfva inskränkas till någon viss debatt, icke heller åläggas att ansvara för, det allt tilldragit sig i den ordning och så på en gång som det i det följande finnes upptaget.

På *L'ordre du jour*, eller föredragningslistan som man på Svenska skulle kalla det, är t. ex. *Spanska* eller *Algerska* frågan. Klockan 12 äro redan de flesta läktare fullsatta och främsta bänkraden intages mestadels af det vackra könet. Om man är så lycklig att ega ett inträdeskort till Diplomatiska läktaren, kan man komma något senare. Den halfcirkelformiga salongen börjar mot klockan ett fyllas af de efter hand anländande representanterne. Handtryckningar utdelas och samtalande grupper bilda sig här och der. *Monitörens* snabbskrifvare, som hafva sin plats i en mörk vrå nära ena ingången, vid väggen till venster om tribunen, hvässa

sina pennor. Presidentens och Talarens tribuner af hvit marmor och grannt utsirade intaga den plats, som Kongl. Thronen vid Kammarens öppnande inkräktat. Väggen bakom dem höljes icke, såsom då, af trefärgade festoner och draperier; de tre basreliever, som pryda den, och föreställa Chartans besvärjande, Kronans erbjudande åt LUDVIG PHILIP &c. äro blottade.

Klockan slår ett eller half tu. Presidenten har intagit sin plats och förklarar sessionen öppnad. Denne President var för sju år sedan DUPIN och då han, både såsom politisk person i gemen och såsom ordförande, är vida mer utmärkt än hans efterträdare, (SAUZET) torde det tillåtas mig att här skildra honom sådan han var såsom President. Ett kalt hufvud, som vid kyligare väder döljes af en rödbrun peruk, en obetydlig, ehuru icke liten figur, trivial borgerlighet i skick och rörelser, vanliga anletsdrag, buskiga ögonbryn, som skugga ett par lifliga, tänkande ögon, hvilkas blick bär en sällsynt grad af ärlighet, fasthet och oförskräckthet, men derjemte ett visst tycke af tjurhufvad egensinnighet, vårdslöshet i hållning och åtbörder med ett befallande uttryck i hela figuren, såsom vore tribunen skrifbordet i hans arbetsrum och landets fäder omkring honom hans skrifvarebiträden — sådan är Kammarens ryktbare President, och hans sätt att behandla Kammaren svarar fullkomligen härtill. Uppkommer någon incidensfråga, något som rörer reglementet och vederbörande ej foga sig efter hans åsigt af saken, stiger han upp från sin stol, slår ut begge armarne och tilltalar

sina värda colleger på ett sätt, som går ganska nära hvad man på Svenska kallar att "hundsa" folk; men som han merendels i grunden har rätt, och i ordalagen är sarcastisk och träffande utan att träda höflighetens yttersta gräns alltför nära, gör han dock sina motståndare flata och bringar dem till tystnad. Jag har ofta beundrat det stora inflytande han, med så liten skonsamhet i former, förstått att tillvälla sig öfver Kammaren; den häntyder på en stor inre öfverlägsenhet, den man i allmänhet också sällan hör bestridas.

Sessionen är öppnad och Presidenten har, efter anteckningens tur, uppkallat i tribunen Herr Falguerolles eller Herr Fulchiron eller Herr Bodin eller någon annan af de hundrade medelmåttor, hvarpå Kammaren och i synnerhet Centern har så god råd. Ingen hör på honom, alla samtala inbördes, och fremlingen, som ändå kunde vara nyfiken att, för jemnförelsens och totalbedömandets skuld, få åtminstone en idé om hvad Talaren har att anföra, förmår, med det skarpast lyssnande öra, icke uppfånga en mening, knappt ett ord. Presidenten ringer väl hvarannan eller tredje minut, mechaniskt, två à tre starka slag med den på hans tribun ställda klockan, till utseende fullkomligen lik en något uppputsad koskälla, och *Huissiers*, som ha sin plats vid tribunens fot, ropa tidt och ofta: *Silence Messieurs*, hvari möjligen någon af talarens personliga vänner bland hans colleger instämmer — men allt utan verkan. Slutligen tar man på läktarne exempel af salongen, och sam-

talen komma i full gång. Låt oss begagna tiden att kasta en blick på den nästan fulltaliga Kammarens utseende.

På sidorne om Presidentens tribun och lägre än den sitta Kammarens *Questeurs* och *Secrétaires Redacteurs*. Yttersta högra sidans bänkar äro tomma, de som för tjuge år sedan voro så fullproppade af enthusiasm för Bourbonerne och Louis le Desiré. Endast någon gång såg man der fordom en lång, vacker gestalt, med imponerande skick och åtbörder, grått eller snarare hvitt hår och en förnäm min. Det var den numera aflidne Hertigen af Fitz-James och Berwick. Sällan hade han likväl der sin plats; oftast satt han några bänkar närmare centern, bredvid eller bakom Berryer, sin själafrände. Är yttersta högra sidan tom, så är Centern, under närvarande conjunctur, så mycket fullare. Der sitter den afgörande majoriteten, de största medelmåttorna, men också de största talangerne, på ett par undantag när: hundradetals namn, som samtiden icke känner och efterverlden får uppleta i *Monitören*, om de ens komma dit; men der sitta också Royer Collard, Guizôt (när han icke är minister), Thiers, Salvandy, och många andra, med stort, Europeiskt rykte inom vetenskaperne och litteraturen. Den sirlige, ömme Lamartine, half dandy och half troubadour, finner man ock der, när hans hälsa tillåter honom att bivista sessionen; hans plats var förr mycket åt högra sidan; efter sin senaste frontförändring torde han väl hafva dragit sig betydligt åt venster. I midten,

högt uppe, sitta tvenne på sitt sätt bekanta personer: Grefve JAUBERT, en man som visst icke saknar talang, men som egentligen fått sitt rykte såsom *Juste milieuns* syndabock, en i yttre måtto mindre märklig person i sina bästa år, samt den välbekante General, numera Marskalk BUGEAUD, när han ej är hindrad af sitt Algerska Gouverneurskap. Han är Doctrinärernes Achilles och skjuter ihjäl folk för rätta medelvägens räkning *mellan* sessionerne; *under* dem sprider han öfver förhandlingarne en viss munterhet, genom sin naiva obekantskap icke blott med de samhällsformer, under hvilka han lefver, utan med alla slags studier i gemen, och hvarje art deraf i synnerhet. Det hindrar honom icke att gå friskt på, uppställa och försvara sattser, ända till dess någon punkt i hans dialectik blir så ytterst rolig, att hela Kammaren, vänner och fiender, skratta honom midt i synen och hela anförandet dränkes i ett forssande löje. Venstra och yttersta venstra sidans bänkar äro mera talrikt besatta än den högra. Ytterst på främsta bänken, närmast tribunen på denna sida, har ovilkorligen alltid LA FITTE sin plats, LA FITTE, som Juli-revolutionen *ruinerat*, likväl på det sätt att han ännu i sitt ruinerade och brödlösa tillstånd, skall ega en liten öfverlefva af *fyra millioner* francs. Förut lärer han haft *trettio*. Han är en för heder, mera än för snille, allmänt aktad man, och hade han ej haft den lilla fåfängan att en tid spela "man i staten", så hade hans rykte för talang ej lidit samma afbräck som hans rykte för rikedom. Nu ha de i

det nogaste följts åt. LA FITTE eger ett vackert, mildt och vänligt utseende och tycks ega mycken ungdomlighet för sina år; hans anletsdrag och kroppsställning hafva i allmänhet icke åldrats i bredd med hans hvittnade hår. Bredvid LA FITTE sitter alltid ODILON BARRÔT och bredvid honom ARAGO; äfven han är bland de utmärkta Kammarens män, hvilka mera sällan blanda sig i diskussionen. Hans fullkomligt republikanska tänkesätt, något maskerade i tribunen, äro dock ingen hemlighet för hans umgängesvänner, hvilka likväl alla göra den största rättvisa åt ärligheten och humaniteten i hans politiska åsigter, och åt hans moraliska värde i allmänhet.

Herr FALGUEROLLES, eller hvad den medelmåtta månde heta som vi hafva för oss, har ändtligen slutat och nedstigit, efter en ofantlig consumtion af ord och sockervatten, från tribunen, den han slagit under sig för en eller par timmar. I sorlet, som ännu fortfar, hör man på läktaren icke det namn, som Presidenten nu uppropar, men sorlet lägger sig på ögonblicket; det är en notabilitet som uppträder, det finner man genast. Från tredje eller fjerde bänken bakom LA FITTE nedstiger en smärt gestalt, svartklädd och med ett slags republikansk elegans i sin hållning. Hans becksvarta, yfviga hår är lagdt med en viss affekterad vårdslöshet och en lock deraf faller djupt ned på den höga, åt sidorne uppdragna pannan. Hans hy är gulaktig, hans regelbundna drag uttrycka en viss obändighet och bisterhet; det är med ett ord något gallartadt i hela hans utseende och

skick; denne man, ännu i sin första mannaålder, är Garnier Pagès *). Med skyndande steg uppstiger han i tribunen, slungar en arg blick öfver Ministerbänken framför sig och Centern bortom den. Med stark, ljudande stämma börjar han en improvisation, som räcker ett par timmar, och som är högst svår att fatta, i anseende till den omåttliga hastighet hvarmed han talar, och detta utan att ändra ett ord, häfta i en tankegång eller hemta sig då och då för en ny argumentation. Häftig, illsken alltigenom, slår han med båda händerna oupphörligen i marmorskifvan framför sig, hoppar i tribunen, när han blir rätt exalterad, och rör sig beständigt fram och tillbaka inom dess trånga omkrets. Hans tal är mera ett redan hundrade gånger framdraget register öfver alla ministèrens och i synnerhet majoritetens synder, än en argumentation öfver ämnet. Han slår ut båda armarne emot dem, sträcker ut pekfingret hotande öfver dem och knyter någon gång båda näfvarna emot dem. Emedlertid afhöres han med ett slags fruktande tystnad och blott när han någon gång blir allt

för

*) Eller rättare *var* Garnier Pagès. Döden bortryckte honom för få år sedan; men då han onekligen var republikens talangfullaste representant inom Kamaren och partiet efter hans bortgång ej der, bland sina öppna bekännare, eger någon med större natursgåfvor — Carnôt har ingenting stort eller lysande mer än sitt namn — torde det ursägtas att jag, för att sinnebilda äfven denna fraction af opinionen inom "landets fäder", bibehållit honom i kretsen af de ännu lefvande utmärktheter som i tribunen kämpade mot honom eller vid hans sida.

för ohöfvisk i sina ord — åthäfvorna hållas alltid till godo — höjer sig ett fortissimo af knot, hvarpå han dock föga aktar, skriker blott öfver det om han kan. Äfven han förbrukar omätligt med sockervatten.

Efter honom uppträder förre Conselj-Presidenten Molé, en städad diplomatfigur, med salonshållning, men ingenting originellt i hela sitt väsen. Han är öfver 60 år, ser mild, angenäm och värdig ut. Han uppläser ur papperet ett anförande, som är ganska väl sammansatt, ganska Fransyskt och väl skrifvet, men deruti ingenting genuint, individuelt röjer sig; det kan vara af honom, det kan ock vara af någon tjensteman vid hans departement; det är af det slaget, som hvar och en, med litet talang, kan skrifva på beställning, när och huru ofta som helst. Han declamerar det ganska tydligt och gesticulerar dervid litet och enformigt med den hand, hvari han ej håller papperet. Han afhörs, om icke med serdeles interesse, åtminstone med tystnad: en gärd åt hans upphöjda plats och hans enskilda personlighet.

Molé har slutat och Kammaren är på vägen att slå sig lös efter den aktningsfulla stillhet hvarmed den afhört hans anförande; men Odilon Barrôt stiger upp och närmar sig tribunen. Ett sorl af interesse och väntan ilar igenom salongen och läktarne samt följes i ögonblicket af den djupaste tystnad.

Odilon Barrôts höga och uttrycksfulla panna är kal ända upp öfver hjessan. Hans hufvud, utan att vara regelmessigt bildadt, har rena, manliga

drag, i hvilka ligger ett uttryck på en gång af mildhet och allvar. Hans gestalt är smärt och välbildad, hans hållning och skick värdiga och af fullkomligen god ton, likväl utan anspråksfullhet. Hans ännu ungdomliga utseende, som tillhör medelålderns fulla styrka, sticker på ett eget sätt af mot det nästan hårlösa hufvudet. Hans improviserade föredrag, understödt af en lycklig organ, fängslar ovillkorligen uppmärksamheten. Det är städadt, men lefvande, varmt, effektfullt, men utan öfverdrift; någon gång står kanske hans pathos på gränsen af det theatraliska, men dock med värdighet. I sina utfall mot Ministèren bibehåller han alltid en viss anständighet, något hvarmed Kammarens republikanska medlemmar icke äro så noga. I öfrigt är hans argumentation jemnt hållen, bevisande, men isynnerhet hänförande, och bifallssalfvor afbryta honom ofta.

Han slutar under upprepade bravorop och Ministern Guizot bestiger tribunen för att svara honom.

Guizot tyckes vara omkring 60 år; på båda sidor om hans höga panna nedfaller det bruna, gråsprängda håret rakt och slätkammadt. Lärdom och skarpsinnighet stå att läsa i hans för öfrigt mindre märkliga, magra och fårade drag. Hans figur är tunn, utan egentlig lifliglet, men icke utan kraft och spänstighet. Hans starka, välljudande organ fyller salen med lätthet. Hans föredrag (likasom hela hans skick) har något afmätt, docerande, cathedermessigt: det är strängt logiskt, klart, spetsfundigt, utvisar mycken dialektisk vana och skicklighet,

går icke sällan på djupet, men är i allmänhet något torrt, stelt och färglöst. Hans vidsträckta kännedom af och personliga bekantskap med de sista decenniernas alla händelser, hans fina blick och säkra tankegång gifva dock alltid ett stort värde åt hans anföranden och göra dem svåra att med framgång vederlägga.

Det har i GUIZOTS tal förekommit någon anspelning på September-Ministeren; en fin, men ändå ganska uddhvass pik mot den och dess Chef i synnerhet, har kanske undfallit honom. Då reser sig i midten af venstra centern en liten obetydlig, men i sina dimensioner ganska harmonisk figur upp från sin bänk. Ett fint, nästan barnsligt, men genialiskt och, i sina undulistiska former, rätt behagligt ansigte utmärker honom. Hans vackra ögon äro, liksom hela figuren, fulla af lif och oro. Det är förre Premier-Ministern, den ryktbare THIERS. Med lätta, brådskande steg hoppar han upp i tribunen. Hans organ är hes och gnällande, men tränger bättre igenom än mången med vida större volym. Hans declamation flyter ledigt och utan all ansträngning. Han blir lätt varm och skulle då, med samma lynne och tendens som GARNIER PAGÉS, bli lika bitter och skoningslös; men THIERS är verldsman och diplomat, han vill vara manerlig och är det äfven. Faller han någon gång ur rollen, så finner han straxt i sin medfödda qvickhet och fyndighet en utväg till räddning. Han affekterar en öppenhet, en oförställdhet i framläggandet af motiverne för sitt handlingssätt, en ärlighet i

sin politik, som ingen i allmänhet just tror på, men den han med stor skicklighet förstår argumentera sig till. Hans dialektik förvillar, om den ej öfvertygar, och den gnistrande qvickhet hvarmed han kryddar den, det lefvande, behagliga, varma, omvexlande och snillrika som utmärker hela hans framställning, ger alltid, och under alla förhållanden, ett stort värde åt hans anföranden.

Klockan är redan öfver 6 när THIERS, under lifligt, upprepadt bifall, nedstiger från tribunen. Den praktfulla gaslustren i midten af salongen, under glas-cupolen, har redan brunnit i två timmar, Kammaren är trött och hungrig och ropar med hög röst på *cloture;* den stiger upp från bänkarna, samlar sig i grupper på gången framför och omkring tribunen; Det synes omöjligt att längre hålla den tillsamman. Då ropar Presidenten med afsigtligt förhöjd stämma: *La parole est à M:r* BERRYER. *En place, en place* ljuder plötsligen från alla håll och inom en minut har hvar och en stilla, lyssnande, uppmärksam, återintagit den bänk, der han redan sittat i fem timmar, och som han minuten förut vändt ryggen med den bestämdaste föresats, att denna qväll icke mera återse den. Så mäktigt verkar blotta utropandet af ett namn; men detta namn är också, enligt hvad man alltmer börjar bli ense om, numera kanske den största talares i Kammaren och i *Frankrike.*

BERRYER har en imponerade, något fyllig figur. Äfven *hans* ännu temligen unga hufvud är kalt. Hans böjda näsa, höga panna, stora och själfulla ögon,

hans välformade mun och haka bilda tillsammans ett ytterst harmoniskt helt, ett helt af mild värdighet och höghet, hvartill hela gestaltens hållning och rörelser fullkomligen svara. Länge och noga fixerad, röjer sig stundom, i den sluga och djupa blicken, en blixt af framskymtande, våldsamma passioner, som dock i ögonblicket hålles tillbaka och försvinner, innan man hunnit rätt förvissa sig om man sett rigtigt eller ej. Berryers hufvud och hela gestalt skulle, i sådana ögonblick, blifva den yppersta modell till en Cardinal eller General för Jesuiter-Orden.

Berryers organ är ovanligt ren och klangfull. Man hör honom med lätthet i den aflägsnaste vrå af salongen. Hans föredrag, varmt och lefvande, utan öfverdrift eller hetta, är i hög grad effektfullt. Han är vältalig i ordets vackraste betydelse, ty han förenar med stil och färg i framställningen, en skarpsinnighet i ämnets uppfattning och en logisk styrka i bevisning, som äro sällsynta hos Franska talare. Han uppehåller sig icke med småsaker, han lyser icke med infall och antitheser. Hans säkra och träffande blick fattar hufvudsaken hastigt och skarpt; motståndarnes omsvep och sidosprång förvilla honom ej. Han sätter yxan till roten på Ministerens politik; han plockar sönder den bit för bit och, med hans legitimistiska grundideer, är detta för honom ett lätt arbete, med en styrelse, sammansatt af personer, hvilka endast af nödvändighet fogat sig

efter revolutionen och försvara den från tribunen, men sjelfva ingalunda i sitt väsen tillhöra den.

Man har lyssnat med spänd uppmärksamhet i nära tvenne timmar. BERRYER slutar och qvarlemnar ett djupt intryck i alla sinnen. Lyckligtvis för Ministeren är kl. 8 på qvällen, och den får sålunda natten och andra förmiddagen på sig att besvara honom. Presidenten stiger upp och förklarar sessionen slutad. Alla skynda ut, trängas i corridorerne och i täta massor ila åhörare och representanter öfver *Pont de la Concorde* till de väntande middagsborden.

Men det är fullt månsken derute på platsen och bron. Läsaren torde tillåta mig att stanna några minuter och kasta ett öga på den högst praktfulla tafla, som här ligger utbredd i den milda strålglansen. Under mig flyter *Seinen* bred, strid och majestätisk. Dess om dagen grumlade yta glänser nu som ett omätligt silfverband. Ögat följer dess lopp, på ena sidan, ända bort till *Notre Dames* göthiska torn, stora, mörka titaner i det klara månskenet, och två, tre vackra broar kasta, mellan dem och mig, sina lätta hvalf öfver strömmen. På andra sidan begränsar Invalidernes bro utsigten af floden och Invalidernes vördnadsbjudande *Dôme* beherrskar den. Bakom mig har jag *Palais Bourbon* med sin antika colonad, framför mig, — i midten af *Place de la Concorde*, på den rysligt minnesvärda punkt deraf, der terrorismens guillotine var upprest, den guillotine, som invigdes af den olycklige LUDVIG, —

står obelisken från Luxor och kastar sin långa, mystiska skugga öfver torget. På sidorna om detta utbreder sig åt höger Tuileriernas ofantliga trädgård och längre bort *Louvren*, samt åt venster Elyseiska fälten, denna vidsträckta park, som slutar vid *Étoiles* triumfbåge, och hvars sekelgamla trän bilda en nästan ogenomtränglig solskärm om sommaren. Midt för mig intages torgets motsatta sida af två bland de grannaste palats *Paris* eger. Den ståtliga Rivoli-gatan, med sina långa, romerska arcader, försvinner åt höger och mellan de båda palatsen höjer sig vid slutet af en kort gata, *Madeleine*-kyrkans antika massa. Colonnadens jätteproportioner, klart upplysta af den glänsande månen, göra en obeskriflig verkan. Heders-Legionens palats, den herrliga byggnaden på *Quai d'Orsay*, renare i stil än de fleste i *Paris*, ligga åskådaren närmare, vid sidan af *Palais Bourbon*.

Sådan är den anblick man en månskensafton eger från *Pont de la Concorde*. Den som en gång sett den glömmer den icke; kan han, så återvänder han ofta hit, och hvad han än ser af skönt och stort i Europas andra hufvudstäder, något som i denna anda, i denna stil öfverträffar detta, finner han svårligen.

Père La Chaises Kyrkogård. Ingen fremling som besöker Frankrikes hufvudstad underlåter att offra några stunder åt detta, Frankrikes *verkliga* Pantheon; det andra, som finnes i den fordna Kyrkan *S:t Geneviève*, förtjenar ej detta namn. Utom Voltaire och Rousseau och ännu några andra,

känner historien knappt de, i alla fall fåtaliga, som der erhållit en plats eller ett monument. Kring foten och sidorne af den kulle som bär namn efter Ludvig XIV:s ryktbara biktfar och beherrskas af hans ännu qvarstående villa, slumra deremot nästan alla de, hvilka på det sista halfva seklet, genom fredens eller krigets bragder, vunnit ett namn åt sig och sitt land. I vissa trakter af denna vidsträckta, åt döden invigda park, är snart sagdt hvarje marmorhäll ett blad i historien, och blir också skriften en dag oläslig på stenen, ur häfderne utplånas den ej.

Père la Chaises Kyrkogård äfven, i anseende till sin belägenhet, kallad cimetière de l'Est — hvilket en af våra tidningar en gång öfversatte med: Kyrkogården i Est — ligger tätt utanför *Paris* och midt för *Barrière d'Aunay*, genom hvilken vägen går till densamma. Till fots är det, äfven från centern af denna ofantliga stad, en liten piligrimsfärd för hvar och en, som ej är fotgångare till professionen. Lyckligtvis hafva i *Paris* communicationsmedlen hållit jemna steg med behofvet. Den otaliga mängd och de nästan lika otaliga varianter af Omnibus, hvilka, under hvarjehanda benämningar, i alla rigtningar genomkorssa staden, göra numera icke blott ett besök i dennas aflägsnaste delar, utan äfven färder till lustslotten m. m., till en småsak både i tid och kostnad. För 6 sous (omkring 10½ sk. r:gs) far man beqvämt igenom hela *Paris* och, för 10, ett godt stycke utom detsamma. Väl hafva dessa åkdon icke den snygghet som de Stockholmska, dem de tjenat till mönster, och icke heller kan

man i dem påräkna ett i allmänhet så valdt sällskap, som i dessa, men priset är relativt till afståndet oändligen lägre och hvar femte eller högst tionde minut afgå de från sina stationer. Skada blott att det fordras ett snart sagdt eget studium för att kunna begagna dem. Utan någon vana vid de färger, som utmärka dem, de vimplar som pryda dem, de olika benämningar af *Omnibus*, *Tricycles*, *Dames Blanches*, *Batignolaises*, *Citadines* och dussintals andra som de bära, får man svårligen reda på det åkdon man för tillfället behöfver, för att komma till den trakt man vill.

Man bör välja en klar dag, och i synnerhet, så vidt sådant låter sig göra i *Paris*, en *torr* dag, för att besöka *Père la Chaise*. Det senare drar kanske läsaren på munnen åt, då det kommer så tvärt på den *mention honorable* de Parisiska omnibus erhållit; men saken är ej att skämta med. Man åker icke längre än till kyrkogårdens gallerport, och om man der ej vill stå fastnaglad i den lerigaste af all lerig jordmån i verlden, der man ej utan stor svårighet kan göra ett steg annat än baklänges, bör man icke våga sig åstad i annat väder än den tillförlitligaste torka.

Annalkandet till *la Chaise* bebådas, på de två, tre sista gatorne närmast barrièren, af en massa dödens och grafvens insignier, som öfverallt, från alla dörrar, alla fönster, möta ögat; nästan hvarje hus i grannskapet är ett försäljningsmagasin för grafstenar, korss, plåtar och en myriad kransar af alla dimen-

sioner och alla färger, hvita och stela som dödens drägt, gulbleka, färglösa, vissnade som lifvet vid en makas graf, gröna och friska som det i ljusare ögonblick framskymtande hoppet bortom den.

Trettiotusende bibehållna grafvar sägas ligga kringströdda på den vida amphitheater kyrkogården bildar, från kullens fot ända upp till dess topp; på ungefär halfva vägen är ett jättelikt monument öfver julihjeltarne nu upprest.

I zigzag öfver hvarandra höja sig breda gångar uppföre och omkring berget, som öfverst har ett stort och vackert lik- eller benhus. Marmor och bronze hölja den grönskande matta, som omgifver gångarne; emellan och omkring monumenten ser man öfverallt tårpilar och cypresser; men andra trädslag äro nästan fullkomligen bannlysta. Det hela får derigenom den caracter det bör ega och ger det intryck det bör gifva.

Öfver monumenten på *Père la Chaise* skulle man kunna skrifva en hel bok och, för att kunna skrifva den, behöfde man gå der ett helt år. Här, såsom annorstädes, hafva ej alltid smaken och skönhetssinnet gått i bredd med saknaden och den goda viljan. Fransmannen är dessutom till sin natur grann och manierad i konsterna. Ej underligt derföre om man finner mera prål än sanning och skönhet i de otaliga grafvårdar, dem Statens och Stadens mägtige här upprest åt sine hädangångne. Foys grafvård är enkel och vacker. *Gouvion S:t* Cyrs colossala marmorstaty, i marskalksuniform, på grafven, vittnar om

en skicklig konstnär, och ännu mer det lysande, jättehöga, prägtiga och smakfulla, rikt utsirade monument, som höljer stoftet af den ädle SUCHET, Hertig af *Albufera*, den oegennyttigaste af NAPOLEONS Marskalkar och en af tidens yppersta härförare. Å andra sidan fattas icke bevis på ytterligheten i förvilladt begrepp om, jag vill icke ens säga det vackra, utan det blott och bart skickliga i prydandet af hängångna vänners graf. Så t. ex. mins jag, bland åtskilligt annat, ett litet monument öfver en Capten, upprest af hans, såsom inscriptionen lyder, sörjande hustru. Det föreställer sal. Captenen i uniform och aftagen i profil, med stångpiska och pudradt hår, alltsammans *måladt i pastell*, och behörigen förvaradt under glas och ram.

Der stoftet af så många frejdade män hvilar, af män, hvilkas lager, vunnen på slagtfältet, i talarens tribun, i tänkarens och konstnärens oprydda kammare, ännu står frisk och blomstrande i vården af deras samtid eller närmaste eftertid, — der inträder ingen, hvars sinne är mägtigt någon lyftning, utan att erfara ett djupt och storartadt intryck. Men det finns en minnesvärd graf på *Père La Chaises* kyrkogård, som icke gifver *detta* slags intryck; känsliga sinnen nalkas den dock gerna, och det minne den framkallar, om det också beles af dagens öfverkloka realister, är dyrbart för *hjertat*, för hjertat, som ej förstår något annat än älska, men som också *kan* det, såsom *de* kunde det, hvilka hvila under denna häll, kunde det i *lifvet*, som åtskiljde

dem, i *döden*, som förenade dem. Mägtig var *denna* kärlek, ty den verkade mäktigt äfven på den yttre verlden omkring dem, och det är icke eljest kärlekens sak; den gaf dem ett rum i häfderna, ett namn, som till och med bortskymde det stora namn *han* för sig eröfrade, såsom en af medeltidens största lärde, en af dess djupaste och frisinnigaste tänkare. Theologen, snillet, vältalaren hafva försvunnit; älskaren står qvar och, efter åtta sekler, ligga ännu friska kransar på hans och hennes sarcophag.

Den plats som förvarar det af välmenande händer, från en ort till en annan mer än en gång förflyttade stoftet af ABELARD och HELOISA, är på en sidogång till höger från kyrkogårdens stora ingångsport. Den är omgifven af cypresser och nyare grafvar. Monumentet utgöres af en sarcophag från medeltiden, på hvars lock, efter tidens sed, de båda älskandes bilder, i naturlig storlek och huggna i sten, ligga vid sidan af hvarandra. Öfver sarcophagen höjer sig en slags baldakin, i byzantinsk-göthisk stil, sammansatt af lemningar från det, genom den ena af dem så ryktbara klostret *Paraclet*. Sarcophagens sidor äro fullskrifna med latinska inscriptioner.

Fransmannen, lättsinnig och ombytlig, men ärligen exalterad i den känsla som för ögonblicket intager honom, behöfver också mer än andra yttre tecken för densamma. Deraf de många friska kransar, som städse, om vintern som om sommaren, pryda ABELARDS och HELOISAS graf, och hvilka, efter all sannolikhet, icke skulle finnas der, om monumentet

och grafven låge i ett annat land, i en annan hufvudstad. Denna graf är och förblir en vallfartsort, en helgedom för den i hjertats renhet och oskuld svärmande kärleken. Kransarne på ABELARDS och HELOISAS vård äro åtminstone en *ren*, en *helig* tanka, och huru barnslig den än må anses af det förståndiga folket, är det icke dess mindre säkert, att tiden ej har något öfverflöd på tankar af det slaget.

Man berättar åtskilligt om svärmande utbrott, hvartill denna graf, de senare åren, skall varit vittne. En dag hade 2:ne älskande knäböjt vid sarcophagen, med en lancett uppristat de båda sammanbundna venstra armarne och låtit blodet förenadt nedströmma på stenen, såsom ett offer åt dem som hvila derunder.

Man bör, såsom nyss sades, välja en *klar* dag för besöket på denna Kyrkogård. Från spetsen deraf har man nemligen en högst märkvärdig utsigt. *Paris*, i hela sin ofantliga vidsträckthet, ligger utbredt för ögat. Det är en panorama, som i prakt och storhet öfverträffas endast af den anblick af samma föremål, man eger från terassen vid *S:t Cloud*. Och vill man icke blott *se*, utan *tänka*, *drömma* öfver hvad man ser, hvilken tanka ligger det icke i *Paris*, sedt från spetsen af *La Chaises* kulle! *Här* vid min fot är det tyst, stilla, fredligt. Hat, afund, ärelust, penningebegär, högmod, *här* hafva dessa stolta böljor stannat och lagt sig. "Hit, men icke längre," ropar det öfver staden der nere från cypresskullen här uppe.

Och *der*, der gå de ännu alla i skyhöga böljor, der hviner ovädret, der tjuta de emot hvarandra och Satan hånskrattar i stormen; men huru de äflas, huru de kämpa och stänka skummet högt mot himmel och stjernor, *hit* måste de dock; tyst och ödmjukt närma de sig alla, och Domen är öfver dem, som den varit öfver deras fäder.

De Döfstummas Institut. Den i sitt yttre föga anspråksfulla byggnad, som innesluter denna, en af de märkvärdigaste välgörenhets-inrättningar i *Paris*, ligger vid ändan af gatan *S:t Jacques*, på andra sidan Seinen. En årsexamen med eleverne förestod, offentlig såsom alla dylika, och en af mina Parisiska vänner hade förskaffat mig ett inträdeskort dertill. Jag steg in i en icke synnerligen stor, hvitmenad och oprydd sal, der, ehuru jag anlände temligen sent, knappt ett par dussin personer funnos före mig. Så litet allmänt deltagande väcker numera den stiftelse, som gjort Abbé de l'Epée och Sicard odödlige, och detta i sjelfva den stad der de fordom verkade och lefde.

Institutets föreståndare steg upp i en Catheder, derifrån han afgaf en slags berättelse och höll ett tal, som gerna, båda två, kunde uteblifvit. Derefter framkallades den ena eleven efter den andra, för att aflägga prof på sina framsteg, och nu började ett af de interessantaste förhör man kan tänka sig. Hos hvar och en som endast sett döfstumma i andra länder,

måste det väcka den högsta grad af öfverraskning och förvåning.

Bildningen i detta institut skiljer sig i hufvudsaken från den som afses i andra dylika inrättningar, derigenom att *talet*, det *verkliga* talet, här går i bredd med all annan undervisning. Det finnes ingen elev, som icke åtminstone kan tala *något*, och andra som tala så bra och tydligt, som det är möjligt för den, hvars öra aldrig kan förnimma det ljud hans mun articulerar.

Examen började med ett par gossar af 8 till 10 års ålder, hvilka blott varit *två månader* vid Institutet. Läraren tillsade dem, att hemta från ett närstående bord papper af flera olika färger. Tillsägningen skedde alltid högt, men långsamt och under läpparnes starkt markerade rörelse. Det ses nemligen på munnen hvad som säges. Gossen upprepade alltid först med hög röst tillsägelsen, hvarvid han ofta misstog sig om ljudet af ett och annat ord, men släpptes icke förr, än han hittat på det rätta, hvarefter han gick bort att hemta den begärda saken; aldrig misstog han sig om färgerna på det papper som begärdes. Sedan antyddes en af två månaders-eleverne att lägga saker *på, öfver, under, bredvid* och *emellan* andra; han misstog sig aldrig, men tvekade ett par gånger, såg dock dervid icke på läraren, utan funderade för sig sjelf; uttrycket af eftertanka, tvekan, otålighet att hitta på det rätta, i dessa ansigten, hade något högst eget och interessant. En elev, som någon längre tid varit i Institutet, fram-

kallades och, på tillfrågan om betydelsen af ISAACS offring och huru den tillgick, berättade han ganska redigt förhållandet, ehuru det, i anseende till ljudens och uttalets *omenskliget*, om jag så får uttrycka mig, icke var lätt att förstå honom för den som första gången hörde *sådant* tal. Jag förstod i alla fall mera af hans anförande än af en och annan talares i Deputerade-Kammaren, äfven då der var fullkomligen tyst i salonen. Sist framkallades ynglingar som varit i Institutet mer än *två år*, den tid som anses erforderlig för att fullända deras bildning såsom blott och bart döfstumma. Att dessa alla mer eller mindre väl kunde tala, förstås af sig sjelft, och det var egentligen för att visa deras framsteg i allmän bildning, de förhördes. För *en* uppskrefs på taflan en fråga om huru *säd* odlas, hvilket skriftligen, på ganska ren och god franska, af honom besvarades till de minsta detaljer, från såningen till och med tröskningen och förbakningen till bröd. *En annan* upptecknade, under tiden, ABBÉ DE L'EPÉES historia. *En tredje* förvandlade derunder på en tredje tafla *verb-begrepp* till *adjectiva*. Man uppgaf t. ex. för honom verbet *Travailler*. Han nedskref: *Celui qvi travaille est laborieux*. Detta kallades: *changer les verbes en adjectifs*. — Efter dessa ynglingar framkallades en annan att aflägga prof i deklamationskonsten. Han uppläste ljudeligen och ganska tydligt LAFONTAINES fabel om *Korpen* och *Räfven*. Rösten var helt och hållet klanglös, någon höjning och sänkning, någon

accen-

accentuering förspordes icke, och det hela lät vildt och hemskt; äfven togs ljudet starkt utur strupen, hvilket jag dock har anledning förmoda var en egenhet för individen.

Derefter gafs en slags pantomimisk föreställning af en hel hop bland Lafontaines fabler. Detta var otvifvelaktigt det värderikaste af alltsammans. Den qvickhet, finhet och naivetet, den uppfinning i rörelser och tecken, som eleverne härvid ådagalade, voro i många fall verkligen beundransvärde. Serdeles utmärkte sig en lång, vacker yngling, som föreställde fablerne om *Ostran*, den Rätten, som skulle skilja mellan parterne, åt upp och gaf hvardera ett skal, samt om *Mjölkflickan*, som, med sin mjölkkruka på hufvudet, uppgör planen för att genom den bli rik och i glädjen tar ett skutt, hvarvid krukan faller på marken i tusen bitar (på Svenska skickligt behandlad af Silfverstolpe). Det var högst interessant att se den oändliga vexling i lefvande och sann mimik han härvid utvecklade. I *Ostron*-fabeln t. ex. började han med att spatsera vid stranden af hafvet; på en gång får han se ostran, som så stor och rar ligger i en bergsskrefva. Den gourmandmine och den gnistrande aptitsblick han härvid på en gång, från en promenerandes likgilltighet, antog, var ytterst qvick och komisk. Icke mindre rikt varierad och sann var han i föreställande af alla Mjölkflickans planer: huru hon först för den sålda mjölken tillhandlar sig höns, utbyter dem mot en gris, som

åter i sin ordning lemnar rum åt en ko. Vid tankan på dennas frodiga kalf, hoppar flickan till; hela hennes rikedom och lysande framtid ligger utrunnen i gräset, och i uttrycket af hennes tragi-comiska bedröfvelse var han lika fin, naturlig och sann som i allt det öfriga.

Sist framkallades de mest försigkomne af hela skolan, och åskådarne anmodades att förelägga dem ämnen och frågor till genomfördt besvarande. En fick: *Que trouvez vous de plus remarquable dans les fables de* LaFontaine; han uppteckade, på den stora taflan, ett svar, som nästan kunde sägas vara en fullständig recension af den store Fabulisten och skulle försvarat sin plats i en *feuilleton* eller tidskrift.

Väl klädd, fet, blomstrande och fullkomligen nöjd med sin ställning syntes hela denna ungdom. Några tycktes hafva ett allvarsammare lynne, men hos de fleste, serdeles de yngre, lyste glädje och godsint skälmaktighet i de öppna, frodiga dragen.

En blick på Konsternes fordna och närvarande tillstånd i Frankrike. Vår tid är i allmänhet, och mer än de närmast föregående, en konsternes blomstringstid. Väl har dessas gyllene ålder i de fleste fall gått för sekler sedan och kommer troligen ej åter, men en slags

silfverålder tyckes småningom dyka upp midt ibland oss ur den förbistring som, i artistiskt hänseende likasom i flere andra, i allmänhet utmärkte de sista decennierne af det förflutna århundradet. Man bryter visst ej nya banor, skapar ingenting nytt, åtminstone ingenting som är ämnadt att öfverlefva dagens mode, och sällsyntast äro skapande snillen i Frankrike, der Konsterne städse haft ett härmande lynne; men der, såsom annorstädes, har, efter det olika arter af manierism blifvit genomgångne och förslitne, en återgång till de stora, eviga mönstren skett och man bjuder med allvar till att låta sig genomträngas af deras anda. Detta bemödande har dock naturligtvis helt skiljaktig framgång, icke blott hos de serskilde individerne utan inom de olika konstarterne sjelfve. En hastig blick på hvar och en af dessa skall lemna Författaren tillfälle att närmare utveckla detta förhållande. *Paris* kan i Konsterne och allt annat anses såsom medelpunkten för verksamheten och inflytandet. Provinsen eger ingenting, som ej hufvudstaden och dess omgifning i främsta rummet besitter, och ingen utmärktare förmåga har någonsin fortfarit att verka för den förstnämnde, om också mången stor talang der först pröfvat och lärt känna sina krafter. Derföre, när man bedömer Konsterne i *Paris*, är det i och med detsamma Frankrikes artistiska ståndpunkt man bestämmer.

Byggnadskonsten. Frankrike har i flere århundraden egt prakttälskande Konungar och byggnadskonsten har nästan framför de öfriga hyllats af

regenterne och deras lysande hof. Att *Paris* eger en stor myckenhet kostbara byggnader och kanske flere än någon annan hufvudstad, är således naturligt och äfven allmänt kändt, men hvad värde dessa ega ur rent artistisk synpunkt blir en helt annan fråga. Fransmannens medfödda fallenhet att tillegna sig och bearbeta hvad andra uppfunnit eller skapat, men att, vare sig af fåfänga att inbilla sig och andra det han *sjelf* är skapare eller af blott grannlåtssjuka, derjemte utstyra och förbättra, d. v. s. förvrida och bortblanda de idéer, den styl och den smak han hemtat utifrån — denna fallenhet röjer han kanske mest inom byggnadskonsten. Dock synes den hafva bemägtigat sig honom egentligen på de sista århundradena eller från och med Ludvig XIV:s tid. I de öfverallt, så inom *Paris* som på Frankrikes jord i allmänhet, kringspridda minnesmärken från medeltidens och *Renaissancens* lysande konstperioder, igenfinner man mestadels flärdfrihet och sann uppfattning af stylens anda, om ock stundom den rikedom och storhet i utförandet saknas, hvilka man är van att se i Tysklands och Italiens byggnader från dessa tider. *Faubourg S:t Germains* tysta, af gårdar och trädgårdar kringslutna hôteler erbjuda i detta hänseende fremlingen ett rikt fält för studier, som likväl få veta att begagna. Architektoniska arbeten och sculpturverk af utsökt smak pryda dessa, numera ej sällan obebodda palats från Frans den förstes och Henrik Arnes tider, då Bulland och Lescot med stor talang trädde i Italienarnes spår. Det *Paris*, hvilket ska-

pats af LUDVIG XIV och hans efterträdare, är det som fremlingen, jag kunde väl säga Parisaren sjelf, mest och nästan uteslutande tager kunskap om och detta kan med få undantag ej gifva något högt begrepp om nationens smak och konstbildning. Manierismen spelar i dessa verk en alltför stor och oförtäckt roll, och BERNINIS skaplynne, så intimt beslägtadt med hela andan af den Franska bildningen under LUDVIGARNE, finner man allestädes uppenbaradt i kostbara, dock alltför ofta rigtigt vämjeliga verk; men äfven der Fransmannen i grunden vill vara antikt eller åtminstone modernt ädel, ses det der förut omnämnda begäret, att inympa egen uppfinning, egen qvickhet och sirlighet på den imiterade stylen, och dymedelst söka vinna anspråk på egen skaparekraft, frambringa en myckenhet misslyckade arbeten. På ett högst märkligt sätt bevisa dessa verk huru folklynnet och de förändringar det undergår, afspeglas i de bildande konsterna, mest måhända i architekturen. Det var nemligen först med LUDVIG XIV och hans eröfrareperiod, som Franska lynnet fullt antog den stämpel af braskande öfvermod, af inbillskhet och prålande sjelfförgudning, som det alltsedan bibehållit och som stora motgångar ej förmått afnöta, mycket mindre utplåna. Det var ock från denna tid detta samma lynne började i Konsterne göra anspråk på att *förbättra* och civilisera antikens samt 14- och 1500-talets (cinqvecentisternes) smak, ja sjelfva BERNINI var ej nog manierist, förmodligen för det han icke var infödd. Så har den myckenhet granna

och platta byggnader uppstått af hvilka *Paris* öfverflödar. När man känner och ser rundtomkring sig spåren af den smak som under 2 förflutna århundraden beherrskat Frankrike, finner man det nästan obegripligt att *något* bland denna massa *kan* vara annorlunda än det öfriga; likväl är det så, och mer än ett skönt byggnadsarbete vittnar, att en bättre anda ännu stundom bodde hos någon konstnär, så mycket prisvärdare som förderfvet var allmänt och djupt omkring honom. Att vara god bland de goda är en ringa förtjenst; att ensam stå upprätt och fast, när *alla* rundtomkring bortföras af strömmen och allt hvaraf man omgifves frestar till affall, dertill fordras en mägtig ande, en stark tro på det goda och ett ljust förstånd. Ära derföre åt män sådana som Claude Perrault, Louvregaleriets och Observatorii skapare, Francois Blondel, af hvilken den i sin *grundform* så sköna *Porte S:t Denis* är ett minne, Pierre Bullet som uppfört *Porte S:t Martin*, Pantheons uppbyggare Soufflot, Bruant, den så föga bekante mästaren till Invalidernas Dôme och Leveau, af hvilken man har *Palais des Arts*!

Under snart sagdt hela 18:de seklet var Konsternes namn Rococo, men mot slutet deraf och innan ännu revolutionens stormar smittat äfven Konsterne med den våldsamma, republikanska öfverdriften och oförståndet i återgången till antikens mönster, frambragtes i architekturen, likasom i andra konstgrenar, åtskilliga verk af stort värde, hvilkas mästare vanligen nöjde sig att arbeta i den ädla

smaken från förra tider och andra land, utan att vilja pråla med tillsattser och förändringar efter tidens sed. Det är denna period, man bland åtskilligt annat vackert har att tacka för: *Hôtel des Monnaies* af Antoine, Kyrkan *S:t Philippe du Roule* af Chalgrin, tvenne herrliga byggnader så ut- som invändigt, den förra i Renaissancens, den senare i Antikens anda, — Municipalgardets casern, eller den s. k. Propylén vid *Barrière de la Villette*, af Ledoux, ett storartadt, genialiskt om ock något bizarrt verk, — Italienska Theatern af Heurtier med sin sköna antika façad, på de sista åren härjad af vådeld, — broarne vid *Place de la Concorde* och vid *Neuilly* af Perronet. Kejsaretidens konstnärer hyllade antiken, men ville gerna, äfven de af medfödd Fransysk oart, utsira och med allehanda prydnader upphjelpa dess inneboende enkla storhet. Envåldsherrskarens frikostighet frambragte under denna period en mängd gigantiska arbeten, som dock icke alla hunno fulländas och vid hvilka Juli-Styrelsen fått lägga sista handen. Bland sådana må i främsta rummet nämnas *Madeleine*-kyrkan och *Arc de l'Etoile*, colossala och, till sin grundtanka storartade verk, men i utförandet vida mindre lyckade än man skulle önska. Till det bästa från denna tidpunkt hörer *Börsen*, af Brongniart och Labarre, en högst imponerande, till grundidén antikt ren byggnad, *Arc du Carrousel* af Fontaine och Percier, Byggnaden vid *Quai d'Orsay*, Deputerade-Kammarens façade utåt bron. Vendomeplatsens colonn, den sköna *Pont des Arts* af Dillon och Des-

ESSARTS och de icke mindre vackra *Austerlitz-* och *Jena*-broarne af BECKEY-BAUPRÉ och af nyssnämnde DILLON, höra i öfrigt till det utmärktaste bland det myckna och stora som under NAPOLEONS spira frambragtes i byggnadsväg. Restaurationen gynnade, af flere skäl, icke serdeles byggnadskonsten; den ville eller kunde icke fulländа hvad NAPOLEON begynt; men vid LUDVIG PHILIPS uppstigande på thronen och medelst hans kända förkärlek för denna konst, fick densamma ett nytt lif. FONTAINE är hans enskilda architekt och utom hvad som blifvit bragt till fulländning af det Kejsaretiden lemnat i arf åt Konungadömet, hafva många millioner och en stor verksamhet blifvit nedlagda på hufvudstadens förskönande, hvarjemte Konungen för egen räkning vid lustslotten och annorstädes låtit utföra kostbara och väl anordnade arbeten. Misslyckade, af grannlåt, flärd och begär att synas originell, förfuskade verk saknas dock ingalunda under denna senaste period och den oerhördt dyra, prålande kyrkan *Notre-Dame de Lorette* är derpå ett lika beklagligt som talande bevis. De till minne af de ryktbara Julidagarne uppförda diverse monumenten hafva icke heller velat rätt lyckas och byggnadskonsten kan i allmänhet icke sägas hafva på de sista 13 åren gått framåt ur æsthetisk synpunkt. Den sköna Carrousel-bron och den serdeles vackra, luftiga jerntrådsbro, som bär LUDVIG PHILIPS namn, äro, bland nya, större företag, de som i främsta rummet förtjena att nämnas. Man har äfven mycket sysselsatt sig med restaureringar af byggnader

från forntiden och dessa arbeten bedrifvas i allmänhet med samvetsgrannhet och urskiljning.

Bildhuggarekonsten. Mycket har det inhemska konstsinnet frambragt i denna väg, dock beklagligen, ännu sparsammare än inom byggnadskonsten, något af verklig renhet i smak och högre värde. För den störste Bildhuggare Frankrike egt erkännes allmänt JEAN GOUJON, hvars verksamhet inföll kring medlet af 1500-talet. Om denne utmärkte konstnär, hvars arbeten gifvit honom ett rum vid sidan af hans store samtida på andra sidan Rhen och Alperne, vet man icke mycket och äfven hans verk hafva liknöjdhet eller revolutionär vandalism till stor del förstört. En sägen förmäler att han, en ifrig Hugenott, af CATHERINE DE MEDICIS varnades för det tillämnade blodbadet 1572, men att han likväl, under Bartholomeinattens fasor, gått ut och, på ställningen kring den af honom förskönade *Fontaine des Innocens*, den han ännu ej fulländat, igenkänts af de vildsinte Catholikerne och blifvit nedskjuten med ett musköttskott. Till hans skönaste, mest bekanta arbeten, höra de i *hautrelief* utförda Najader som pryda nyssnämnde monument. Knappast skulle man väl i närvarande ögonblick egt något mera qvar af hans hand om icke ALEXANDER LENOIR funnits, en konstidkare och i synnerhet glödande konstvän, som under revolutionens stormar trotsade alla faror för att undan folkyran rädda konstskatter och som mer än en gång var nära att med lifvet plikta för sitt artistiska nit. Han hopsamlade efter förstörelsen, från

alla delar af Frankrike, en mängd plastiska konstverk, de der efter Directorii ankomst till väldet uppställdes i den s. k. *Musée des Monumens*. Bland dessa funnos flere statuer och *basreliefs* af GOUJON, hvilka räknas till det utmärktaste som frambragts i denna konstart. Äfven i *Louvren* finnas vackra arbeten af honom. Mildhet och behag synas hafva varit de rådande egenskaperne i hans konstnärslynne och qvinnobilder lärer han ock företrädesvis hafva skapat. Om han studerat uti Italien, hvilket man ej säkert vet, men som synes troligt, visste han likväl att hålla sig obesmittad af det slags manierism, som på hans tid var gängse der och från hvilken den då herrskande skolans skapare och störste mästare, MICHEL ANGIOLO sjelf ingalunda var fri. Det synes som GOUJON mera bildat sig efter den nästföregående tidens mästare, de egentliga cinquecentisterne, än efter sine store samtida.

Efter GOUJON inträffade i Frankrike en period af långvariga, inre oroligheter; religiösa och politiska strider drogo uppmärksamheten och interesset från konsterna och ehuru dessa, under HENRIK IV och LUDVIG XIII:s lugnare dagar, ej lemnades ur sigte, kunna de först med LUDVIG XIV:s myndighetsålder sägas hafva vaknat till ny, stor verksamhet och lif. Beklagligen var detta lif, såsom förut antydts, manierismens, och bildhuggarekonsten, hvari BERNINI gällde för tidens störste man, angreps våldsammare och hastigare af den förgörande smittan än någon af sina syskon. LE GROS, PUGET, PIGAL m. fl. äro Euro-

peiskt ryktbara namn, som tillhöra sjuttonde och första hälften af adertonde seklet; men deras arbeten skall svårligen *numera* någon konstvän kunna skåda, utan att beklaga det den utmärkta förmåga dessa män i *vissa* hänseenden egde, — alldeles utan talang kan ingen vara som bemägtigar sig en hel tids tycke — i deras arbeten så alldeles bortskymmes och nästan tillintetgöres af en i grund förderfvad smak.

Den återgång till ett bättre, som, enligt hvad förut blifvit anmärkt, mot slutet af 18:de seklet, i Frankrike och icke blott der, yppades inom architekturen, inskränkte sig ingalunda till denna konstgren ensam, men man har lättsinnigt förbisett den tidens reaction inom sculpturen, emedan CANOVA något senare uppträdde, fördunklande, åtminstone för tiden och stunden, sina föregångare. Man har sålunda i en gemensam fördömelse sammanslagit alla, hvilka tillhörde den s. k. Ante-Canovianska perioden, en benämning, som blifvit liktydig med manierismens och den förskämda smakens. Huru orättvist detta är, kunna SERGELLS landsmän minst af alla undgå att inse. *Han* var obestridligen Ante-Canovian, ty, om också ej så serdeles betydligt äldre än CANOVA, var dock hans bildning fulländad och han sjelf allt hvad han blef och i sin ställning kunde blifva, innan CANOVA ännu egde något vidsträcktare rykte eller tjenat någon till förebild. Så var ock förhållandet med Fransmannen HOUDON, flere år äldre än SERGELL och som först år 1828, nära nittio år gammal, dog i *Paris*, längesedan bort-

glömd och undanträngd i sina lättsinniga landsmäns beundran af konstnärer, hvilkas verk säkert i sin ordning hos efterverlden undanträngas af hans. Samtidig med WINCKELMAN, greps den unge HOUDON mägtigt af hans reformerande läror och blef en konstnär af första rangen. Hans *S:t Bruno* i Kyrkan *Maria dei Angeli* i *Rom*, (hvarom se vidare "Resa på Continenten" Cap. *Roms Kyrkor*) är ett herrligt verk, fullt af innerlighet, renhet och hög anda samt utfördt med ett mästerskap och en natur som rättvisar den snillrike CLEMENS XIV:s uttryck att "han skulle tala om ej Ordens reglor förbjöde honom det." Mångsidigheten af sitt snille och sin förmåga har HOUDON uppenbarat genom denna staty och tvenne andra, hvilka, till caracteren sins emellan alldeles olika, äro till anda och styl icke mindre vidt aflägsna från *S:t Bruno* och hvilka, jemte denne, anses för mästarens yppersta arbeten. Den ena af dessa är en, under namnet af LA FRILEUSE (den frusna) bekant, oändligen täck och behagfull qvinnobild, utmärkt af mycken enkelhet och naivetet och hvars betydelse är så förträffligen återgifven; den är ofta reproducerad i teckning och gravur och tillhör numera de Kongl. Preussiska samlingarne. Den andra är VOLTAIRES sittande porträttstaty i vestibulen till *Théatre-Français.* Ypperligen belyst om qvällarne af en öfver bildens hufvud anbragt, starkt skinande lampa eller *quinquet*, gör denna staty en verkan, som gränsar till det underbara. Man kunde säga, att det är en nästan förskräcklig, vidrig natursanning i detta återgifvande

af den skrynklige, utmagrade gubben, om ej dennes outtömliga, bitande qvickhet strålade ur hvarje fåra af det köttlösa ansigtet och spratt i hvarje led af de knotiga fingrarne. Man har yttrat att denna staty vore en carrikatur, men månne häri ej ligger ett beröm, då originalet sjelft, enligt hvad alla afbildningar i äldre åren vittna, var en verklig carrikatur. Man har ju den bekanta anecdoten om huru *Zaires* och *Henriadens* författare en dag i sin morgonklädsel utaf en beskedlig landtman blef tagen för en apa. Den mycket bekanta *Ecorché*, som i sculpturskolor och academiesalar återfinnes och studeras öfver en stor del af *Europa* är likaledes af Houdon. Det Fransmannen medfödda jagandet efter effect och affekt kunde Houdon ej alltid frigöra sig från; derom vittnar på ett oangenämt sätt hans staty af Tourville i Louvrens sculptursalar och en eller annan af hans många, i andra hänseenden så utmärkt lyckade porträttbuster.

Samtidig med Houdon var Chaudet, och förtjenar att nämnas jemte honom. Äfven han visste att lösgöra sig från tidens smak, studerade allvarligen och har skapat arbeten af rent och stort värde. Hans "Herde som räddar Oedip" och hans Amor räknas till den moderna sculpturens bästa verk. Den colossala statyn af Napoleon på spetsen af Vendome-colonnen, som efter restaurationen nedtogs och omgöts till Henric IV, var af honom och af hans hand är likaledes den marmorstod af Napoleon som finnes i *Berlins* Museum.

Det senaste halfva seklet har frambragt en mängd Bildhuggare, bland hvilka flere af utmärkt förtjenst. Hos de fleste och äfven de bäste bland dessa röjas dock spår af det här förut mer än en gång omnämnda Fransyska lynnet. Till denna periods äldre utmärktheter höra den numera aflidne Dupaty och Bosio. Den sistnämnde har i synnerhet förvärfvat Europeiskt rykte. Hans statyer af *Salmacis* och *Hyacinth* i Luxembourgska samlingen hafva en serdeles delikatess och mycket behag; en viss vekhet vidlåder honom och hans *Amor* i Leuchtenbergska galleriet i *München*, ett arbete, som en tid var mycket i rop, torde ej kunna frikännas från att vara serdeles sökt och affekteradt i uttrycket. Den af Carbonneau i bronz gjutna gruppen "Hercules stridande med Achelous", i Tuileriernes trädgård, vittnar om Bosios förmåga i helt annan rigtning och anses såsom ett bevis af stor anatomisk kunskap. Mindre uppfinningsrik, men trognare efterbildare af naturen och bättre i sin styl var Dupaty, hvars förnämsta arbete anses vara "den af Neptuns vrede förföljde Ajax" och "Orest jagad af Furierna". Han kan i vissa hänseenden anses såsom en motsats till Bosio. Det kraftiga, allvarliga sökte han; för behag och vekhet hade han mindre sinne.

Bland mängden af ännu lefvande eller åtminstone samtida yngre sculptörer, torde ett af de första rummen böra tillerkännas David, som ej får förblandas med den ryktbare, längesedan aflidne målaren af samma namn. Renes staty vid *le Cours* (hufvud-

gatan) i *Aix*, statyer och grupper i Parisiska muséer och kyrkor, en myckenhet basreliefs och de skönaste grafmonumenten på *Père La Chaises* kyrkogård (t. ex. SUCHETS, FOYS, GOUVION S:T CYRS) äro af denne ovanligt productive mästare, som ännu är i mannaålderns fulla styrka. Många af dessa arbeten ega utmärkt värde, renhet och ädelhet i styl och vittna om allvarligt studium af naturen; någon högre originalitet, egentlig uppfinning eller rikedom i tankan tror jag dock icke kunna tillerkännas denne konstnär, lika litet som de fleste af den myckenhet andra sculptörer, hvilka Juli-regeringen dels framkallat dels uppmuntrat med talrika beställningar. En del af deras öfverallt i Paris, — i Tuilerie-trädgården, på offentliga byggnaders frontoner, i nicher och kyrkor, — kringspridda verk äro verkligt dussinarbete. En bildhuggare, som åtminstone i ett eller annat arbete fördunklat både dem och DAVID är DURET, hvars i bronz utförda "Dansare" i Luxembourgska palatset är ett arbete af sällsynt skönhet och värdigt att nämnas i bredd med det yppersta vår tids konst frambragt. I allmänhet ega de nyare Franska konstnärerne, så bildhuggare som målare, mycket sinne för techniken och kunna ofta i dess olika delar tjena andra länders konstnärer till mönster. I tanka, composition m. m. hafva de gemenligen svårt att afkläda sig den böjelse för prål och theatralisk känslohäfning som är dem egen. Detta gäller numera kanske mest om bildhuggare.

Måleriet. Konstens historia vittnar att i de land och de tider Konsterne blomstrat, manierismen

alltid bemägtigat sig sculpturen före måleriet. Så var äfven förhållandet i Frankrike, som också kan sägas hafva, såsom inhemsk Konst, fått sculpturen långt förr än måleriet. Ännu efter GOUJON och hans samtida var Franska måleriet i sin linda; FRANS 1:ste och hans konstbeskyddande efterträdare läto *Italienska* målare försköna de kongliga slotten och rikta de Kongliga samlingarne. Den äldste Franske målare af någon större betydenhet, var FRANÇOIS CLOUET jemväl JANET kallad, som lefde kring medlet af 1500-talet och egentligen utmärkte sig i porträttet. Louvre-galeriet har åtta bilder af hans hand; de synas vittna att han med framgång studerat de store Italienske mästarne, men man vet ingenting bestämdt hvarken om hans studier eller hans lefnad i öfrigt. Man ser blott att han var en utmärkt konstnär. Under första hälften af 1600-talet uppstod på en gång en målningsskola, den yppersta Frankrike egt och genom hvilken detta land vunnit ett högre rum inom måleriet, än det eger inom någon af de öfriga Konsterne. SIMON VOUET och den store NICOLAS POUSSIN kunna anses såsom denna skolas grundläggare; yngre än de och till en del lärjungar af dem voro LE BRUN, LE SUEUR, GASPARD POUSSIN, CLAUDE LORRAIN, VALENTIN, Bröderne MIGNARD, NOEL COYPEL, JOUVENET jemte flere andre utmärkte konstnärer, som dock i allmänhet voro ringare än desse. Flere af VOUETS taflor hafva ädelhet, renhet och grandiositet, egenskaper, i hvilka han dock öfverträffas af sin med-

täflare,

täflare, POUSSIN, den han med usla intriger slutligen tvang att alldeles lemna fäderneslandet och nedsätta sig i *Rom*. Man har kallat POUSSIN Frankrikes RAPHAEL, och ehuru berömmet är öfverdrifvet, kan dock ej nekas att han i mer än ett fall gick honom nära. Med en lifligare, mera poetisk inbillningskraft, en innerligare känsla, mera omvexling i hufvudenas uttryck och mera sinne för färgen, skulle POUSSIN varit en nära nog fullkomlig historie-målare. Hans composition är storartad, hans tanka djup, hans teckning förträfflig, hans uttryck ädelt och i hög grad dramatiskt, detta sista stundom kanske något för mycket, ty POUSSIN sjelf var ej alldeles fri från denna böjelse för den våldsamma theatraliska effekten, som tillhör nationallynnet och som vidlåder äfven de bästa af hans samtida landsmän. Djupt och grundligt hade han studerat antiken, en ädlare och grandiosare styl har ingen Fransman och få Italienare haft, och det var, såsom mindre ofta är fallet, sin egen öfver allt småsinne, all lumpenhet upphöjda caracter POUSSIN återgaf i sina märkvärdiga arbeten. Ett drag af honom, förmodeligen det enda i sitt slag inom konsten, förtjenar att nämnas: han hade ett bestämdt, ganska måttligt pris på sina taflor; rika och enthusiastiska beundrare skickade honom ofta vida mer än den öfverenskomna betalningen; han återsände alltid öfverskottet. Som bekant är voro POUSSINS flesta taflor en förening af landskaps- och historie-genren; i den förra var han säkert icke mindre stor än i den senare och står i thy fall ovedersägligen främst bland

alla historie-målare; sjelfva Claude Lorrain anses ej inom den konstarten öfverträffa honom i stor och ädel styl.

Le Sueur och Le Brun ega mycken förvantskap med Poussin. I grandiositet går den förre honom ganska nära, i färgens behandling öfverträffar honom den senare, ehuru han icke heller, absolut taget, kan anses för någon utmärkt colorist. Coypel fadren förtjenar att nämnas jemte dessa; hans styl var ej så storartad som deras, men hans couleur bättre, hans tekning god, hans hufvuden uttrycksfulla. I phantasins rikedom stod han högt. Med dessa män genomlefde den rena, ädla, i antikens och de store Italienarnes skola fostrade smaken sin egentliga tid inom det Franska historie-måleriet. Hos Jouvenet, som aldrig studerat i *Italien*, är visst mycket af de stora mästarnes förtjenster qvar, men han är något maniererad, Fransysk och stundom svag i tekningen. Pierre Mignard är den siste utmärkte målaren af den gamla Franska skolan. Han offrade redan mycket åt manierismen, och hos honom gick skolans storartade tycke till det mesta förloradt. Valentin, samtidig med de store målarne, gick sin egen väg, studerade Caravaggio och bildade sig efter honom till en högst utmärkt konstnär. *Landskapet* hann under denna period till en fulländning, hvarigenom det öfverträffade eller åtminstone gick i bredd med det yppersta något land och någon tid frambragt. De båda Poussin och Claude Lorrain äro denna målningsarts heroer. Alla tre högst storartade

i uppfattning och framställning, äro de dock detta på helt olika vis. NICOLAS är lugn, stilla, majestätisk, full af strängt allvar och kraft. GASPARD är företrädesvis passionfull; rörelse, lif, men i allvarsam handling, är hans sak; stormar och oväder behandlade han gerna. CLAUDE har solljuset kärt, älskar att låta det spela öfver vida, med den mest classiska storhet anordnade ytor och förenar på ett högst sällsynt sätt styrka och djupt allvar med mildhet och ett intagande behag; i trädpartiernes behandling är han oöfverträfflig. Han och NICOLAS hafva, mest af alla landskapsmålare, hvad jag skulle vilja kalla antikt tycke; hos den förre är mera af *Sparta*, hos den sednare af *Lesbos* eller *Athen.*

Sedan manierismen en gång fått insteg, bemägtigade den sig Franska måleriet med skyndsamhet. BOUCHER, VANLOO, WATTEAU &c. &c. förjagade snart all skugga af ädelhet och storhet och med sin falska, men i ögonen fallande och sinnena bestickande smak, eröfrade de under 18:de seklet ej blott Frankrikes utan Europas bifall. Särskildt förtjena, från denna förderfvade konstepok, den utmärkte Marinmålaren J. VERNET och den älsklige GREUZE att nämnas och kännas. Det milda, intagande lynne, som utmärkte denne såsom menniska, och hvilket afspeglades i hans verk, förbjöd honom att uppträda i kamp mot sin tid eller ens att helt och hållet undfly dess inverkan; manérfri är han således visst icke, men hans couleur är behaglig och vida sannare än hans samtidas, hans uttryck ega renhet och oskuld och hans tekning är, för sin tid, utmärkt

god. Han anses såsom genre-målningens skapare inom Frankrike; genom honom uppkom åtminstone denna benämning, som aldraförst gafs åt *hans* arbeten.

Den regeneration, som i Franska måleriet egde rum emot slutet af förra århundradet, anses i allmänhet såsom tillvägabragt af David, så ryktbar under republiken och kejsarväldet; han förde visserligen till mognad lösslitandet från den hittills rådande manierismen, men äran af en bättre ingifvelse och smakens renande tillhör hans lärare Vien, hvilkens till en del ganska utmärkta arbeten vittna om ett bestämdt affall från den *då* rådande manierismen och en återgång till de store mästarnes styl, utan att de ega någon smak af den nya, visserligen mera hederliga, men svårligen mera angenäma manierism som tillhör Davids skola, och hvilken man kallat den academiska, förmodeligen emedan Academiernes antika modeller på denna skolas taflor spela en större roll än dess egen fantasi eller den verkliga naturen. Det går en sträfhet, torrhet och köld, en fattigdom i tanka, en smaklöshet i utförande genom denna skolas fleste skapelser, som om de ock, i början och såsom motsats till den förut rådande lösaktigheten, borde väcka interesse och bifall, likväl i längden svårligen kunde gälla för skön konst, serdeles när man härtill lägger att den theatraliska affekten ingalunda försvann med det öfriga af den gamla manierismen, utan snarare hos David sjelf tycktes upplefva med nytt lif. En allvarlig, ren, ehuru i sina bemödanden ofta misslyckad vilja att pånyttföda Kon-

sien, samt en samvetsgrann stränghet i teckning, dock icke egentligen efter naturen utan efter modell, äro förtjenster hos DAVID och hans fleste efterföljare, dem man med tacksamhet skall erkänna, äfven sedan det mesta af hans och deras arbeten svårligen mera af någon anses för mästerstycken. Emedlertid och så länge tankarne i dessa hänseenden ännu äro delade, och jag erkänner gerna att så är, — ehuru de obetingade beundrarne af t. ex. DAVIDS Horatier, Sabinskor samt Amor och Psyche, GÉRARDS Belisar och Corinna, GIRODETS Atala, Endymion och Syndafloden, GUÉRINS Dido, m. fl. med hvarje dag glesna, — så länge torde det anses rättast att, serdeles i ett arbete som detta, ej uppträda alltför bestämdt polemiskt mot en skola och en konstperiod som ligger så nära bakom oss och hvars alster länge åtnjutit och ännu af en och annan erhålla en nästan obegränsad hyllning. Man kan i alla fall ej vägra vissa *detaljer* af ofvananförda taflor och andra, som på sin tid väckt stor beundran, mycken förtjenst och i porträttmåleriet hafva t. ex. både DAVID och GÉRARD efterlemnat verk, hvilkas värde ingen tid och ingen smak skall förneka.

Det gifs en tafla från denna period, som, mycket misskänd i början, numera åtnjuter full rättvisa och innehar ett hedersrum i Louvrens s. k. "Salon carré". Den skiljer sig för betydligt i ägta natur- och konstlif från skolans produkter i gemen, att kunna förbigås. Det är "Fregatten Medusas skeppsbrott" af GÉRICAULT. Dessa af hunger, ångest, alla kroppens

och själens lidanden nära förgångna sjöfarande äro målade med en fasansfull natursanning, det är visst, och det var just det man förebrådde konstnären, som, modfälld af det tadel hvilket från alla håll uppvexte emot hans verk, öfvergaf den konstart i hvilken han frambragt ett mästerstycke, och slog sig på att måla — hästar, deri han blef utmärkt, men dog helt ung, innan hans stora tafla hann fullt besegra opinionens oförståndiga motvilja. Om Franska skolans fel framskymta äfven i detta verk, glömmas de för den djupa, fast skärande känslan i det hela, den poetiska tankan och det lyckade utförandet i vissa delar, t. ex. gruppen af fadren lutande öfver sin sons lik: en räddande farkost visar sig på afstånd; de halfdöda sjömännen samla sina sista krafter och kasta sig, med vild glädje i den halfslocknade blicken, mot den sida derifrån räddningen nalkas; *han* ensam hoppas, önskar intet mer; dock han hoppas ännu; med en blick, som ville han genomtränga den döda kroppen, och med lyssnande öra lägger han handen på sonens hjerta: skall han väl ännu förnimma ett slag? Allt detta är mästerligen tänkt och återgifvet, och det stormande hafvet är oöfverträffligen måladt.

På de sista 25 åren har Franska målarekonsten småningom lösslitit sig från den Akademiska manierismen och Géricault gaf signalen härtill. Med naturen eller cinquecentisterne till förebild, har en ny skola uppstått, som alstrat en mängd sköna arbeten, ur hvilka till stor del all manierism, jemväl den theatraliska affektens försvunnit; det enda utaf gamla

lyten som ännu kan sägas besvära den, är effektsökeriet, men det utöfvas, åtminstone af de utmärkte mästarne, t. ex. Horace Vernet, Delaroche m. fl., på ett så både snillrikt och artistiskt sätt, att det måste förlåtas äfven af den strängaste critik.

Dock, det är nästan origtigt att tala om en Fransk *skola* i närvarande ögonblick. Om nationaltycket väl ej alldeles kan utplånas, arbeta likväl de serskilde individerne i så många stundom alldeles motsatta rigtningar, och hafva ofta så liten förvandtskap sins emellan, att de ej gerna kunna räknas till *en* skola; snarare har nästan hvarje berömd målare sin. Emedlertid och om, sedan Fransk smak och Franskt lynne börjat bortarbetas ur Franska målares verk, tillvaron af en Fransk målare-skola kan ifrågasättas, är deremot verkligheten af en stor och mägtig konstperiod inom Frankrike utom allt tvifvel, och intet land torde kunna i närvarande stund förete ett så stort antal utmärkta artister i de fleste måleriets grenar, — från den åldrige, ännu kraftfulle Granet, den nyare tidens troligen störste intérieur-målare, till den allt-för tidigt bortryckte Leopold Robert, hvars folkscener vunnit ett så stort och rättvist bifall, och till Genre- och Landskaps-målaren Biard, den siste som, med undantag för några på de senare åren uppträdde Landskapsmålare, hvilkas rykte är i stigande, förvärfvat ett något mera betydande och vidsträckt namn. I allmänhet har dock det sista decennium varit fattigt på nya talanger; de nyss förflutne sex årens "salons" hafva erbjudit föga nytt af värde och

det ser nästan ut, som skulle ett stillastående hafva inträffat i den Franska jordens förmåga att frambringa betydande konstnärer; men stillaståendet är ominöst, som man vet.

Innan jag slutar denna flygtiga öfverblick af Franska måleriet, torde jag vara skyldig läsaren några caracteristiska ord om Frankrikes nu lefvande störste målande konstnärer, hvarvid jag, för att icke blifva allt för vidlyftig, torde få hufvudsakligen hålla mig till det historiska facket, hvilket dock mera är detta till namnet än väsendet, ty det behandlas något genre-messigt.

Mångfald i förmåga, ymnig productivitet, poetisk uppfattning, rikedom i uppfinning, compositionens skönhet och en stor förträfflighet i utförandet, dock minst måhända i färgens behandling, äro egenskaper som, förenade hos Horace Vernet, temligen allmänt ansetts göra honom berättigad att kallas Frankrikes nu lefvande störste konstnär. Hans båda Bandit-stycken, hans Judith, hans Rebecca och Eleazar och många andra äro vida berömda och de nyssnämnde genom goda aqvatinta-plancher kända äfven hos oss. Dramatiskt lif, poesi, fulländning, storhet, ädelhet i composition och tekning, natursanning, mångfald och själ i uttrycken, skönhet i formerne gifva dessa taflor ett ovanligt stort värde.

Delaroches många taflor — äfven han är utmärkt produktiv — hafva ofta något praktfullt och effektrikt, som vid första anblicken ådrager dem uppmärksamhet; hans couleur är lysande, utan bjerthet eller affektation; det ligger mycken poesi i hans taf-

lor; med Nederländsk flit och noggrannhet, dock utan petighet fulländar han sina arbeten. Hans styl är vanligen storartad, hans phantasi rik och glödande, hans composition och tekning utmärkta. Mordet på Hertigen af Guise, Elisabeths af England död, Cromwell vid Carl 1:stes kista, Edvards söner och Jane Grey äro ypperliga verk af hans hand. Enkelhet i anläggning, stor natursanning i utförandet äro förtjenster som äfven tillhöra honom.

Ingres har ett stort rykte och påstås af några stå jemte Delaroche i spetsen för en egen skola. Om så är, så äro de åtminstone sig emellan högst olika. Ingres är icke Colorist och det lif, den rörelse som utmärka Delaroche saknar han. Han målar icke heller mycket, åtminstone på senare tider, och det är svårt att fälla ett total-omdöme om honom, ty han är sig mycket olik i serskilda arbeten. Han berömmes för sitt djupa studium af Raphael, men det vill synas, som skulle dennes snille och anda ej i någon högre grad öfvergått på den beundrande efterföljaren. Ingres' äldre arbeten t. ex. Ludvig XIII:s löfte, Christus som räcker Petrus nycklarne m. fl. äro ingalunda Raphaeliska, ehuru menade att vara det. Ett af hans sista verk "S:t Symphoriens martyr" har blifvit lika högt prisadt å ena sidan som det blifvit skarpt criticeradt å den andra. En sträng och correkt styl, en utmärkt god tekning, äro egenskaper dem ingen bestrider Ingres. Skapande snille och sjelfständig uppfattning vilja icke-beundrarne ej tillerkänna honom, och jag nödgas tillstå

det jag, efter de få taflor utaf honom jag sett, skulle tro dem hafva rätt.

Descamps, Historie- och Genre-målare, har ett stort rykte och anses, likasom de trenne nästföregående, för en af det moderna Franska måleriets furstar. Han har originalitet, en liflig fantasi samt sträfvar efter effekt, den han ock vet framkalla; djup och innerlighet äro icke egentligen hans sak. I sitt målningssätt har han samma egenhet som en del äldre målare t. ex. Frans Hals, fast på annat vis. Hans arbeten se nämligen på nära håll ut som en oredig massa af färg-klatscher, men på behörigt afstånd förekomma de väl och delicat utförda, af en intagande colorit och teknade med behag och sanning; man förebrår Descamps att han oftast väljer lumpna och låga ämnen. Han har rest i Orienten och omsorgsfullt studerat dess folk och plägseder samt på de senare åren förvärfvat mycket bifall för framställningar i denna väg.

Delacroix går en alldeles egen bana, och har stiftat en egen skola, som fått namn af den "romantiska". Man vet hvad Fransmännen förstå med romantik och den, som icke vet det, hänvisas till Victor Hugos Marie Tudor, Lucrece Borghia m. fl. Dela Croixs taflor äro i måleriet hvad dessa dramer äro i litteraturen. Rik och djerf, fast regellös fantasi, stormande känsla, men på ett rått vis, natursanning men utan ädelhet, ett nästan pöbelaktigt tycke, en högst vårdslösad tekning och hufvudsaklig anläggning på skakande effekt utmärka denne konstnär,

hvars kanske förnämsta tafla "Massakern på Chios" är på en gång så märkvärdig och så ful. Hans manér har många anhängare, serdeles bland den Parisiska ungdomen.

Betydligen äldre än flere af de förenämnde konstnärerne och fostrad i DAVIDS skola, är DROLLING. Hans äldre arbeten hafva skolans fel och ingen serdeles upphöjd förtjenst, men äfven han öfvergaf det falska maneret, för att bilda sig efter naturen och de bästa mönster, hvarefter han frambragt herrliga verk. Hans olje-målning på muren i kyrkan Nôtre-Dame de Lorette: "Christus lärer i templet", är en till alla delar ypperlig tafla, värdig målare-konstens vackraste tider.

PICOT, jemnårig med DROLLING, gick i början samma väg som han, men lösslet sig äfven snart från den s. k. classiska skolan. Hans "Amor och Psyche" framträdde just vid vändpunkten af smakens affall från denna (1819) och förvärfvade, eget nog, från alla sidor bifall. I den ofvannämnde Lorette-kyrkan ser man af hans hand målningar på guldgrund, hvilkas poetiska innerlighet, enkla, stränga och ädla styl samt vackra färgton gifva dem ett högt värde.

HERSENT, SCHNETZ, STEUBEN, Bröderne SCHEFFER, af hvilka ARY i synnerhet har ett stort namn, och bröderne JOHANNOT, MONVOISIN, BONNEFOND, BEAUME, BIARD äro alla ryktbara artister och flere andra finnas, som jemte dem förtjente att till sitt konstnärslynne och sina förnämsta verk skildras inför läsaren, om utrymmet och planen för detta arbete samt författarens detaljkännedom af deras verk medgåfve det.

Några ord torde dock böra egnas åt en och annan af deras märkvärdigare taflor. Hersent, äldst, efter hvad jag tror, af berömda nu lefvande Franska konstnärer, utmärker sig genom en skön couleur och mycket behag; hög och ädel compositör kan han ock vara, det visar hans "Gustaf Wasas afsked från Ständerne" ett af hans berömdaste arbeten, deri Konungens bild är väl träffad och det hela, ehuru det kunnat önskas mera storartadt, är väl tänkt och högst uttrycksfullt. Hersent är äfven en förträfflig porträttmålare. — Sixtus V:s val af Monvoisin, något för mycket beräknadt på effekt och med en viss öfverdrift i ögonspelet, är dock genialiskt tänkt, fullt af värma och lefvande uttryck, samt ypperligen måladt. Hans ännu berömdare "Philips af Österrike död" är en tafla full af djup och innerlig känsla, serdeles sinnrikt tänkt och komponerad. — Bonnefonds "Savoyarder" och "Pilgrimsfamilj" hafva mycken själ, poetiskt lif, natur, innerlighet och naivetet i uttrycket, och ega i studium och techniskt hänseende mycket värde. Detta sista gäller, såsom förut blifvit antydt, i allmänhet hela den moderna Franska måláreskolan, om man undantager Delacroix och hans efterföljare. — Biards "Comediant-sällskap som costumerar sig" är fullt af qvickhet och natur. Han har, på de sista åren, egnat sig åt återgifvandet af polar-naturen, den han, på de Franska och Svenska vetenskapsmännens expedition till Spetsbergen, studerat och lärer deri frambragt märkvärdiga arbeten. — En högst utmärkt målare, som alltför tidigt

bortrycktes, var SIGALON, af hvilken *Paris* har så skönt tänkta och componerade samt ypperligen colorerade genre-taflor. Hans sista ryktbara arbete är copian af MICHEL ANGIOLOS "Yttersta Dom," deri han på ett förvånande sätt skall vetat att intränga i den store mästarens anda och återgifva den. Högst utmärkta konstnärer i *Rom* hafva försäkrat mig att, ehuru de i decennier beskådat och studerat det märkvärdiga, af tidens hand likväl hemsökta originalet, hafva de först genom SIGALONS copia fått ett rätt fullständigt begrepp om dess alla förtjenster och skönheter.

Ett stort antal fruntimmer idka i Frankrike de bildande konsterne, serdeles måleriet. Prinsessan MARIE, LUDVIG PHILIPS andra dotter, var, som man vet, utmärkt bildhuggarinna och har, till ett böncapell i *Fontainebleau*, utfört ganska vackra glasmålningar. Det är ej här såsom annorstädes, att när Damerna egna sig åt konsterne, de inskränka sig till porträtt- eller blomstermålning. De Franska fruntimren rygga ej tillbaka för den djerfvaste och benigaste historiska composition. Dock tror jag ej många af deras i stort tilltagna arbeten ihogkommas af efterverlden. Ett lysande undantag gör M:me HAUDEBOURT-L'ESCOT, ett numera ålderstiget fruntimmer, som lemnat arbeten, hvilka täfla med den nyare tidens bättre. Redan såsom ung väckte hon i *Rom* uppseende med sina landskap och har sedan målat en myckenhet omtyckta genretaflor. Luxembourgska galleriet har tvenne utmärkta, religiösa målningar af hennes hand; den

ena "Andäktige som kyssa foten af S:t PETERS bild i Petersdômen i Rom" är i synnerhet märkelig; vacker och sinnrik composition, säker och djerf pensel, stor natursanning och correkthet i tekningen äro hennes mest erkända egenskaper.

Musiken. Fransmännen ega i den musikaliska compositionen kanske mera egendomlighet, än i någon annan konstart. För att ej tala om LULLI och RAMEAU, som Förf:n medger sig föga känna, hafva GRÉTRY, DALAYRAC och MÉHUL likaväl som t. ex. BOYELDIEU, AUBER och HEROLD, fast på ett annat sätt, ett eget, sjelfständigt tycke, en caracter som är uteslutande Fransysk, och om Fransmannens härmande lynne uppenbarar sig äfven inom denna konst, genomtränger det dock icke till den grad hans verk, som fallet oftast varit inom de öfriga. DALAYRAC var väl det största musikaliska snille Frankrike fostrat och den innerliga känslan, den djupa dramatiska betydelsen, den enkla, osökta storheten har ingen Fransk tonsättare utom MÉHUL efter honom egt, åtminstone ej i någon högre grad. Den moderna Franska musikens största förtjenster äro lifflighet, behag, glans, en sprittande qvickhet, som ofta har mycken naivetet, finhet och elegans. Eftersträfva de djup och storhet, såsom t. ex. HALEVY i sin *Juive*, blifva de något torra och bråksamma och känslans djup kommer hos dem sällan öfver ett lätt, behagfullt svärmeri, en sentimentalitet, som dock ej har det Tyska pjunket. För det tekniska visa de här, likasom i de bildande konsterna, mycken fallenhet, hafva grundliga studier

och den yttre musikaliska bildningen är i Frankrikes hufvudstad högst allmän, hvarföre ock en publik af connoisseurer, i ordets formella betydelse, jemnförlig med den Parisiska, svårligen torde finnas annorstädes.

Då företeelserne inom den ena af de två hufvudgrenar, hvari den musikaliska konsten delar sig, neml. *compositionen*, till följd af denna konsts eget väsende och af tidens rigtning, måste anses, så väl hvad Frankrike som andra länder angår, tillräckligen bekante för dem bland mina läsare som hylla och idka musiken, vore det öfverflödigt och onyttigt att här ingå i en detaljerad critik af de Franske tonsättarnes allom bekanta arbeten. Hvad åter den musikaliska *executionen* beträffar, så enär Frankrike har en egen, ännu hos oss mindre bekant, men ryktbar skola, ja, då *Paris* till och med kan sägas hafva två alldeles olika sådana, åtminstone i sången, måste en blick på dessa skolors olika lynne och utbildning vara på sitt ställe.

Den Parisiska *Conservatoire*, som representerar den Franska musikbildningen, har Europeiskt rykte och förtjenar det äfven i de fleste hänseenden. Stora Operans orchester och chör äro utgångna och recruteras ur den, och en större säkerhet, precision, delikatess och sammanhållning i utförandet, än dessa ypperligen inöfvade massor, eger ingen musikantpersonal i verlden. På de concerter *Conservatoire* årligen gifver och hvilka dirigeras af den bekante förste violinen HABENECK — någon egentlig capellmästare

finnes här ej — anse vederbörande för en hederssak att genom de ovanligaste præstationer visa denna öfverlägsenhet i all sin glans. Så t. ex. hörde jag en gång *Beethowens* ryktbara Septett utförd af en talrik orchester, på det sätt att hvarje serskild stämma spelades af alla notabiliteterne i den stämman inom orchestern. Denna oerhörda *tour de force* lyckades öfver allt hvad man kunde förmoda och gaf executionen något nästan underbart, genom den ofantliga kraft och volym hvarje ton, struken t. ex. af tie stråkar, men ändock *en* i ordets fullaste betydelse, erhöll, utan att mjukhet, rundning och behag dervid ledo det minsta.

Lynnet hos den Franska skolan företer, vid jemnförelse mellan behandligen af instrument och röst, vissa skiljagtigheter. Att den i båda följer tidens allmänna rigtning, sträfvandet efter en omåttligen uppdrifven färdighet, förstås dock af sig sjelft. Om man, för bedömandet af *spelet*, tager violinen, såsom det rikaste instrumentet, till exempel, finner man att Franska skolan utmärker sig genom ren och säker intonation, ett friskt, lefvande, djerft, men dock behagfullt och elegant föredrag, en ypperlig *coup d'archet*, ett säkert taktsinne, styrka, raskhet, lugn, klarhet och mycket af hvad Italienaren kallar *briglio*; deremot saknas vanligen poetiskt djup samt känslans innerlighet, och den eld som understundom och hos vissa, serdeles yngre individer, förspörjes, blossar, gnistrar och glänser mera än den värmer. I *Sången*

gen har Fransmannen, med nära nog samma förtjenster och brister som nyss anmärkts, några serskilda, caracteristiska egenheter. Likasom Tyskans strupljud vidlåda Tyskens sång, så smitta äfven Franskans nasalljud den Franska sången och äro i synnerhet på ett oangenämt sätt märkbara hos Basisterne. De Franska sångarne och sångerskorna lägga mycket an på knalleffekter och skrika väldeligen och Tenorerne, som ega de ömtåligaste röster, hålla derföre ej länge ut vid den Franska operan; de förslitas i ordets egentliga betydelse inom få år. Adolphe Nourrit, knappt hunnen till full mannaålder 1837, hade redan förlorat mycket af sin stämmas friskhet och metall; Duprez, som följande vinter efterträdde honom, skall, enligt de senaste underrättelser, redan vara i bestämdt fallande. I öfrigt utmärkes Franska sången af ett visst coketteri och en affektation, en emphas som förekomma fremlingen stötande; deremot deklameras orden vanligen med en tydlighet och ett uttryck, som i allmänhet saknas i andra land och som bildar ett kännetecken på Fransk skola i sång. Skada, att äfven häri den medfödda böjelsen för affekt och öfverdrift stundom förer, äfven de talangfullaste, för långt, hvarigenom, såsom t. ex. hos den utmärkte sångaren och sångläraren Ponchard, händer, att sången närmar sig deklamation och behandlar musiken nästan såsom tjenare åt denna.

Den utmärktaste sångerska med Fransk skola är och har länge varit Fru Cinti-Damoreau, en tid

prima donna vid stora Operan, men som redan 1837 hade lemnat den för *Opera comique* och sedan skördat penningar och bifall i fremmande land. Hennes Franska skola är dock tempererad af Italiensk och hon har nästan blott bibehållit förtjensterne af den förra. Röst, method och utförandets artistiska fulländning ställa henne ganska högt; dock synas comedin och concertsalen vara hennes egentliga fält. En af de yppersta sångerskor Franska Operan, i det högre dramatiska facket, egt, var M:lle FALCON, på hvilken MALIBRANS konstnärskap säges haft betydligt inflytande och som, äfven hon, mycket modifierat sitt ursprungligen rent Franska manér. Icke så stor coloratur-sångerska som DAMOREAU, var hon likväl en ovanlig talang och ganska utmärkt både i det rent musikaliska och dramatiska utförandet. På en gång och ännu i ungdomens blomma, träffades hon för några år sedan af det svåra missödet att förlora rösten och har sedan dess, skiljd från scenen, tillbringat sin tid på resor, mest i *Petersburg*, der hon medelst sånglektioner beredt sig en oberoende, till och med lysande ställning. För någon tid sedan förkunnades hennes återkomst till *Paris* och att hon återfått sin sköna och beundrade stämma, egentligen Alt, lika plötsligen som hon förlorat den. Måtte det bekräfta sig. — Franska Operans öfrige förste artister t. ex. Fru DORUS-GRAS, M:lle NAU, Fru STOLZ, (djup Alt) Bassångarne LEVASSEUR och DÉRIVIS, Tenorerna DUPONT och LAFONT m. fl. hafva visserligen röster af första ordningen i vissa hänseen-

den, men derjemte skolans brister; dramatiskt föredrag i högre, verklig mening, sakna de, hvarföre ock solosången vid denna "Europas första scen," såsom Fransmän gerna höra den kallas, ingalunda motsvarar fremlingens väntan eller anspråk, och måste, jemnförelsevis med samma scens chör och orchester, förefalla honom mindre tillfredsställande.

Genom den stående Italienska Opera *Paris* eger, har en annan skola ställt sig vid sidan af den Franska och ej förblifvit utan en helsosam inverkan på mer än en af dennas största talanger. I undervisningen representeras den förnämligast af GARCIA, en broder till den ryktbara Mad:e MALIBRAN och, på scenen, af de fyra à fem stora artister, hvilkas ojemnförliga öfverlägsenhet Fransmännen sjelfva nödgats erkänna. Att här i allmänhet caracterisera denna skola kan anses öfverflödigt, då Sveriges första sångerska, numera, på ett sannt och värdigt sätt representerar den, och dess lynne sålunda bör vara bekant för musikvännerne i vårt land. Deremot torde en teckning af de nyss anförde store sceniske artisterne ega interesse åtminstone för de läsare, som ej sjelfva sett och hört dem, och en sådan meddelas derföre här, hvarvid dock bör anmärkas att RUBINI ej mer tillhör den Franska hufvudstaden och att Mad:e PERSIANI ännu icke uppträdt der, då Författaren vistades i *Paris,* hvarföre hon ej i denna caracteristik kunnat få ett rum.

JULIA GRISI. Denna stora sångerska uppträdde för omkring 15 år sedan, i ungdomens första blom-

ma, på *Milanos* scen, om jag ej bedrar mig, och väckte egentligen blott uppseende genom sin ovanliga skönhet. Senare utvecklade hon småningom en ständigt vexande talang, såsom sångerska och skådespelerska, men det är först på de sista åtta åren hon lyckats intaga den utmärkta plats bland tidens sceniska konstnärer, hvilken ingen numera bestrider henne. Jag har sett skönare qvinnor än Julia Grisi, ehuru icke många, men mera poesi i uttrycket torde vara svårt att finna hos någon, och man begriper lätt, äfven vid mognare år och med ett brändt hjerta, huru hon kan vara föremål för de vansinniga utbrott af passion hos en och annan lågande yngling, hvarom man berättar åtskilligt, som till och med, om jag ej misstar mig, stått att läsa i våra blad. Hennes växt är icke mycket öfver medelmåttan, hennes gestalt ytterst välbildad, om man undantar litet bristande smärthet om lifvet, en följd måhända af moderliga öden; hennes hals är fyllig och af en bländande hvithet, hennes armars och händers utomordentliga skönhet har satt feber i hufvudet och pennan i hand på de Parisiska Journalisterne, och allt detta öfverträffas dock af den ömsom brinnande, ömsom smägtande blick, som hennes svarta, blixtrande öga utsänder, och som lik en elektrisk gnista tränger genom märg och ben. Hennes bildsköna hufvud, kringsvalladt af rika, svarta lockar, hvilka fördubbla den verkan hennes vackra hy i alla fall skulle göra, sätter kronan på denna skapnad, en

af de herrligaste och mest harmoniska, så i form som i uttryck, hvilka fallit på en qvinnas lott.

Såsom sångerska är alla detaillers harmoniska förhållande till hvarandra åter ett hufvuddrag hos Julia Grisi. Hennes röst öfverträffas i *styrka* af Catalanis, i *volym* och *omfång* har kanske äfven en och annan företrädet framför henne; men om icke *alla* röstens egenskaper finnas hos henne förenade i den högsta, upphinneliga grad af fullkomlighet, hålla de likväl alla så jemna steg med hvarandra, att det torde vara omöjligt att bestämma någons öfverlägsenhet; derigenom blir hennes execution något så helgjutet, så fulländadt, att man ej, man må leta i sitt critiska hufvud så mycket man behagar, finner något att önska eller tillägga.

Hennes röst är en sopran af betydligt omfång och till den ovanliga grad utbildad, att man inom en scala af ungefär 2 och en half octaver svårligen kan bestämma hvar dess egentliga läge är. De högsta tonerne, såsom C och Ciss, attakeras lika fullt och säkert som de lägre, och det är snarare på en litet tvungen rörelse i munnen och halsmusklerne, än på ljudet, man någon gång märker, att deras uttagande besvärar. I klarhet, friskhet och metall torde svårligen Julia Grisis röst kunna öfverträffas. Dess *jemnhet* hela scalan igenom lika så litet, och af *styrka* och *volym* har den i alla fall nog, för att, utan annan märkbar ansträngning, än den situationen fordrar, öfverljuda ett forte af 50 à 60 instrumenter och en chör af nära nog samma antal. Ljudets full-

het och smältande behag och dess alltid osvikliga renhet samt det fullkomliga herravälde sångerskan eger öfver sin organ, i förening med den största höjd af artistisk utbildning vår tid förmår gifva — lägg allt detta till det föregående och *sångerskan* Julia Grisi är så pass åskådligt skildrad, som det gerna låter sig göra; men med *åskådligheten* är i thy fall föga vunnet. Här, om någonsin, vore det tillfälle att med panegyristen öfver en ryktbar Fransk predikant, säga till läsarne: "Hvad hade det varit om J *hört* henne."

Med sina företräden såsom *sångerska* endast vore dock Julia Grisi icke mer än hälften af hvad hon borde vara, för den bana hon beträdt, och ingalunda den utomordentliga, sällsynta individualitet hon verkligen är; men hon är derjemte *en af sin tids största skådespelerskor*. Med dem, som ega ett Europeiskt rykte och med hvilka jag haft tillfälle jemnföra henne, är hon, om jag får tro mitt och andras omdöme, nära jemngod, ehuru erkännas måste att det är naturen mera än studium, som gjort henne till hvad hon är.

Tröstlös sorg, fasa, olycklig kärlek, lågande ömhet, hämnd, förtviflan, allt hvad som fordrar kraft och passion i uttryck, allt som i dess innersta djup rörer eller skakar hjertat och omstörtar menniskans hela inre verld, genom att slå den yttre i spillror — der är Julia Grisi på sitt rätta fält; icke som vore meningen att hon alltid rasar och bryter ut, långt derifrån; hon förstår saken bättre än så. Hennes tystnad, då allt hos henne *tiger*, utom det

brinnande, svarta ögat, är ofta förfärligare, mera rörande, än hennes skri. Hon vet att använda båda.

Det torde förundra mången, att jag jemnfört en *sjungande* actris, såsom actris, med dem som uteslutande äro det sednare; ty man har i allmänhet vant sig vid den tankan, att sången ej kan annat än förtrycka spelet, eller detta sången, och att när man berömmer en stor sångares action, kan detta aldrig vara annat än ett *relativt* beröm. Huru orätt man har i sin föreställning om hvad som verkligen är möjligt i detta fall, bevisar, utom Schröder-Devrient, icke blott Julila Grisi, utan äfven, vid den enda *Théatre Italien*, tvenne andra artister, La Blache och Tamburini. Om vår Herre, i sin vrede, en vacker dag tog rösten ifrån dessa fyra, hvarpå Fru Schröder jemnförelsevis förlorade minst, stode det ändå qvar fyra skådespelare, som täfla med det bästa verlden eger. Ja, reser man till Paris, såsom mången anser gagneligt, för att studera den dramatiska konsten, så hålle man sig till den Italienska Operan och man har musiken på köpet; *Théatre Francais*, med arfvet af Talmas namn och ett sekler gammalt Europeiskt rykte, har, såsom förut är antydt, ingenting, i *tragiskt* hänseende, att ställa bredvid Grisi, La Blache, Tamburini och, i *comiskt*, äro de båda sistnämnda jemnförliga, åtminstone i vissa fall, med det bästa, Franska talscenen eger.[1]

Hvad som sätter kronan på Julia Grisis talang såsom skådespelerska, är den fullkomliga frånvaro af allt effektsökeri, allt *coquetteri*, både såsom artist

och *qvinna*, hon medför till alla roller. Det är något så rent, så *ärligt*, flärdfritt i hela hennes väsen och uppträdande; hon sminkar sig icke ens, åtminstone sällan och litet; hennes blick söker ingen i salongen, och hon sjunger, som sjönge hon för sig sjelf, icke för andra. Stormande applaudissementer mottaga henne alltid vid inträdet. Hon niger då så ödmjukt, så naturligt, jag ville nästan säga barnsligt, med blicken häftad vid golfvet, men dock ädelt, behagligt, ty hon rörer icke ett finger, utan att der är behag, ehuru behaget icke är det egentligen caracteristiska för hennes väsen och skick; snarare det djupa, nästan tragiska allvaret och den imponerande kraften. Behaget är nemligen hos henne icke serdeles upparbetadt af studium, det är mera medfödd Italiensk fallenhet. Hennes costumering är alltid smakfull, men vanligen ganska enkel, aldrig prålande.

Hennes yppersta roller äro måhända *Norma* och *Desdemona*. I öfrigt är det svårt att bestämma hvar och när hon är störst. I *Puritani*, *Anna Bolena*, *Gazza Ladra* m. m., är hon alltid förvånande, och, såsom *hon*, sjunger ingen den ryktbara arian: "Di piacer mi balza il cor."

La Blache. Föreställen eder, läsare och läsarinnor, en figur, som håller nära *tretton* qvarter, med en muskel- och ben-byggnad, som svarar till denna längd, en corpulens, en mage i synnerhet, som vore ofantliga, om ej gestaltens ursprungliga proportioner i det närmaste tålde vid dem; öfver den grufliga kroppen och de breda axlarne höjer sig ett hufvud, det största jag vet mig hafva sett, men

också ett af de herrligast bildade: en romersk profil, en hög, ytterst ren och välformad panna, en vacker mun och haka, ehuru, såsom allt det öfriga, af Patagoniska dimensioner, ett par stora, sköna, uttrycksfulla ögon, och i hela den jettelika figurens rörelser, skick och hållning, en värdighet, ett lugn, en enkelhet, en ledighet och ett majestät som förvånar och intager vid första anblicken och, vid hans blotta uppträdande, lika osvikligt framkallar en storm af applaus, som någonsin GRISI — det är han, den ojemnförlige, den ende, sångarverldens ROLAND, den väldige och trefallt väldige LA BLACHE.

Jag hade, likasom många andra, hört och läst så mycket om LA BLACHES märkvärdiga bas, att min nyfikenhet och mina anspråk voro på det högsta stegrade, och likväl måste jag erkänna, att jag fann min väntan öfverträffad. Om jag också kunnat föreställa mig möjligheten af en sådan kraft i menniskolungor, så hade jag dock icke trott, att den kunde förenas med den mjukhet, det, för hvilken basröst som helst, ovanliga behag, som utmärka denna; en sådan klang och friskhet, vid femtie år ännu nästan alldeles oförminskade, torde likaledes böra räknas till sällsyntheter.

Det är ej lätt att få ett begrepp om den förfärliga kraften af LA BLACHES organ. Med hela den talang, som utmärker en fulländad artist, vet han att moderera rösten så, att den ej förtrycker de öfriga och högst sällan har han tillfälle att, utan skada för totaleffekten, släppa ut den helt och hållet. Vanligen öppnar han knappt munnen, och likväl

fyller han med lätthet salongen och tar ut hela sin rätt i ensemblesaker, hvarjemte han tydligast af alla sjunger orden. Någon gång likväl — och det tycks för honom då vara en verklig njutning, hvarpå ingen kan undra, — i någon final, någon trio, qvartett eller sextett med chör, der ett förfärligt fortissimo i den moderna stilen, och man vet hvad det vill säga, förekommer, der femtie chorister skrika med full hals, vid ett accompagnement af 50 instrumenter, utom pukor, tallrickar, trianglar &c., der Rubini, Grisi, Tamburini, icke utan ansträngning, dominera allt detta — der öppnar ändtligen La Blache sin respectabla mun, tar lungan rigtigt full och, alltid utan ringaste ansträngning, ty spår till sådant ser man bestämdt aldrig hos honom, utsänder en åska af toner, som troligen skulle kommit sjelfva David Munck af Rosensköld att hissna och — tiga. Chör, instrumentalister, Grisi, Tamburini, Rubini, allt uppslukas och försvinner i de dånande ljuden af denna musikaliska tordön. Han stoppar dem alla i sin ficka. Äfven då, i denna allmänna storm, går, hos La Blache ensam, sällan ordens uttal förloradt.

Såsom skådespelare har La Blache, under loppet af sin lefnad, genomgått nästan alla slag af roller och alla med samma lycka. Samma anda och innerlighet, som tillhör hans sång, utmärker alltid hans spel. Nu, då hans digra figur och hans år i förening anvisat honom ett inskränktare sceniskt fält, fortfar han dock att med lika framgång, lika fulländning i spel, förflytta sig från tragedin till kome-

din, eller egentligen buffan, och tvertom. Såsom tragicus visar han sig företrädesvis i Öfverste Prest-, åldrige Furste-, Riddare- och Fader-roller och såsom *Buffo* i den Italienska Operans carrikerade gubbroller. Den gamle *Geronimo* i *Matrimonio Segreto*, den ilskne och kärlige gamle *Podestàn* i *Gazza Ladra*, komma hela salongen att kikna af skratt; deremot, med den tragiska cothurnen, hvilken imponerande storhet och ädelhet i gång, skick, i hvarje rörelse; hvilket djupt studium i det stumma spelet, hvilken själ i blicken, hvilket lugn och majestät i hela figurens uttryck! La Blache har dessutom en scenisk egenskap, som jag sällan sett någon skådespelare ega i lika grad: den att drapera sig och stå underbarligen artistiskt, och derigenom, likasom i bild, återge situationens hela betydelse. Så t. ex. i *Norma*, när dottren går till döden, vänder han sig, efter den sista omfamningen, bort, höljer hufvudet, efter antik sed, i den vida manteln, och står så till dess ridån faller. Verkan af denna ytterst pittoreska, grandiosa figur, midt ibland de öfriga, som på annat mera vanligt och trivialt sätt återge scenens tragiska betydelse, är obeskriflig. I sina faderroller har han vanligen Julia Grisi till dotter, och då hon ock väl förstår konsten att *göra tafla* af situationen, uppkomma härigenom ofta grupperingar, hvilka i skönhet och storartad effekt öfverträffa allt, hvad man får se annorstädes än på duken.

Rubini. Den tredje af Italienska Operans stora Artister, efter den ordning jag en gång börjat följa,

var den verldskunnige Tenorsångaren Rubini. En temligen lång, ehuru icke alls imponerande figur och ett utseende, som visst är långt ifrån ofördelaktigt, men ingalunda i interesse kan täfla med hans båda stora medbröders, godhet och redlighet, men föga poesi i ansigtets uttryck och någonting Israelitiskt i dragen utmärka honom. Ehuru själ- och uttryckslöst hans yttre ofta är, måste man dock medgifva, att hans sång alldeles icke har samma fel och att hans declamation i energi och lif i allmänhet står värdigt vid sidan af de öfrigas.

Ehuru flere år yngre än La Blache, har dock Rubinis röst, till sin natur ock vida ömtåligare, förlorat i metall och friskhet, serdeles i mellantonerne. Hans höga bröstloner, och det är förvånande hur högt han går med full bröströst, och hans hufvudtoner äro deremot ännu alltid beundransvärdt sköna, likasom hela stämman har en kraft och styrka, dem man sällan finner hos tenoren, men dem Rubini ock synbarligen inser att han behöfver hushålla med. Rubini är en näktergal bland sångare; det ligger en ljufhet och innerlighet i hans sång, en ljudets tjusningskraft, hvarom man har svårt att göra sig ett begrepp. Dessutom erkännes han allmänt för att vara den förste, såsom *artistisk* sångare. Hans piano, hvilket han ock ganska ofta använder, är någonting verkligen underbart, och med ett föredrag, som man dock stundom skulle önska mera enkelhet och natur, besegrar han svårigheter, hvilka vore omöjligheter för en annan.

Beklagligen står Rubinis spel i intet förhållande till hans sång, och han gjorde derföre en verkligen slät figur midt ibland de stora talanger af hvilka han var omgifven. Mestadels var han Julia Grisis älskare och man kan finna hvart det skulle taga vägen. Hans hos medelmåttiga actörer sällsynta förmåga, att deklamera i hög grad dramatiskt, räddar dock den rent musikaliska effekten, och det är naturligtvis det väsendtliga, om ock spelet går förloradt. Bäst är han såsom *Othello;* det är, besynnerligt nog, den enda roll, hvari jag sett honom blifva varm. Kanske är svartsjukan honom medfödd, såsom Italienare. Allt odramatiskt i spelet förlåtes honom dock, när man hör honom sjunga sitt *"Ella é tremente, ella é spirante"* i *Puritani,* och den effekt han förstår lägga i sista scenen af *Othello,* vid *Desdemonas* mördande, visar att han, åtminstone någon gång, har stor förmåga äfven för action.

Om La Blache är Sångarverldens *Roland* så är Tamburini dess *Tancred.* En ädel hållning, en välbildad figur af något mer än medelmåttig längd, utseende, gestalt och skick, som alla lifligt påminna om vår Torsslow, sådan han var för 15 år sedan, ehuru med mera finhet och behag, sådan är Tamburini. Om han icke, såsom fallet är med de öfrige, öfverträffar *alla* i *något,* så kan man deremot säga om honom att han alltid, i *något* är öfver *hvar och en.* Hans röst är en den vackraste, böjligaste, mest utbildade *Baryton* man vill höra, och i kraft står endast La Blache framför honom, ehuru afståndet

dem emellan alltid, i thy fall, är ganska stort. Carakteren af TAMBURINIS talang, både såsom sångare och skådespelare, är en utmärkt användbarhet i allt, en genialitet i uppfattandet och en öfverträffande konstnärsskicklighet i utförandet af allt slags musik och allt slags spel. Han skall vara en ypperlig *Don Juan*, hvarom jag beklagligen icke sjelf varit i tillfälle att döma, och ROSSINIS, BELLINIS, CIMAROSAS musik finna alltid i honom en lika lycklig som varm och lefvande tolk. Såsom bevis, för att taga ett enda bland många, på den stora mångsidighet, hvilken utmärker honom såsom skådespelare, må anföras att han är en den yppersta *Figaro* (i *Barbiere*), en *Figaro*, som sätter sjelfva Fransmännen i extas, hvilka sett så många ypperliga Figaroer gå öfver deras Italienska scen och så väl förstå hvad en Figaro är, och att han derjemte, i *Othello*, är en *Jago*, som, med eller utan sång, torde hafva få sina likar. I den effektfulla duetten med *Othello*, i början af andra acten, der han eggar dennes svartsjuka och under masken af tillgifvenhet och vänskap, i sina *àparte*, låter illskan, den infernaliska hämdkänslan framblixtra, gör han en verkan som är svår att beskrifva; en förstulen blick och en krampaktig rörelse med högra armen äro för honom nog att ge den mest skakande tragiska effekt åt situationen, — och hans sång sedan, bådas sång i denna märkvärdiga duett! I costumering är han alltid, likasom GRISI, enkel, men ytterst smakfull och välberäknande. Den Burgundiska, svarta och röda drägt

han, med en röd plym i hatten, bär, såsom *Jago*, vittnar derom.

Innan jag slutar denna teckning af *Musiken* i Frankrike, kan jag ej underlåta egna några ord af rättvis hyllning åt det förstånd, det sinne för det skickliga som utmärker Parisiska publiken i dess beundran för sina firade musikaliska artister. Enligt hvad jag förut antydt, är den musikaliska bildningen ingenstädes mera allmän än i *Paris*, konsten älskas med passion och idkas med framgång af en stor mängd dilettanter; dessa försumma kanske aldrig en concert eller en representation på Italienska eller Franska operan, men den halfgalna, vämjeliga öfverdriften i beundran för de stora artisterne, som till och med i vår frusna Nord egnas vida ringare förmågor, finner man icke i *Paris*. Man applåderar, framropar någongång en stor sångerska, men man drifver icke afguderi med henne; man tror der ännu att det finnes hedersbetygelser, en hyllning i ord och handling af så upphöjdt slag, att de böra förbehållas endast dem, som verkat i stort för menskligheten, hvilkas snille och djupa blick dagat dess högsta och mest omfattande frågor, lyftat samhällen till en förut okänd höjd eller bestämt vetenskapens rigtning för århundraden, — och att *de* följaktligen bära sig lättfärdigt och narragtigt åt, som gifva den ära, hvilken på sin höjd tillkomme *sådana* individer, åt utöfvarne af en konst, hvilken icke alls eger någon

rent mensklig eller historisk betydelse, och hvars högsta uppgift är att väl återge hvad andra tänkt och skapat. — Icke heller begår den Parisiska dilettantismen den något enfaldiga, om en serdeles låg æsthetisk ståndpunkt vittnande inconseqvens, att i de amplaste former tillerkänna *utförandet* af ett musikaliskt konstverk djup, innerlighet, dramatisk betydelse, snille m. m., under det dessa egenskaper *alldeles* frånkännas sjelfva den composition som utföres! De musikaliska artisterne firas och betalas i *Paris*, det senare mer än på andra ställen, men de fjäsas icke *mera* än notabiliteter på hvarje annan bana, der utmärkelse står att vinna. Det tyckes som kunde en musikus, äfven den anspråksfullaste, anses fullt belåten med till och med mindre än så. — Critiken hvilar aldrig för en Parisisk artist, ehuru den vanligen är aktningsfull; det är möjligen ock derföre artisterne blifva så utmärkta.

En utflygt till S:t Denis och Ecouen. De tre pensionärerne.

Genom en nästan sammanhängande kedja af byar, hvilka tyckas till *Paris* bilda en enda förstad af den osnyggaste beskaffenhet, såsom beklagligen ofta i Frankrike, anländer man till *S:t Denis*, en stad med 10,000 invånare, märkvärdig för sin göthiska kyrka och sin flickpension, den så kallade "döttrarnes af Heders-Legionen". — Staden är smutsig och oansenlig, hvilket i Norra Europa ej gerna vore tänkbart med en så pass betydlig folkmängd. Man glömmer dock snart staden vid anblicken af den herrliga Cathedralen. Den har från början tillhört ett Benediktinerkloster och uppfördes i sitt ursprungliga skick af DAGOBERT 613 eller till och med, enligt andra, af S:TA GENOVEVA år 496, i hvilken senare händelse den tvifvelsutan vore ett af de äldsta tempel i Frankrike. Af denna urgamla byggnad återstår numera intet. Sin nuvarande vackra form fick denna kyrka af PHILIP den sköne i början af 1300-talet. År 1793 plundrades och ödelades den af de fanatiske republikanerne, synnerligast emedan den var Konungarnes begrafningsplats. Monumenten sönderbrötos, liken eller rättare deras qvarlefvor utkastades och så försvann ock grundläggarens DAGOBERTS stoft, hvilket ända dittills blifvit som en helgedom

vårdadt. Napoleon och Ludvig XVIII restaurerade kyrkan och gjorde henne vackrare än nånsin. De herrliga grafmonumenten öfver Frans I och Henrik II:dre, ett mönster för allt hvad i denna stil kan åstadkommas, uppsattes å nyo och iståndsattes, och Ludvig XVIII väntar ännu, enligt urgammal hofsed, ofvan jord sin efterträdare, vid hvars ankomst, han först, enligt bruket, får nedsänkas till sina fäder. Han får möjligen vänta i evighet och *S:t Denis* har, med Juli-Dynastins uppträdande, upphört att vara Kongliga famillens begrafningsplats. Kyrkans fem göthiska hvalfgångar gifva en imponerande anblick, dess sköna chor, dess många fönster som insläppa ett så mildt ljus genom sina målade skifvor, den fullt utbildade stil kyrkan i sina proportioner och sin utsirning tillhör, göra den till ett af landets herrligaste tempel. De omaka tornen, öfver den prägtiga portalen stöta dock ögat. Efter att lyckligen hafva åter uppstått i förnyad glans efter den republikanska förstörelsen, har *S:t Denis'* kyrka för ett par år sedan sett en af sina herrligaste prydnader förstöras af ett fredligt, i allsköns oskuld grasserande barbari, som derföre icke varit mindre vandaliskt i sina verkningar. Till kyrkans dyrbaraste sirater hörde nemligen ett s. k. rosett- eller rundfönster öfver portalen, med målerier från medeltiden af stort värde. En dag föll det gatpojkarne i *S:t Denis*, som förlustade sig på planen utanför kyrkan, in att detta rundfönster vore serdeles tjenligt att, med tillhjelp af på planen befintlig klappersten, begagna

såsom ett slags fortunaspel. Sagdt och uppgjordt. Reglorna faststälides: så mycket för Madonnans högra öga, så mycket för det venstra, för näsan, för Christusbarnets mun, för JOHANNIS' staf &c. &c. Nu började spelet med rigtig ansats; det kan ej gå jemnare och precisare vid ett roulettebord i *Baden*. När det fortfarit en eller par timmar, kom ändtligen Mairen och lade sig emellan, men Heliga famillen hade under tiden hunnit på det jemmerfullaste stympas; Christusbarnet hade förlorat båda benen, Madonnan var hufvudlös, den hel. JOSEPH stod der utan mage ooh JOHANNIS' näsa var blott en tradition.

Intill kyrkan stöter det fordna, vidsträckta Benedictinerklostret, nu omskapadt till local för den jättestora Pensionsinrättning om hvilken här ofvan är nämndt. Alla meddellösa döttrar af Hederslegionsriddare hafva anspråk på att här uppfostras, och om ock *alla* anspråk icke kunna tillfredsställas, sker detta dock, så vidt utrymmet och fonderne medgifva, och pensionen är i alla fall den mest colossala i verlden. NAPOLEON grundade denna vackra anstalt, ställde den under den ryktbara Madame CAMPANS inseende och förlade den i begynnelsen till det en mil från *S:t Denis* belägna *Ecouen*, hvarifrån den efter några år af honom flyttades dit, der den nu är.

I fordna tider skulle en dylik stiftelse ej blott inrymts uti utan ock varit ett kloster. Nu är den ingenting mindre och resande ungkarlar erhålla, utan svårighet, tillstånd att bese både localen och eleverne i detalj.

I *Ecouen* var localen måhända icke så rymlig, men nejden vida interessantare. *Ecouen* är en liten obetydlig stad; men på en höjd i dess närhet, från hvilken man har den skönaste utsigt, reser sig det slott som var "Legionsdöttrarnes" första boning. Det är en af rikets vackraste byggnader, ett mästerstycke i renaissance-stil, af BULLANT, denne den moderne byggnadskonstens fader i Frankrike. Han uppförde det åt den ryktbare Connetablen ANNE DE MONTMORENCY. I ett af galerierne ser man fönster, målade efter RAPHAELS cartoner och föreställande mythen om *Psyche* och *Amor*. Det är ett skönt arbete. En gammal Castellan, som visar slottet och lärer vara ett inventarium sedan "Legionsdöttrarnes" tid, den han minns såsom glanspunkten i sitt lif, undfägnar gerna den resande med historier från denna tid. En af dessa fästade sig, af skäl, dem läsaren torde finna naturliga, i mitt minne. Jag meddelar den här, i grunden och hufvuddetaljerne sådan jag sjelf hört den. Skulle den anses behöfva ett namn, kan läsaren kalla den:

De tre Pensionärerna i Ecouen. I *Ecouen* uppfostrades, efter den store stiftarens vilja, döttrarne till dem som stupat eller gifvit sitt blod för fäderneslandet, i den fullkomligaste jemnlikhet. Under-Löjtnantens och Generalens dotter delade samma förmåner och enda arfvingen af en MARÉCHAL DE L'EMPIRE hade intet företräde i undervisning, i klädsel, i behandling framför dottern till en soldat som stupat vid *Wagram*. Det var så Kejsarens uttryck-

liga befallning och när han besökte *Ecouen*, som han ofta gjorde, kysste eleverna på pannan och examinerade dem sjelf, var det endast det sedesammare väsendet, de större framstegen i bildning, som han utmärkte.

Också, hvilken täflan, när de årliga prisutdelningarnes tid var förhanden, och hvilket värde egde icke hvarje pris för det unga, barnsliga sinnet, genom det högtidliga utdelandet. Det var Frankrikes Stor-Canzler, som med hög röst uppläste de belöntes namn och framkallade dem; det var Frankrikes Kejsarinna, den ljufva, milda, förtrollande JOSEPHINE, som med egen hand tryckte kransen på den af blyghet, glädje och vördnadsfull bäfvan rodnande pannan.

Bland *Ecouens* elever fanns det på denna tid *tre*, som kallades "de oskiljaktiga." De såfvo tillsamman, de åto tillsamman, de tillbragte fristunderne tillsamman, de läste och vunno pris tillsamman och hellre än att en af dem skulle gå miste om en belöning, hade de andra båda velat efterskänka sina. De hette MARIE, CLARISSE och HORTENSE.

MARIE var dotter till en ädling af hög börd. Terrorismen hade bortsopat hans slägt från Frankrikes jord, med alla de rikedomar den egt. Rik och mägtig skulle den i alla fall icke, åtminstone i revolutionens första tider, hafva velat erkänna honom, ty han hade, straxt vid dess utbrott, med värma omfattat frihetens sak, och de då ännu mägtige af hans hus vände honom ryggen. Han hade aldrig hunnit längre än till Löjtnant; ty vid Rhen, i samma batalj der

Marceau stupade, hade ett skott beröfvat honom synen. Fattig och glömd lefde han på en liten pension, och hans dotter hade i *Ecouen* funnit uppehälle och bildning.

Clarisse var dotter till en af de många Generaler, dem kriget riktat och Napoleon öfverhopat med ordnar och titlar.

Hortense . . . . dock till henne återkomma vi längre fram.

Så förflöt dessa tre älskliga naturers lif i oskuld, fridsamhet och glädje. Men det kom en dag, som för första gången skulle visa dem verlden från dess sorgliga, dess fredstörande sida.

Marie var den äldsta; hennes stora framsteg gingo framom hennes ålder; hon ansågs fullbildad vid icke fyllda femton år och hennes blinda far återkallade henne. Hans maka var död och han behöfde henne till föreståndarska för sitt lilla hushåll, till lederska, då han med osäkra steg vacklade omkring på sin lilla gård och värmde sig i solen, solen den *de* älska så högt, som icke mer kunna se henne.

Till hvilka bittra tårar, hvilka qvalfulla suckar blefvo de icke vittnen, *Ecouens* blommande lindar, och Maria-bilden i capellet, hur omfattades den icke, under varma böner för återseendet, af de unga flickornas händer.

Qvällen före Maries afresa, stodo de med förgråtna ögon i trädgården, och stirrade tysta och öfvergifna på gräslapeten framför dem. På en gång

höjde Clarisse hufvudet med lifflighet. En ny, lycklig tanka tycktes genomila hela hennes väsen.

Låtom oss här, utropade hon eldigt, svärja en ed, att hvilka öden än må träffa oss, och huru långt vi än må bli åtskiljda, ingenting annat än *ren omöjlighet* skall afhålla oss att i dag om 13 år — det är just din ålder, Hortense — på samma timma träffas; men hvar? — i *Paris*, vid Tuileriernes stora gallerport.

Ja, det vilja vi, det svärja vi, ropade de andra med en mun, och Georges skall bli ett vittne till vår ed.

Georges, som ett stycke derifrån var sysselsatt med en blomsterrabatt, framkallades.

Mina vackra och goda Fröknar, sade Georges, ställets unga, hyggliga trädgårdsmästare, jag bevittnar er ed och svär äfven, under samma vilkor, att se till huru den hålles. Äfven jag tänker icke lefva och dö bland tulpanerne och mossrosorna i *Ecouen*. Jag kan tjena min store Kejsare med något bättre, än att vara trädgårdsmästare i hans flickpension. Har ej en kula tagit bort hufvudet på mig innan dess, skall äfven jag, i dag tretton år till, stå vid Tuileriernes gallerport.

Marie for. Ett år senare lemnade Clarisse *Ecouen* för att i sin fars lysande hus göra bekantskap med stora verlden. Innan kort gift med sonen till en af Europas rikaste Bankierer, lemnade hon Frankrike för att lysa i en fremmande hufvud-

stad, och man förlorade henne snart ur sigte, bland pomp, förnämhet och en omåttlig luxe.

Ännu ett år och HORTENSE hade äfven försvunnit från *Ecouen*.

Tretton år förflöto och Europas öden voro förvandlade. I Tuileriernes palats eskorterades LUDVIG *den efterlängtades* middag af ett detachement Schweitzare, när den sattes på bordet. På spetsen af NAPOLEONS colonn fladdrade ett smutshvitt lakan, som skulle föreställa: *Le Drapeau sans tache*, och han, den nya tidens *Atlas*, på hvars skuldror en hel verld hade hvilat, utan att böja dem, han låg fjettrad på *Helenas* klippa och dog långsamt under SIR HUDSON LOWES händer.

Det var årsdagen af de tre flickornas ed. Invalidernes gyllne Dôme glänste i de sista strålarne af den nedgående solen. Tuileriernes trädgård med sina majestätiska löfhvalf, sina mellan löfvet framskymtande marmorbilder, sina i aftonrodnaden glimmande vattensprång, låg der så beundransvärd i den stilla sommarqvällen. Den stora gallerporten var öppen och lustvandrande skaror strömmade ut och in.

En präktig vagn rullar fram till porten; hjulen äro förgyllda, hästarne af äkta fullblod, livréerna höljde af silfver och snören. Fotsteget nedfälles och en skön, ännu ung dame, ståtligt och smakfullt klädd, stiger ur. Man tränges om att beskåda och beundra henne. Hon ser sig beständigt om och tycks vänta någon.

Denna prägtiga dame, som man igenkänner, icke på grannlåten, men på de milda, melankoliska dragen och det anspråkslösa väsendet — det är Marie, den fattige Löjtnantens dotter. Restaurationen hade återgifvit hennes far ett namn och arfvet af en stor titel efter en aflägsen slägting. En rik parveny från Kejsartiden hade funnit Marie ett passande parti för sin enda son, och hans död lemnade snart en omätlig rikedom och en Pärstitel i arf åt det unga paret.

Marie hade väntat några ögonblick, då ett sorgklädt fruntimmer, af angenämt utseende, men med armodets spår i den torftiga klädseln och lidandet i de bleka dragen, tveksamt och vördnadsfullt nalkades henne. En blick, ett rop — Marie hade igenkänt och omfamnat Clarisse.

Clarisse, den lysande Clarisse, hade blifvit gift med en spelare. Han sjönk snart från höghet och anseende till den djupaste ringhet och vanära. Ruinerad, misstänkt för grofva bedrägerier, hade han skjutit sig för pannan och lemnat den olyckliga Clarisse med ett spädt barn åt eländet. Hon födde sig och sitt barn med arbete, i en småstad icke långt från *Paris*. Den förnäma Marie hade hon icke velat, icke vågat uppsöka förr än den utsatta dagen var inne.

Marie afbröt hennes berättelse . . . . Vi fara genast och hemta ditt barn, vi åtskiljas icke mer, du får berätta det öfriga hos mig . . . . och då hon såg en tvekande rörelse hos Clarisse, fortfor hon eldigt: "Var icke högfärdig, Clarisse, återtag jemnlikheten i *Ecouen;* der var *du* rik och förnäm och du

älskade mig dock så hjertligen; saken är ju den samma, det är blott *nu* jag som har hvad du *då* hade." Åter en omfamning och MARIE tog vännens hand för att föra henne till vagnen. På en gång stannade hon plötsligen:

Än HORTENSE . . . . . sade hon med en djup suck.

Ja HORTENSE! svarade CLARISSE, icke mindre upprörd.

Du vet hvad hon var, återtog MARIE.

Och hvad hon nu är, tillade CLARISSE . . . . Hon har icke brutit sin ed, henne äro icke våra och hennes varmaste önskningar mägtiga att hitföra.

Och de stannade, förlorade i betraktelser.

Då nalkades dem en militär, ännu i sina bästa år, som länge och noga betraktat dem, utan att de märkte det. De yfviga epåletterne och Hederslegionens Officerstecken utmärkte en krigare af högre rang och det ärriga, manliga ansigtet vittnade om *Napoleontiska* strider . . . .

Förlåt mig mina Damer, heter inte Ni MARIE och Ni CLARISSE.

GEORGES, det är GEORGES, utropade båda på en gång.

Den tredje bland eder, älskvärda, trogna systrar från *Ecouen*, *kan* ej mera se er, omfamna er, det veten J, men genom mig skickar hon er detta.

Och han lemnade hvardera en liten låda.

De öppnade den ifrigt. I den ena låg ena hälften, i den andra den andra hälften af ett guldglänsande smycke. Vördnadsfullt och innerligt förde de

smycket till sina läppar och nedlade det åter. En stunds djup, sorglig tystnad. Tårar lågo i allas, till och med i Georges' ögon. Han hemtade sig först, bjöd de båda vännerna armen och förde dem till vagnen. Marie vinkade honom att äfven taga en plats deri; dörren slogs igen och ekipaget försvann inom ett par minuter på Rivoligatan.

Hvad var det för en mystisk skänk som Öfverste *S:t* Georges öfverlemnade till de båda vännerne från den saknade och sörjda Hortense?

De båda hälfterna af det sönderbrutna, juvelbesatta Konunga-Diadem, som fordom, på Tuileriernes baler, i *Amsterdams* och *Haags* Kongl. palats, bars af Hortense — såsom *Drottning af Holland.*

En resa genom medlersta och Södra Frankrike.

Många, kanske nästan alla de som, sedan de i månader förlustat sig i den Franska hufvudstaden och njutit af den, hvar och en efter sitt lynne, ändtligen nödgas lemna den, göra det med en mer eller mindre djup suck af saknad och vemod — i minnet af försvunna fröjder. Skall jag tillstå det: förhållandet var med mig alldeles motsatt. Det var såsom en tung sten vältrats från mitt bröst, i det ögonblick jag lemnade barrièren bakom mig. Det colossala, materiela sträfvandet hos denna million fikna menniskor; den under tusen former beständigt på utkik stående egennyttan, hvars myriader sugrör nå en hvart man vänder sig; den ytterliga vaksamhet som hvarje ögonblick erfordras, för att ej i smått eller stort blifva ett offer för dess knipsluga fyndighet; den misstro eller köld man läser i hvarje mötande ansigte bland denna böljande folkmassa och hvilka tyckas säga, med omvändande af den gamla godkända sentensen, ”ni antages för skälm tills ni bevisat motsatsen,” — allt detta dominerar hos den fördomsfrie, lugne betraktaren, intrycken af det stora, herrliga, studievärda eller blott glänsande och öfverraskande *Paris* företer och den ofantliga staden blir honom, för att nyttja ett Franskt uttryck som väl kan öfversättas men icke utan löjlighet, en oupp-

hörlig *Cauchemar*, ur hvilken känslan af det angenäma eller lärorika endast med möda då och då arbetar sig fram och som ej släpper honom, förr än han bakom sig och endast på afstånd förnimmer sorlet af den oerhörda bikupa — jag vill ej precist säga: det stora getingbo, — hvarur han nyss, mer eller mindre stungen, lyckats att rädda sig.

Tager han då, såsom jag, vägen åt *Auvergne*, bör han ej försumma att vid *Villejuif*, en knapp svensk mil från hufvudstaden, från spetsen af den höjd på hvilken köpingen är belägen, kasta ett öga tillbaka på den stora staden. Den ger härifrån en högst märkvärdig anblick, med det breda, silfverglänsande band (Seine) hvaraf den genomslingras. En gammal sägen berättar, möjligen efter någon Romersk författare, att Julius Cesar här stannade, för att njuta af åskådandet utaf *Lutetia* (Paris.) Säkert är att denna syn nu är mera storartad och märkelig än i hans tid. Landet häremellan och *Fontainebleau* är till det mesta slätt; dock brytes enformigheten i de vidsträckta, bördiga fälten af skogsdungar och frodiga, skönt bildade kullar, kring hvilkas fot Seinen kröker sig i storartade bugter mellan blomstrande stränder. Det är en herrlig tafla af yppighet och stor, lugn rörelse, sådana man ofta finner på den Franska jorden. *Fontainebleau* är en icke så obetydlig stad, med breda, vackra gator och till en del palatslika hus, men föga liflig. Knappt någonstädes i Frankrike torde en efter utseendet mera folktom ort finnas. Detta förhållande lärer hafva sin

grund deri att, då staden kan sägas hafva tillkommit och efter hand vuxit till hvad den nu är, egentligen såsom ett bihang till det närbelägna Kongl. lustslottet, lefver den sitt verkliga lif blott på de tider då Hofvet vistas här och måste dessemellan förefalla död och nästan öde. Slottet *Fontainebleau* med dess park och trädgårdar är troligen, näst Spaniens *Escurial,* den mest jättelikt tilltagna Kongl. förlustelseort något rike eger. Dess område betäcker en oerhörd yta; trädgårdarne, med sina dammar och väldiga vattensprång, äro högst ansenliga, parken är i alla rigtningar genomskuren af lummiga alléer, på hvilka ögat ej ser något slut och, *utom allt detta,* intager den s. k. *Fôret de Bierre,* — som i söder begränsar slottsegorna och staden och hvilken skog, genomskuren af breda vägar och underhållen som en trädgård, utgör slottets jagtpark, — en vidd af mellan *tretio* och *fyrtiotusen* Svenska tunnland!

Slottsbyggnaden motsvarar, åtminstone genom sina dimensioner, denna ofantliga egovidd. Den bildas egentligen af fem serskilda, ansenliga slott, åtskiljda af lika många borggårdar och förenade sinsemellan af fem stora galerier. Denna massa af byggnader, uppförd efter hand, på olika tider och i alldeles olika stilar, hvilka dessutom i få detaljer ega verklig renhet, bildar tillsammans en slags triangel, men eger, såsom af det nyss anförda kan slutas, hvarken enhet, harmoni eller fägring, annorlunda än i enskilda, högst inskränkta delar. Emedlertid rymmer detta slott en hel befolkning af hofmän och hof-

tjenare och för att gifva ett begrepp om huru stor personal här i allmänhet är påräknad, under hofvets vistelse, må nämnas att denna byggnad hyser sängar och sängplatser, färdige att begagnas, för ett-tusen-femhundra ståndspersoner, utom hvad som är beräknadt för betjeningen.

En stor lyx af speglar, förgyllningar, taflor, pryder dessa långa sträckor af rum. PRIMATICCIO har här, åt FRANS den förste, målat väggar och plafonder; många, åtminstone för sin tid beundrade verk af Franska mästare finnas äfven *). De för sin prakt mest berömda localer inom dessa murar äro galerie de HENRI II och den s. k. *galerie de* DIANE, så benämnd, icke egentligen efter den Grekiska gudinnan utan efter dennas motsatts i lynne och vandel, den Franska dame, som HENRIK II:dre gjorde till Hertiginna af *Valentinois*. Under Dianagaleriet, i bottenvåningen, finnes en sträcka af smårum, på NAPOLEONS befallning omskapade och inredda åt hoffolket; de bildade fordom en enda sal, det bekanta *Hjortgaleriet*, vid hvars öfra ända MONALDESCHI så barbariskt nedhöggs på den ovärdiga CHRISTINAS befallning. Länge bar rummet spår efter illgerningen, ja, ända in i senaste tider; först vid den nyss omnämnde förändringen lära de, efter hvad Ciceronen yttrade, hafva

---

*) På de sista tre à fyra åren lära ytterligare betydliga förskönigar i detta slott egt rum. PRIMATICCIOS taflor, af tidens hand förstörda, hafva, till en del efter gravyrer, blifvit copierade af utmärkte Franske artister och anbragte i de förstörde målningarnes ställen, hvarjemte mycket annat i konst- och praktväg här åvägabragts af LUDVIG PHILIP.

alldeles försvunnit. Åtminstone visade han den fläck, der uppträdet, enligt traditionen, egt rum, och nu sågs der intet, hvarken på golf eller väggar, som kunde vittna om händelsen.

I ett cabinett i bottenvåningen, med fönstren utåt trädgården, var det som Napoleon författade sin ryktbara afsägelse; ett litet rundt mahogonybord, vid hvilket han skref den, står ännu qvar på sitt ställe och under glas och ram i samma rum förvaras sjelfva afsägelseskriften. Den upprepas ej här, då den af alla tidens historiska skildringar är tillräckligen bekant; några detaljer om dess beskaffenhet torde likväl förtjena anföras. Den är utan underskrift, men hel och hållen af Kejsarens hand. Hvarje mening, nästan hvarje penndrag bär spår af den upprörda, jag skulle nästan vilja säga förvirrade sinnesstämningen hos den store mannen. De få raderne äro utstrukne och öfverskrefne på flere ställen; på ordet "Italie" har kommit en stor bläckplump till formen liknande ett γ och perioden "fidèle à ses sermens" är upprepad två gånger. — Bland märkvärdiga industri- och naturalster visas äfven i slottsrummen: 1:o den säng och möbel som af staden *Lyon* förärades Napoleon, men hvars obeskrifliga grannlåt lidit något till sin friskhet, under de tretio à fyrtio år som den på diverse ställen varit uppställd till åskådning och, möjligen en tid, äfven till begagnande; 2:o ett rundt bord, hvars skifva, af americanskt valnötsträd, utgöres af ett enda stycke med en diameter af 7 fot 2 tum Franskt mått eller inemot *fyra* Svenska alnar.

Bortom *Fontainebleau* genomreser man den märkeliga skog om hvilken här ofvan är nämndt och i hvars medelpunkt, der en mängd raka vägar mötas, en obelisk är upprest. Då man utträder ur skogen ser man nästan samma natur hvaraf man på andra sidan staden omgifvits: ett bördigt land, men som ej förskönas af något betydligare vattendrag och derföre mindre fägnar ögat. De skäligen tätt förekommande byarne och småstäderne hafva den förut omnämnda caracteristiska osnyggheten och otrefligheten. Bortom *Montargis* börjar vägen följa den ståtliga *Loire*, från hvilken den sedan ej skiljer sig förr än vid *Roanne*, några mil hitom *Lyon* och landskapet är ock under hela denna väg betydligen interessantare. Man genomfar flere vackra, välmående och, här åtminstone, snygga städer: *Nevers*, *Moulins*, *Roanne*. *Nevers* var hufvudorten i provinsen *Nivernais*, innan revolutionen införde Departementerne och med afskaffandet af provinsindelningen gaf det historiska Frankrike en så svår stöt. Det är förvånande att se, huru hastigt Fransmännen kunnat ej allenast finna sig i de moderna begreppen och benämningarne, utan rent af glömma de gamla och detta är högst caracteristiskt för denna nation. Om man öfverallt annorstädes, jag vill ej säga i Norra Europa, ty der är folket till sitt lynne bestämdt conservativt, men i *Italien* eller *Spanien* införde nya namn, en ny indelning af landet, skulle kanske icke sekler intvinga dessa i folkets tankar

och idégång och förmåddes det att i vissa förhållanden begagna det nya, är det i alla fall bestämdt säkert att, *utom* dessa, det alltid, för sitt enskilda bruk, återvände till det gamla. Derpå finner man otaliga bevis i hvarje Italiensk ort, som eger en forntid och i den omständighet att, i hela Södra Spanien, minnet af de nuvarande invånarnes födda religiösa och politiska fiender, Morerne, ännu qvarlefver i tusen sagor och namn. I Frankrike deremot vet en bonde eller bondflicka knappt mera till hvilken provins de höra, men hafva deremot förträffligen väl reda på Departement, *Chefllieu* och *souspréfecture*. Ett naturligt skäl finns väl till den hastighet, hvarmed det nya vunnit burskap, deruti att med den nya indelningen ett verksamt politiskt lif inträdt för massan, som förut icke egde något dylikt; men att det historiska i alla fall kunnat så fullständigt utplånas, är dock ett märkligt och bedröfligt tidens och folkets tecken. Franska folket har heller inga sagor, ingen folksång som lefver i massans minne och på dess tunga. Det sjunger *Béranger*, som visserligen kan vara allt för bra, ehuru i bland skäligen lättfärdig, men något der bortom vet det ej af. Dessa reflexioner, vid flera tillfällen förut gjorda, framställde sig ovilkorligen för mig å nyo, då jag, i grannskapet af *Nevers*, såg den egna, ej oäfna folkdrägten på qvinnorna och frågade hvilken provins den tillhörde, väl anande att den icke kunde vara uppfunnen med revolutionen. Härmed hade jag svårt att komma till rätta; visst fick jag af de som buro

den kunskap om att den bars i Departementet *Nièvre* och en del af det nästgränsande Departementet *Cher*, men att drägten tillhörde provinsen *Nivernais*, som till en del omfattade de båda Departementen, det fick jag sjelf leta mig till.

Moulins är en ännu vackrare stad än *Nevers* och det lilla *Roanne* täckare och trefligare än båda. I *Moulins* finnes ett ståtligt och ädelt monument öfver den Montmorency som halshöggs på Richelieus befallning. *Nevers* och *Roanne* härstamma från Romarnes tid, då de hette Noviodunum och Rhodumna; *Moulins* är uppfördt på lemningarne af det antika Silviacum. *Loire* framflyter genom hela denna nejd, mellan låga, grönskande stränder. Landet börjar, närmare *Lyon*, höja sig och mången pittoresk ruin, månget imponerande slott reser sig på de vackra kullarne öfver det vida, fruktbärande fältet. Man färdas öfver Cevennernas bergsrygg och har i närheten af *l'Arbresle*, från spetsen af en långsluttande backe, en utomordentligen herrlig utsigt. Berg och höjder af en utmärkt vacker daning uppstiga amphitheatraliskt bakom hvarandra och omgärda den vida slätt, som ligger utbredd för ögat och som är öfverströdd med grönskande kullar, lifliga städer och byar; nära åskådaren, vid foten af en skön höjd, ligger den ovanligen vackra, storartade ruinen af slottet *Chatillon*, som under revolutionsstormarne och *Lyons* belägring plundrades och förstördes. Det är en sannt poetisk anblick, och landet behåller detta tycke ända till *Lyons* portar.

Lyon är, som man vet, Frankrikes andra stad, med nära 200,000 invånare. Det är ett *Paris* i mindre scala. I allmänhet och, till följe af det centralisationsmanér, hvaröfver Fransmannen ondgöres, när han finner det hos sin regering, men som dock tillhör honom såsom nationalegenhet nästan öfverallt, utom i några delar af södra och vestra Frankrike, der ett historiskt element ännu är vaket, sträfvar en Fransk stad, den må ega 10 eller 100 tusentals invånare, att, efter måttet af sin förmåga, antaga Parisiskt skick och hållning. Den är likasom rädd att vara något eget. Då, i Italien eller Tyskland, hvarje stad af betydenhet har ett eget, individuelt tycke, äro Frankrikes städer med få undantag, blott, såsom nyss sades, mer eller mindre trogna copior af hufvudstaden. Politiska och sociala skäl finnas visst för detta förhållande, och nekas må icke att hos ett folk med gemensamhet, homogenitet i styrelse, lagar, institutioner m. m. kunna ej serskilda caracterstyper utbilda sig på skilda orter med den frihet och egendomlighet som i länder, hvilka egentligen ej hafva något gemensamt mera än nationaliteten. Men, om icke tendensen till centralisation, jemte härmningslusten, denna möjligen från början den förras moder, hos Fransmannen funnes i så hög grad, icke skulle dess städer af andra och tredje rangen nästan alla synas så snart sagdt formade i *en* degel. Österrikes Wien, Prag, Gratz, Salzburg, Inspruck hafva sedan århundraden haft samma lagar och lydt under sam-

ma spira, men huru bestämdt och starkt uttalad är ej olikheten mellan dem? Bologna, Rom, Ravenna, huru olika äro icke äfven de sig emellan, fastän delar af samma stat?

Lyon-folkets och stadens physionomi äro sålunda i hufvudsaklig mån parisiska, dock med vissa modificationer, till fördel för *Paris* i så måtto att verksamheten i vetenskap, litteratur m. m. naturligen är vida mera storartad i hufvudstaden, men deremot i andra hänseenden till förmån för *Lyon*. Tonen är humanare, menniskorna i allmänhet tillgängligare, mindre inbillska, mera godlynta och välviljande.

Stadens belägenhet mellan och på sluttningarne af skönt danade höjder, vid hvilkas fot *Saone* och *Rhone* framslingra och i skötet af staden sammanflyta, är utmärkt vacker och vida öfverträffande hufvudstadens. *Lyon*, till stor del nybyggd efter revolutionen, har snygga, men i artistiskt hänseende temligen obetydliga byggnader. Före revolutionen beboddes den af en rik och mägtig adel, hvilken, med gods och slott i östra Frankrike, var för långt aflägsnad från hufvudstaden, att der tillbringa sina vintrar, och möjligen ock ej ville der, af ännu rikare och mägtigare fördunklas. Den hade åt sig i *Lyon* uppfört palats och utstyrt dem med all tidens artistiska och materiella lyx. Man vet hvilket öde terrorismen bragte öfver *Lyon*, som ej ville böja sig under dess ok. Staden förstördes på det mest vandaliska sätt och adelns praktfulla boningar blefvo i främsta rummet offer för nästan total tillintetgörelse. Väl eger *Lyon*

qvar åtskilligt af värde, serdeles från medeltiden, men det är, relativt, ej mycket och utgöres egentligen af några väl bibehållna kyrkor. Med förvånande hast höjde sig staden åter ur gruset och stod inom några år å nyo der, men mestadels byggd i en flack och haltlös stil. Det vackraste nya man här ser, är de sköna, lätta broarne öfver de båda floderna och anordningen af de båda förnämsta torgen: *Terraux* och *Bellecour*. *S:t Clairs* quai prisas för sina vackra hus. De syntes mig dock vida under sitt rykte.

Lyon skryter af att ega en egen skola i måleriet. Hvaruti det egendomliga består är ej så lätt att finna, men medgifvas måste att staden frambragt utmärkta artister; bland nu lefvande tillhör främsta rummet, efter hvad jag skulle förmoda, den här förut omnämnde BONNEFOND. Af honom finnas flere ganska goda arbeten i stadens målningsgaleri, hvilket i sin väg är serdeles utmärkt och eger GUERCINOS, SPAGNOLETTOS, RUBENS, PERUGINOS m. fl. af stort värde. Äfven ses här en staty af DURET, föreställande *Indianen* ur CHATEAUBRIANDS *Atala;* den är i brons och ett skönt arbete, fullt af lif och natursanning.

I industrielt hänseende står *Lyon* högre än någon annan Fransk stad, och öfverträffar i visst fall *Paris*. *Lyon* är egentligen fabriksstad, men den omständighet att näringarnes egentliga rörelse är förlagd till förstäderne, bland hvilka *La Guillotière* och *Croix rousse* äro de förnämsta, gör att sjelfva staden, med en hög grad af liflighet, dock ej har det der tycket af prosaiskt äflande, själlös mekanism, som är

ett utmärkande kännetecken på de städer, hvilkas enda lifsprincip är handel eller näringar.

På ett af *Lyons* torg har, de sista åren, en staty blifvit upprest, märkvärdig i mer än ett hänseende. Är det någon Konung? omöjligt; här finns intet spår till krona eller spira eller andra regalier. En Marskalk af Frankrike, kanhända? nej; ingen skymt af krigiska attributer omger honom. En statsman? När sågs väl en sådan i så tarflig utstyrsel som denna figur? Välan då: en skald, en lärd? Nej, lärdomen har icke fårat dessa kinder; snillet, tankens styrka läsas visst på denna panna, i denna blick, men ej af det slag som andas ut i rhytm och sång. Men hvem är det då? *En gesäll!* En gesäll? Ja, en väfvaregesäll, en verkmästare (*contre-maitre*) om man så vill; det var det högsta hvartill han kom i detta lifvet, och derpå hade han en väl tillräcklig, men tarflig bergning. Hans lott var icke lysande, men hans *namn* har blifvit det. Han hette JAQUARD. Få bland de läsare, för hvilka industriens utveckling på senare tider är fremmande, torde hafva hört honom omtalas; men ingen bomulls- eller siden-fabrik gifves i Europa, som kan undvara de uppfinningar i mekanik, till hvilka en af naturen sällsynt utrustad intelligens förde honom, utan studier, utan hjelpmedel. Han var en "folkets man" i ordets skönaste betydelse. Han *talade* icke, *skref* icke, han blott *handlade* för det. *Lyon* drog första och största fördelen af hans upptäckter. Det har visat sig erkännsamt, åtminstone på hans grift.

När man från *Lyon* fortsätter resan söderut, genomfar man ett land, som företrädesvis kan kallas Frankrikes classiska jord. *Dauphiné*, *Languedoc*, *Provence* öfverflöda af minnesmärken från de tre stora phaser af cultur det Europeiska samhället genomgått. Den classiska ålderdomen, medeltiden och den nyare tiden i sin lifligaste gestalt lefva der så att säga vid sidan af hvarandra, förenade så som man ej, i lika hög grad, finner dem *alla tre*, på någon annan fläck af jorden: tvåtusenåriga amphitheatrar, triumfbågar och vattenledningar, borgruiner, Göthiska och Sarracenska torn och murar spegla sig i *Rhones* och *Durances* bölja, bredvid hvilken jernvägar anläggas och öfver hvilken lätta jerntrådsbroar föra den af så skiljagtiga, hopade intryck öfverraskade vandraren. Väl har den Provençalska sången längesedan förstummats och Troubadourernes språk skymtar knappt i ett eller annat ord fram ur den dialekt här talas, men denna förråder dock ännu sitt Romerska ursprung genom likheten med Italienskan.

Rhone-dalen, som man följer från *Lyon* ända till *Arles*, har på många ställen en utomordentligen skön daning; stundom sammantränges den mellan berg och kullar, som äro de snöhöljda Alpernes barn, stundom åter vidgar den sig till oöfverskådliga fält, ofta efter utseendet föga bördiga, men ur hvilkas steniga jordmån mullbärs- och oliveträd uppspira, och i hvilka vinrankan slår rot och frodas; det är mera en lifgifvande sol och en klar himmel de behöfva än en fet jord, hvilken dessutom, äfven den,

visst ej fattas detta välsignade land; drufvan, silket och oliven äro dess förnämsta rikedom jemte *la Garance*, denna växt af hvars rötter erhålles det röda färgämne, som spelar en så vigtig roll vid den Franska klädes-tillverkningen. Det Södra Frankrikes slätter äro i alla fall inga flacka ytor, enformiga och tröttande för ögat. Utan att i allmänhet prydas af större skogsparker äro de likväl ingalunda nakna. Den nästan vågräta marken är nemligen öfverströdd med kullar, till ett högst betydligt antal; på spetsen af dessa höjer sig vanligen ett slott eller en borgruin, och de brant stupande sidorna äro klädda med murgrön eller rankor, mellan hvilkas yppiga löfverk väldiga drufklasar framblicka. Men gåfve jorden blott detta, förtjenade den ej så mycket namnet classisk, som den verkligen gör. Vingårdsmannens hacka, odlarens bill hafva här sedan sekler bragt i dagen konstverk af alla slag och värden. Några af *Louvrens* skönaste antiker hafva på detta sätt här åter skådat ljuset och hvarje någorlunda betydlig ort i dessa nejder har sina samlingar af plastiska bilder och af mynt, bland hvilka icke obetydligt stammar från den Grekiska eller Romerska konstens herrligaste tid.

Redan få mil bortom *Lyon* anträffas den vackra staden *Vienne*, som var Allobrogernes hufvudort och de Burgundiske Konungarnes residens i 5:te seklet. Här hölls år 1311 det märkvärdiga concilium vid hvilket Clemens V, på Philip den skönes anstiftan, upphäfde Tempelherrarnes orden. Cathedral-kyrkans sköna Göthiska portal och storartade skepp förtjena

att ses. Ett tempel, benämndt *Maison Carrée,* likasom det som finnes i *Nimes* och till hvilket jag längre fram återkommer, en amphiteater och en theater äro de lemningar från *Roms* tider *Vienne* eger, men i obetydliga ruiner och hafva sålunda mindre interesse. I stadens Museum finner konstvännen, bland åtskilliga antiker af mindre värde, en grupp af tvenne barn, som kifvas om en dufva; det är ett ypperligt arbete, fullt af behag, finhet och ägta classisk anda. De befästningar af hvilka staden omgifves, hafva till en del Romerskt ursprung och den s. k. Fort Salomon tros vara det fängelse, hvari Pontius Pilatus hölls innesluten af Caligula och, enligt sägen, afhände sig lifvet.

Straxt utanför *Vienne,* på en slätt mellan landsvägen och *Rhone,* ser man ett monument som tillskrifves Romarne. Tillhör det deras välde, så är det åtminstone säkert den tid deraf, då smakens förfall redan nått en betydlig utveckling, ty något mera bizarrt, ehuru på sitt sätt djerft och grandiost än denna Nål (*l'Aiguille*), såsom den kallas, torde bland minnesmärken från fordna tider vara svårt att finna. Detta monument är en pyramid af 40 Pariserfots höjd, uppförd på en bas af fyra höga, i sina proportioner icke fula arkader, som bilda en sammanhängande massa. Meningen med denna i luften uppförda pyramid har ingen fornforskare hittills kunnat utleta; man har gissat att den vore en grafvård, och det synes ej så alldeles otroligt. Arkad-massans sammansättning är märkelig; den är uppförd af granit-

block, utan cement eller bindande ämne. Detta förråder ett ganska gammalt ursprung och möjligen kunde hela monumentet vara vida äldre, kanske celtiskt. Emellan *Vienne* och *Auberive,* på andra sidan *Rhone,* höjer sig en sträcka af kullar, betäckta af vinplanteringar. De bilda den namnkunniga Coterôtie, som troligen fått sitt namn af den "stekande" middagssol, för hvilken dess sluttning ligger öppen, och som frambringar ett så ypperligt vin.

Ej långt från den lilla staden *Tain,* drar Rhonedalen sig tillsammans och betydliga höjder resa sig öfver flodens strand, som ej har större bredd än att den nästan intages af landsvägen. Öfver den vägfarandes hufvud hänger en ståtlig borgruin, *Serve,* och kastar sin mörka, hotande skugga öfver floden. En afton, vid solens nedgång, eller en månskensnatt är denna anblick verkeligen förtrollande. — *Tain* med sin vackra jerntrådsbro och med utsigten af det på andra stranden belägna *Tournon,* en stad med 4000 invånare, är, i en annan väg, icke mindre märkligt; öfver *Tournon* reser sig ett gammalt slott som tillhört Hertigarne af *Soubise.* En sällsam men högst interessant contrast, den man ingenstädes finner så ofta och så talande, som i dessa nejder, bildas af den muntra, raska, oförtrutna näringsfliten, den lefvande rörelsen midtibland dessa gengångare från medeltiden, som bistert nedblicka med sina tornngluggar på ett lif och en verksamhet, den de tyckas hota ännu i sitt fall. Här nere vid flodens stränder och på dess ilande vågor: en idog folkmassa, som under

högljudt glam, skämt och muntra sånger sköter dagens bestyr; glada, till en del praktfulla boningar, blänkande af lyx och välmåga, ångbåtar, kärror och vagnar, som korsa hvarandra i alla rigtningar; deruppe, på bergets spets: en evig, hemsk tystnad, endast afbruten af vindens tjut i de toma hvalfven, af ugglors och ufvars skri och flädermössens flaxande i de öde tornen, som på århundraden ej sett andra gäster än dessa menniskans och ljusets fiender. — Hvilket fält för inbillningskraften i denna sammanställning.

Valence, icke långt från *Tain*, en af Galliens äldsta städer, fick af Romarne namnet *Valentia* för sitt ointagliga läge och gjordes af Vespasianus till Romersk coloni. Under Carlovingerne blef staden det förenade Burgund-Arelatska rikets residens. Den har vackra byggnader, en liflig handel och 11000 invånare.

Derbières är en köping, några mil från *Valence*, märkvärdig för den omgifvande nejdens naturdaning. Rhone-dalens berg förena sig här, sedan de under hela den förutgående vägen än, såsom vid *Tain*, närmat sig till, än aflägsnat sig från hvarandra på ett stundom högst betydligt afstånd; stela klippor synas här stänga vägen; deras bildning är volcanisk. Vid *Rochemaure*, på stranden af *Rhone*, höja sig i en grupp tre ofantliga, pyramidformiga klippor af lava. Längre bort ser man *Neyracs* volcaniska berg och *Montbruns* grotta, som anses vara mynningen af en slocknad crater; den är trattfor-

mig; öfre diametern håller 300 och djupet är 480 pariserfot; man kan nedgå ända till bottnen.

Mellan *Derbières* och *Orange* är landet öfversålladt af städer, mer eller mindre betydliga, och flere stammande från Romarnes tider. *Montélimart* med sina 8000 invånare är den största bland dem, snygg och prydlig, såsom de fleste södra Frankrikes städer.

Närmare *Orange*, på klipporna öfver *Rhone*, höjer sig, bland flere andra, en utmärkt pittoresk borgruin, *Montdragon*; anblicken af den är lika romantisk som det namn den bär; den täcka köpingen *Mornas* har en i sin väg icke mindre märklig belägenhet; den stödjer sig mot sluttningen af ett berg, hvars branta spetsar skjuta högt upp. Från dessa spetsar lät den tappre, men vildsinte Beaumont, *Baron des Adrets*, Guisernes oförsonlige fiende, under Hugenott-krigen nedstörta fångne Catholiker på pikar, dem hans soldater uppsträckte vid bergets fot. Det var samme man som, enligt en sägen, samlade de slagne Catholikernes blod i kar, i hvilka han lät sina söner bada.

Rhone har ända hit bildat gränsen mellan *Dauphiné* och *Languedoc*; städerne och byarne vid floden tillhöra, allt som de ligga på ena eller andra stranden, olika landskap och departement. Så t. ex. är man, i *Tain*, vid ena ändan af den vackra jerntrådsbron, i *Dauphiné* och departementet *Drôme*; vid brons andra ända står man i *Tournon* och befinner sig i *Languedoc*, departementet *Ardèche*. —

Vid *Orange* är man inne på provençalisk jord och *Rhone* flyter derefter mellan *Languedoc* och *Provence.* Naturen förändras något; marken börjar egentligen här blifva mera stenbunden och vid horizonten resa sig ständigt snöhöljda berg. Landtfolkets klädedrägt får ett mera eget utseende. Låga, lätta, svarta hattar med ofantliga bål, på färgen när ej olika de Florentinska, bäras af qvinnorna, hvilkas snäfva, mångfärgade kappor eller mantiller af lätt tyg, kantade uppifrån och ända ned med rynkade remsor samt försedde med capuchong, gifva en besynnerlig, brokig men effektfull anblick, som ytterligare förhöjes af det Italienska, nästan classiska i folkets former och anletsdrag.

Orange var ända till början af förra seklet hufvudorten i ett litet souveraint furstendöme, som senast tillhörde Nassauska huset och gaf dess ryktbara Furstar titel af Prinsar utaf *Orange* eller *Oranien.* Efter Wilhelm den 3:s död och genom Utrechtska freden afträddes det till Frankrike, som under Spanska successions-kriget kommit i besittning deraf. Staden har antikt ursprung och icke obetydliga fornlemningar, t. ex. en väl bibehållen 300 fot lång sträcka af antika murar, några spår efter en Romersk theater och framför allt en högst märkvärdig triumfbåge, *Marii* triumfbåge benämnd, enligt en gammal tradition, att den af C. Marius blifvit upprest till minne af Cimbrernes besegrande. Den har 60 Pariserfots höjd och bildar en rectangel af ungefär lika lång sträckning. Dess façade är prydd med canellerade

colonner af corinthisk ordning; den har ett högre mellanhvalf och tvenne lägre sidohvalf, i likhet med Septimii Severi triumfbåge i Rom, som den likväl vida öfverträffar i skönhet; den är ock tvifvelsutan från en renare period, om den också svårligen, efter hvad jag skulle tro, kan antagas äldre än Augusti tidehvarf. Den har varit utsirad med *basreliefs* af värde, som dock äro till det mesta förstörda; man har i senare tider restaurerat den, i vissa hänseenden lyckligt nog. — *Orange* har flere enskilda antiqvitets-samlingar, uti hvilka mycket af värde lärer finnas.

Vid *Sorgues* ser man åter sköna medeltids-ruiner; de förnämsta äro två torn som tillhört ett påfligt slott.

Avignon är en af Frankrikes märkligare städer; den har 30,000 invånare, många utmärkta byggnader, flere betydande vetenskapliga, litterära och administrativa inrättningar. Den var redan af vigt, då Romarne inträngde i Gallien. Efter *Roms* fall, gick den ur den ena barbarhordens händer i den andras. Sarracenerne innehade den äfven; den fråntogs dem af Carl Martel, samt tillhörde en längre tid Burgundiska riket. Efter dess fall var den republik, till dess Grefvarne af Provence och slutligen Påfvarne blefvo dess Herrar. Franska revolutionen förenade den med Frankrike. Påfliga palatset, en sträng, fästningslik medeltidsbyggnad, beherrskar staden. I den till palatset hörande kyrkan ses Johan XXII:s graf, ett ståtligt marmormonument, till stilen en blandning

af Gothik och Mohrism och af utmärkt värde. Palatsets största märkvärdighet är dock den utsigt man har från dess terrass. Åt alla sidor är blicken fri öfver den vid palatsets fot och likasom i dess skydd hvilande staden. Det är en ofantlig slätt man öfverser; på dess yta höja sig öfverallt kullar med slott, ruiner af borgar, slott eller kloster. — En af de effektfullaste är den, på hvars sluttning *Villeneuve* ligger och på hvars spets ses ruiner af befästning och arkader efter det förstörda Dominikaner-klostret. Den vida slätten genomslingras af *Sorgues* och af *Rhone*, här delad i två armar och som en mil bortom *Avignon* möter och förenar sig med *Durance*. På flodernes strand, vid kullarnes fot och på deras sluttning ses mångfaldiga städer, köpingar och byar. Det är fyra strömmar man på en gång har för ögonen; de kasta sig i nyckfulla bugter, nalkas och åtskiljas; städerne, kullarne och ruinerne på dessas toppar vexla i hundrade former, som blott hafva *ett* gemensamt: skönhet och originalitet; de många och breda vägar, som med samma blick öfverskådas, äro uppfyllda af vandrare, foror och resvagnar, horizonten kringslutes i en stor halfcirkel af snöhöljda Alper, på hvilka solen leker med alla prismans färger, och öfver alltsammans hvälfver sig *Provences* himmel, under hvilken mandelträdet blommar, oliven mognar och hvars klara och djupa blå är jemnförligt med det Italienska stjernhvalfvets. — *I sitt slag* är detta skådespel det enda i Europa och troligen i verlden. Dock, det är icke

alltid

alltid *denna* anblick man har från *Avignons* slotts-terass. Naturen här byter stundom gestalt och kan då vara lika fasansfull som den dessemellan är skön. *Rhone* och *Durance* äro oroliga floder. Plötsligen stiga de öfver sina bräddar och fältet kring *Avignon*, som har en diameter af flere mil, är då blott en enda sjö, derur kullarne uppstiga, likt en archipelag. Denna vida yta betäckes då af spillror från ramlande byggnader, af kringflytande lik af menniskor och djur, af bräckliga farkoster öfverfyllde med olycklige som, stela af köld och förskräckelse, inom några timmar sett hela sin egendom ödeläggas eller bortföras af vågorna. Både 1840 och 1841 inträffade dylika öf-versvämningar, af hvilka den första i synnerhet var förfärlig.

Bland de lemningar från förflutna tider *Avignon* eger, hafva de murar, af hvilka staden är på alla sidor kringstängd och som äro utmärkt väl bibehåll-na, en stor märkvärdighet; de stamma från medel-tiden och förråda, såsom jag skulle tro, Sarracenskt ursprung; man har eljest kallat denna byggnadsstil Normandisk, emedan något deraf återfinnes i de bygg-nadsverk som Normandiska herrskare och deras af-komlingar i England uppfört; troligen är den väl, åtminstone i vissa detaljer, dit införd från *Spanien* eller *Sicilien*, der man ser så många likartade byggnader.

I *Avignon* var stoftet af PETRARCAS älskarinna jordadt; grafven lärer under revolutions-stormarne

blifvit förstörd. Den fläck der hon hvilar eller hvilade får fremlingen ej utan möda rätt på. Historiska minnen äro nemligen ej alltid dyrbarare för nutidens Provençaler än för Fransmän i gemen. PETRARCA och LAURA bekymra dem föga, och man kan få fråga bra länge, innan man visas till en skräpig bakgård hos en Färgare, der man finner en afbruten Dorisk colonn och några torftiga cypresser: detta är LAURAS grift. På colonnen är en inscription, som vittnar att en *Engelsman* låtit ombesörja denna vård åt PETRARCAS älskarinna. Något sådant kunde ej hända i Italien.

Med PETRARCA och hans LAURA i sinnet företages färden till det, ett par mil från *Avignon* belägna *Vaucluse*, hvars källa dessutom är märklig såsom naturphenomen. På vägen dit ser man, på en af de många kullarne, den borg, *Saumance*, som beboddes af LAURA och hennes make DE SADE. — När man nalkas *Vaucluse* drager sig den vida dalen tillsamman och stället ligger gömdt mellan branta, vilda klippor af volcanisk natur och högst originell daning. PETRARCAS hus, icke så obetydligt till omfånget, har en liten trädgård som genomflytes af *Sorgues*, här blott en smal å. Huset är utvändigt nyrepareradt och två våningar högt, men ingången ganska snuskig och trädgården jemte de rum som egentligen beboddes af skalden högst förfallna. Egaren är en landtman som ej stort bryr sig om PETRARCA. I trädgården stod förr en väldig lager, planterad af skaldens hand. Den frös bort 1829 och nedhöggs, men från roten uppsprungo två friska telningar som

åtta år derefter redan hade en höjd af 8 till 10 alnar. Öfver husets ingångsdörr var PETRARCAS vapen inhugget i muren; men det förstördes under terrorismen. Den utsigt han hade från sina fönster var blott vilda, nakna klippor; äfven trädgården är omgifven af dem, och några hål i bergväggen vid dess ena sida, säger traditionen vara gjorda för fästandet af ett tält, som PETRARCA spände ut här i denna vrå, der han väl trifdes och ville hafva ett skydd mot sol och regn. En stenig väg vid sidan af en isblå, christallklar forss förer upp till dennas ursprung, den ryktbara källan. Denna är på tre sidor kringsluten af de vilda, ofruktbara klipporna. Ett enda träd, ett fikonträd lutar öfver vattnet; det heter PETRARCAS fikonträd och stammar från hans dagar, kanske från hans hand. Källans djup är högst betydligt; dess bölja har en klarhet som ej öfverträffas af något vatten jag sett. Kastar man en sten ned i den, sjunker den långsamt och ögat följer den länge, tills den slutligen liksom smälter bort i den mörknande afgrunden. Till höger på en bergspets ses den vackra ruinen af ett slott, fordom tillhörigt Biskopen i *Cavaillon,* under hvilken *Vaucluse* var skattskyldigt. Skatten utgjordes af 5 ℔ Ål och 5 ℔ Foreller, som hvarje Fredag (Catholikernes fastedag) måste erläggas. Källan faller och stiger betydligt vissa tider af året: vid lågt vatten skönjas djupa hålor och irrgångar i berget som man gifvit namn af Catacomber. En melankolisk tystnad hvilar öfver denna nejd. Med all sin vildhet har den ett ljuft,

oemotståndligt behag; det alstras af dess gömda läge i skygd för stormarne, som fara fram öfver bergtopparne deruppe, öfver de vida, nakna slätterne dernere, — af den ljudlöst framsmygande *Sorgues,* — af den underbara klarheten hos denna och hos källan, hvars lilla, mildt sorlande forss, klangfull som PETRARCAS sång, är det enda som bryter den djupa tystnaden, — ändtligen af sjelfva arten utaf den sparsamma vegetation här finnes: mandelträdet med sina fina, doftande blommor, den bleka oliven och de späda lagrarne. Skaldens själ dväljs ännu öfver denna nejd, der han i etheriska versar sjöng sin hopplösa, dock aldrig slocknande kärlek, och den milda, favoniska vind som någongång spelar i lagrens ungdomliga krona eller kringströr den ångande mandelblomman: det är sannerligen flägten af hans poetiska anda. — På torget i byn *Vaucluse* ses en colonn af betydliga dimensioner, upprest till PETRARCAS ära.

Från *Avignon* försummar man icke gerna en utfärd till det ett stycke in i det angränsande *Languedoc* belägna *Nimes,* en af Frankrikes betydligare och skönaste städer med mellan 40 och 50,000 invånare. Få städer, kanske ingen i detta land, kunna täfla med *Nimes* i ålder. Äldre än *Rom,* tillskrifves dess upphof, af någre, NEMAUSUS, en son af den Libyske Hercules. Under AUGUSTUS blef den en Romersk coloni och kallades *Augusta Nemausensis.* Romarnes välde prydde den med lysande minnesmärken, hvilka än i dag qvarstå, bättre bibehållna

än *Roms* egna, och *Nimes* egde då omkring $\frac{5}{8}$ Svensk mil i omkrets. Vandalerne under Crocus bemägtigade sig staden i början af 400-talet, Sarracenerne eröfrade den i 8:de seklet och Carl Martel härjade den. Underbart nog hafva dess herrliga, antika byggnader, åtminstone delvis, i nästan oskadadt skick genomgått folkvandringens och Sarracenkrigens stormar. Låtom oss göra en rund kring de förnämsta:

Amphitheatern är en oval af omkring 200 alnars längd och 150 alnars bredd samt en höjd af några och trettio alnar. Den har två våningar och en attik *); kring bottenvåningen löper en öppen portik, bildad af 60 arkader; en likadan portik kringsluter öfre våningen; dess arkader prydas af colonner utaf Toscanska ordningen. Hela den prägtiga byggnadens yttre omfång är nära 600 alnar och den rymde *sjuttontusen* åskådare af de offentliga spelen.

Den så kallade *Maison Carrée* var ett tempel, efter uppgift helgadt åt Cajus och Lucius, Agrippas söner. Den bildar en isolerad rectangel och har deraf fått sitt Franska namn; dess längd är omkring 40 alnar; den är uppförd af en hvit, vacker stenart, och prydes af *trettio* utmärkt väl bibehållna,

---

*) *Attik* kallas den låga mur eller balustrad, som på många byggnader är uppförd ofvanför cornichen af en façad, der taket eljest borde vidtaga. Ibland genombrytes denna mur af en lätt colonnad, såsom på Stockholms slott; ibland anbringar man en våning i attiken, såsom på Brunkebergska hôtelet; detta är dock emot all regel och all smak.

corinthiska pelare, hvilkas baser och i synnerhet capiteler äro arbetade med den utsöktaste smak och skönhet.

La Fontaine, såsom den på stället kallas, var ett Romerskt *bad;* i dess midt uppspringer en ståtlig vattenkonst, som utgjuter sig i en bassin nedanför och förser de kring fontainen i en fyrkant belägna, med den största architektoniska lyx utstyrda baden, med vatten; denna byggnad har lidit mycket, men blifvit restaurerad alldeles i sin ursprungliga anda och kan således, för den som ej känner förhållandet eller nogare granskar den, gälla såsom fullt antik.

Dessa trenne byggnader, uppförda ungefär samtidigt med *Roms* Pantheon, tillhöra den Romerska antikens skönaste tidehvarf och intet forntidens minne, med undantag måhända för templen vid *Agrigent,* är så väl bibehållet som de förstnämnde tvenne eller så väl restaureradt som det tredje. Större, väldigare byggnader hafva både *Rom, Pozzuoli* och *Pompeji,* men ingen som ger ett mera helt intryck än dessa.

La Fontaines belägenhet i midten af en skön trädgård och vid foten af en kulle, hvars sidor äro beväxta med sydländska barrträd och som öfverst har den s. k. *Tour magne,* ger en verkligen förtjusande anblick. *Tour magne,* som hade sitt Latinska namn (Turris magna) deraf att det var det största af de torn som beherrskade *Nemausi* murar, var i sitt ursprungliga skick af högst märkvärdig construction. Nu är det blott en ruin, men en ganska in-

teressant sådan. Carl Martel förstörde det och qvarlemnade endast hvad man i dag ser deraf. Tornet anses af några hafva tjenat såsom fyrbåk, en möjlighet, då, enligt vetenskapsmäns uträkningar, Medelhafvet på denna strand, under loppet af 3000 år, dragit sig tillbaka omkring två Svenska mil. Detta torn, som har en nästan pyramidformig resning, är likväl ej, såsom vanligt i den pyramidala skapnaden, fyrsidigt; det har två afsatser, den lägre är sjusidig och den öfre åttasidig. Den öfre afsatsens åtta sidor voro alla lika stora, men den undre afsatsen hade tre sidor af samma längd och sinsemellan lika byggnadssätt, hvaremot de öfriga fyra voro olika både till längd och utseende. De tre lika sidorna ligga mot öster. — Något så bizarrt bland antika byggnader har jag ingenstädes sett. Hvad som återstår af detta torn har omkring 40 alnars höjd; de invändigt anbragta trapporna äro förstörda, så att man endast på stegar kan stiga dit upp, men utsigten öfver den vid foten belägna *Fontaine* med sin trädgård, öfver *Nimes'* öfriga antikt och modernt sköna byggnader, det aflägsna hafvet, *Provences* och *Languedocs* slätter, är beundransvärd.

Till venster om *Fontaine* har man åter en märklig ruin: ett *Diana*-tempel, som uppbars af 16 hvita marmorcolonner utaf corinthiska ordningen; beklagligen är denna sköna byggnad mycket skadad.

Det moderna *Nimes* är i yttre måtto lika älskligt som det antika är vördnadsbjudande; stora, breda, glada, välbyggda gator, prydliga fontainer, lum-

miga alléer, vackra, palatslika hus — den nya theatern, något snarlik Münchens, utmärker sig bland dem, — en idog och välmående, ehuru icke så alldeles välkänd befolkning — allt detta ger staden betydlig glans och liflighet samt gör den för fremlingen, som blott hastigt besökt den, till ett af hans angenämaste minnen.

Om man från *Nimes* begifver sig tillbaka inåt *Provence* öfver *Beaucaire*, har man helt nära landsvägen, omkring 1½ svensk mil från *Nimes*, en fornlemning, som snart sagdt framför allt hvad man ser i sjelfva Italien i samma väg förtjenar uppmärksamhet. Det är den s. k. *Pont du Gard.* Det är egentligen en vattenledning, bestående af tre väldiga arcadvåningar öfver hvarandra, af hvilka den lägsta hvilar på bottnen af den lilla, halft uttorkade *Gard-* eller *Gardon*-strömmens flodbädd och den öfversta är jemnhög med toppen af de berg, mellan hvilka *Gardon* framflyter och öfver hvilka vattenledningen, hvaraf smärre fragmenter här och der skönjas på andra punkter i trakten, var anlagd. Den nedersta hvalf- eller arcadvåningen utgöres af 6 arcader, bland hvilka den femte, obetydligt större än de öfriga, har en öppning af nära *tjugofem* alnar; under detta hvalf löper floden, de tider af året då den kan sägas löpa, och det är troligen för att bereda den en rätt rymlig bädd som detta hvalf, i strid med symmetrin, byggts något vidare än de öfriga. Hela denna lägsta arcadsträcka har en längd af mer än 250 och en höjd af öfver 30 alnar. Den andra våningen

bildas af sjutton hvalf, hvartdera af något mera än 30 alnars höjd och tillsammans utgörande en längd af mer än 400 alnar. Tredje våningens arcader äro trettiofem, af något öfver 7 alnars öppning och något mindre höjd, samt bildande en sträcka af mer än 430 alnar. Hela byggnadsverkets *höjd*, från vattnet i *Gardon* till öfre ytan af tredje våningens bågar, är nära etthundrasextio svenska alnar, eller lika med ett bland de högsta kyrkotorn i vårt land. Hela *längden* öfverst är, såsom nyss nämndes, öfver 430 alnar och byggnaden är uppförd af huggen sten, utan cement eller ringaste bindeämne, har likväl sedan århundraden tjenat till bro, på det sätt, att man anlagt en körväg på spetsen af nedersta och bredaste arcadmassorna, invid foten af andra våningens smalare bågar. Denna colossala massa saknar ingalunda artistiskt behag. Bågarne hafva lätthet och prydlighet och enkla sirater äro å dem anbragta.

Man fortsätter resan från *Pont du Gard* till *Rhones* strand, der man åter anträffar, likasom vid *Tain* och *Tournon*, tvenne af en jernbro förenade städer, på hvar sin sida af floden, i hvar sitt landskap, hvar sitt departement och vid foten af hvar sitt yppigt grönskande berg, på hvars spets stå qvarlefvor af ryktbara borgar. Men allt detta är här i vida större, praktfullare scala än vid *Tain*. Städerne heta *Beaucaire* och *Tarascon*, i prydlighet, liflighet och nästan i storlek liknande vårt Götheborg. *Beaucaires* esplanade, *Tarascons* Cours — såsom hufvudgatan kallas

i *Provences* städer, ett bevis af den nära förvantskapen med Italien — äro tjusande promenader. Den hängbro af jerntråd, som sammanbinder båda städerne, är troligen den längsta på continenten och öfverträffar i det hänseendet *Freyburgs*, men har pelare till stöd i midten af floden, då denne deremot är kastad öfver direkte från ena sidan till den andra. Rhonebryggans längd är omkring 750 svenska alnar. De borgar, hvilka kröna topparne af de öfver de båda städerne uppskjutande kullarne, äro ej blott märkliga för sin och hela traktens romantiska skönhet; de hafva äfven historisk märkvärdighet. I den ena, öfver *Beaucaire*, hörde LUDVIG den helige messan innan han för sista gången lemnade Franska jorden; den andra, öfver *Tarascon*, och hvilken nu begagnas till fängelse, tillhörde den "gode Konungen" och heter ännu *Chateau du Roi René*.

Ungefär halfannan svensk mil från *Tarascon*, utmed *Rhones* strand, ligger *Arles*, en stad med 20,000 invånare och som med *Nimes* delar äran af att vara den på classiska fornlemningar rikaste af Frankrikes städer; men *Arles* har äfven minnen från medeltiden af stor betydenhet, det *Nimes* saknar, och moderna byggnader i en ren och ädel stil eger det så väl som detta, ehuru ringare till antal och omfång. Staden har ej heller det glada, prydliga utseende som *Nimes;* gatorna äro trånga och krokiga; husen, för det mesta gamla och skräpiga, hafva dock i sin massa någonting pittoreskt, som påminner om Italien och gifver staden en mera sträng

och homogen caracter än den *Nimes* eger, der de antika ruinerne så sällsamt contrastera mot den moderna snörrätheten och lyxen.

Bland *Arles'* fornlemningar står i främsta rummet *Amphitheatern*; det är det första föremål som möter ögat vid inträdet i staden, hvilken den kan sägas beherrska genom sitt läge, och åt hvilken den, i förening med det åldriga utseendet af husen och de smala gatorna, de Göthiska kyrkorna, de här och der gjorda uppgräfningarne m. m. förlänar detta nästan Romerska tycke som utmärker *Arles*. Denna utomordentligen storartade Romerska fornlemning, äfven den vida bättre bibehållen än *Vespasiani* Amphitheater i Rom, (Colossén) har, i sin efter vanligheten, ovala skapnad, en längd af nära 240 och en bredd af mer än 230 svenska alnar samt är sålunda till formen närmare cirkelrund än fallet eljest är med dessa slags byggnader *). Den har haft 43 rader säten och utrymme för 25,000 åskådare. Till byggnadssättet liknar den mycket amphitheatern i *Nimes*, har, såsom den, tvenne våningar och en *attik* samt lika många arcader i hvarje våning, endast att dessa naturligtvis äro större i *Arles* emedan sjelfva byggnaden är det. Norra ingångsporten och den corridor som från den fört in i arenan stå ännu qvar och äro märkvärdiga för sin skönhet, sina majestätiska

---

*) Uppgiften på *bredden*, såsom de öfrige här förekommande, reducerad från Franska mètre-måttet, enligt utgifne beskrifningar, syntes mig dock allt för högt tilltagen och är säkerligen misstag.

former och sitt på en gång lyckligen tänkta och prägtiga byggnadssätt. I denna norra port är ingången till en underjordisk våning, i sitt slag ensam hos dylika byggnader och det onekligen interessantaste af denna fornlemning; den utgöres af tre galerier, som äro anbragte utomkring hvarandra och af hvilka det innersta, skiljdt från de andra begge utaf en sträcka hvälfda rum, om man så kan kalla dessa ljuslösa hålor, går ända fram mot arenan; de två första galerierne hafva blott en vägg emellan sig. Dessa galerier äro omkring 7 alnar höga. Troligen var väl denna undervåning ämnad till förvarande af de djur och lifdömda fångar som skulle framträda på arenan, men dertill synes endast rummen mellan 2 och 3 galeriet varit användbara. Ändamålet med de långa bugtande corridorerna är svårt att bestämdt uppgifva; man har trott att de och deras pelarmassor anbragts för att bereda byggnaden säker grund, och då de hvila directe på hälleberget, synes detta icke otroligt. Hela byggnaden domineras på några punkter af torn, uppförde under medeltiden på dess murar, också något som, efter hvad jag tror, är eget för denna amphitheater; tornen inberäknade är högsta höjden något mer än 50 alnar.

Söder om amphitheatern är den antika *Theatern*; äfven den har en hög grad af märkvärdighet, men är, eller var åtminstone 1839, ej på långt när bragt i dagen. Här, såsom i *Rom*, hafva de gamla minnesmärkena blifvit öfverhöljda af grus och jord och nya byggnader uppförda på dem; så är åtminstone

förhållandet med *Theatern;* på få punkter äro några längre sträckor af densamma synliga och *scenen* intages af ett hus, tillhörigt en af stadens notabiliteter; den till huset hörande gården bildade en del af *proscenium* och två utmärkt sköna pelare stå ännu qvar der; denna lilla gård prydes i öfrigt af colonnfragmenter, tvenne statyer af danserskor m. m., hvilket alltsammans var anbragt på *proscenium* eller i dess grannskap och mestadels är af stort konstvärde. Det betydligaste af den del utaf yttre byggnaden som är blottad, utgöres af en två våningar hög massa, som fått, man vet ej huru, namn af Rolandstornet och som i medeltiden påbyggdes med ett hvalf, hvilket ännu qvarstår.

På platsen utanför stadens *Hotel de ville* har man upprest en obelisk af ett enda stycke, hvilken i senare tider igenfanns i *Rhones* bädd, öfverhöljd af dy, och den Romarne huggit ur *Esterels* granitberg i närheten; han uppbärs af 4 lejon och har öfver 25 alnars höjd, utom fotställningen. Den prydde fordom den Circus *Arles* egde under Romarnes tid.

Arles och dess närmaste omgifning har, såsom nyss sades, märkliga medeltidslemningar. Kyrkan *S:t Trophime* med det intill densamma stötande klostret och det utanför staden belägna klostret *Monte Major*, uppfördt på 900:talet, förtjena i synnerhet uppmärksamhet. Vida äldre än båda är ursprungligen kyrkan *Notre Dame de Grace*, jemväl belägen utanför staden; den stammar från 500:talet; dess vackra tornspira af en lätt och dristig byggnad tillhör en senare tid.

Arles' jord har återgifvit en mängd ypperliga, antika konstverk och gör det ännu dagligen; dess museum eger ock märkvärdiga saker och enskilda samlingar af betydligt värde finnas. Dock har icke *Arles* fått behålla allt hvad det bragt i ljuset; innan man ännu tänkte på att grunda ett eget museum i staden, vandrade för Kronans räkning, eller Konungens, stora skatter till Paris och riktade dess *Louvre.* Till de yppersta konstverk denna eger, räknas en *Venus* som kallas *Venus d'Arles,* emedan hon är uppgräfd här i Ludvig XIV:s tid. Här, i trakten kring *Arles* och *Aix,* syntes mig folket det bästa, det mest välvilliga, rättrådiga jag sett någorstädes på Fransk jord. Eljest är *Provences* och *Lauguedocs* befolkning känd att vara af ett mindre böjligt och godt lynne. Vidskepliga och fanatiska, såsom södra och vestra Frankrikes inbyggare i gemen, hafva de ett sjudande blod och ett sinne lika stenbundet som en stor del af deras mark. De uppviglas lätt och ve den som då råkar ut för dem. I restaurationens första år voro de vilda Rojalister och de ohyggliga uppträden, som fläckade flere af deras städer, äro bekanta. Samma öfvermod hos det lägre folket i umgänget med det högre, som utmärker Fransmannen i gemen, dock mer eller mindre i olika provinser, återfinner man kring t. ex. *Avignon* och *Nimes* och der måhända i lika hög grad som i *Paris;* deremot förspörjes det föga kring *Arles* och *Aix,* der det är förmildradt till en anständig frimodighet.

Aix, söderns Athen, såsom MALTE-BRUN benämnde det, är, likasom nästan alla södra Frankrikes städer, omgifvet af sköna promenader. För mer än två tusen år sedan var det redan ryktbart för sina varma källor och nybyggdes eller åtminstone förskönades af Romerske Pro-Consuln C. SEXTIUS CALVINUS, efter hvilken det sedan fick namnet *Aquæ Sextiæ*. Ett i häfderna oförgätligt rykte har det af den slagtning, hvari *Marius* besegrade Teutonerne. Romarnes första koloni i Gallien var denna stad. Under medeltiden blef *Aix* residens för de mägtiga, konst- och praktälskande Grefvarne af *Provence* och var länge medelpunkten för den tidens litterära lif samt nådde, i detta såsom i andra fall, höjden af glans och rykte under "den gode Konungen" RÉNÉ, i senare hälften af 1400:talet och än i dag blomstra i *Aix* vetenskaper, vitterhet och fria konster. Det eger en Vetenskaps- och Vitterhetsacademi, ett bibliothek af hundratusen band, flera minnesmärken från antikens tider, hvilka i märkvärdighet väl ej äro jemnförlige med dem i *Nimes* och *Arles*, men som dock, jemte de rika konstsamlingar här finnas, vore tillräckliga att göra mången hufvudstads rykte.

Aix har en intagande belägenhet och dess hufvudgata, *le Cours*, är af en serdeles skön och originell verkan; den börjar vid ena stadsporten, som ej är något annat än en hög, utmärkt väl arbetad, modern gallerport af jern, liknande ingången till en park, endast att den har colossalare dimensioner; från och genom den blickar man framåt den breda,

snörräta, af sköna hus omgifna *le Cours,* öfver trenne vackra, högt sprutande fontainer som, i rad efter hvarandra, på vissa afstånd pryda gatan; den medlersta gifver varmt vatten; bortom dem, i fonden af gatan, framför en kyrka med en skön Göthisk tornspira, står Rénés staty, ett vackert arbete af David, om hvilket här förut är nämndt. Anblicken af denna gata med sin gallerport, sina fontainer m. m. är, hvad som icke alltid förenas, en af de praktfullaste och tillika gladaste, trefligaste man kan se.

Bland medeltidsbyggnader af värde är den fordna Johanniterkyrkan, i en ren, Göthisk stil, med en skön, för sin höjd och lätthet märklig, genombruten spira; Grefvarnes af *Provence* serdeles praktfulla grafmonument finnas här. Cathedralkyrkan förtjenar ock att ses, i synnerhet dess vackra portar. Baptisteren är prydd med 8 antika colonner af utmärkt skönhet; de hafva tillhört ett Apollotempel som stod på denna plats.

En timmas väg öster om staden höjer sig ett skönt berg kalladt *S:te Victoire,* såsom det påstås, efter Marii seger; det lärer varit på denna punkt den hetaste drabbningen stod. Närmare staden ser man *Tholonets* pittoreska slott, med sin dal, sina lummiga träd och sina romerska fornlemningar. — Af det classiska, det romantiska *Provence* tar man här på en gång afsked. Bortom *Aix* har landet ingenting märkvärdigt mera. *Aix* har 23,000 invånare.

Om-

Omkring tre svenska mil från *Aix* ligger *Marseille*, den urgamla staden, en tid *Roms* bundsförvandt, innan det blef dess undersåte, så ryktbart i antikens dagar för sin höga, litterära bildning, så mägtigt, så praktfullt då, och som icke kunnat förvara åt sig en enda spillra af den herrlighet det då egde, under det de vida mindre betydande grannarne rundtomkring, *Nimes, Aix, Arles* ega öfverflöd på dessa minnen från fordom. *Marseille* är nu mera blott en köpmansstad med stora, men stillösa gator och en betydlig folkmängd. För konstvännen, fornforskaren, litteratören har den ej mycket af interesse och dess befolkning eger föga sinne för annat än affärer. *Le Cours* är en vacker promenad, men stadens belägenhet bland nakna klippor är högst ful. *Mistralen* är en bland *Marseilles* märkvärdigheter, kanske den största bland dem. Men hvad är väl *Mistralen?* En kyrka, en börs, en theater, en vattenkonst? Nej, en pinande vind som ofta blåser, och som, för den som kunde känna sig hågad att finna *Marseille* angenämt, ensam betager lusten dertill. Stadens interessantaste sida är naturligtvis dess mercantila rörelse, hvars colossala vidd kan bedömas af tullintägten, hvilken t. ex. för i år är, enligt officiella uppgifter, beräknad att utgöra omkring 36 millioner Francs, eller 5 à 6 gånger mera än hela Sveriges årliga tullinkomst. Medelpunkten för denna rörelse, hamnen, förtjenar stor uppmärksamhet. Vacker är den egentligen ej; dertill är den för trång och smal, mera liknande en

bred ränna än en hamn; men den storartade verksamhet hvaraf den lifvas, de olika tungomål som öfverallt ljuda omkring vandraren, det brokiga hvimlet, ur hvilket hvarje nations egendomlighet framstår, — den tunge Holländaren, den lugne, men oaflåtligen sträfvande Engelsmannen eller Americanaren, den lifliga, högljudde Fransmannen och Italienaren, den solbrände Spanioren eller Sicilianaren och, midt ibland alla dessa, Österlänningen med sin originella klädedrägt och hela sin hållning, som så eget afsticker mot de öfriges — allt detta är ett skådespel till hvilket man ofta återvänder och för hvilket man snart glömmer allt annat, som kan räknas till märkvärdigheter här och som naturligtvis, om det ock i värde ej är jemnförligt med hvad man annorstädes sett, likväl icke kan helt och hållet fattas i en så stor stad.

Från *Marseille* eger man ångbåtscommunicationer med *Italien* och *Levanten*. Dessa färder på hafven gå fort, beqvämt och sorglöst, men icke lärer man något på dem och omåttligen dyra, i förhållande till den tid på hvilken man tillryggalägger afstånden, äro de äfven. De äro således rätt förträffliga endast för affärsmän, serdeles i stort, som ej behöfva se på utgiften när besparing i tid vinnes; för vetenskapsmannen, konst- och bokvännen äro de olämpliga och ehuru kustvägen genom *Provence* i naturhänseende eger föga af värde, väljer han, om han ämnar sig till Italien, dock helst den.

Omkring 6 svenska mil från Marseille, med dess 160,000 invånare, anträffar man på denna sida

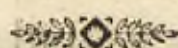
en annan stad som eger omkring 40,000 och, i sin väg, har ännu större märkvärdighet än den rika köpmansstaden i sin; det är *Toulon*, hufvudstationen för Frankrikes flotta. Det förstås att allting här vänder sig kring en enda medelpunkt, syftar till ett enda mål och att stadens physionomi bär stämpeln deraf. För *sjömannen* är naturligtvis allting här märkligt, men äfven den i yrket profane skall ej utan lifligt nöje och beundran skåda de jättelika anläggningarne för en stor sjömakts underhåll och tillskapande, som här finnas samlade: Dockan, med sin ångmachin till vattnets urtappande, vapen-salen, segel-salen, modell-salen m. m., allt colossala och väl ordnade förvaringsrum, Rep- eller rättare Tågslageriet och ändtligen stadens *Bagne* med sina 4000 fångar. Staden har dessutom sköna fontainer och en eller annan uråldrig medeltidskyrka af vackra former.

Ungefär 1½ svensk mil från *Toulon* ligger det bekanta *Hières*, ryktbart för sitt ypperliga climat och sin Italienska växtlighet och som är en tillflyktsort för så många sjuklingar.

Från *Toulon* till *Antibes*, en liten stad på gränsen af Sardinska staterne, har man ungefär 13 svenska mil; vägen har på långt när ej den skönhet som utmärker dess fortsättning på Sardinska området; dock finnas här åtskilliga ställen med pittoresk belägenhet. *Fréjus, Cannes, Antibes* äro de märkligaste punkterna. *Fréjus* är urgammal, anlades, såsom det säges, af Phokéerne och har icke ovigtiga lemningar efter en stadsport, uppförd af Julius Cesar, efter en vattenled-

ning, ett tempel och en amphitheater. — Mellan *Cannes* och *Antibes*, ungefär en half mil från det förra, ser man en liten hafsvik, kallad *Juan-viken;* det var i dess innersta bugt NAPOLEON landsteg med sin lilla escadre den 1 Mars 1815. Ett stycke från stranden står en grupp *Pinjer;* under dem nedkastade han sig och hvilade några ögonblick, innan han anträdde sin marsch inåt landet. Ungefär midt för dem, vid landsvägen, är en krog, hvars skylt föreställer Kejsaren stående på stranden och skeppen bakom honom. Inskriften är rolig nog: "A l'Empereur Napoleon qui débarqua ici le 1 Mars 1815. On sert à boire et à manger en son honneur." Vid *Antibes*, den betydligaste af dessa kuststäder, ser man äfven fornlemningar. Det befästade *Antibes* stängde sina portar för NAPOLEON, då han vid sin landstigning lät uppfordra staden; eget nog höll det sig under de hundra dagarne och var den enda fläck i landet som under denna tid ej erkände Kejsaren; för Österrikarne, som anryckte, öppnade det icke heller och har sedan, på en byggnad vid torget, i en ståtlig inscription, förevigat minnet af detta dubbla motstånd.

Franssmännen.

Ett ord om dem i moraliskt och socialt hänseende.

Ett folk, så stort och mäktigt som det Franska; ett folk som i flere hänseenden, under en lång följd af år, kan anses hafva stått i spetsen för den intellectuella rörelsen i Europa och hvars verkliga, stora inflytelse på de politiska idéernes utveckling i andra land svårligen kan nekas, blir naturligen ett föremål för allvarligt studium hos hvar och en, som beträdt dess jord i annan afsigt än att njuta af de ephemera nöjen dess hufvudstad erbjuder, och det måste för honom vara lika mycket ett behof som en pligt, att inför landsmän söka återgifva bilden af detta folk, sådan han, under bemödandet om noggrann pröfning och sträng opartiskhet, uppfattat den.

Men, invänder man, han är ju blott en *resande,* en person som ett tredjedels, ett halft år, på sin höjd, uppehållit sig inom landet! Huru vill han anses hafva inträngt i folkets lynne, fullt begripit och rätt uppskattat detsamma. Invändningen, ehuru ofta och med stort anspråk framställd, har måhända dock ej all den vigt man velat gifva den. Till en början kan här naturligtvis ej blifva fråga om den detaljkännedom af folket och dess egenheter, som förutsätter en ytterst nära bekantskap med förhållanden, ej blott inom landet i allmänhet, utan ock i serskilda departementer eller provinser; det gäller ej att tekna Gascognaren, Bretagnaren, Normanden &c., utan det

allmänneliga hos *dessa*, hvarigenom de *alla* äro Fransmän, och detta låter, till följd af den sjelfförtröstande öppenhet, som är Fransmannen egen, då han ej handlar med gifven beräkning, sig mycket lättare göra, än man gemenligen tror. Vidare är det en sanning, ehuru paradoxt det i mångens tycke kan låta, att, *i vissa fall*, synnerligast hvad Fransmännen beträffar, ett närmare införlifvande med folket mera förvillar än gagnar i fråga om bedömandet af dess egenheter. Mot en person, vid hvilken man är fästad af interesse eller tycke, visar man sig ungefärligen lika i Sverige, i Frankrike, i Italien, med ett ord hvar som helst; men i uppträdandet inför fremlingen, af hvilken man ingenting väntar och hvars omdöme man ej stort frågar efter, röjes nationallynnet i sin rätta skepnad. Ändtligen må det tillåtas fästa uppmärksamheten derå, att några månaders vistande bland ett folk, hvars litteratur, statsskick, rättsskipningshistoria m. m. man i decennier följt med alltid spändt interesse, och sålunda omsorgsfullt studerat på afstånd, bör bibringa en mera tillförlitlig kännedom om detta folk, än som under andra förhållanden kan vinnas genom lika många år, tillbragta i dess sköte. Fortsätter man, sedan man lemnat denna nations jord, sitt "studium på afstånd" och finner dervid de iakttagelser man sjelf gjort idkeligen bekräftade, så väl härigenom som af erfarenheten hos andra, hvilka gått till väga på samma sätt, — finner man, vidare, att enligt aprioriska grunder, hvilkas tillförlitlighet svårligen kan jäfvas, det *måste*

vara såsom man funnit det och icke annorlunda, då torde man ega rättighet att antaga för *verkligt* hvad man sett och tyckt, samt fritt uttala det, skulle man också dervid få emot sig alla dem, som, af illusion eller beräkning på massans tycken, äflas att se i rosenrödt hvad som i sjelfva verket eger en vida dystrare färgton.

Fransmännen äro, måhända mera än hvarje annat folk, en nation med contraster och ur *denna* synpunkt borde det anses svårt att bedöma dem i allmänhet, emedan de, efter hvad vid första påseende skulle synas, hvarken alla låta "skära sig öfver en kam," såsom ordspråket lyder, eller hvar för sig gifva en conseqvent bild. Dessa motsägelser äro dock hos den stora mängden endast skenbara och, vid en skarpare pröfning, finner man utan serdeles möda den punkt hvari de upplösas. I de flesta fall förklaras de hos individen genom den stora, gränslösa makt *opinionen* eger öfver hvarje Fransman; den rycker honom oemotståndligen med sig; han är dess slaf och endast sig sjelf, då, när denne hans tyrann icke har något att befalla honom. Det ligger i sakens natur att när en menniskas individualitet snart sagdt oupphörligen modifieras af en magt *utom*, utan någon motvigt *inom* henne, måste hon blifva ett oefterrätteligt, nyckfullt väsende, i samma mån som hennes beherrskare är behäftad med dessa lyten, och hvad *Opinionen*, som här tages i ordets mest omfattande betydelse, i thy fall är, hos ett så lifligt

och lättrördt folk, det inser en hvar, om han ock ej, af häfdernes vittnesbörd från alla tider, visste det.

Må ingen tro att meningen här är en fördömelse öfver *Opinionen* och den makt den utöfvar. Långt derifrån; den är tvifvelsutan ett godt och dessutom en nödvändighet i hvarje fritt samhälle, men om den ej skall blifva ett ondt af den mest samhällsförstörande verkan, måste hos individen, i hans bröst, den der motvigten finnas, om hvilken nyss nämndes några ord. Denna motvigt heter *religionen* och den på henne grundade, ur hennes sköt uppvuxna moraliska öfvertygelsen och kraften. Det är frånvaron af denna öfvertygelse, denna kraft, som undergräfver, upplöser Franska samhället på så många olika vis och i så många olika rigtningar.

Fransmannen hädar mindre än förr; han eger en religion, om man så vill, men icke af det slaget som gifver hvarken väckelse eller tröst. Han vill anses hedra de religiösa symbolerne, icke för det han tror på dem eller hvad de betekna, utan derföre att han är tolerant, att han vördar andras öfvertygelse, hvilket anstår en hyfsad man att göra, — och hyfsad vill alltid en Fransos vara; hyfsningen är ett arf efter hans förfäder, som han gerna vill anses och anser sig sjelf bevara, äfven sedan han, såsom numera är fallet, till stor del förspillt det. På sina handlingar, sitt lif, låter han ej religionen utöfva något inflytande; hans moraliska verld bestämmes af det allmänna förnuftet och — opinionen.

Hvart sådant skall föra hos hvarje folk är lätt att inse, men vådan kan vara större eller mindre, allt efter som folket eger fel, lyten eller egenheter, hvilka framför andra fordra att återhållas af mägtiga, ovanskliga inre band, sådana som religionens. Beklagligen hörer Franska folket till dem med hvilka detta är fallet. *Lättsinnigheten* har alltid ansetts infödd på dess jord och ur de hvälfningar som på ett halft sekel öfvergått detsamma, har *Egoismen* på ett fruktansvärdt sätt uppskjutit och spridt sig till alla delar af samhället. Begäret att förvärfva, att stiga, är omåttligt, ohejdeligt och, då det understödjes af Fransmannens stora ihärdighet, fyndighet och blick för det practiska i gemen, lättare att tillfredssälla än mången föreställer sig, serdeles då medlen härvid litet eller intet komma i fråga. Allt är godt som leder till målet.

Emedlertid har detta lycksökeri i stort, denna missbelåtenhet med allt hvad som *är*, så fort fantasin möjligen förespeglar något bättre, demoraliserat folket till en snart sagdt otrolig grad. Den lägre, råa massan hyser ett djupt hat till allt, hvad som är i yttre måtto bättre lottadt än den, och underlåter sällan att, på ett eller annat sätt, gifva denna känsla luft. De smärre upplopp och oordningar som i serskilda landsändar så ofta förefalla och ej ega politisk caracter, hafva merändels ett dylikt upphof; sjelf har jag mer än en gång bevittnat huru, i hufvudstaden, gatstrykande trasbankar stanna utanför någon rikt upplyst, af dyrbara varor glänsande butik eller an-

nan praktfull boning och, efter ett ögonblick offradt åt nyfikenheten, utfara i skällsord och sarkasmer, rigtade mot den för dem alldeles okände egaren till så mycken grannlåt, endast och allenast derföre att han eger allt detta. Hos de högre klasserne antager naturligtvis egoismen och det materiella njutningsbegäret en mindre stötande yta, men i grunden är den icke ringare och vida mer samhällsfarlig i sina verkningar. I intet land har penninge-vingleriet nått en större höjd och utsträckning än i Frankrike på de sista 10 à 12 åren. Fondspelet, bedrägeriet med actieföretag m. m. hafva gjort och göra ännu dagligen offer i alla delar af landet; märkvärdig är dervid den obeskrifliga lättrogenhet, hvarmed städse nya offer löpa i snaran, men äfven lättron har sin grund i det allmänna, omättliga vinstbegäret, i förening med den svaghet för klingande ord och phraser som utmärker Fransmannen. Förespeglingen af en måttlig, på vanliga vägar förvärfvad vinst lockar honom föga, men det öfverdrifna, hyperboliska intager honom och, tio gånger narrad, blir han det ändock den elfte af någon skicklig charlatan, hvilken aldrig fattas bland detta folk.

Att egoismen, lycksökeriet, när de höra till nationens fel, synnerligast måste blomstra på det fält, som kan anses för deras egentliga vädjoban, nemligen inom byråkratin, kan på förhand anses gifvet och så förhåller det sig också verkligen. I intet land, Ryssland måhända undantaget, hör man så ofta klagas äfver corruptionen bland embetsmän, som i

Frankrike; presenter, dusörer under hvarjehanda former höra till de vanligaste företeelser och, om de icke alltid göra embetsmannen till brottsling, förnedra de dock ostridigt hans caracter. Äfven våra tidningar hafva varit uppfyllda af redogörelser för skandalösa rättegångar, hvilka lagt i full dag huru vidt och djupt det onda är utgrenadt och derjemte med hvilket lättsinne embetets fordringar ansetts af dem, som väl ej sjelfve deltagit i malversationerne, men på hvilkas nit och omtanka det berodde att förekomma dem. Huru sällan blir dock något af denna art föremål för offentlig undersökning. När man vistats på stället, när man sett de mer eller mindre stora rikedomar individer, som få en hand med i affärerne, samla på en tid af några månader eller år, när man hör det allmänna tänkesättets likgiltighet för och vana vid dylika företeelser, kan man sannerligen häpna och förskräckas, men man tviflar ej längre, om man ock från början haft aldrig så svårt att, som man säger, tro sina egna ögon. *Paris* är visserligen brännpunkten för detta onda, ett af de svåraste som kunna tära statens lifskraft, men beklagligen är det, ehuru måhända i mindre scala, spridt till alla delar af riket, förnämligast genom conflikten mellan de politiska interessena vid de hvarje år återkommande deputeradevalen. Hvilket interesse som här tagit initiativet med corruption må vara oafgjordt; kanske är det, såsom oppositionens målsmän vilja påstå, regeringens, men säkert är att, sedan saken kommit väl i gång, har man å alla sidor

öfverbjudit hvarandra, hvarigenom också, för den uppmärksamme betraktaren, blifvit synligt huruledes Deputerade-Kammaren, nästan för hvarje session, sjunkit allt djupare i moraliskt förfall. Hvar det skall stanna vet Gud allena, — men han rådfrågas icke af Fransmännen.

För hvar och en, som ej sett Fransmännen på nära håll, skulle det synas såsom borde ett stort och verksamt correctiv mot det onda, som här ofvan blifvit teknadt, finnas i den *fria pressen*. Ja väl, om icke de som hafva den i sina händer också vore barn af samma moder som de öfriga, hade samma materialistiska åsigter, samma begär som de, eller med andra ord, om någon *fri press* i ordets sannskyldiga betydelse funnes i Frankrike. Pressen, såsom allt annat, tjenar interessen, enskilda interessen och är derjemte i Frankrike kanske mera oförsynt egoistisk än annorstädes. De yppersta feuilletonister låta, som man vet, betala sitt beröm och, der ärligheten möjligtvis är oförkränkt, förvilla de politiska eller litterära passionerne och partisinnet omdömet oupphörligen. Den obestridliga och stora talang som här finnes hos mången journalist tjenar blott *partiet*, icke *sanningen*, åtminstone icke, såsom vederborde, i främsta rummet. Om partiet, cotteriet eller någon af dess medlemmar gör sig skyldig till det, som hos motståndarne mången gång, och med rätta, blifvit utpekadt och bestraffadt såsom fördömligt, får det icke så offentligen framställas; det vore att "söndra sig inom sig sjelf och medlemmarnes första pligt är

sammanhållning, enighet". Sålunda uppstår en egen parti-moral bredvid den andra, allmänneligen i orden erkända, och denna får i alla speciella fall vika för den förra; rätt och sannt äro ej mera absoluta begrepp utan i högsta grad relativa. En handlings vigt och värde bestämmes icke mera af dess inre halt, utan af den handlande personens ställning till det blad som skrifver om honom. En åtgärd, ett uttryck som *Siècle* skulle prisa hos Odilon Barrot, fördömer den hos Guizôt och *Journal des Débats* gör tvertom.

Den irrelegiositet och det lättsinne, som vidlåda Fransmannen, utöfva naturligtvis på honom såsom enskild man, familjemedlem, en nästan ännu förderfligare verkan. Ur denna synpunkt må det skäligen ifrågasättas, huruvida han vunnit något på den stora revolutionen, hvilken så ifrigt utropats såsom ett nya födelsens bad, en moralisk regeneration. Före den var förderfvet hufvudsakligen inskränkt till de högre klasserne; de lägre buro förnedrande bojor, det är sannt, men med ett renare, allvarligare sinne, en förtröstan på något utom och öfver dagens bekymmer, en vördnad för lag och sedlighet, som man numera sällan förspörjer bland dem. "Vördnaden är försvun-"nen; hvad har man väl vördat sedan 50 år tillbaka" yttrade, vid ett märkeligt tillfälle, den Parisiska tribunens *Demosthenes*, den gamle, ofördunklade, fast bortglömde Royer Collard. I dessa få ord ligger en djup sanning; de gällde väl, då de uttalades, i främsta rummet det offentliga, institutionerne, men

de ega i måhända högre grad tillämpning inom det enskilda lifvet. *Ägtenskapet* finnes till andan knappt mera i Frankrike. Inom de högre kretsarne är det i detta hänseende väl icke värre än för 50 år sedan, men bland massan af folket har deremot sedeförderfvet framgått med jättesteg; lagen, som erkänner giftermål utan vigsel, eller så kalladt civilt ägtenskap, har kraftigt bidragit till det ondas spridande. En känsla af blygsel, ett undseende för det "skickliga," som verkar så mägtigt inom societetsverlden och lyckligtvis i någon mån ersätter den sanna moraliteten, förbjuder det s. k. bättre folket att förena sig genom dylika band, men massan, oförhindrad af sådana considerationer och i Frankrike mer än annorstädes obenägen för allt slags tvång, har med begärlighet omfattat det nya medlet att bygga hjonelag, när den ens bryr sig om att gifva denna slags sammanlefnad *någon* legal form. Sederne äro i detta hänseende högst förvildade, ej blott inom hufvudstaden utan öfver hela landet; concubinaget har, inom de lägre klasserne, till stor del utträngt äfven det civila ägtenskapet och föremålen ombytas ofta. Lagen har dels ingen makt i detta hänseende dels förbjuder opinionen den att utöfva någon sådan. Ett exempel på den förbistring, hvartill man i denna punkt hunnit, må anföras: i ett af de medlersta Departementen blefvo i början af detta år (1843) en flicka och hennes far tilltalade för mord å hennes späda barn. Han fälldes, men hon frikändes. Under förhören upplystes att de tilltalade i flere år

lefvat tillsammans i ett incestuöst förhållande, flere barn voro frukten af denna förening och det mördade var det fjerde af dessa. Han var gift för andra gången och hustrun hade de sista åren flyttat ifrån honom, i anseende till det ifrågavarande förhållandet och det elaka bemötande hon rönte af honom och stjufdottern, hvilkas brott, likasom de nyssnämnde barnens ursprung, voro kände af hela communen, utan att allt detta på stället väckt serdeles uppseende eller nu, när det offentliggjordes, föranledde någon beifran i laglig väg.

Huru *familjelifvet* skall vara, hvad föräldravården måste blifva i ett land, der begreppen om och helgden af ägtenskapet äro sådana, är lätt att fatta. För de högre klasserne är *den studerande ungdomens* moralitet i det fallet en säker måttstock och sedeförderfvet t. ex. inom *quartier Latin*, för hvilket Lagen lika litet som Opinionen har något correctiv, talar tillräckligt, är för väl och allmänt bekant att här behöfva omordas. Hvad de lägre klasserne beträffar, hafva visserligen de årligen förökade folkskolorna åtminstone indirekt gjort åtskilligt godt, hämmat och förekommit mycket ondt; den Franska philantropin har dessutom, på de sista åren, börjat med mera allvar tänka på och arbeta för det uppvexande slägtets förädling. Går det så framåt, kan om decennier någon verkan deraf i stort förspörjas, men ännu har detta goda alltför ofullständigt hunnit spridas och hyllas för att bära några serdeles rika frukter, och Frankrikes brottmålsstatistik vittnar

på hvarje blad och under många former om det djupa förderf, den känslolöshet för naturens heligaste band, som här, obestridligen oftare än i det öfriga Europa, vidlåda barnet och ynglingen, och ändock bestyrkes af sjelfva denna statistik, likasom af den personliga erfarenheten, att endast ett jemnförelsevis ringa antal förbrytelser i familjeväg blifva föremål för åtal.

Denna tekning af Fransmannen, såsom samhälls- och familjemedlem, skall säkert synas mången allt-för mörk, och man skall måhända tillvita författaren att i den hafva uttalat en förkastelsedom öfver nationen, att vilja antyda det den är förlorad och går en oundviklig undergång till mötes. Ja, så vore det ock verkeligen, om Franska folket stode på den punkt af förslappning som t. ex. Grekiska Kejsaredömets folk under medeltiden. Lyckligtvis eger ett alldeles motsatt förhållande rum. Franska folket besitter en lefvande, energisk inre kraft och det är blott den olyckligtvis allför materiela rigtning i hvilken den en så lång tid arbetat, som bragt det på den punkt der det nu i moraliskt hänseende befinnes. Ögonblickligen och inom alla klasser af samhället uppblossar denna kraft, med den öfverdrifna lifligheten som är nationen egen, uti ädla tankar och handlingar, men då denna känslans eld ej eger sin grund eller sin ledare i något utom och öfver menniskan, slocknar den lika hastigt som den tändes eller förirrar sig på afvägar och blir ofta en härjande brand

 der

der den kunde och bordt vara en lifgifvande, närande låga. Den finnes emedlertid, denna kraft och bevittnar sin tillvaro på ett högst storartadt sätt i allt hvad som hörer till den *yttre* menniskan. Kan den bringas derhän att verka äfven för den *inre*, och ädla andar finnas inom detta land som arbeta derpå, så är samhällets regeneration gjord; det vore ett jätteverk i resultat och äfven i möda, ty det gällde upprifvande och nybyggnad af nästan alla samhällets grundvalar. En reaction mot det närvarande, i sådan anda, har, såsom nyss antyddes, bildat sig och den synes vexa med hvarje dag, ehuru långsamt och ännu föga bemärkt af mängden.

Bland de uppgifter en sådan reaction har att lösa, är ombildningen af många det moderna Frankrikes institutioner och, i främsta rummet, af Franska Domstolsväsendet och lagskipningen i brottmål. Det är en erkänd sanning att institutioner och folklynne stå i en vexelverkan till hvarandra; det är derföre icke underligt att Franska Criminalrättsväsendet blifvit hvad det i många fall är: en tjenare åt den enda idéella myndighet Fransmannen oinskränkt vördar och som för honom är både religion och moral, nemligen *Opinionen*, men säkert är, att en lagskipning, som ytterst stödjer sig på sådan grund, är i sig sjelf ett oting och verkar högst förderfligt tillbaka på samhället; i bottnen principlös, blottställer den ständigt sitt anseende och den missaktning för lagarne som så rättvist förebrås i synnerhet det lägre

folket, de missbruk af dem som icke heller utan skäl tillvitas myndigheterne, och hvilka båda så verksamt bidragit till allmänna tänkesättets demoralisering, ega onekligen sitt förnämsta upphof i rättsskipningens eget väsende. Fransmannen, härmare till sin natur, lånade från England Jury-inrättningen, men besinnade ej huru litet den, utan betydliga modifikationer, egnade sig för ett folk, som i sina vigtigaste handlingar ledes af ögonblickets hänförelse och hvars rättsidéer, likasom dess åsigter i gemen, äro, till följe af dess temperament, underkastade en ständig vexling. I denna anda uppfattade dock Fransmännen Juryinrättningen och tillvägabragte en förbistring i rättsskipningen, som är utan motsvarighet i andra land. Den jemnlikhet inför lagen, som med rätta anses för en af samhällsordningens vigtigaste garantier, är på ett sällsamt och eget sätt rubbad hos detta folk. Juryns sammansättning, opinionens ställning bestämmer lagtolkningen i de vigtigaste fall och denna är derföre högst olika i olika delar af landet. Der tänkesättet t. ex. är emot dödsstraffet, fäller Juryn aldrig någon dödsdom och samma brott som medför lifvets förlust i en ort kan ett par mil derifrån försonas med ringare straff. Är brottet, vore det ock ett mord, föröfvadt under omständigheter, hvilka, i en Fransmans ögon och efter hans begrepp om rätt och sannt, urskulda det, blir den anklagade ofta frikänd. Det låga gyckel med lagens stadganden, det uppenbara kränkandet af dess bokstaf, som erfordras för att, i trots af ett lagverk, grundadt på de i hela den civilise-

rade verlden gällande rättsbegreppen, tillvägabringa dylika resultat, afskräcka ej den Franska Juryn. På detta sätt leker man t. ex. med de s. k. mildrande omständigheter, *circonstances atténuantes*, och, till förekommande af det i lagen bestämda dödsstraffets tillämpning genom Rätten, förkunnar man att sådana finnas, der ransakningen allt igenom visar motsatsen, eller förklarar man rent ut den anklagade och fullständigt öfverbeviste för "icke skyldig," hellre än att bestraffa brott, dem dagens opinion, beklagligen alltför ofta missledd, ej erkänner såsom sådana. Sjelfva rättegångssättet, likaledes härmadt från grannlandet, egnar sig föga för en lugn och samvetsgrann undersökning, men deremot förträffligen till känslors och passioners kittlande, något som Fransmannen, om han kände sig sjelf, framförallt borde fly, när hans kall är att *döma*. En Fransk Domstolsscen har derföre visserligen något högtidligt, om man så vill, men på ett theatraliskt sätt, hvilket väl har sin grund i nationallynnet, men kanske ännu mer i proceduren. De interesserade personerne förefalla såsom skådespelare, hvilka hvar och en efter bästa förmåga gifva sin roll och Juryn är publiken; roller spela de ock i sjelfva verket, ty åklagarens pligt är att söka få den anklagade fälld, dennes advokat åter måste, snart sagdt per fas et nefas, söka få honom friad och det räknas honom icke till skam utan till heder, om han, genom sin skicklighet i motbevisning, sin svada, kan afvända straffet från en anklagad, om hvars brottslighet han bör vara moraliskt öfvertygad. Der-

emot vore det en stor skam för en advokat, att vägra åtaga sig en brottslings försvar; sådant inträffar också högst sällan och endast då brottet har någonting utomordentligen nesligt eller upprörande. — Det onda en så falsk, ur en missförstådd philantropi utgången åsigt af domare- och sakförarekallet måste åstadkomma, öfverväger kanske, förtager åtminstone till stor del verkan af det goda Juryinrättningen onekligen i sig innebär, och gör rättskipningen i verkligheten till något helt annat än den på papperet visar sig vara. Fransmännen sjelfva börja inse detta och bland de blad, som stå främst i försvaret af folkets rättigheter, har ett och annat på de sista tiderne öppet yrkat på reformer i detta fall. Representationens, administrationens och communalväsendets felaktiga organisation, embetsmannacorpsens och det lägre presterskapets beroende ställning, under en tidpunkt då politiska passioner eller interessen så afgjordt bestämma de maktegandes handlingar, fräta icke mindre djupt än rättskipningens lyten på folkets moraliska kraft och en ombildning af statsskicket i dessa hänseenden är af nödvändigheten icke mindre högt påkallad. Äfven för den höja sig här och der röster i det offentliga, men det onda måste, i detta såsom i annat, ännu vexa, det måste blifva nära nog odrägligt, innan verldens fåfängaste och sjelfklokaste nation bringas att öppet erkänna, hvad de bättre bland den inse och mången redan i tysthet medger för sig sjelf, att nemligen icke regeringen ensam gör allt ondt, utan att folkets egen vishet i många

stycken varit högst ovis och att nationen, för att reformera staten, först och främst måste reformera sig sjelf, — att *point d'honneur* och *nationalfåfänga*, hos ett folk begåfvadt med mycken själsspänstighet, väl kunna bära det både länge och långt, men icke förmå att gifva det en fast moralisk grundval eller den lugna och gedigna kraft, som ensam i längden trotsar inre och yttre stormar, lekamliga och andliga fienders anfall, — att *skenet* ej är *verkligheten*, långt mindre kan ett enda ögonblick ersätta den, — att sjelfbedrägeri är det vådligaste af allt bedrägeri och att, innan man kan göra anspråk på att kallas en *stor nation* och *gå i spetsen för civilisationen*, måste man skapa ordning och kärna i sitt andeliga lif och hafva upphört att under toma, smattrande fanfarer, med spända segel och fladdrande, mångbrokiga vimplar, sväfva omkring på händelsernas haf efter alla den politiska och sociala compassens vindar.

ITALIEN.
1837–39.

En quarantaine i Livorno.

Ett af de praktfulla ångfartyg som, utstyrda med Fransk lyx och Engelsk *comfort,* genomkorssa Medelhafvet i alla rigtningar och bilda en så liflig communication mellan dess och södra Frankrikes stora städer — hade fört mig, jemte en mängd andra passagerare af alla nationer och tungomål, från en cholerasmittad ort till *Livorno* och en 14 dygns quarantaine blef oss derföre der ålagd. Vi utgjorde, som sagdt är, den mest brokiga blandning, både i yttre och inre hänseende. De religiösa och politiska olikheterne voro nemligen icke mindre skarpt och mångfaldigt begränsade ibland oss, än de yttre formernes, och menniskokännaren egde här ett icke mindre rikt fält att observera än Craniologen. Dolichocephaliska och Brachycephaliska*) legitimister eller republikaner vandrade arm i arm på däcket, utan ringaste aning att formen på deras hufvudskål mellan dem, såsom race-representanter, befästat ett stort svalg. Deremot mätte en Polsk flykting och en Rysk Kammarherre hvarandra med ögon, såsom hade den ene velat tillintetgöra den andre, och detta utan minsta tanka på att båda voro *brachycephalæ-orthognathæ* och således af naturen danade till de intimaste vänner och bröder.

*) Se Retzii afhandling "om Nordboernes Cranier."

Engelska Mylords och Myladys, — Franske Vicomtes och Abbés, stadda på pilgrimsfärd till Böhmen, der CARL X ännu lefde, — Venetianske NOBILI och *prime donne cantanti*, — Ryska Kneser på *woff*, *tschin*, *ski* och *skoj* jemte deras fruntimmer, som alla föreföllo att beta på det sista, — Polska s. k. rebeller från 1831, — Psevdo-liberala Marchesi från Lombardiet, Tyska $\frac{1}{64}$ Durchlauchter, allvarsamma Turkar och ett par Svenska Litteratörer bildade hufvudbeståndsdelarne i denna skiftande väfnad.

Utanför Livornos hamn och endast medelst en bro förenad med landet, finnes en klippa af några tunnlands omfång, der intet grässtrå ännu haft trefnad, annorlunda än möjligtvis såsom hö. På denna klippa är en samling mindre byggnader uppförd, i hvilkas midt är en af dem helt och hållen omgifven gård af omkring 30 steg i sin längsta diameter, med ett ord, af en stor concert- eller danssals dimensioner. Denna klippa är *Livornos* quarantaineplats, de små sammanbyggda husen de resandes boningar, den omnämnda gården deras enda promenad, alldeles utan skugga, med undantag för den som af de låga byggnaderne sjelfve åstadkommes på en sida i sender.

Det var i Juni månad vi ankommo till denna ort, treflig som ett fängelse och sval som en ugn. Genast vid landstigningen förestod oss en visitation af egen art och som i synnerhet satte de högt förnäma damerna i förtviflan. Vederbörande, som behandlade choleran alldeles lika med pesten, hade fått

i sin inbillning att *bomull*, efter den ansågs medföra pest-smitta, äfven borde taga åt sig cholerasmitta och de ädla damernas i bomull inlagda nipper och diamanter kringströddes skoningslöst på den stenlagda gården, som för en god stund förvandlades till en väl sorterad Juvelerarebutik. De aristokratiska lynnenas stora, men vanmägtiga harm öfver detta närgångna sätt att handskas med deras dyrbarheter var rätt rolig att åse. Den riksvådliga bomullen samlades i hög och uppbrändes högtidligen.

Den första omsorgen dernäst blef att inlogera sig i någon af det temligen betydliga antal celler byggnaden innehöll. Det fartyg som förde oss var det första som anländt sedan quarantainesåtgärderne den gången blifvit anbefallde och det var sålunda god tillgång på rum, en omständighet som gjorde att man kunde blifva temligen drägligt inhyst och äfven någorlunda lätt kom öfverens om delningen af rummen, hvilken tycktes öfverlemnad åt gästernes eget skön.

Det lif man här lefde i 14 dygn var en pröfning för tålamodet, men kunde blifvit det ännu mycket mera, om ej sällskapet varit så talrikt och man ej efter förmåga sökt att förkorta tiden för hvarandra. Redan gjorda bekantskaper blefvo intimare och nya förbindelser knötos. Sällskapet sönderföll i smärre coterier, som vid de dagliga promenaderne på den lilla gården höllo sig tillsamman. Nästan alla Europeiska tungomål talades här på en gång, så att man verkligen kunde blifva yr i hufvu-

det deraf. Hade någon obetydlighet passerat, något rykte spridt sig, samlades sällskapet kring berättaren, som i samma ordalag fick frågor att besvara, om han det kunde, på Franska, Italienska, Engelska, Tyska, Svenska m. m.

De första dagarne och så länge sällskapet utan risk kunde blanda sig om hvartannat, hade man åtminstone ett bekymmer mindre; men snart ankom en ny laddning resande, derefter åter en o. s. v. Alla dessa nykomlingar, af olika ålder inom quarantainen, fingo ej communicera annorlunda än mundtligen med oss eller hvarandra, ty, om man *vidrörde* någon person som hade längre eller kortare quarantainestid qvar än man sjelf, måste den som hade den kortaste tiden, stanna i fängelset till dess den andre sittat sin tid ut. Något svårare obehag inträffade ej häraf, men löjliga uppträden vållade understundom denna i sig sjelf naturliga anordning, och det var rätt väl, ty någon liten, helst muntrande krydda behöfde vårt enformiga lif. Än var det någon af de äldre gästerne som igenkände en nykomling och ville, med sydländsk liflighet, ila honom till mötes, då denne började skrika och kila undan allt hvad han förmådde; än var det en ung Vicomte som ville af naturlig artighet köra bort en surrande insekt, den der innästlat sig i någon ömtålig och förskräckt dames lockar, då hon för den nalkande räddaren började skrika värre än nyss för scarabeen och, i valet mellan båda, ej tvekade att behålla den senare. Än tappade en dame sin näsduk och en upp-

märksam cavaljer rusade fram att taga upp den, då han lyckligtvis i detsamma kom ihog att han hade en eller par dagar mindre än hon qvar af quarantainen, och dervid hejdade han sig plötsligen till icke ringa förlustelse för de kringstående. Det var, serdeles på de sista dagarne, ingen lätt sak att reda sig med alla dessa olika cathegorier medfångar af olika *åldrar*, i quarantaine-stil taladt, och att ett par gånger små förhastanden begingos, som kunnat hafva till påföljd nära fördubblad quarantaine för den de hände, visste både jag och andra, men som vi, lyckligtvis för vederbörande, ej hörde till dem, som serdeles trodde på sjelfva quarantainens behöflighet eller nytta, förråddes icke förhållandet och jag har ej sedermera förnummit att sådant haft något menligt inflytande på helsotillståndet i *Toscana*.

För att rätt uppskatta det oangenäma i vår ställning, bör man veta att det enda tidsfördrif som unnades oss, spatserandet på den solbrända gården, ej fick räcka längre än till kl. 8 om qvällarne eller jemnt till den tid då, under Italiensk himmel, svalkan denna del af året *börjar* inställa sig. Just i det ögonblick något nöje af vår inskränkta promenad kunde hemtas, förbjöd man oss den och läste in oss i våra celler, som hade galler för fönstren och stora jernbommar för dörrarne. Dessa fastlästes med väldiga lås, och så aflägsnade sig våra vaktare, hvilka tillika voro våra uppassare, från klippan, öfverlemnande oss åt vårt öde. Hade någon tillfälligtvis insjuknat om natten, eller elden af en eller an-

nan tillfällighet kommit lös, voro vi slängda från all möjlighet att bispringa hvarandra.

I Italien kan man, mindre än annorstädes, vid midsommarstiden lägga sig kl. 8. Der börjas, under vanliga förhållanden, sällskapsnöjet först vid denna tid och till och med senare. Det var således naturligt att vi, så vidt görligt var, sökte undandraga oss den tvungna isoleringen; sedan våra arrester väl voro igenlästa, togo vi plats vid våra gallerbesatta, utåt gården belägna fönster, öppnade dem och fortsatte, ungefär såsom i de griljerade logerne af en theater-salong, de påbegynta samtalen. Detta hade sin originalitet och dessa qvälltimmar voro ingalunda de längsta af dagen, helst en och annan tillfällig förlustelse dervid höjde och varierade nöjet. Än var det en Napolitansk s. k. *Corriere,* — en slags bättre res-betjent, sådana de rika utländska familllerne vanligen begagna såsom fac-totum under resor på halfön — som vid cittrans toner undfägnade oss med sin hembygds folkvisor, bland hvilka i synnerhet en vann stort bifall och framkallade lifliga bravo. Ämnet var en ladugårdsflicka, hvars behag och förtjenster besjöngos af hennes älskare. Hennes skyddlingar, fåren, kalkonerne, hönsen m. m. spelade sin roll i visan; deras läten härmades af executören med stor skicklighet och voro så rhytmiskt väl inflätade i den vackra melodien, att de gjorde en förträfflig comisk verkan. Än åter var det en *prima donna,* som, efter några accorder på guitarren, med klar och öfvad röst uppstämde en aria ur *Barberaren* eller

Tancred eller *Gazza Ladra*. Den utfördes virtuosmessigt och belönades med skallande handklappningar och dacaporop. En afton skrek en röst *fuori, fuori* (ut, ut: det vanliga korta och energiska framropnings-ordet i Italien) hvilket infall, med hänsigt till omöjligheten så väl för henne som för någon af oss alla att komma *ut*, gjorde sin egen comiska verkan och hälsades med allmänt skratt.

På detta sätt och med afseende på det temligen drägliga, fast för sin qvalitet dyra traktamente som bestods oss, blef vår fängelsetid lättare att uthärda, än vi föreställt oss, och om jag än en gång skulle få den oturn att komma inom galler och riglar, vill jag önska att de ej kännas mera betungande än här. *Livornos* quarantaine är dessutom känd att vara den minst dåliga i Italien.

Till fullständigheten af denna tekning hör en beskrifning af de försigtighetsmått, hvilka voro vidtagne i hänseende till communicationen med stadsboarne som ville besöka oss. Vid utgången från quarantainesgården befanns ett långt skjul, som efter hela sin längd var deladt i tre gångar af tvenne trädgaller. Den ena af sidgångarne hade utgång åt quarantainen, den andra åt stadssidan. I mellangången gingo soldater och postade. De besökande från staden stannade nu bakom det galler som skiljde deras sida från mellangången och de som de besökte, bakom det som, åt quarantainen till, delade rummet. Af två galler och en bred mellangång, hvari soldater med laddade gevär spatserade, var man sålunda skiljd från sin

interlokutör, på ett afstånd af ett par famnar. Endast *så* ansågo vederbörande myndigheter sig och staten i säkerhet.

På fjortonde dagen blef det en rörelse, ett lif i arresterne; under sånger och muntra infall hopsamlade man sina effekter och beredde sig till aftåg; dock var icke fröjden allmän; de som under vår quarantaine anländt och för hvilka befrielsens timma ännu var mer eller mindre aflägsen sågo misslynta och afundsjuka ut. Hvilken fröjd, när portarne ändtligen öppnades, vid första steget på Livornos gator: vi hade arresten *bakom* oss; *framför* oss — *Florenz* dit vi redan samma qväll anlände.

Republiken San Marino.

I en nejd som sällan af resande besökes, nära Adriatiska hafvets strand, ligger *Rimini*, en urgammal, stor stad med märkliga fornlidslemningar. Francesca di Arimino (Rimini), besjungen af Dante och Silvio Pellico, har bibehållit den gömda, bortglömda stadens namn i den nyare tidens minne. — En väg af ungefär 2 Sv. mils längd, romantiskt skön, backig, men bred och väl underhållen, förer från *Rimini* till *San Marino*, den äldsta republik och, öfver hufvud taget, den äldsta stat i det moderna Europa. Dess historia är ej utan verkligt interesse, fastän, besynnerligt nog, de Italienska republikernes berömda häfdateknare, (Sismondi) ej funnit det löna mödan att i ett verk af sexton tjocka band egna en enda rad åt densamma.

En bergshöjd, en köping — *Borgo* — vid dess fot och några i dalen derinvid kringströdda anläggningar bilda republikens hela område. En murare från Dalmatien, som omfattat Christna läran och från sin vistelseort *Rimini* förjagades af Diocletiani förföljelser, flydde undan till detta berg, der han lefde såsom Eremit. Andra trogna samlades omkring honom och han grundlade med dem den lilla stat, som, genom *femton* århundradens hvälfningar, fortlefvat ostörd, ohunnen af inre och yttre skakningar. Hans namn var Marinus och han stiftade lagar för det lilla samhället hvilka i sin grundform ännu äro bibehållna,

ehuru många förändringar naturligtvis varit nödvändiga äfven här; dessa lagar hafva *aldrig* blifvit officielt nedskrifne; likväl finnas de på sednare tider utgifne, förmodeligen upptecknade till tryckning ur minnet. Marinus dyrkades efter sin död såsom statens skyddspatron och dess förnämsta kyrka, helgad åt honom, bär öfver ingångsporten den redan uråldriga inskriften:

Divo Marino Patrono
Et libertatis auctori
D. S. P. Q.
(Dedicavit Senatus Populusqve) *).

Folkvandringarne, Medeltidens våldsamma inre skakningar, nyare tidens oupphörliga krig — allt har denna stat genomgått, utan att nånsin, så vidt jag tror, hafva sett en fiende på sitt område. Detta ensamt ger den en stor märkvärdighet. Under medeltidens sista sekler, då de mägtige, våldsamme och herrsklystne Herrarne af *Malatesta* beherrskade *Rimini*, skall *San Marino* mer än en gång varit i fara att nås af deras arm, men undgick det lyckligen. Sin aflägsenhet och sin obetydlighet i förening har det väl haft att tacka för detta och derför att ej de förflutna seklernas Italienska krig hemsökt det. På de sista tiderne har statens existens blifvit ett

---

*) Marini graf visas äfven: en i berget urgräfd liggplats eller brits. Det är ett af de i Catacomber vanliga liggställen, s. k. *loculi*, hvilka af de första Christna begagnades såsom *säng* i lifvet och *graf* efter döden. Se härom mera: Resa på Continenten p. 164.

slags historiskt curiosum och det lider intet tvifvel att den ju, ur denna synpunkt, får fortfara att lefva så länge som de öfriga moderna staterna, så vida den ej sjelf förstör sig genom inbördes oenighet. Att så sker är dock mindre troligt, när man besinnar att ännu, på ett och ett halft årtusen, ingen enda inre hvälfning rubbat freden och att orten äfven genomgått de sista 50 åren utan skugga af oroligheter.

Hvilka förändringar statsförfattningen, från Marini till närvarande tider, undergått, har jag ej bestämdt kunnat få reda på, ehuru staten i Melchiore Delfico (*Memorie storiche della repubblica di San Marino*) eger en utmärkt historieskrifvare. Af åtskilliga anledningar och nu gällande stadganden kan man dock sluta att betydliga modifikationer inträffat. Så t. ex. eger *San Marino* nu en Adel, hvilket den visst ej hade, då flyktingarne undan Diocletiani förföljelser här först stiftade ett samhälle. I det hela är dock statsförfattningen democratisk och af dess hufvudinnehåll, hvilket jag här vill anföra, torde synas att den ej är uppgjord utan förstånd och skarpsinnighet.

I spetsen för staten stå tvenne *Capitani*, en för *Borgo* och en för bygden utomkring. *Verkställande* makten är i deras hand, men de äro underkastade nytt val hvarje halfår. Märkligt är, att bland dessa tvenne samtidige styresmän ännu ingen funnits, som hvarken råkat allvarsamt i delo med sin medbroder, eller fått lust att söka behålla väldet längre än som

veder-

vederborde. En *Consiglio Generale* af *sextio* medlemmar, valde utaf *hela* befolkningen, utan åtskilnad mellan adel och ofrälse, på allmän sammankomst (allshärjarting) benämnd *Arringo*, bildar statens *lagstiftande* myndighet. Ett *tolfmannaråd* (*Consiglio dei dodici*) hvars valsätt jag beklagligen ej kan uppgifva, bildar en förmedlande makt mellan *Capitani* och *Consiglio Generale*, ett slags öfverhus om man så vill. Man finner således att sjelfva republiken *San Marino* hyllar Tvåkammar-systemet. En *Domare*, utnämnd för *tre år*, icke af *Capitani*, utan af *Consiglio Generale* och bland *fremmande medborgare*, har sig ålagdt att skipa rättvisan i staten. En läkare och en chirurg, likaledes utsedde bland *fremlingar* och för *tre år*, kallas och aflönas af staten.

San Marinos befolkning utgöres af nära 5000 menniskor och de offentliga inkomsterna uppgå till ungefär 15,000 R:dr b:co; det gör mer än 3 R:dr b:co på hvarje individ och i en liten stat med många tiggare, der ingen enda rik person finnes och som ej eger handel eller näringar, är det sannerligen icke obetydligt; men republiken eger också en *krigsmakt*, ett slags communalgarde af, efter uppgift, 40 man. Hvad det skall tjena till, i en stat som från hedenhös åtnjutit ett orubbadt inre och yttre lugn, hvilket senare nu mindre än nånsin är äfventyradt, torde vara svårt att utfinna; likaså oförklarlig är tillvaron af tre små fästen, hvaraf det ena har fyra små kanoner,

lika stora med vanliga trepundingar; de äro gjutna 1824 och hafva till inskrift: *Ex sententia Senatus.* Sådant är onekligen löjligt, om man ej, och detta kan ej vara alldeles otroligt, vill antaga att arméen och artilleriet äro ämnade att skydda den lilla staten för våldsamheter från de understundom icke så fåtaliga och ganska djerfva röfvareband, hvilka i dessa trakter drifva sitt ofog. Mindre sannolikt är likväl att dessa, om de känna sig manstarka nog att våga ett anfall på en stad, icke välja någon större och rikare än *San Marinos* Borgo med dess 500 invånare.

Om våldet egentligen aldrig hotat *San Marinos* bestånd, hafva dock de politiska intrigerne ett par gånger varit nära att med ett penndrag tillintetgöra staten. Alberoni, Påflig Legat i Romagnesiska provinserne under förra århundradet, använde både list och hot för att förmå landet att gifva sig under Påfven, af hvars stater det på alla sidor är inneslutet, och under vårt århundrades stormiga dagar, behöfdes det hela klokheten och vältaligheten hos Antonio Onofri, en af republikens förste män, för att förmå Cabinetterne att vörda statens uråldriga frihet. Folkets tacksamhet gaf honom till belöning benämningen "fäderneslandets fader," som är inristad på hans grafvård.

Man må icke föreställa sig att detta lilla samhälle bildas uteslutande af enfaldiga, råa landtmän. Utom Onofri och Melchior Delfico, ej längesedan afliden, egde det och eger ännu Borghesi, en af Ita-

liens utmärktaste lärde och hvilken har en samling af *fyrtietusen* medaljer och mynt, som för vissa epoker är en af de rikaste och valdaste i verlden. — *San Marino* har alltid åtnjutit ett verkligt anseende inom Italien och dess Medborgare-bref, som det understundom ännu tillsänder märkvärdigare män, stå i icke ringa värde. Det är en känd sak att CANOVA, på höjden af sitt rykte, *sökte* och var ganska smickrad af att erhålla denna värdighet.

Bland ortens artistiska märkvärdigheter må anföras: en Helig familj af GIULIO-ROMANO i Allmänna Rådets sal och ONOFRIS bust i marmor dersammastädes, upprest till hans minne af hans tacksamma landsmän.

Borgo har ett Gymnasium, kalladt Collegio *Belluzzi*, som likväl mest besökes af fremmande ynglingar, något som kan lända Institutet, men icke folket till heder; ett spektakelhus finnes äfven.

Jag har förut nämnt att *San Marino* icke är rikt, och att här finnas många tiggare. Ortens Vin är likväl bland de eftersöktaste i trakten och någon säd till afyttring odlas äfven. Man tyckes allmänt nog vara af den tankan, att landet kunde vara mera blomstrande än det är och påtagligt är att dess välmåga är i fallande och icke tvertom. Detta tillskrifves en på de sista tiderna minskad fosterbyggdskärlek; flere äldre slägter hafva utflyttat och en del af landet besittes af personer som äro bosatta utom staten.

Utsigten från höjden öfver *Borgo* är en af de många märkvärdiga i Italien. Åt ena sidan har man Adriatiska hafvets vida spegel, med dess vikar och uddar; vid klart väder skymtar till och med bortom hafvet Dalmatiens kust fram. Åt andra sidan ligger Apenninernas snöhöljda kedja utbredd för ögat, med alla dess rikt vexlande former, och det lysande färgspelet på dess i oändlig, fantastisk mångfald danade toppar och branter. Ensamt detta skådespel är värdt ett besök i *San Marino.*

Några ord om Välgörenhetsanstalterne i Rom.

Italien är tiggrarnes land, det vet man, och *Rom* är deras hufvudstad lika mycket som den är Italiens. Ingenstädes, utom måhända i *Napel*, drifva de mera oförsynt sin handtering. Detta hindrar icke hvarken att en mängd välgörenhetsanstalter finnas eller att Italienaren, Romaren är den som tiggaren har svårast att afnarra en eller annan Bajoc. Tiggeriet frågar Romaren icke mycket efter; det har troligen aldrig på allvar fallit honom in, att det kunde afskaffas, oaktadt man låtsat göra försök dertill; det är en gång nationelt (se härom utförligen "Resa på Continenten" afdelningen Rom) och träffar hufvudsakligen fremlingarne: derför sörjer Romaren. Men om man derföre skulle tro att Romaren, eller Italienaren i allmänhet, är känslolös för det verkliga eländet, eller obekymrad om medlen till dess förekommande, skulle man göra honom mycket orätt. Religionen är en mägtig häfstång i detta fall, ehuru icke alltid den rena, sanna Christliga tron, ty af den finnes icke mycket i *Rom*, men den Romersk-Catholska culten, enligt hvilken *Gerningarna* gälla så mycket och som så mägtigt gynnar den hos storfolk, i alla land, gängse föreställningen att de, på gamla dagar, med "goda verk" — det vill i deras tanka hufvudsakligen säga barmhertighet mot fattiga — böra och kunna försona sin ungdoms synder och för-

derf. De med Catholska läran så nära förenade "brödraskapen," en i sig sjelf vacker institution och som förtjenade efterföljd i protestantiska land, befordra ytterligare utvecklingen af välgörenhetssinnet, och det vore nästan otänkbart att i ett land der både den religiösa tron och bestående samhällsformer verka till ett mål, detta mål ej skulle ernås.

Det är också ernådt och på ett i de många hänseenden högst tillfredsställande sätt. Barmhertighetsinrättningarne i *Rom* hafva en icke blott social utan rent af historisk märkvärdighet, som förklaras af de höga och väldiga anor *Rom* eger äfven såsom Christen stad. Det finnes välgörande stiftelser här som stamma från Romarnes tid, t. ex. Hospitalet *Santa Maria in Portico*, grundadt genom välgörenheten hos Matronan Galla, en dotter af Banisus. Bland de märkligaste är det Europeiskt namnkunniga hospitalet *San Spirito*, ursprungligen grundadt af Anglo-Sachsernes Drottning Ina på 700:talet, för hennes landsmän, men sedermera af Påfven utvidgadt och doteradt till ett allmänt hospital. Till de mest betydande anstalter hör jemväl det s. k. Pilgrimshospitalet, inrättadt af Påfven Bonifacius VIII 1300 vid det stora jubileum, som drog så många fremlingar till *Rom*. Vid 1700 års jubileum bespisades här *trehundratusen* piligrimer och år 1825 *) ännu 263,000. Roms Lazaretter, d. v. s. sjukvårdsanstalter för allmänna, öfvergående sjukdomar, äro stora, många

*) Som bekant är räkna Catholikerne, likasom de politiska Adulatorerne, qvart- och half-jubileer.

och anses i allmänhet utmärkt väl hållna; mera medgifva ej utrymmet och beskaffenheten af denna uppsatts att om dem yttra. Deremot torde några ord om de speciella sjukvårds- och välgörenhetsanstalterna här vara lämpliga.

Santa Marias hospital för svagsinte är tilltaget i temligen stor scala. Under seklets fjerde decennium (1831—40) vårdades der 709 män och 352 qvinnor; af dessa utgingo *botade* 449 män och 162 qvinnor; 234 män och 197 qvinnor dogo. Märkvärdigt är härvid det betydliga antal botade, som troligen icke eger sin motsvarighet norr om Alperne, samt den omständighet att vansinnet visar sig vida oftare obotligt hos qvinnan än hos mannen. En aktad författare, Morichini, ur hvars nyligen utgifne verk öfver barmhertighetsanstalterne i Italien en del af uppgifterne i denna uppsats äro hemtade, lägger stor vigt på den omsorg som i *Rom* egnas de sinnessvage. Dessas antal är ock i Italien ojemnförligt ringare än i andra länder och förhåller sig, enligt officiela uppgifter, till summan af dylika i Frankrike såsom 1 till 9 och till den i England såsom 1 till 7.

En välgörenhetsanstalt af serdeles ädel syftning och som, efter hvad jag skulle tro, är egen för *Rom*, är inrättningen för understöd och vård åt fattiga sjuka i deras egna hem. Det är i synnerhet här Brödra- och Systraskapen visa sig högst verksamma; fonderne för kostnadernes betäckande äro ansenliga och sjukvården öm och insigtsfull. Den ringa borgarfrun och *Principessan*, medlemmar af samma

heliga systraskap, träffas vid någon fattig arbetares sjuksäng och täfla i omsorger för honom. MORICHINI vitsordar uthålligheten och ömheten hos dessa frivilliga, obetalda vårdarinnor och tillägger att, huru stort lättsinnet i könens inbördes umgänge än är i *Rom,* lärer det vara nästan utan exempel att förhållandet emellan convalescent och vårdarinna, båda ofta i ungdomens blomma, föranledt öfverträdelser af sedlighetens lag.

Dessa brödra- och systraskap, eller congregationer såsom de kallas, verka i alla rigtningar och hafva sig emellan fördelat snart sagdt alla arter af menskligt elände. Så t. ex. gifves det en egen congregation för att bistå döende, under deras sista stunder. Husvilla finna nattetid en tillflykt i de s. k. *Ospizi e case di ricovero* och redan 1464 inrättades en ännu florerande Assistans-låneinrättning, för fattige som behöfva ögonblicklig hjelp, men hvilken, såsom icke, likt andra Lombard-inrättningar, beräknad på vinst, bispringer de medellöse på ett för dem föga betungande sätt.

De egentliga fattigvårdsanstalterna äro icke de minst rikt donerade, men något klart begrepp huru sådana anstalter böra handhafvas och kraft eller plan i styrelsen af dem finnes icke. Ingen, som blott en enda dag bevandrat *Roms* gator och kringsvärmats af dess oförskämda tiggare, kan väl föreställa sig att full arbetstillgång finnes för dem, som kunde och borde tillhållas att *förtjena* sitt uppehälle, samt att, under namnet *Commissione di sussidi,* en anstalt

finnes enkom till *förekommande* af det tiggeri som besvärar en vid hvarje steg; än mindre kan man föreställa sig att högst betydliga summor årligen användas för sådant ändamål, utan att detta synbarligen ens i ringa mån vunnits. *Femtiotvåtusen* R:dr silfver (*Scudi*) åtgå årligen för allmänna arbeten och på två år (1827—28) utdelade den nyss omnämnda Commisssionen, i en stad der lefnadskostnaden är serdeles ringa mot i Norden, den oerhörda summan af nära 650,000 R:dr *Silfver*, — och tiggeriet fortfar som förut! Tabeller öfver utdelningen visade att en stor del af Roms befolkning voro tiggare, och då man blott gaf och gaf, så länge contanter funnos, var det enda besynnerliga att icke hela *Roms* infödda population kom på tiggarlistan. En serskild inrättning finnes för bispringande af de s. k. *pauvres honteux* och den har också ej obetydliga fonder.

Intet land har så rika anslag till fattiga flickors utstyrsel, som Italien och bland dess städer torde *Rom* i det fallet stå främst. Man har mycket tvistat om nyttan af dylika understöd. Visst är att genom lockelsen af hemgift, helst denna i vissa fall öfvergår till en slags årlig pension, många tidiga och obetänkta ägtenskap ingås, hvilka sedan, då familjen ökas och inkomsterna icke, alstra elände och tiggeri; idén försvaras dock af de fleste, äfven af Morichini, på den grund att härigenom förekommes i väsendtlig mån osedligheten hos den ogifta qvinnan. Detta kan möjligen vara sannt, men att dermed ingenting vinnes för dygden

i gemen, det visar erfarenheten. Väl må hemgiftsanstalterna bidraga till minskning af otillåtet umgänge ogifta emellan, men deremot verka de, genom det större lättsinne hvarmed giftermål byggas på blotta utsigten till hemgift, förökande af otrohet i ägtenskapet, och befordra sålunda ett större brott, i det de motarbeta retelsen till ett mindre. De kunna ur denna synpunkt anses skadligare i Italien än annorstädes, emedan just den grofva synd, under hvilken de i sin mån lägga hyende, der mera innästlat sig, fräckare utöfvas och skonsammare bedömes af opinionen än fallet är i hela det öfriga Europa.

Bland de välgörenhetsanstalter som i främsta rummet, i *Rom,* förtjena uppmärksamheten, äro Hittebarnshusen och hvad med dem eger sammanhang. Ett ämne som, i alla land, på de sista tiderna blifvit föremål för allvarlig undersökning och varma debatter och som äfven hos oss, till följd af en förtjent Läkares skrifter och berättelser, nyligen fästat uppmärksamheten, är frågan huruvida Hittebarnshusens tillgänglighet bör lättas eller försvåras. Svårt blir ett afgörande omdöme i detta fall, då så vigtiga skäl tala både för och emot. I *Rom* har man afgjort till förmån för det förra alternativet och kan nästan sägas inbjuda till nyfödda barns öfverlemnade åt barnhusen. Hvarje dylikt har nemligen i muren utåt gatan ett slags cylinderformigt skåp, sådana man äfven finner dem i kloster af den strängare observancen, som vrider sig omkring på en axel och är i öfrigt tätt inpassadt i muren. Det är öppet

utåt gatan och har en liten niche med ett sängställe; denna inrättning kallas *Rota*, i Frankrike *le Tour*, och bredvid den sitter en klocksträng, som leder till det inre af huset; vid klockan finnes vakt hela dygnet igenom. Den qvinna, som vill utsätta sitt barn, kan snart sagdt midt på ljusa dagen, om folk ej finnes i grannskapet, utan att äfventyra igenkännande, gå till *Rotan*, nedlägga barnet i den samt ringa på klocksträngen, och förvissa sig att *Rotan* inifrån omvrides, innan hon behöfver aflägsna sig för att undgå blifva sedd. Att en serdeles bekymmerslöshet hos de lägre och högre, i hänseende till följderne af hvad man i en viss mening kallar ett felsteg, skall blifva en verkan af denna stora lätthet att dölja dessa följder, är naturligt, äfvensom att barnhusen skola blifva öfverhopade med gäster. Det är dock blott den sista af dessa olägenheter utaf ett liberalt system i detta fall, som kan anses vara af verklig vigt vid bedömandet af systemet, ty att restrictiva åtgärder i afseende på barnens mottagande kunde i någon betydligare mån hämma osedligheten, torde väl ej på allvar kunna påstås; deremot skulle sådant bestämdt leda till fördöljande af osedlighetens följder, medelst nya brott och detta förekommes mägtigt genom den nuvarande lättheten att få barnen försörjde. På många år har intet enda barnamord blifvit begånget i *Rom* och det är egentligen deruti och i barnens räddning från elände, från moralisk och physisk uselhet, der de fått behålla lifvet, som det liberala systemets stora företräde ligger. — Dessa

anstalter äro serdeles väl hållna, hvilket bevittnas af den *jemnförelsevis* ringa dödligheten här mot i barnhus utom Italien. Den förhåller sig i *Rom* ungefär såsom 1 till 5 på hela massan af de intagne barnen, hvarvid bör ihågkommas att här blott är fråga om nyfödda, utsatta barn. Hittebarnshusen äro ej här, såsom t. ex. hos oss, tillika försörjningshus för andra fattiga barn.

För allmänna undervisningen är ock ganska mycket gjordt i *Rom*, hvilket mången knappast skulle tro; detta är dock mindre ställdt på qvaliteten än qvantiteten; men hvad denna angår kan ingen neka att *Rom* täflar med de mest civiliserade länders hufvudstäder. Den stora *Ospizio di San Michele* är en verldskunnig uppfostringsinrättning för fattiga barn, hvilka der få lära och utöfva hvarjehanda slöjder och handtverk. För fader- och moderlösa finnas flere serskilda stiftelser, der de, likasom i *San Michele*, både njuta uppehälle och uppfostran. En serskild anstalt till fattiga barns uppfödande för landtmannayrket finnes också, och *flere* s. k. räddningsanstalter för flickor, till deras skyddande mot verldens d. v. s. karlarnes snaror. Bland mängden af skolinrättningar må d. s. k. *nattliga* skolorna omnämnas, ämnade att förskaffa undervisning åt lärgossar och andra, hvilka om dagen medelst arbete måste förtjena sitt bröd. Namnet, som synes en nordbo alltför besynnerligt, häntyder på att undervisningen meddelas sent om qvällarne eller tidigt om morgnarne vid ljus. I ett land och under en himmel, der det ligger i folkets

vanor att mer eller mindre göra natten till dag och tvertom, har en dylik skola ingenting orimligt eller onaturligt.

Ändtligen och såsom bevis i ett specielt fall på den frikostighet, när det rörer barmhertighetsstiftelser, som utmärker Romaren, må anföras den, efter Cholera-tiden, under Påfvens omedelbara beskydd, stiftade anstalten för barn, hvilka den härjande farsoten beröfvat deras föräldrar; på 2:ne år steg redan dess genom frivilliga sammanskott hopsamlade fond till nära 200,000 R:dr R:gs eller 50,000 scudi.

Ett Ressällskap emellan Rom och Napel.

På flere månader hade ingen blifvit plundrad eller mördad på landsvägarne i den Heliga Fadrens Stater; Vetturinerne foro utan betäckning och till nedsatte pris; några veckor senare voro dessa tredubblade, ty ett ressällskap hade åter blifvit anfallet, beröfvadt allt intill kläderne på kroppen och Vetturinerne foro ej mer utan escort. — Ögonblicket var således gynnande att företaga en färd till "Jordens paradis, bebodt af djeflar," såsom Napolitanarne sjelfve, med prisvärd blygsamhet, säga om sig och sitt land. Jag gjorde upp min affär med Roms för redlighet och ordning mest bekanta Vetturin, och hade ej skäl att ångra det företräde han härvid fick framför sina mångtaliga medbröder. En skön morgon, i början af Maj, steg jag upp i hans beqväma vagn och fann der före mig en liten liflig herre som, med Italiensk höflighet, genast makade sig åt sidan och lemnade mig högsätet; efter någon ömsesidig kruserlighet, intog jag den erbjudna platsen. Denna utmärkelse var, lik all jordisk ära, en vansklig ting, såsom läsaren straxt skall finna.

Vagnen rullade af för att afhemta de öfriga båda individer, som voro bestämda att göra det oeftergifliga fyrtalet fullt; under tiden företog jag mig att nogare skärskåda den första af de tre, vid hvilka skickelsen för tre dagar behagat fästa mina öden i

en Vetturinvagn. Den satiriska vers, som ett, genom 1792 års catastrof, för Sverige förloradt snille slungade öfver en af sin tids Hof-Junkare, rann mig härvid genast i hågen:

Man aldrig såg, med *mera* Romersk näsa,
En *mindre* Romersk kropp och själ.

Hvad *själen* beträffar, satte de tre dagarne detta utom allt tvifvel, och *kroppen* bar "syn för sagen" såsom ordspråket säger. Ett hufvud af ovanligen stora dimensioner, i hvars midt den omtalda Imperatorsnäsan stolt höjde sig, hade förmodeligen utbildat sig på halsens bekostnad, ty någon sådan syntes ej till; ryggraden och bröstbenet hade utarbetat sig hvar och en åt sitt håll till verkligen excentriska former, och totaliteten af denna imponerande mensko-stomme uppbars och kringfördes af ett par långa, smala stöttor med platta, breda, stadiga bottnar, hvilka tillsammans föreställde hvad eljest plägar kallas ben och fötter. Till råga på allt bar mannen det i Italiens häfder ryktbara namnet Giustiniani. Han var serdeles bål och manhaftig i åtbörder och tal, hvilket ytterligare bildade en rätt rolig contrast till hans figur och till det mellanting af piccola och barkflöjt, naturen gifvit honom till talorgan.

Efter några ögonblicks uppehåll vid en port, der den tredje passageraren inhemtades — en högst vanlig figur och personlighet, som ej hade något annat pikant än sin egenskap af Dansör och Piruettmakare vid Theatern *San Carlo* i *Napel* — stannade vagnen ändtligen för fjerde och sista gången utanför

ett kloster i närheten af kyrkan *Andrea della Valle*. Knappt hade jag märkt detta, förrän jag hoppade ut, fullkomligen obekymrad om hvilken ny reskamrat jag här skulle få, och endast erinrande mig, att denna kyrka hyste några af de största mästerverk *Rom* eger, taflor i hvilkas åskådande jag redan ofta stått innerligen försänkt. Domenichinos fyra Evangelister, omgifna hvar och en af sina attributer och en grupp af Englar, höra till det bästa denne stora konstnär frambragt; den ena af dem, Johannes, torde till och med göra hans yppersta arbeten företrädet stridigt. Målade *al Fresco* i kyrkans dôme, ha' de litet eller intet lidit af tiden. Så länge jag tyckte mig rimligtvis kunna våga för Vetturinen och reskamraterne derutanför, lät jag mig obehindradt, odeladt fängslas af dessa herrliga bilder, deri så mycket snille och så mycket *hjerta* på en gång uppenbarar sig! Så djupt och innerligt, så kärleksfullt har ännu ingen uppfattat och återgifvit honom, den milde, den älskande, som "låg vid Jesu bröst" — som Domenichino.

När jag åter stod vid vagnen, hade scenen der betydligen förändrat sig: den var omgifven af minst 20 stycken svarta figurer med tonsur, alla ifrigt sysselsatte med påpackning af effekter utaf alla möjliga slag och dimensioner; hvad som härvid främst fäste min uppmärksamhet, var den myckenhet af små buteljer och stora buteljer, stora krus och små krus, stora flaskor och små flaskor, alla väl korkade och

på

på allt sätt ombonade, hvilka inpinades under framsitsen och baksitsen, i de små vagnsfickorna och i de stora, ända tills hvarje vrå var full, utom den som min gamla, ärliga, stormagade Svenska sjöskumspipa redan intagit, och der den med undersamma blickar, men högaktningsfullt undseende, lemnades i fred af de "gruflige bröderne." Sedan jag en stund åskådat deras äflande, gjorde jag mig väg genom cohorten, steg upp i vagnen och var just i begrepp att intaga min förra plats, då den lille halslöse med Trajani-näsan helt tvärt hejdade mig: "Ber tusen gånger om ursägt, Vostra Signoria, men här kan ni inte längre få sitta — var så god och tag min plats, det är den andra i ordningen, jag sitter baklänges." — Men ni har ju sjelf en gång erbjudit mig den, trugat mig att ta den? — "Ja, men det är *il Padre Generale*, som gör oss den äran att resa med oss, och han måste nödvändigt ha första platsen." — Men hvad bryr mig er *Padre Generale*: dock, lika godt, ni har en gång lemnat mig en plats, hvarvid jag icke ens förstår att man kan fästa någon vigt; tag igen den, och gör med den hvad *ni* behagar, men icke lemnar jag min plats åt folk som jag hvarken vet hvilka de äro, eller ens hur de se ut, — genmälte jag något stött, och flyttade mig till venster, sedan den lille halslöse för andra gången makat åt sig och flyttat sig baklänges till Dansmästaren, som var en stilla åskådare af vår tvist, likasom han i öfrigt under hela resan, förhöll

sig ytterst flegmatiskt. Det var den minst dansanta figur bland alla Dansmästare jag hittills sett, den allom bekante K. i U. inbegripen.

Jag hade blott talat halft sanning till den lilla halslöse, då jag förklarade honom min fullkomliga okunnighet både om *hvad* en *Padre Generale* var och huru han såg ut. Det senare kände jag ej, men väl det förra; dock tyckte jag, att jag, såsom en renlärig Protestant, väl kunde göra mig okunnig äfven derom. Läsare och läsarinnor, hvilka ej råkat komma i contact med munkväsendet, torde deremot behöfva någon upplysning om hvad en *Padre Generale* är för en slags General. Det är en General, som hvarken har sabel eller epauletter, icke *någon* hatt, långt mindre en med plumager, och ej har någon likhet med våra Nordiska Generaler, om icke den, att han framlefvat sitt lif i högst fredliga yrken och möjligen haft lika litet tillfälle att taga kännedom om Krigsvetenskapen, som en och annan af dem. I öfrigt är han en högt uppsatt man i Påfvestaten, ty sitt *embete* utbyter han endast mot en Erkebiskopsstol och sin *värdighet* endast mot Cardinalshatten. Hvarje *Munkorden*, huru vidt dess utgreningar än må sträcka sig i fremmande länder, står under högsta befäl af en sådan der *General*, och den, vid hvars heliga sida mig nu skulle förunnas ett rum, var General för *Theatinerorden*, hvilken enligt sina stadgar ej lärer kunna upptaga andra än Adelsmän i sitt sköte; åtminstone var detta fallet för de flere kloster af denna orden jag i Italien haft tillfälle att känna.

Den ifrågavarande Generalen sjelf var en Prins af huset PIGNATELLI i *Napel* och begaf sig nu dit på en Inspektionsresa öfver klostren af sin orden.

Efter lyckligen verkställd på- och inpackning och en kort stunds ytterligare väntan, öppnades klosterporten med en viss emfas; de täta munkmassorna delade sig i två leder, calotterna ströko s hastigt bort från de tonsurerade hufvudena, som alla vördnadsfullt böjdes för den ur porten framträdande Generalen. Det var en reslig, mager, men väl proportionerad gestalt, med mycken värdighet, ledighet och hållning i hela sitt yttre; han syntes vara omkring 50 år, men var, såsom jag sedermera erfor, vida äldre. Vid vagnsdörren vände han sig om, omfamnade bröderne en och en, hvarvid dessa allesamman kysste honom på handen. Min lille halslöse var ute som en pil och kysste honom äfven på hand, under många bugningar. Vid det Generalen skulle stiga upp, föllo hans blickar på mig; jag bugade mig och han, som med en Italienares egna finhet och takt, genast igenkänt en fremling, besvarade min helsning, icke mera såsom Ordensgeneral, utan såsom en fullkomnad *Gentleman.*

Ändtligen voro vi nu alla redo. Vetturinen klatschade med sin ofantliga piska; snart hade vi den eviga staden bakom oss, och under det vi helt makligt framrullade öfver den blomstrande, men enformiga Campagnan, sökte jag komma i närmare bekantskap med den andelige Generalen.

Han bar den långa, helt tillknäppta, fotsida, svarta långrock eller koftan af halfylle eller bombasin, som lärer vara Ordens sommarbeklädnad. Det var ett vackert, Italienskt hufvud, med fina, regelbundna drag, med den mildhet, det lugn i uttrycket, som en lefnads vana vid förställning och undertryckande af alla yttre tecken till sinnesrörelse, ger Catholicismens, serdeles Italiens andlige. Hans stora, vackra, bruna ögon hade ursprungligen haft mycken eld, och en eld, som icke alltid var af det oskyldigaste slaget; vid någon lika hastigt uppkommen, som undertryckt rörelse af otålighet eller harm, och under resan gafs stundom anledning till sådana, blixtrade de ganska hvasst, men knappt hade han märkt att en annans voro fästade på hans, förrän de i blinken återtogo hela sitt sedesamma, fullkomligen neutrala skick. I öfrigt och med afdrag för det jesuitiska hans kall nödvändigt måste inlägga i hans caracter, tycktes mannen vara verkligen välvillande och ega mera sann, inre godhet än hans land och hans stånd vanligen förete. Med afseende på hans höga rang inom kyrkan och närvaron af obekanta personer, som voro Catholiker lika som han, ådagalade han en sällsynt liberalism i religiösa åsigter, dem jag eljest icke funnit annat än hos lägre andlige och mellan fyra ögon — då man kan få en Italiensk munk att vara af alla religioner och af ingen, om man behagar. Den tillgänglighet och välvilja han både under resan och sedermera visade mig, gaf mig ofta dristighet att föra samtalet på understundom rätt

kinkiga punkter. Så t. ex. förehöll jag honom den oerhörda corruption, som utmärkte Romerska presterskapet, med biläggande af facta dem han ej kunde jäfva, den offentliga gudstjenstens vanhelgande i Roms kyrkor m. m., och tillade helt öppet, att i en Luthersk kyrka skulle en dylik brist på andakt och värdighet vara otänkbar. Han medgaf allt och tillade, att ehuru han för sin del visst icke kunde anse Protestantismens läror annat än högst irriga, måste han dock med djup smärta medgifva, att religionens helgd hos de Nordiska folken syntes vara vida större än i Södern, men, tillade han, i *Napel* skall ni få se, att det icke står så illa till med religionens anseende, som ni i *Rom* haft skäl att finna. Och han hade rätt. En gång, då den lille halslöse framkom med en anmärkning rörande tillåtelsen för Lutherska prester att gifta sig, föll Generalen helt hastigt in, och liksom för att förekomma all diskussion i ämnet: "Nekas kan ej, att detta är en punkt, som med religionens egentliga väsende har allsintet att skaffa."

Ett par gånger var Jesuiten nödtvunget framme hos vår General. Samtalet föll vid ett tillfälle på den tid vid hvilken vi skulle anlända till *Napel*, nemligen till *S:t Januarii* fest. Jag satte på mig den enfaldigaste mine jag kunde och sporde, om äfven i år den Helige Januarii blod komme att flyta? Med en nedslagen blick af djupaste andägtighet, genmälte Generalen: "Vi böra hoppas att den gode Guden, äfven i år, tillåter underverket att ske." Jag drog obetydligen på munnen och jag såg att Generalen var

högst besvärad, serdeles som han i de andra båda Catholikernas ansigten läste, att de ej hade större förtroende till underverket, än jag.

Vid ett annat tillfälle kom den goda Prelaten i ännu värre trångmål: vid inträdet inom *Capuas* murar, möttes vi på stora gatan af en procession med det Heliga Sakramentet. Ingen Catholik, minst en andelig man, kan vid dylika tillfällen underlåta att stiga ur vagnen och falla på knä, medan Sakramentet går förbi. Det hade regnat så att gatan var fuktig och *Padre Generale* var dessutom allt för beqvämt instufvad i vagnen, att vilja lemna den för det nöjet att lägga sig framstupa i smutsen. Hans blick blef nu högst orolig och spelade i uttrycket mellan blygsel och förargelse. De båda öfrige Catholikerne, icke heller serdeles belåtna med hvad som förestod dem, sågo frågande på honom. Processionen kom emedlertid allt närmare och ett parti måste tagas; kusken hade redan stannat. Ändtligen fästades *Padre Generales* ögon på mig med något, som jag tyckte, verkligen bönfallande i blicken. De andra reskamraternes följde hans. Jag lät dem pinas några ögonblick; derefter yttrade jag helt likgiltigt och som om jag ej vetat hvarom frågan var: "här synes vara någon betydligare folksamling och vi komma visst ej fram; tillåter *Padre Generale* att kusken får vika af i tvärgränden här till venster och försöka en omväg." En i sekunden återhållen stråle af förnöjdhet flög öfver Generalens anlete, — den innebar helt läsligen: tack du hederlige kättare

— men genast återtog det sin milda, allvarsamma stämpel och han svarade med ett slags väl härmad resignation: "Om Vostra Signoria önskar det, vill jag icke sätta mig deremot; var blott god och *sjelf* säg till Vetturinen." Denne, som icke heller måtte varit serdeles belåten med knäfallet i perspektiv, lät ej säga sig det två gånger. Jag såg småleende på Generalen, han såg bort. Vi förstodo hvarandra, men intet ord vexlades om hela saken, hvarken då eller sednare.

Vår älskvärde Generals liberalism sträckte sig, såsom vi under resan fingo erfara, icke blott till andeliga saker. Den lyste tvertom i ännu högre glans i det rent materiela. Vid första frukostställlet varseblef jag, till min innerliga ruelse, i hvad menniskoälskande ändamål, de buteljer och flaskor som jag i förstone svurit öfver, voro medförda. Två af de stora buteljerne framdrogos af Prelatens egna heliga händer ur ena vagnsfickan, sattes på bordet och öfverlemnades — sjelf drack han klara vattnet — till vår obejdade disposition. De befunnos innehålla ett förträffligt *Malvasir*. Efter kaffet föll uppoffringens lott på en af de små flaskorna. Innehållet observerades och var en likör värdig *Malvasiret*. Så fortgick det morgon, middag och qväll, ända till *Capua*, ett par timmars väg från *Napel*, der en splendid middag förtärdes och der Generalen tog ett ömt afsked af oss för ett besök i grannskapet. Han tryckte hjertligen min hand och bad mig helsa på honom i *Napel*. När jag sedan, under språkande med den vackra värdinnan om

hennes hemland, det kära *Lausanne*, begärde veta hvad jag var skyldig, svarades, att *Padre Generale* betalt hela kalaset.

Jag besökte den förträfflige Generalen mer än en gång uti hans kloster i *Napel* och mottogs och undfägnades städse med en i detta land ovanlig gästvänlighet. Vid mitt afsked från honom visade han mig ett serdeles deltagande och bad mig vara välkommen än en gång till det classiska landet. Jag tackade med tillägg, att jag då hoppades finna honom på *S:t Petri* stol och önskade att han äfven *der* ville bibehålla någon liten del af sin godhet för mig. Två år derefter läste jag i tidningarne att han blifvit nämnd till Erkebiskop i *Palermo;* efter ytterligare ett år upphöjdes han till Cardinal och det börjar således verkligen se ut som om han hade god utsigt att blifva Påfve, och bättre än jag har att återse honom och — Italien.

STOCKHOLM, 1843.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,

Kongl. Boktryckare.

